

Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo

Gjykata Supreme e Republikës së Kosovës

**Udhëzues
për politikën
ndëshkimore**

Udhëzues për politikën ndëshkimore

Botimi 1

Prishtinë, 2018

REPUBLIKA E KOSOVËS
REPUBLIKA KOSOVA – REPUBLIC OF KOSOVO
GJYKATA SUPREME E KSOVES
VRHOVNI SUD KOSOVA- SUPREM CORT KOSOVO

Mbledhja e përgjithshme e Gjykatës Supreme të Republikës së Kosovës, pas shqyrtimit të Udhëzuesit për politikën ndëshkimore në Kosovë, në bazë të nenit 22 dhe 23 të Ligjit nr. 03/L-199 për Gjykatat, më 15.02.2018, me shumicë votash miratoi:

UDHËZUESIN PËR POLITIKËN NDËSHKIMORE NË KOSOVË

Arsyetimi

Praktika nëpër gjykatat e Kosovës sa i përket politikës ndëshkimore ka rezultuar në disa trendë të cilat vënë në dukje mangësi dhe mospërputhje serioze në mënyrën në të cilën gjykatat e ndryshme i qasen caktimit të dënimit përfshirë edhe mungesën apo arsyetimin e pamjaftueshëm të vendimeve të dhëna.

Me qëllim të respektimit të drejtave të njeriut, të garantuara sipas Kushtetutës së Republikës së Kosovës dhe traktateve ndërkombëtare dhe rajonale për mbrojtjen e këtyre të drejtave siç janë: Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Civile e Politike, Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, dhe konventat dhe traktatet tjera ndërkombëtare, si dhe unifikimit të praktikës gjyqësore, Gjykata Supreme e Kosovës në kuadër të mandatit ligjor, pas punës së vazhdueshme nga ekspertë vendorë dhe ndërkombëtarë dhe me mbështetje të Ambasadës Amerikane në Prishtinë, respektivisht Departamentit Amerikan të Drejtësisë, në mbledhjen e seancës së përgjithshme të Gjykatës Supreme, pas shqyrtimit dhe diskutimit rreth draftit të përpiluar të Udhëzuesit, të njëjtin e miratoi me shumicë votash në procedurë të hapur votimi.

Qëllimi i Udhëzuesit për politikën ndëshkimore në Kosovë është që të ofroj një elaborim më të detajuar të dispozitave ekzistuese të legjislacionit penal në fuqi sa i përket matjes së dënimeve, duke trajtuar kështu, përmes sqarimit, edhe problemet praktike të cilat përmendën shpeshherë si pengesë dhe mungesë e një qasje uniforme në Kosovë. Udhëzuesi për nga qëllimi dhe përmbajtja nuk paraqet udhëzim ligjërishit të detyrueshëm dhe nuk përcakton dispozita detyruese gjatë caktimit të dënimit.

Andaj, bazuar edhe në vendimet e Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Kosovës referuar vendimeve të Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut lidhur me çështjen e mungesës e konsistencës në vendimmarrje nga gjykatat e rregullta dhe në linjë edhe me Rekomandimin e Komitetit të Ministrave të Këshillit të Europës mbi konsistencën në matjen e dënimeve, këto udhëzime paraqiten si mjet për të shmangur dallimet e paarsyetuara në matjen e dënimit duke ndikuar njëkohësisht në strukturimin e diskrecionit gjyqësor, e jo heqjen e tij, si një kornize e parimeve që është e qartë, koncize dhe e parapërcaktuar.

Udhëzuesi përmban në vete edhe shembuj dhe referenca në praktikën e gjykatave dhe tribunaleve ndërkombëtare në sqarimin e një sërë rrethanash individuale të të pandehurve dhe mënyra të ndryshme të vlerësimit të gjitha rrethanave të parapara me Kodin Penal të Republikës së Kosovës, të gjitha këto për të ju ndihmuar gjyqtarëve gjatë vlerësimit të tyre me rastin e matjes së dënimit. Në fund, Udhëzuesi ofron edhe një listë indikative të rrethanave që duhet të shfrytëzohen nga gjyqtarët për zbutjen dhe ashpërsimin e dënimit për të siguruar një konsistencë dhe unifikim më të mirë të matjes së dënimit në tërë Kosovën.

Udhëzuesi për politiken ndëshkimore do të shtypet në kopje të mjaftueshme për të gjithë gjyqtarëve dhe prokurorëve e të gjitha niveleve si dhe profesionistëve tjerë ligjor me interes në këtë fushë.

KRYETARI I GJYKATËS

Enver Peci

TABELA E PËRMBAJTJES

Hyrje	1
KAPITULLI i – POLITIKA NDËSHKIMORE NË KOSOVË: Problemet e identifikuar	3
1.1 Pabarazia apo dallimi në dënime	3
1.2 Vlerësimi joadekuat i rrethanave rënduese/lehtësuese	8
1.3 Transparenca, legaliteti dhe opinioni publik	12
1.3.1 Transparenca	12
1.3.2 Parimi i legalitetit	13
1.3.3 Opinioni publik	14
1.4 Vendimet gjyqësore arbitrare	15
KAPITULLI II – ASPEKTET PROCEDURALE TË POLITIKËS NDËSHKIMORE	16
2.1 Seancat për caktimin e dënimit	16
2.2 Standardi i të provuarit	17
2.3 Provat që duhet paraqitur	20
KAPITULLI III – PARIMET RELEVANTE NË ÇAKTIMIN E DËNIMIT	21
3.1 Çështje të përgjithshme	21
3.2 Dënimet kryesore	24
3.2.1 Kufijtë e dënimit me burgim	24
3.2.2 Dënimi me burgim të përjetshëm	25
3.2.3 Gjobat	26
3.3 Pikënisja e dënimit dhe kohëzgjatja e presupozuar	27
3.4 Ndalimi i llogaritjes së dyfishtë të rrethanave	30
3.5 Qëllimet dhe parimet e dënimit	33
3.5.1 Qëllimet e dënimit	33
3.5.1.1 Parandalimi specifik/i veçantë	34
3.5.1.2 Parandalimi i përgjithshëm	35
3.5.1.3 Viktimat dhe komuniteti	35
3.5.1.4 Gjikimi shoqëror, ngritja e moralit dhe forcimi i detyrimit për respektimin e ligjit	36
3.5.1.5 Implikimet e qëllimeve të dënimit në politikën ndëshkimore ..	36
3.5.2 Parimet dhe rrethanat tjera	38
3.5.2.1 Shkalla e përgjegjësisë penale	39
3.5.2.2 Motivet për kryerjen e veprës	39
3.5.2.3 Intensiteti i rrezikimit apo dëmtimit të vlerës së mbrojtur	40

3.5.2.4	Rrethanat në të cilat është kryer vepra	41
3.5.2.5	Sjellja e mëparshme e kryerësit	42
3.5.2.6	Pranimi i fajësisë	42
3.6	Klasifikimi i rrethanave që duhet marrë parasysh gjatë caktimit të dënimit	43
3.6.1	Rrethanat që lidhen me rastin	44
3.6.1.1	Rrethanat që lidhen me peshën apo kryerjen e veprës	45
3.6.1.2	Rrethanat lidhur me viktimizimin dhe viktimën	47
3.6.1.3	Rrethanat individuale/personale të të akuzuarit	48
3.6.2	Rrethanat që lidhen me procedurën	51

ZBUTJA DHE ASHPËRSIMI – ZBATIMI NË KOSOVË

KAPITULLI IV - ÇËSHTJE TË PËRGJITHSHME PËR ASHPËRSIMIN DHE ZBUTJEN SIPAS NENIT 74 TË KODIT PENAL	54
---	-----------

KAPITULLI V- RRETHANAT RËNDUESE NGA NENI 74	58
--	-----------

5.1	Shkalla e lartë e pjesëmarrjes së personit të dënuar në veprën penale..	58
5.2	Shkalla e lartë e dashjes nga ana e personit të dënuar, përfshirë çfarëdo prove të paramendimit	66
5.3	Prania e dhunës apo kanosjes me dhunë në kryerjen e veprës penale	67
5.4	Kombinimi i rrethanave lidhur me viktimat	69
5.4.1	Nëse vepra penale është kryer në mënyrë posaçërisht mizore..	71
5.4.2	Nëse vepra penale përfshin disa viktime	76
5.4.3	Nëse viktime e veprës penale ka qenë posaçërisht e pambrojtur apo e ndjeshme	80
5.4.4	Mosha e viktimës, nëse është i ri apo i moshuar	83
5.4.5	Shkalla e dëmit të shkaktuar nga personi i dënuar, përfshirë vdekjen, lëndimin e përhershëm, transmetimin e sëmundjes tek viktime apo çfarëdo dëmi tjetër të shkaktuar viktimës ose familjes së tij	85
5.5	Çfarëdo keqpërdorimi të pushtetit ose pozitës zyrtare nga personi i dënuar në kryerjen e veprës penale; dhe dëshmi të shkeljes së besimit nga ana e personit të dënuar	88
5.6	Nëse vepra penale është kryer si pjesë e veprimtarisë së grupit të organizuar kriminal	92
5.7	Nëse vepra penale kryhet ndaj personit ose grupit të personave, ose pronës, për shkak të origjinës etnike ose kombëtare, shtetësisë, gjuhës, besimeve fetare, ose mungesës së besimeve fetare, ngjyrës, gjinisë, orientimeve seksuale, ose për shkak të afërsisë me personat me karakteristikat e lartpërmendura	95
5.8	Ndonjë dënim penal të mëparshëm të personit të dënuar	97
5.9	Rrethanat tjera rënduese	100

5.9.1	Mungesa e pendimit	100
5.9.2	Shkelja e urdhrave të gjykatës	100
5.9.3	Përsëritja e veprave	101
5.9.4	Përsëritja e kanosjeve për përdorim të dhunës.....	101
KAPITULLI VI – RRETHANAT LEHTËSUESE SIPAS NENIT 74		102
6.1	Çështje të përgjithshme	103
6.2	Rrethanat të cilat për pak nuk arrijnë të jenë bazë për përjashtimin e përgjegjësisë penale, si për shembull, aftësia e zvogëluar mendore.....	104
6.3	dëshmia për provokim nga ana e viktimës	106
6.4	Rrethanat personale dhe karakteri i personit të dënuar.....	110
6.5	dëshmia që personi i dënuar ka luajtur rol relativisht të vogël në veprën penale; & fakti që personi i dënuar ka marrë pjesë në veprën penale jo si kryes kryesor por përmes ndihmës, inkurajimit ose duke ndihmuar tjetrin në ndonjë mënyrë tjetër.....	115
6.6	mosha e personit të dënuar, i ri apo i moshuar	117
6.7	Rrethanat që tregojnë se ka pasur pendim dhe bashkëpunim nga kryerësi.....	121
6.7.1	dëshmia që personi i dënuar ka bërë restituimin apo kompensimin e viktimës	122
6.7.2	bashkëpunimi i përgjithshëm i personit të dënuar me gjykatën, përfshirë dorëzimin vullnetar	124
6.7.3	Bashkëpunim vullnetar të personit të personit të dënuar në hetimin ose ndjekjen penale	125
6.7.4	pranimi i fajit	127
6.7.5	keqardhja e shfaqur nga personi i dënuar	130
6.7.6	sjelljen e personit të dënuar pas konfliktit	132
6.7.7	në rastet kur personi është i dënuar për veprën penale të marrjes së pengjeve, rrëmbimit apo privimit të kundërligjshëm nga liria ose siç përcaktohet në nenet 175, 194 ose 196 të këtij Kodi, kontributi në mënyrë efektive për lëshimin ose për ta sjellë të gjallë personin e rrëmbyer, marrë apo ndalur ose dhënia vullnetare e informatave që kontribuojnë në identifikimin e përgjegjësve të tjerë për vepër penale.....	135
6.8	Rrethanat Tjera Lehtësuese	135
6.8.1	Kalimi i kohës	137
6.8.2	Urdhri i lartë	137
6.8.3	Krimet e nderit	138
6.8.4	Mungesa e dënimeve të mëparshme penale	138
6.8.5	Sjellja e mëparshme seksuale e viktimës	138
6.8.6	Mbështetja nga viktimë	138

ZBATIMI I UDHËZUESIT NË PRAKTIKË

KAPITULLI VII- AKORDIMI I DËNIMEVE	142
7.1 Caktimi i peshës së rrethanave	142
7.2 Rëndësia e brendshme e rrethanës	142
7.3 Serioziteti i veprës penale	143
7.3.1 Rrethanat që tregojnë fajësinë e të pandehurit.....	144
7.3.1.1 Shkallë më e lartë e fajësisë.....	144
7.3.1.2 Shkallë më e ulët e fajësisë.....	144
7.3.2 Rrethanat që kanë ndikim në nivelin e dëmit	145
7.3.2.1 Shkallë më e lartë e dëmit	145
7.3.2.2 Shkallë më e ulët e dëmit	146
7.4 Rëndësia relative dhe qëllimet e dënimit	146
7.5 Shembuj me konsideratat për rëndësinë e rrethanave	149
7.6 Baraspeshimi i rrethanave – Vlerësimi i dënimit	154
7.6.1 Bërja e dallimit mes kategorive	155
7.7 Rregullimi shtesë i dënimeve – Modifikimi i llogaritjes	158
7.7.1 Parimi i zbutjes	158
7.7.1.1 Parimi i zbutjes i zbatuar dhe llogaritur sipas Shtojcës	159
7.7.1.2 Përcaktimi i zbatueshmërisë së parimeve të zbutjes.....	161
7.7.1.3 Veprat e narkotikëve.....	163
7.7.2 Lirimi nga dënimi	164
7.7.3 Ashpërsimi për recidivizëm të shumëfishtë	165
7.7.4 Dënimi i veprave penale bashkeqiztuese	165
7.8 Vendimet e trupit gjykues për caktimin e dënimit	167
KAPITULLI VIII- ZBATIMI I DËNIMEVE ALTERNATIVE	168
8.1 Çështje të përgjithshme	168
8.2 Dënimet me kusht	168
8.2.1 Pezullimi i dënimit në rastet me maksimum prej 5 viteve.....	170
8.2.2 Pezullimi i dënimit në rastet me maksimum prej 10 viteve	171
8.2.3 Obligimet dhe kushtet e dënimeve me kusht	172
8.2.4 Periudha e Verifikimit	177
8.2.5 Monitorimi nga shërbimi sprovues	177
8.2.6 Shkeljet	178
8.3 Shërbimi në dobi të përgjithshme / Gjysmëliria	180
8.4 Qortimi Gjyqësor	181
KAPITULLI IX – DËNIMET PLOTËSUESE DHE DISPOZITAT TJERA	182
9.1 Dënimet plotësuese	182
9.1.1 Heqja e të drejtës për t’u zgjedhur	182
9.1.2 Urdhri për kompensimin e humbjes apo dëmit	183
9.1.3 Ndalimi i ushtrimit të funksioneve në administratën publike ose në shërbimin publik	183
9.1.4 Ndalimi i ushtrimit të profesionit, veprimtarisë apo detyrës	184

9.1.5	Ndalimi i drejtimit të automjetit	185
9.1.6	Marrja e lejes së vozitjes	185
9.1.7	Marrja e sendit	185
9.1.8	Urdhri për publikimin e aktgjykimeve	186
9.1.9	Dëbimi i të huajve nga territori i Republikës së Kosovës....	187
9.2	Masat e trajtimit të detyrueshëm	187
KAPITULLI X – DHËNIA E ARSYETIMIT		188
KAPITULLI XI – PRAKTIKAT ALTERNATIVE .		191
11.1	Marrëveshja mbi pranimin e fajësisë	191
11.2	Urdhri ndëshkimor	194
KAPITULLI XII – SHQYRTIMI NGA APELI		196
12.1	Diskrecioni i Gjykatës së Apelit për shqyrtimin e dënimit	196
12.2	Eliminimi i dallimeve apo pabarazive	196
12.3	Standardi i ‘gabimit të dukshëm’.....	198
SHTOJCA I - TABELA PËR MATJEN E DËNIMIT		200

HYRJE

Praktika e politikës ndëshkimore nëpër gjykatat e Kosovës i është nënshtruar një vështrimi shumë të kujdesshëm që nga miratimi i Kodit Penal¹ (KP ose “Kodi”) dhe Kodit të Procedurës Penale² (KPP). Me ngritjen e efikasitetit të gjykatave përmes njohjes më të mirë të Kodeve, po rritet edhe numri i vendimeve të nxjerra. Përderisa adaptimi me Kodet është pozitiv në administrimin e drejtësisë, numri në rritje i vendimeve ka rezultuar në disa trende të cilat shfaqin mangësi serioze në mënyrën në të cilën gjykatat i qasen caktimit të dënimeve, profesionalizmin e gjykatave në nxjerrjen e mendimeve dhe ndikimin përfundimtar të tyre mbi të akuzuarit. Përfundimisht, koha për të bërë ndryshime dhe për të zbatuar reforma në proces është tani para se problemet të bëhen tepër të rrënjosura. Qëllimi i këtij udhëzuesi është që të ofrojë pikëpamje të zgjeruar të ligjeve aktuale të dënimeve, të trajtojë problemet të cilat përmenden shpeshherë dhe të ofrojë një qasje uniforme.

Lexuesi duhet ta ketë të qartë se këto nuk janë udhëzime ligjërish të detyrueshme. Këto nuk përcaktojnë dispozita detyruese gjatë caktimit të dënimit. Megjithatë, duke marrë parasysh se dallimet e paarsyetuara dhe perceptimet e padrejtësisë mund ta sjellin sistemin e drejtësisë penale në pikëpyetje, Këshilli i Evropës në rekomandimet e tij mbi konsistencën e politikës ndëshkimore këshillon që shtetet, duke marrë parasysh parimet e tyre kushtetuese dhe traditat juridike, dhe në veçanti pavarësinë e gjyqësorit, të marrin masat e nevojshme për të shmangur dallimet e paarsyetuara në caktimin e dënimeve.

¹ Kodi Penal i Republikës së Kosovës, Kodi nr. 04/L-02, Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/Nr.19/13 korrik 2012, Prishtinë.

² Kodi i Procedurës Penale të Republikës së Kosovës, Kodi nr. 04/L-123, Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/Nr.37/28 Dhjetor 2012, Prishtinë.

Andaj këto udhëzime paraqiten si mjet në këtë drejtim dhe nuk do duhej që thjeshtë të hidhen poshtë apo të cilësohen si ndërhyrje në diskrecion. Ato i shërbejnë një qëllimi të qartë dhe të lavdërueshëm. Thelbi i udhëzuesit është që të strukturohet diskrecioni gjyqësor – e jo që të hiqet ai. Në fund të fundit, caktimi i dënimit gjithmonë kërkon një element të gjykimit personal, por ai gjykim do duhej të ushtrohej në kuadër të një kornize të parimeve që është e qartë, koncize dhe e parapërcaktuar. Kjo rezulton në qasje dhe rezultate konsistente të cilat janë arsyeshëm të parashikueshme.

Këto udhëzime paraqesin mjete të dobishme për gjykatën në vlerësimin e një sërë rrethanash individuale të të pandehurve si dhe një kornizë për vlerësimin e vendimit mbi dënimin. Ato paraqesin një udhërrëfyes për qasjen, një metodë për të trajtuar në mënyrë gjithëpërfshirëse dispozitat përkatëse të Kodit, dhe një format të sugjeruar për mbledhjen e provave për caktimin e dënimit dhe përpilimin e opinioneve. Ato gjithashtu ofrojnë një listë indikative të rrethanave që duhet të shfrytëzohen nga gjyqtarët për zbutjen dhe ashpërsimin e dënimit; së bashku me një shtjellim të peshës që rrethanat e tilla do duhej të kishin në dënimin përfundimtar. Nëse ndiqen, këto udhëzime jo vetëm që do të përmirësojnë profesionalizmin e gjykatave, por ato do të përmirësojnë edhe respektimin e të drejtave të njeriut në gjykatat e Kosovës në përgjithësi.

Ndonëse Udhëzuesi paraqet hap të rëndësishëm drejt një qasjeje më gjithëpërfshirëse në caktimin e dënimeve dhe rrethanave që merren parasysh në këtë proces, ky nuk do duhej të konsiderohet si dokument jofleksibil që është shkruar në gur. Gjykatat duhet të ndërmarrin hapa për të ndryshuar dhe përshtatur këto udhëzime kur ndryshohet ligji apo kur paraqiten rrethana dhe praktika të paparashikuara. Sugjerohet që në të ardhmen të themelohet një komision për dënime i cili rregullisht do të vlerësonte zbatueshmërinë e udhëzimeve dhe do të bënte ndryshimet e nevojshme.

Në fund, ky doracak bazohet në parimet dhe veprat e përcaktuara në KP dhe KPP të hartuar në vitin 2012, respektivisht 2013. Veprat e përcaktuara jashtë këtyre ligjeve kryesisht nuk janë përdorur si shembuj. Megjithatë, dispozitat e kodeve që kanë të bëjnë me dënimet zbatohen për të gjitha veprat penale, përveç nëse parashihet ndryshe me ligj.

KAPITULLI I

POLITIKA NDËSHKIMORE NË KOSOVË: Problemet e identifikuara

1.1 Pabarazia apo dallimi në dënime

Sundimi i ligjit, në rend të parë, nënkupton ekzistimin dhe zbatimin efektiv të ligjeve jodiskriminuese dhe të shpallura publikisht. Për këtë qëllim, është detyrë e secilit shtet për të themeluar institucione të cilat mbrojnë sistemin juridik, përfshirë gjykatat, prokuroritë dhe policinë. Këto institucione edhe vetë janë të detyruara për të respektuar të drejtat e garantuara të njeriut, ashtu siç parashihen në traktatet universale dhe rajonale për mbrojtjen e të drejtave të njeriut, siç është Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Civile e Politike (KNDKP), Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, dhe konventat e traktatet tjera ndërkombëtare. Një prej parimeve themelore të Kartës së Madhe (Magna Karta) për gjyqtarët thotë: "Gjyqësori është një nga tri pushtetet e cilitdo shteti demokratik. Misioni i tij është që të garantojë sundimin e ligjit dhe, rrjedhimisht, të sigurojë zbatimin e duhur të ligjit në mënyrë të paanshme, të drejtë dhe efektive".³

E drejta për gjykim të drejtë ndërlidhet me administrimin e drejtësisë në kontekst civil dhe penal. Është me rëndësi të kuptohet që në fillim se administrimi i duhur i drejtësisë ka dy aspekte: institucional (p.sh. pavarësia dhe paanshmëria e gjykatave) dhe procedural

³ Këshilli Konsultativ i Gjyqtarëve Evropian, Karta e Madhe e Gjyqtarëve, Parimet Themelore, Sundimi i Ligjit dhe Drejtësia, Strasburg, 17 nëntor 2010.

(p.sh. korrektësia në seancë dëgjimore). Parimi i gjykimit të drejtë nënkupton një mori të drejtash individuale të cilat garantojnë proces të drejtë ligjor që nga momenti i ngritjes së dyshimit deri në ekzekutimin e aktgjykimit. Të gjithë personat duhet të trajtohen në mënyrë të barabartë para gjykatave dhe tribunaleve dhe kanë të drejtë në gëzimin e garancive minimale të gjykimit të drejtë në mënyrë plotësisht të barabartë.⁴

Rastet identike që i shkaktjnë dëm shoqërisë duhet të nxisin reagime identike në emër të shoqërisë, si pjesë e konceptit të barazisë para ligjit. Pabarazitë krijojnë pasiguri dhe dëmtojnë qartësinë në zbatueshmërinë e kontrollit socio-juridik...inkurajojnë kryerjen e veprave penale. Kontrolli socio-juridik zbatohet në mënyrë efektive vetëm kur individët e kanë të qartë dhe e dinë me siguri se çfarëdo dëmi ndaj shoqërisë do të trajtohet në mënyrë adekuate dhe proporcionale. Kur individ i din se kryerja e veprës penale do të pasojë me një procedurë penale e cila do të ketë një përfundim të caktuar, ai mund të zbrapset nga kryerja e saj.

Vendimet e ndryshme nga gjykatat në raste të ngjashme shpjen në një kulturë shoqërore ku zbatimi i ligjit de jure dallon nga zbatimi de fakto. Kur një panel gjykues është jashtëzakonisht i butë me kryerësit ndërsa paneli tjetër shqipton dënime të ashpra në këtë mekanizëm i cili parandalon kryerësit nga përsëritja e veprës, identiteti i panelit bëhet faktor dhe kryerësit do të bëjnë përpjekje për t'u gjykuar nga njëri panel e jo nga tjetri.⁵

Gjykata Kushtetuese e Republikës së Kosovës, në vendosjen e një prej rasteve të saj, kishte gjykuar si në vijim:

"Vendimmarrja nga gjykatat e rregullta në çështje ligjore që janë tërësisht të njëjta dhe mos mundësia dhe mos dëshira për ta krijuar një praktikë gjyqësore konsistente cenon rëndë parimin e sigurisë juridike si një nga parimet bazë të sundimit të së drejtës, prandaj, nuk ka dyshim që vendimmarrja në këto rrethana përbën shkelje të nenit 6 të

⁴ Kuptimi i të drejtave të njeriut, redaktuar nga Qendra Evropiane për Trajnim dhe Hulumtim për të Drejtat e Njeriut Uofgang Benedek, Manuali për Edukimin mbi të Drejtat e Njeriut (fq. 205)

⁵ Hallevy, Gabriel. E drejta për t'u dënuar: dënimi modern doktrinal. Springer Science & Business Media, 2012.

KEDNJ dhe nenit 31 të Kushtetutës (shih: Rasti Beian kundër Rumanisë, 30658/05, 2007, GJEDNJ)".⁶

Në kontekst të dënimeve, pabarazia para ligjit manifestohet përmes pabarazisë apo dallimeve në dënime. Pabarazia kryesisht përkufizohet si formë e trajtimit të pabarabartë pa shpjeguar arsyet dhe si pasojë është e papërshtatshme, e padrejtë dhe e pafavorshme. Thënë shkurt, koncepti është mjaft i thjeshtë – "në përgjithësi kryerësit do duhej të prisnin që veprat e të njëjtës rëndësi, të kryera në rrethana të ngjashme nga kryerës të krahasueshëm të mbartnin pasoja të njëjta".⁷ Në kontekst të parimeve juridike, trajtimi i pabarabartë i individëve të inkriminuar çënon Kushtetutën e Kosovës dhe bie ndesh me një mori të garancive universale dhe themelore për mbrojtjen e të drejtave të njeriut.

Fatkeqësisht, ky parim nuk duket se është duke u respektuar në Kosovë në ndonjë mënyrë domethënëse. Kritikën e vazhdueshme lidhur me dënimet tregojnë se të pandehurit po dënohen bazuar në kulturën lokale apo rajonale. Rrjedhimisht gjykata në Gjilan mund të shqiptojë dënim dukshëm më të ndryshëm nga gjykata në Prishtinë. Ndonëse vepra është e njëjtë dhe kryerësit e ngjashëm, ata trajtohen ndryshe. Dëshmitë e pavërtetuara tregojnë se dallime të tilla në shkallë të madhe ka edhe brenda vetë gjykatave. Kjo tregon se të pandehurit nuk po trajtohen në mënyrë të barabartë para ligjit.

Zhvillimi i udhëzimit është hap thelbësor në arritjen e qëllimit të harmonizimit më të madh të dënimeve. Se deri në ç'masë mund ta arrijë këtë qëllim udhëzuesi, varet nga koncepti i konsistencës në qasje. Në formën aktuale të legjislacionit ekzistues me të cilin parashihen dënimet, dispozitat janë shumë të gjera dhe ofrojnë pak apo nuk ofrojnë fare udhëzime. Në

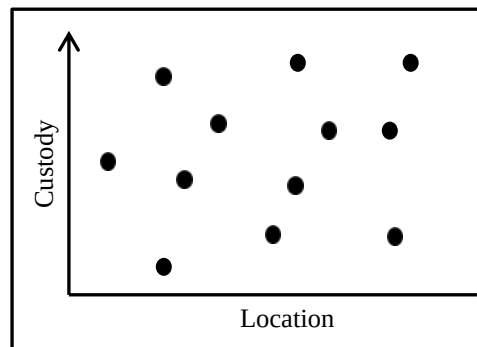

Figura 1.1

vend të kësaj, gjykatës i janë dhënë kufijtë të gjerë të dënimit të mundshëm pa ndonjë udhëzim lidhur me pikënisjen; rrethanat e përgjithshme rënduese dhe lehtësuese për tu

⁶ Aktgjykimi, Prishtinë, 20 korrik 2012, Nr. Ref.: AGJ 285/12, Rasti nr. KI 04/12, Parashtruesi Esat Kelmendi (par.26).

⁷ Departamenti i Drejtësisë, "Konsultimi mbi mekanizmin e udhëzuesit të dënimeve", 2010.

marrë parasysh pa ndonjë udhëzim se si t'i vlerësojë, peshojë dhe/ose krahasojë ato; dhe mundësia për t'i korrigjuar dënimet, gjashtu me pak udhëzime për zbatimin e tyre. Gjersa kjo i jep gjykatave diskrecion të konsiderueshëm, një gjë e tillë nuk e përmirëson harmonizimin dhe përderisa ndiqen parimet e përgjithshme, ka pak bazë për ta kritikuar qasjen e gjykatës. Siç ilustron në Figurën 1.1, rezultatet e dënimit janë krejtësisht të rastësishme në kuptim të mënyrës dhe vendit të kryerjes së veprës. Secila gjykatë krijon qasjen e saj, e cila është në pajtim me atë që shkruan në ligj, dhe rezultati është një qasje e shpërqendruar.

Në anën tjetër, përcaktimi i një qasjeje të definuar më ngushtë me inkurajim të fuqishëm të gjykatave për ta ndjekur atë, e ngushton fushën e dënimeve të mundshme. Ajo sërish lejon rezultate të ndryshme në dënime, por vetëm në rrethana kur gjykata është në gjendje të artikulojë qartë rrethanat të cilët janë përtej rrethanave tipike apo të zakonshme të të

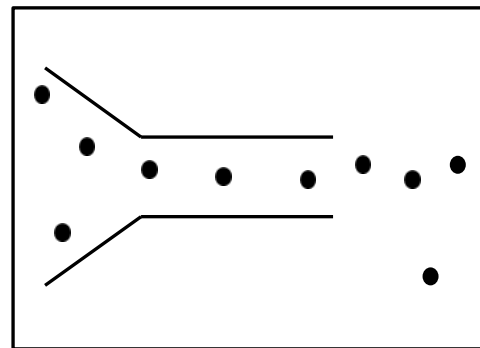

Figure 1.2

pandehurit. Kjo ilustron nga Figura 1.2, e cila e shfaq konceptin në praktikë. Këtu, struktura dhe konsistenca në qasje shërben për të ngushtuar fushën e dënimeve të mundshme. Kjo strukturë nuk ua heq diskrecionin gjykatave, por përmes zbatimit uniform të procedurave dhe rrethanave, ato që fillimisht janë dukur si të ndryshme në karakter do të duken në fakt mjaft të ngjashme. Rezultati përfundimtar është një sërë dënimesh të cilat janë të përafërta për një vepër të caktuar të kryer në rrethana të ngjashme, ndërsa në situatat të cilat nuk janë të ngjashme por parashohin, për shembull, më shumë rrethana rënduese apo lehtësuese, gjykata prapë e ka mundësinë që të lëvizë sipas nevojës brenda kufijve të dënimit të paraparë.

Në rastin Mucic dhe të tjerët, Trupi Gjykses kishte dhënë një deklaratë shumë të plotë lidhur me arsyen për konsistencë në caktimin e dënimit: *"Një prej elementeve themelore në çdo sistem të arsyeshëm dhe të drejtë të drejtësisë penale është konsistenca në dënime. Ky është një reflektim i rëndësishëm i nocionit të drejtësisë së barabartë. Përvoja e*

shumë juridiksioneve vendore përgjatë viteve ka qenë e tillë që besimi i publikut mund të zbehet nëse këto institucione krijojnë perceptimin e padrejtësisë duke lejuar mospërputhje të konsiderueshme në dënimin e kryerësve të ndryshëm, kur rrethanat e veprave të ndryshme dhe të kryerësve janë mjaftueshëm të ngjashme sa që dënimi i shqiptuar do të pritej të ishte gjithashtu i ngjashëm. Kjo nuk nënkupton se trupi gjykues është i detyruar të shqiptojë të njëjtin dënim në një rast sikurse dënimin e shqiptuar në rastin tjetër vetëm për shkak të ngjashmërisë së rrethanave ndërmjet tyre. Me rritjen e numrit të dënimeve të shqiptuara nga Tribunali, eventualisht do të paraqiten edhe kufij apo struktura të dënimeve të shqiptuara në raport me personat kur rrethanat e tyre apo rrethanat e veprave të tyre janë kryesisht të ngjashme. Kur të paraqitet një kufi apo strukturë e tillë, trupi gjykues do të jetë i obliguar që t'i shqyrtojë ata kufij apo strukturë të dënimeve, pa qenë i detyruar nga ajo, në mënyrë që të siguroj se dënimi që shqipton të mos prodhojë pabarazi të paarsyetuar e cila mund të zbeh besimin e publikut në integritetin e administrimit të drejtësisë penale nga ana e Tribunalit".⁸

Përfundimisht, udhëzimi ndihmon në adresimin e kësaj çështjeje duke ofruar metoda të definuara më qartë për caktimin e dënimeve në raste të caktuara dhe ofron një mjet për nxjerrjen e rezultateve të ngjashme në rrethana të ngjashme. Konsistenca në qasje kërkon që të ketë një qasje unike dhe konsistente në caktimin e dënimeve në të gjitha rastet. Prandaj, diskrecioni në caktimin e dënimit duhet të ushtrohet në mënyrë parimore. Duhet të ketë një qasje koherente gjyqësore në ushtrimin e diskrecionit në caktimin e dënimit, e cila kërkon që të gjitha dënimet të bazohen në standarde të përbashkëta – parimet themelore të përgjithshme – të cilat zbatohen në mënyrë uniforme ndaj fakteve të secilit rast.⁹ Trajtimi i këtyre pabarazive apo dallimeve është i nevojshëm për të qenë në pajtim me Kushtetutën e Kosovës dhe për të përmbushur obligimet që dalin nga ajo në raport me instrumentet ndërkombëtare. Neni 53 parasheh se "*Të drejtat e njeriut dhe liritë themelore të garantuara me këtë Kushtetutë, interpretohen në harmoni me vendimet gjyqësore të Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut*".

⁸ Rasti Nr.IT-96-21-A, Aktgjykimi, Prokurori kundër Zejnil Delalic, Adravko Mucic, Hazim Delic dhe Esad Landzo, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (20 shkurt 2001), par.756-757.

⁹ Ashworth. A., Drejt standardeve evropiane të dënimit, *Revista Evropiane për Politika Penale dhe Hulumtim*, 1994, fq. 9.

Në juridiksionet ku fillimisht ka pasur hezitime dhe shqetësime lidhur me kufizimin e pavarësisë, gjykatat shpesh e kanë përqafuar këtë praktikë. Për shembull, në lidhje me Udhëzimet për Caktimin e Dënimit të Gjykatave të instancës së parë të Mbretërisë së Bashkuar, një gjyqtar ka komentuar: *"Jeta si gjyqtar pa udhëzime për caktimin e dënimit tani duket e paimagjinueshme. Më tepër se çfarëdo tjetër, ato ia mundësojnë të gjithëve në gjykatë – përfshirë të pandehurit dhe mbrojtësit të tij – që të shohin një proces transparent të caktimit të dënimit... Këto udhëzime, me qasjen e tyre të strukturuar ndaj seriozitetit të veprës, fajësisë dhe dëmit, [janë] të paçmueshme në sqarimin e çështjeve".*¹⁰

1.2 Vlerësimi joadekuat i rrethanave rënduese/lehtësuese

Një problem tjetër ka të bëjë me dështimin e gjykatave që të përshkruajnë në mënyrë adekuate arsyet për shqiptimin e dënimit të caktuar. Kjo përfshin si procesin e ndjekur nga gjykata ashtu edhe arsyetimin lidhur me gjetjen apo ekzistimin e rrethanës së caktuar lehtësuese apo rënduese. Siç theksohet nga Këshilli i Evropës, *"gjykatat duhet, në përgjithësi, të cekin arsye konkrete për shqiptimin e dënimeve".*¹¹

Në kuptim të gjerë, Neni 6 i KEDNJ kërkon që gjykatat të nxjerrin aktgjykime të arsyetuara në procedurë civile dhe penale. Gjykatat nuk janë të detyruara që të japin përgjigje të detajuara në secilën pyetje, por nëse një parashtrësë është thelbësore për rezultatin përfundimtar të rastit, atëherë gjykata duhet ta trajtojë atë në mënyrë specifike në aktgjykimin e saj.

¹⁰ Tiede Lydia Brashear, OSBE Shkup, Maqedoni, Analizë e politikave ndëshkimore të Maqedonisë dhe rekomandime për të ardhmen: Drejt një sistemi më të harmonizuar, (Dhjetor 2012), Shtojca 6: Përdorimi i udhëzuesve për dënime nga Anglia dhe Uells. Fq. 40.

¹¹ Këshilli i Evropës, Rekomandimi Nr. R(92)17 i Këshillit të Ministrave të Shteteve Anëtare Lidhur me Harmonizimin e Dënimeve, 19 tetor 1992.

Për shembull, në rastin *HiraBalani kundër Spanjës*,¹² parashtruesi i kërkesës ka dorëzuar një parashtrësë në gjykatë për të cilën kërkohet përgjigje specifike dhe e menjëhershme. Duke mos trajtuar çështjen në mënyrë adekuate dhe specifike, ishte e pamundur që të përcaktohet nëse gjykata thjeshtë kishte neglizhuar trajtimin e çështjes apo nëse kishte për qëllim që ta hedhte poshtë. Qoftë edhe nëse qëllimi kishte qenë që ta hedhte poshtë, pala e kishte të pamundur t'i kuptonte shkaqet për hedhje. Në këtë rast ishte konstatuar se kishte shkelje të nenit 6 (1).

Mund të thuhet se, përveç vendimit lidhur me fajësinë, për gjykatën nuk mund të ketë vendim më të rëndësishëm sesa vendimi mbi dënimin. Andaj është kërkesë absolute që të jepet shpjegim i mjaftueshëm lidhur me atë se si gjykata ka arritur deri te dënimi i shqiptuar në mënyrë që të njoftohet i pandehuri dhe të mbrohen të drejtat e tij. Për më tepër, në këtë mënyrë parandalohet çfarëdo pretendimi për trajtim diskriminues. Siç theksohet nga GJEDNJ në rastin *Lithgov*:¹³ *"për qëllim të nenit 14, dallimi diskriminues në trajtim është diskriminues nëse ky dallim nuk ka arsyetim objektiv apo të arsyeshëm, pra nëse nuk ndjek ndonjë qëllim legjitim"*.

Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë ("OSBE") Misioni në Kosovë ka bërë një studim të vendimeve të gjykatave dhe ka publikuar rezultatet e saj në korrik të vitit 2010 në një raport të titulluar "Vlerësimi joadekuat i rrethanave lehtësuese dhe rënduese nga gjykatat". Raporti përshkruan një numër problemesh të përhapura lidhur me dënimet:

- Në përgjithësi, gjykatat nuk kanë dhënë arsye të mjaftueshme, apo në disa raste nuk kanë dhënë arsye fare, për gjetjen e ekzistimit të ndonjë rrethane lehtësuese. Ndonëse gjykatat kanë konstatuar, për shembull, se rrethanat personale të të pandehurit janë rrethanë lehtësuese, ato nuk kanë shpjeguar se cila provë e mbështet një përfundim të tillë.

¹² Rita Hiro Balani kundër Spanjës, Appl. Nr. 18064/91, Aktgjykimi i datës 9 dhjetor 1994; citohet gjithashtu edhe në Mendimin Mospajtuës të Gjykatës Kushtetuese të Kosovës në Rastin Nr.KI 55/09, Shqyrtimi Kushtetues i Vendimit të Gjykatës Supreme të Kosovës, Nr. 2407/2006, 30 shtator 2009, paragrafi 26.

¹³ Lithgov dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar, Kërkesa nr. 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, Strasburg, 8 korrik 1986.

- Gjykatat shpesh janë shmangur nga dënimi minimal i paraparë duke cekur rrethana lehtësuese të cilat nuk gjenin mbështetje në asnjë provë në posedim të tyre.
- Gjykatat rregullisht kanë cekur rrethana lehtësuese, sërish pa ndonjë shpjegim, të cilat qartazi ishin jorelevante për zbutjen e dënimit të caktuar.¹⁴

Këto mangësi sistematike në praktikat ndëshkimore janë të rëndësishme dhe dëshmojnë një mungesë orientimi nga ana e gjykatave. Në thelbin e saj, dështimi për të shpjeguar në mënyrë adekuate bazën për caktimin e dënimit paragjykon të dyja palët. Për të akuzuarin, mosdhënia e një arsytimi të qëndrueshëm për rrethanat rënduese rezulton në një dënim të pambështetur në fakte. Kjo është padrejtësi. Gjithashtu, edhe shqiptimi i një dënimi më të ultë bazuar në rrethana lehtësuese të pambështetura bën që vendimi t'i nënshtrohet ankesës e cila do të mund të shmangej dhe si rrjedhojë të pandehurit i mohohet e drejta për proces të drejtë e të shpejtë. Ngjashëm me këtë, prokurorisë dhe publikut të gjerë gjithashtu i mohohen të drejtat kryesore të shoqërisë lidhur me dënimin pasi që të pandehurit i shqiptohet dënim më i ultë se që do t'i ishte shqiptuar po t'i përmbahej gjykata detyrimit të saj për t'ia përshtatur dënimin vetëm atyre rrethanave të cilët janë provuar. Problemi rëndohet edhe më shumë kur rrethana lehtësuese të paarsyetuara përdoren për të arsyetuar një dënim nën minimumin e dënimit të paraparë për atë vepër.

Mosdhënia e arsytimit gjithashtu është një tregues se gjykata nuk e ka kryer në mënyrë adekuate detyrën e saj sipas ligjit. Për shembull, neni 74 i KP thotë qartë se gjykata "*merr parasysh por nuk kufizohet në*" rrethanat e përcaktuara rënduese dhe lehtësuese. Nëse gjykata thjeshtë përsërit gjuhën e kodit për ndonjë rrethanë të caktuar lehtësuese pa dhënë arsytim për aplikimin e saj, atëherë mund të përfundohet se gjykata ka dështuar që vërtetë të vlerësojë atë rrethanë. Nëse rrethanat të cilat janë cekur në mënyrë specifike

¹⁴ Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë "Vlerësimi joadekuat i rrethanave lehtësuese dhe rënduese nga gjykatat", korrik 2010.

janë të mangëta, atëherë mund të përfundohet se ka gjasa të mëdha që gjykata nuk i ka shqyrtuar dhe vlerësuar të gjitha rrethanat ashtu siç kërkohet me ligj.

Gjetja e ndonjë rrethanë rënduese apo lehtësuese e cila nuk mbështetet me asnjë fakt në shkresa gjithashtu është shkelje e ligjit. Neni 8, paragrafi 2 përcakton që *"Gjykata merr vendim në bazë të provave që shqyrtohen dhe verifikohen në shqyrtim gjyqësor"*. Për më tepër, neni 361 qartazi thotë se *"Gjykata e bazon aktgjykimin vetëm në faktet dhe provat e proceduara në shqyrtim gjyqësor"*. Rrjedhimisht dështimi i gjykatës për të paraqitur bazën faktike për vërtetimin e ndonjë rrethane të caktuar mund të shihet si aktgjykim i bazuar në fakte jashtë shkresave të lëndës apo i pabazuar në fakte. Kjo rezulton në vendime të cilat duken arbitrare.

Disa mund të konsiderojnë se argumentet e lartpërmendura nuk paraqesin kërkesë strikte sipas ligjit. Mund të argumentojnë se shpallja publike e aktgjykimit i nënshtrohet kriterëve nga neni 366, paragrafi 2, i cili thotë se gjykata *"shkurtimisht prezanton arsyet e aktgjykimit"*. Por përdorimi i shprehjes shkurtimisht nuk e liron gjykatën nga detyrimi për të cekur arsyet të cilat mbështesin vendimin e gjykatës lidhur me fajësinë e të pandehurit dhe dënimin e shqiptuar. Neni 370, paragrafi 8, sqaron se në arsyetimin me shkrim gjykata duhet të përfshijë *"rrethanat të cilat gjykata i ka marr parasysh me rastin e caktimit të dënimit"*. Nuk ka asnjë dispozitë në KPP e cila e liron apo e minimizon detyrimin e gjykatës për të ofruar arsyetim të plotë lidhur me vendimin mbi dënimin.

Zbutja e dënimit pa arsyetim, fatkeqësisht, nuk është i vetmi problem kur bëhet fjalë për zbutjen e dënimeve. Më 12 janar 2015, kryetari i Gjykatës Supreme kishte nxjerrë një "Qarkore për Zbutjen e Dënimit" ku shprehte shqetësime lidhur me dënimet e vazhdueshëm të kryerësve madje edhe nën kufijtë e zbutjes së dënimeve të parapara në nenin 76. Siç e përshkruante gjykata, gjyqtarët po zëvendësonin kufizimet e parapara me ligj me vullnetin personal të tyre – gjë që rezultonte në dënime të paligjshme dhe arbitrare. Kur gjykatat kritikohen për paaftësi në zbatimin e parimeve themelore të ligjit në caktimin e dënimit, atëherë qartazi ka nevojë për udhëzime shtesë.

Krijimi i udhëzuesit për politikat ndëshkimore do të luajë një rol të rëndësishëm në adresimin e këtyre problemeve. Së pari, udhëzimet shitesë lidhur me zbatimin e dispozitave ekzistuese do t'i japin gjykatave shqyrtuese standarde më të qarta për të vlerësuar mjaftueshmërinë e vendimit. Së dyti, përkufizime dhe shembuj më të fuqishëm të rrethanave rënduese dhe lehtësuese do t'i japin gjykatave mundësi më të shumta për të shpjeguar logjikshëm arsyetimin e tyre. Së fundi, miratimi i udhëzimeve do t'i dërgojë mesazh të qartë gjykatave se vlerësimi i rrethanave jorelevante dhe/ose dështimi për të mbështetur gjetjen e rrethanave nga faktet në shkresa është i paligjshëm dhe përbën shkelje esenciale të dispozitave të procedurës penale.

1.3 Transparenca, legaliteti dhe opinionin publik

Praktikat aktuale të dënimeve gjithashtu sjellin deri te ulja e transparencës, cenojnë parimin e legalitetit dhe kontribuojnë në masë të madhe në opinionin negativ për gjyqësorin. Që të tre këta faktorë e zbehin edhe më tej sundimin e ligjit.

1.3.1 Transparenca

Dështimi i praktikës aktuale ndikon negativisht në transparencën e përgjithshme në sundimin e ligjit. KP dhe KPP kanë paraparë kritere të cilat ngrisin transparencën e përgjithshme të vendimmarrjes gjyqësore – siç është natyra publike e procedurave gjyqësore dhe detyrimi për shpalljen publike të aktgjykimeve. Publikimi i ligjeve, procedurat e qarta për zbatimin e shqyrtimit gjyqësor dhe kufijtë e dënimeve specifike gjithashtu luajnë një rol të madh në këtë proces. Informacionet mbi funksionimin e sistemit të drejtësisë dhe prania e publikut në procedurë gjyqësore kontribuojnë në pranueshmërinë shoqërore të gjyqësorit. Gjyqtarët sigurojnë transparencën përmes dëgjimeve publike dhe duke dhënë arsyet e tyre për vendimet e marra ndërkohë që ruajnë konfidencialitetin e kërkuar për të respektuar të pandehurin apo për shkak të nevojës për rend publik.¹⁵ Në përgjithësi, koncepti është se qasja dhe informimi për funksionimin e sistemit do të rrisë të kuptuarit e përgjithshëm të sistemit. Kjo gjithashtu përmirëson

¹⁵ Rrjeti Evropian i Këshillave për Gjyqësor (RREKGJ), Raporti i Etikës Gjyqësore 2009-2010, fq. 9

aftësinë e publikut dhe institucioneve përkatëse qeveritare për të monitoruar, vlerësuar dhe, nëse është nevoja, për të ndryshuar sistemin ekzistues juridik.

Megjithatë praktikat aktuale të dënimeve nuk e mbështesin transparencën – ato e ulin atë. Palët, publiku dhe gjykata e shkallës më të lartë nuk mund të kuptojnë bazën për caktimin e një dënimi të caktuar nëse gjykata nuk i referohet fakteve përkatëse. Me dhënien e arsyeve të mjaftueshme dhe ndjekjen e procedurës së paraparë, gjykata dhe procesi bëhen më transparent dhe më të qasshëm.

1.3.2 Parimi i legalitetit

Vendimet aktuale të dënimeve gjithashtu prekin edhe parimin e legalitetit. Në përgjithësi, parimi nënkupton që ligji duhet të jetë i qartë për palët, në veçanti për të pandehurin, dhe që rregullat duhet të jenë të përcaktuara paraprakisht. Rritja e qartësisë së ligjit shpie deri te rritja e korrektesisë së përgjithshme të procedurës për palët e interesuara si dhe shpie deri te rritja e drejtësisë në përgjithësi. Kjo gjithashtu vë një shkallë të parashikueshmërisë së rezultatit përfundimtar dhe i mundëson të akuzuarit qasje në mekanizmat të cilët sistemi i drejtësisë i shfrytëzon për llogaritjen e dënimeve. Kur individ i ka qasje në këtë informacion, atëherë ai mund të parashikojë natyrën dhe kohëzgjatjen e dënimit që do të ishte i përshtatshëm për veprën penale.

Parashikueshmëria dhe parimi i legalitetit gjithashtu e rrisin efikasitetin e sistemit të drejtësisë – një gjë kjo shumë e nevojshme në Kosovë. Për shembull, KPP është mjaft i qartë në përcaktimin e detyrimit për dorëzimin e provave të pandehurit para shqyrtimit gjyqësor. Kjo i mundëson të pandehurit për të bërë një vlerësim relativisht adekuat lidhur me gjasën e tij për t'u liruar në shqyrtim gjyqësor. Kodi gjithashtu parasheh kufizime, sipas nenit 233, për negociimin e marrëveshjeve mbi pranim të fajësisë të cilat mundësojnë procedura të përsheptuara në shkëmbim të një dënimi më të butë. I pandehuri ka mundësi të merr një dënim të njohur për të në shkëmbim të pranimi të fajësisë. Këto dy dispozita krijojnë një proces për të përmirësuar shkallën e lëndëve të kryera. Praktika aktuale nuk jep mundësi për të vlerësuar gjasën e një dënimi të caktuar

në fund të një gjykimi i cili rezulton me aktgjykim dënues. **Me praktika arbitrare – siç është paqartësia se ku të përcaktohet pikënisja, shmangia nga dënimet minimale pa arsytim dhe vlerësimi i rrethanave lehtësuese të cilat nuk mbështeten nga shkresat e lëndës – nuk ka motivim për të përfituar nga marrëveshja mbi pranimin e fajësisë.** Thjeshtë nuk ka ndonjë arsye logjike për të mos e provuar shqyrtimin gjyqësor, i cili mund të rezultojë në aktgjykim lirues, dhe pastaj për të mos e provuar vendimin mbi dënimin, i cili ka gjasa të fuqishme që të jetë më i ultë se dënimi i ofruar në marrëveshje mbi pranim të fajësisë.

Së fundi, zbehja e këtij parimi nga praktikat aktuale dëmton legjitimitetin e sistemit të drejtësisë si tërësi dhe zvogëlon në mënyrë drastike efikasitetin e gjyqësorit. Së bashku me rritjen e pasigurisë dhe natyrën arbitrare të vendimeve, sistemi ka nevojë për udhëzime shtesë. Kjo nuk do të thotë se nevojitet siguri absolute sepse praktikat e dënimit ende kërkojnë fleksibilitet për të trajtuar situata anormale. Por ofrimi i udhëzimeve mund të përmirësojë situatën pa ndonjë kufizim të padrejtë. Duke sqaruar procedurat dhe duke siguruar që ato të ndiqen në mënyrë harmonike, të pandehurit dhe shoqërisë në tërësi i jepen mjetet për të kuptuar dhe "njohur" sistemin juridik, dhe rrjedhimisht përmirësohet efikasiteti i përgjithshëm i sistemit.

1.3.3 Opinioni publik

Së fundi, problemet nuk janë të kufizuara vetëm te palët; ato kanë implikime më të gjera për shoqërinë në përgjithësi. Një gjykatë profesionale ka ndikim përtej kufijve të gjykatores së saj. Opinionet dhe profesionalizmi i tyre do të ndikojnë në perceptimin e qytetarëve të Kosovës për gjyqësorin. Vendimet për dënimin kanë shumë rëndësi për shoqërinë si tërësi dhe mënyra se si ajo e sheh gjyqësorin në pjesë të madhe ka të bëjë me mënyrën e si ajo e sheh aftësinë e gjykatës për të ndarë drejtësi për ta, për të dashurit e tyre dhe për miqtë e tyre. Pakënaqësia nënkupton se publiku nuk beson se ata jetojnë në një shoqëri të drejtë – një shoqëri ku ata të cilët shpallen fajtor për vepër penale dënohen ose rehabilitohen dhe viktimave iu jepet një lloj drejtësie. Besimi në paanshmërinë e sistemit të drejtësisë në fund do të përkthehet në një ndjenjë sigurie dhe besimi dhe do të përforcojë në mënyrë të dukshme parimet e sundimit të ligjit.

Në prill të vitit 2015, UNDP së bashku me USAID-in kishte publikuar rezultatet e "Raportit të Pulsit Publik-IX" të cilat, ndër të tjera, përfshinin një matje të përgjithshme të kënaqësisë me punën e gjyqësorit. Rezultati tregonte se shumë pak nga të anketuarit ishin të kënaqur me punën e sistemit gjyqësor dhe prokurorial.

Duke harmonizuar politikat ndëshkimore në një strukturë më të formalizuar dhe duke rritur kërkesat për të mbështetur me fakte zbutjen e dënimit, gjykatat nuk do të jenë në gjendje që t'u caktojnë dënime të pandehurve pa arsyetim. Kjo mund të rezultojë në rritjen e nivelit të përgjithshëm të dënimeve për të pandehurit, e që pastaj mund të rrisë edhe nivelin e besimit të publikut. Të paktën, kjo do të sjell deri te nxjerrja e arsyetimeve të logjikshme dhe të mbështetura në fakte. Rezultati së paku do të jetë i mbrojtshëm. Deri në një shkallë kjo do të rrisë besimin e publikut në gjyqësor – të paktën do të rrisë profesionalizmin e përgjithshëm të gjykatave dhe do të ofrojë një mjet për publikun dhe mediat që të edukohen në mënyrë më të thukët lidhur me mënyrën se si është arritur deri te vendimi për dënimin e caktuar. Një vendim i plotë dhe i arsyetuar mirë, i mbështetur me fakte, ka shumë më pak gjasë që të kritikohet si vendim arbitrar dhe si rezultat i ndërhyrjeve të paligjshme apo ndërhyrjeve të jashtme.

1.4. Vendimet gjyqësore arbitrare

Fusha e fundit problematike është ndoshta edhe më e vështira për t'u trajtuar por gjithashtu ka mangësi rrënjësore në këtë drejtim. Argumenti është se dënimet, të paktën për disa vepra, janë tepër të ulta për shkak se gjykata e caktuar nuk pajtohet me strukturën e dënimit të paraparë për atë vepër. Në thelb kjo është shmangie arbitrare e legjislacionit. **Fakti që gjykata nuk mendon, për shembull, se për veprat penale të armëve duhet të parashihet dënim prej x deri në y vite, bën që ato të shqiptojnë dënimin minimal. Kjo jo vetëm që tregon mospajtimin e gjykatës me kufijtë e paraparë të dënimit por i zbutë edhe vlerat morale të saj. Duke vepruar kështu, gjykata tejkalon autorizimet e saj sipas kushtetutës.**

KAPITULLI II

ASPEKTET PROCEDURALE TË POLITIKËS

NDËSHKIMORE

2.1 Seancat për caktimin e dënimit

Zgjidhja më e mirë sipas ligjit aktual dhe në pajtim me dispozitat e tij është ajo e cila i ngjason procesit para Gjykatës Ndërkombëtare Penale. Dispozita e paragrafit 2 të nenit 76 të GJNP krijon mundësinë e një seance të ndarë të caktimit të dënimit para përfundimit të gjyimit, në mënyrë që të shqyrtohen provat shtesë apo parashtresat lidhur me caktimin e dënimit. Seanca nuk është e detyrueshme dhe thirret në bazë të kërkesës së palës apo gjykatës. Kjo gjithashtu iu mundëson palëve që në fund të shqyrtimit gjyqësor, pasi të kenë paraqitur të gjitha provat dhe të kenë dhënë argumentet e tyre lidhur me çështjen e fajësisë, të paraqesin prova lidhur me caktimin e dënimit dhe të argumentojnë lidhur me rrethanat rënduese dhe lehtësuese. Zbatimi i kësaj procedure është në pajtim me të drejtën e Kosovës në të gjitha aspektet me përjashtim të ndarjes së fjalës përfundimtare në dy instanca të ndara.

Ky proces nuk duhet të shihet si proces përjashtues ku prokurori bart barrën e vetme për të paraqitur prova për rrethanat rënduese dhe lehtësuese. Ky është proces gjithëpërfshirës.

Te gjitha palët duhet të trajtohen si të barabarta para gjykatës sa i përket mundësisë për të paraqitur prova, dhe po aq me rëndësi është që të kenë mundësi të komentojnë nëse provat e paraqitura mjaftojnë apo jo për të dëshmuar ekzistimin e ndonjë rrethane që ndikon në caktimin e dënimit. Vendimi për caktimin e dënimit mund të konsiderohet i drejtë për nga dhënia e mundësive vetëm nëse lejohet paraqitje e plotë dhe e fuqishme e argumenteve dhe provave nga të gjitha palët, dhe si rrjedhojë ka më pak gjasë që të priset apo ndryshohet sipas ankesës. Kjo gjithashtu është në pajtim me parimin e barazisë së armëve të mishëruar në nenin 6 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut,¹⁶ e cila përcakton që të gjitha palët duhet të kenë mundësi të barabartë në procedurë për të paraqitur dhe komentuar mbi të gjitha provat e paraqitura para gjykatës për shqyrtim.

2.2 Standardi i të provuarit

Në disa sisteme juridike standardi i të provuarit për caktimin e dënimit dallon nga standardi që kërkohet shpalljen fajtor të të pandehurit për vepër penale. Në shumicën e rasteve kur ky standard është i ndarë, përfundimi i gjykatës nëse ekzistimi i fakteve që mbështesin ashpërsimin ose zbutjen e dënimit është provuar bazohet në një standard të të provuarit i cili është më i ultë se vërtetimi i fajësisë. Në disa raste kjo mund të ndahet edhe më tutje duke bërë që barra e të provuarit të ekzistimit të një rrethane rënduese të jetë barrë më e lartë se barra e të provuarit të një rrethane lehtësuese. Për shembull, lidhur me këtë të fundit, gjykata mund të zbatojë tri standarde të ndryshme: të provuarit përtej dyshimit të arsyeshëm për të vërtetuar fajësinë, të provuarit me prova të qarta dhe bindëse për të vërtetuar ekzistimin e rrethanës rënduese, dhe të provuarit me shumicën e provave për të përcaktuar rrethanën lehtësuese.

Tribunali i Hagës gjatë vendosjes për caktimin e dënimit gjithashtu ka trajtuar standardin e të provuarit për rrethanat rënduese dhe lehtësuese. Në rastin Kunarac, Kovaç dhe

¹⁶ Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut (1950), Neni 6, 'E drejta në gjykim të drejtë'.

Vuković, Trupi Gjykues kishte deklaruar: *"Drejtësia kërkon që prokurori të provojë rrethanat rënduese përtej dyshimit të arsyeshëm, ndërsa mbrojtja duhet të provojë rrethanat lehtësuese vetëm sipas balancit të probabilitetit"*.¹⁷ Trupi Gjykues ngjashëm kishte ripërsëritur këtë edhe në rastin Simic, duke thënë se: *"Rrethanat lehtësuese duhet të provohen vetëm sipas balancit të probabiliteteve e jo përtej dyshimit të arsyeshëm"*.¹⁸

Shembulli i lartpërmendur është paraqitur vetëm për të ritheksuar – për të mirë apo për të keq – se kjo është një qasje mjaft e zakonshme në një numër të juridiksioneve. Duke marrë parasysh mungesën e udhëzimeve në KPP lidhur me çështjen e caktimit të dënimit, gjykatat të cilat kanë vështirësi në miratimin e qasjes së vet sistematike mund të zbatojnë ndonjë formë të këtij standardi të dyfishtë. Ndonëse gjykata mund të ketë plotësisht të drejtë të kërkojë zgjidhjet e veta për këtë mangësi, problemi është se jo secila gjykatë do të arrijë te i njëjti standard. Sërish këtu, çelësi për të ngritur korrektësinë e përgjithshme të sistemit dhe për të maksimizuar parimin e legalitetit është që të sigurohet harmonizim në zbatim. Andaj pyetjet më të rëndësishme janë këto në vijim:

- **A përmban kodi, qoftë shprehimisht apo në mënyrë të nënkuptuar, ndonjë standard të të provuarit për të vlerësuar ekzistimin e rrethanave rënduese dhe lehtësuese?**
- **Nëse përmban ndonjë standard të tillë, a është ky standard i njëjtë apo i ndryshëm me standardin i cili zbatohet për përcaktimin e fajësisë?**

Lidhur me pyetjen e parë, nuk ka ndonjë dispozitë konkrete se cili është standardi i të provuarit të cilin gjykata duhet ta zbatojë për të vlerësuar praninë e rrethanave rënduese apo lehtësuese. i njëjti rast është edhe me standardin për përcaktimin e fajësisë, për të cilin gjithashtu nuk ka ndonjë dispozitë konkrete. Megjithatë, ka disa standarde në kuadër të kodit të cilat japin disa udhëzime.

¹⁷ Rasti Nr.IT-96-23-T&IT-96-23/1-T, Aktgjykimi, Prokurori kundër Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (22 shkurt 2001), Par.847.

¹⁸ Rasti Nr.IT-95-9/2-S, Aktgjykimi për caktim të dënimit, Prokurori kundër Milan Simic, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (17 tetor 2002), Par.40. Citohet Prokurori kundër Radislav Krstic, Rasti Nr. IT-98-33-T, Aktgjykimi ("Aktgjykimi Krstic"), para. 713.

Në KPP parashihen pesë standarde të cilat zbatohen për procedura të ndryshme: (1) dyshimi i arsyeshëm, (2) dyshimi i bazuar, (3) shkaku i bazuar, (4) gjasa reale, dhe (5) dyshimi i bazuar mirë. Secila prej tyre përmban komponentë të perspektivës, informacionit, dhe nivel të caktuar të bindjes se i pandehuri potencial ka kryer veprën. Kur kombinohen këta komponentë, ata formojnë një standard të qartë të të provuarit që kërkohej për të siguruar çfarëdo veprimi apo hapi që kërkohej në procedurë. Në nivelin më të lartë është koncepti i dyshimit të bazuar mirë, i cili kërkohej për ngritjen e aktakuzës, e që nënkupton prova të pranueshme të cilat do të bindnin një vëzhgues objektiv se vepra penale ka ndodhur dhe që është kryer nga i pandehuri. Pasi që prokurori është i detyruar të plotësojë këtë standard për të ngritur aktakuzë dhe për të vazhduar tutje në fazën e shqyrtimit gjyqësor, atëherë rrjedh se standardi i të provuarit për gjetjen e fajësisë është për ca shkallë të të provuarit më i lartë se dyshimi i bazuar mirë. Duke marrë parasysh faktin se procedura për caktimin e dënimit është gjithashtu pjesë e këtij procesi, atëherë është e logjikshme që ky standard së paku të jetë dyshimi i bazuar mirë.

Lidhur me atë se cili standard duhet të zbatohet, kodi nuk jep përgjigje definitive. Në përgjithësi, praktikat ndërkombëtare të caktimit të dënimit dhe praktika e Tribunalit të Hagës vënë një standard më të lartë të të provuarit për të vërtetuar ekzistimin e rrethanave rënduese në krahasim me ato lehtësuese. Duke marrë parasysh faktin se rrethana rënduese është e ndërtuar për të ashpërsuar dënimin e matur ndaj të pandehurit, gjykata duhet të sigurojë që provat e paraqitura të vërtetojnë ekzistimin e rrethanës rënduese përtej dyshimit të arsyeshëm. Ndërsa sa i përket rrethanave lehtësuese, nuk ka ndonjë konsensus, prandaj edhe standardi, siç u cek më herët, është dyshimi i bazuar mirë.

Kur gjykata dëshiron të merr parasysh si rrethanë rënduese ndonjë faktor që nuk është pjesë e përkufizimit të veprës penale, duhet të sigurohet që rrethana rënduese të provohet përtej dyshimit të arsyeshëm, dhe para se gjykata të refuzojë të marr parasysh ndonjë rrethanë lehtësuese, duhet të sigurohet që rrethana përkatëse nuk ekziston.¹⁹

¹⁹ Rekomandimi i Këshillit të Evropës Nr. R(92) 17 i Këshillit të Ministrave të Shteteve Anëtare lidhur me konsistencën në dënime; Shtojca e Rekomandimit Nr. R(92) 17; C. Rrethanat rënduese dhe lehtësuese, nënparagrafi 3.

2.3 Provat që duhet paraqitur

Lloji i provave që duhet paraqitur nga palët për të vërtetuar rrethanat rënduese dhe lehtësuese është mjaft i thjeshtë. Secila provë e cila paraqitet për t'u shqyrtuar në raport me caktimin e dënimit duhet t'i nënshtrohet të njëjtit nivel të shqyrtimit sikurse provat e paraqitura për të vërtetuar fajësinë e të pandehurit. Ajo që është veçanërisht e rëndësishme është se gjykatat duhet të kërkojnë nga palët që të paraqesin prova të cilat mbështesin pretendimet lidhur me ekzistimin e një rrethane rënduese apo lehtësuese – vetë pretendimi i palëve për ekzistimin e një rrethane të tillë nuk mjafton.

Si përfundim, procedura e mësipërme do të maksimizojë transparencën e procesit të caktimit të dënimit, zbatimin e parimit të legalitetit dhe barazinë e armëve. Duke artikuluar qartë pritshmërinë e gjykatës para fillimit të shqyrtimit gjyqësor, të gjitha palët i kuptojnë detyrimet e tyre, procedurën që duhet ndjekur, dhe zgjedhjet strategjike të cilat duhet t'i bëjnë. Ato njashtu e kuptojnë se cilat prova duhet paraqitur për të vërtetuar ekzistimin e ndonjë rrethane të caktuar lehtësuese apo rënduese. Në fund, procesi është uniform në zbatim dhe rezulton në vendime të cilat janë plotësisht të informuara, bazuar në vendimet e palëve, dhe që si rrjedhojë ka më pak gjasa që të prishet sipas ankesës.

KAPITULLI III

PARIMET RELEVANTE TË CAKTIMIT TË DËNIMIT

3.1 Çështje të përgjithshme

Në vijim sugjerohet një metodë e detajuar hap-pas-hapi për caktimin e dënimit përfundimtar. Në përgjithësi, kjo kornizë ndjek, për aq sa është e mundur, dispozitat e nenit 73.1 të KP i cili thotë: *"Kur cakton dënimin për veprë penale, gjykata duhet të ketë parasysh minimumin dhe maksimumin e dënimit të paraparë për atë veprë penale. Gjykata pastaj duhet të merr parasysh qëllimin e dënimit, parimet e përcaktuara në këtë kapitull dhe rrethanat lehtësuese dhe rënduese lidhur me veprën penale të caktuar ose me dënimin."*

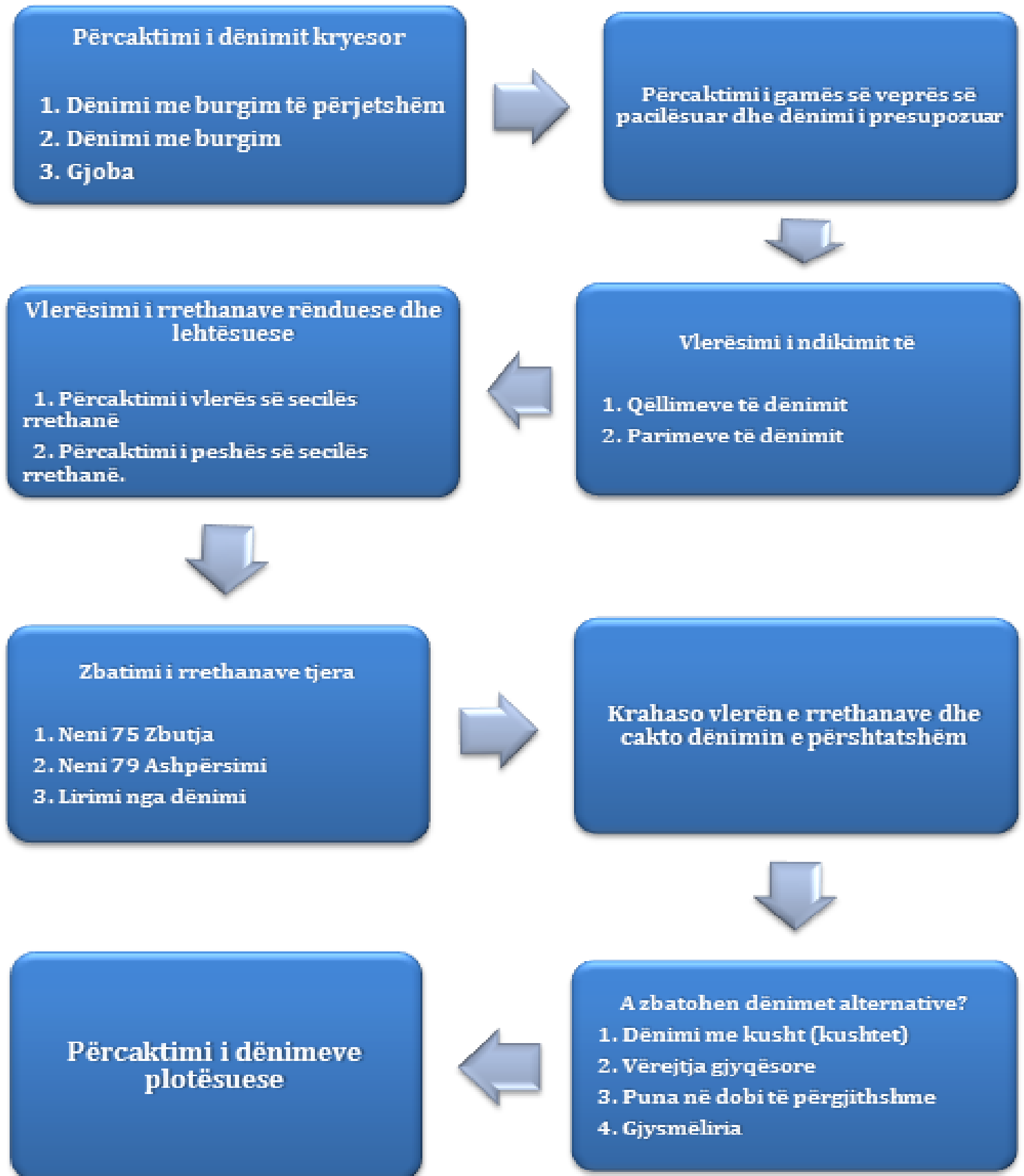
Vlerësimi dhe caktimi i dënimit mund të ndahet në këto kategori:

1. Përcaktimi i dënimit kryesor që parashihet për atë veprë dhe pikënisjes për caktimin e dënimit.
2. Marrja në konsideratë e qëllimeve të dënimit dhe parimeve.
3. Vlerësimi i provave dhe argumenteve të palëve për rrethanat rënduese dhe lehtësuese dhe vërtetimi i rrethanave që ekzistojnë.

4. Caktimi i peshës së caktuar rrethanave dhe vlerësimi nëse dhe deri në ç'masë njëra mbizotëron mbi tjetrën.
5. Përcaktimi nëse janë të mundshme dënimet alternative për atë vepër dhe nëse janë të zbatueshme.
6. Vlerësimi dhe caktimi i dënimeve plotësuese.
7. Dhënia e arsyetimit për dënimin përfundimtar.

Thënë në përgjithësi, ka tri forma të dënimeve të mundshme për vepra të caktuara për të cilat i akuzuari është shpallur fajtor. KP i ndan dënimet në tri kategori të mundshme: (1) dënimet kryesore, (2) dënimet alternative, dhe (3) dënimet plotësuese. Dënimet kryesore e përbëjnë pjesën dërrmuese të skemës së dënimeve të parapara në kod pasi që për secilën vepër penale parashihet dënimi kryesor. Për qëllim të këtij udhëzimi, ato më së miri mund të përshkruhen si dënimi i pre-supozuar për cilindo kryerës. Dënimet alternative, siç tregon vetë emri, ofrojnë një mundësi alternative ndaj dënimit kryesor. Megjithatë, ato nuk mund ta zëvendësojnë dënimin kryesor për secilën vepër dhe kërkohen gjetje specifike nga ana e gjykatës për shqiptimin e tyre. Dhe në fund, dënimi plotësues është një komponentë shtesë në dispozicion të gjykatës kur shqipton qoftë dënimin kryesor apo dënimin alternativ. Kjo më së miri mund të përshkruhet si një komponentë e dënimit që është specifike për të pandehurin e cila shqiptohet për të trajtuar një nevojë të caktuar.

Procesi i caktimit të dënimit

3.2 Dënimet kryesore

Dënimet kryesore përbëjnë dispozitat bazike të dënimit të KP dhe janë të shpjguara në përgjithësi në nenet 43-48. Neni 43 përcakton tri llojet e dënimeve kryesore: (1) dënimi me burgim të përjetshëm, (2) dënimi me burgim, dhe (3) dënimi me gjobë. Megjithatë, jo secili prej tyre është i mundshëm dhe gjykata duhet t'i lexojë këto dispozita të përgjithshme në lidhje me dispozitat e veprave penale specifike. Kur lexohen së bashku, gjykatës i jepen këto mundësi: (1) kufijtë e dënimit me burgim prej dënimit minimal deri në dënimin maksimal; (2) nëse gjoba mund të shqiptohet si zëvendësim i dënimit me burgim; (3) nëse gjoba mund të shqiptohet krahas dënimit me burgim; dhe (4) nëse ka një shumë maksimale apo "kufi" të gjobës.

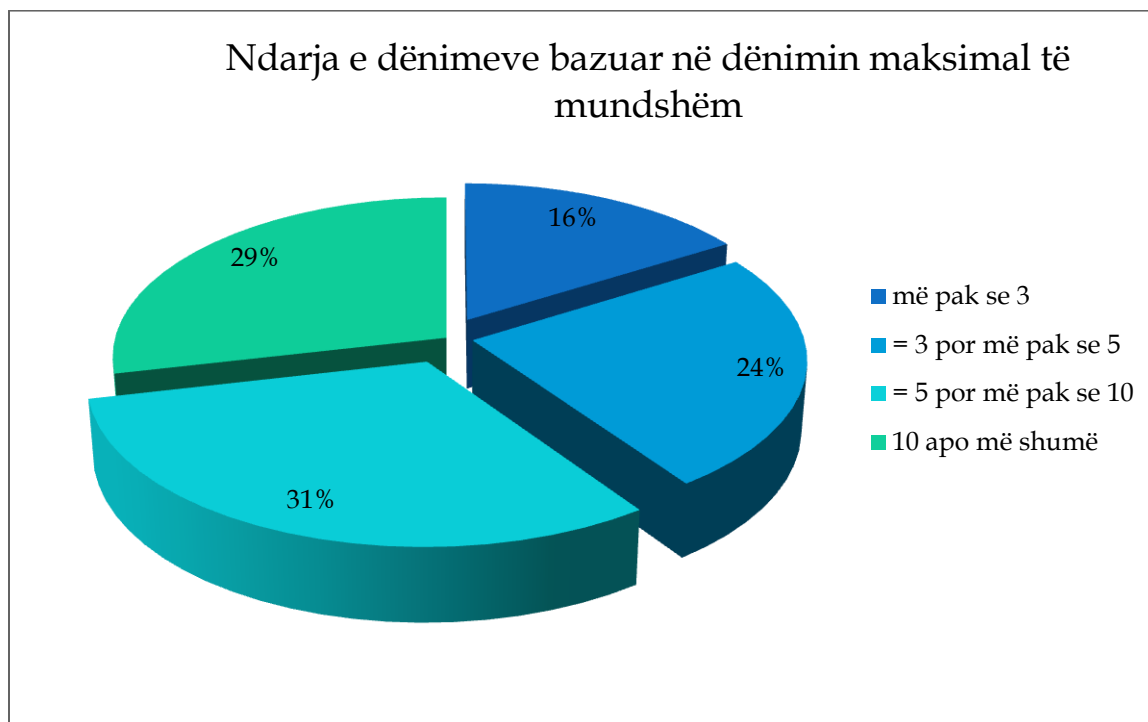
3.2.1 Kufijtë e dënimit me burgim

Kufijtë e mundshëm të dënimeve me burgim varen nga vepra penale dhe ka një mori të frazave dhe metodave që përdoren për t'i shpjguar ato. Shumica dërmuese e dënimeve të parapara në kod parashohin një numër të caktuar të viteve si për minimumin ashtu dhe për maksimumin e dënimit. Për shembull, një prej kufijve më të shpeshtë të dënimeve në kod është dënimi prej 6 muaj si minimum deri në 5 vjet si maksimum.

Përveç kufijve definitivë, kodi parasheh edhe dënime tjera të cilat përmbajnë shprehje përkrahuese për maksimumet dhe minimumet. Për dënimin minimal, Kodi përdor dy shprehje: "jo më pak se" dhe "së paku". Të dyja këto shprehje janë të ndryshueshme dhe përcaktojnë dënimin minimal por nuk përcaktojnë maksimumin. Gjkata në raste të tilla duhet t'i referohet nenit 45 paragrafit 1 për të konstatuar maksimumin, i cili është njëzet e pesë (25) vjet.

Kodi parasheh edhe një numër të dënimeve të cilat përcaktojnë maksimumin, por nuk përcaktojnë minimumin. Këto përdorin shprehjen "deri në" periudhën prej x viteve. Për shembull, dënimi më i shpeshtë në Kod është dënimi "deri në 3 vjet". Minimumi gjithashtu përcaktohet nga neni 45 paragrafi 1 i cili thotë se dënimi minimal nuk mund të

jetë më i shkurtë se tridhjetë (30) ditë. Prandaj kufiri i mundshëm për dënimin për të cilin thuhet "deri në 3 vjet" është nga 30 ditë deri në tre (3) vjet.

3.2.2 Dënimi me burgim të përjetshëm

Dënimi me burgim të përjetshëm parashihet për veprat më të rënda penale të parapara në KP dhe rrjedhimisht mund të shqiptohet vetëm nëse parashihet shprehimisht për atë vepër penale. Dënimi me burgim të përjetshëm parashihet si mundësi për një mori veprash penale të parapara në Kod. Në këto rrethana, gjykatës gjithashtu i jepet mundësia që të zgjedh një dënim me burgim në kuadër të kufirit të viteve të parapara për atë vepër. Udhëzimi i vetëm shtesë që i jepet gjykatës lidhur me atë se kur të shqiptojë dënimin me burgim të përjetshëm në vend të dënimit me burgim gjendet në nenin 44, i cili përcakton se dënimi me burgim të përjetshëm mund të shqiptohet për veprat më të rënda penale të kryera nën "rrethana veçanërisht rënduese" ose për vepra penale që "kanë shkaktuar pasoja shumë të rënda". Bazuar në këtë dispozitë, e cila shtjellohet më hollësisht në vijim, gjykata duhet që të gjejë rrethana të mjaftueshme rënduese edhe brenda vetë veprës për ta ashpërsuar ndëshkimin në dënim me burgim të përjetshëm.

3.2.3 Gjobat

Ndonëse neni 43 parasheh dënimin me gjobë si dënim kryesor, në të nuk specifikohet se në çfarë rrethana mund të shqiptohet. Edhe në këtë rast gjykata duhet të shikojë dënimet e parapara në veprat penale specifike për të parë nëse dënimi me gjobë mund të shqiptohet dhe në çfarë rrethana mund të shqiptohet.

Në përgjithësi KP parasheh dy situata kur përdoret dënimi me gjobë. E para, gjoba parashihet së bashku me dënimin me burgim. Këto në kod janë të futura me lidhëzën "dhe" në përshkrimin e veprës dhe detyrojnë gjykatën që të shqiptojë gjobën së bashku me dënimin me burgim. Një zgjidhje e tillë është e paraparë në 170 vepra përgjatë KP dhe zbatohet për një mori veprash.

E dyta, KP parasheh gjobën si dënim alternativ në vend të dënimit me burgim, duke përdorur lidhëzën "ose" në përshkrimin e veprës. Një zgjidhje e tillë është paraparë në 215 vepra përgjatë KP dhe zbatohet kryesisht për vepra më pak të rrezikshme. Nga 213 veprat, vetëm 11 lejojnë zëvendësim të plotë për vepra penale për të cilat parashihet dënim maksimal mbi tri (3) vjet burgim.²⁰

Me përjashtim të njëzet veprave penale të cilat lejojnë zëvendësimin apo dënimin kumulativ me gjobë, të tjerat nuk përcaktojnë minimumin apo maksimumin e gjobës. Kjo parashihet nga neni 46 paragrafi 1 i cili përcakton se kufijtë e dënimit me gjobë janë prej 100-25,000 Euro. Në rastet kur kemi të bëjmë me terrorizëm, trafikim me njerëz, krim të organizuar, ose vepra penale të kryera me qëllim të përfitimit të dobisë pasurore, kufiri maksimal rritet në 500,000 Euro. Për njëzet vepra penale KP ka përcaktuar kufinjë të përshtatur në mënyrë specifike varësisht nga vepra.

²⁰ Për të gjitha 11 veprat parashihet dënim me burgim deri në 5 vite.

3.3 Pikënisja e dënimit dhe kohëzgjatja e presupozuar

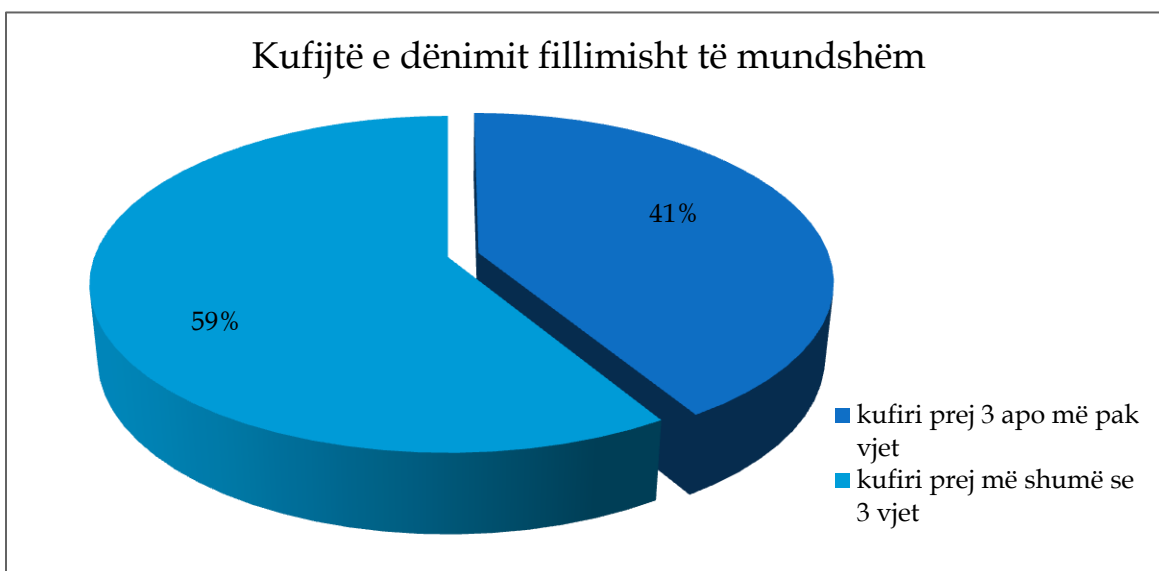
Rekomandimi i Këshillit të Evropës lidhur me harmonizimin e dënimeve thotë: "*Kurdo që është e përshtatshme për kushtetutën dhe traditat e sistemit juridik, mund të merren parasysh disa teknika shitesë për rritjen e harmonizimit të dënimeve. Dy teknika të tilla të cilat janë përdorur në praktikë janë "orientimet në caktimin e dënimit" dhe "pikënisjet". Orientimet në caktimin e dënimit nënkuptojnë kufij të dënimeve për forma të ndryshme të një veprë, varësisht nga prania apo mungesa e rrethanave të ndryshme rënduese apo lehtësuese, por gjykatave u mbetet diskrecioni për t'u shmangur nga orientimet. **Pikënisjet nënkuptojnë një dënim bazik për forma të ndryshme të një veprë, prej së cilës gjykata mund të lëvizë poshtë apo lartë për të reflektuar rrethanat rënduese apo lehtësuese.** Në veçanti, për vepra penale të kryera shpesh apo për vepra penale më pak të rrezikshme apo për vepra që janë të përshtatshme, duhet marrë parasysh inkuadrimin e ndonjë forme të orientimeve apo pikënisjeve për caktimin e dënimit si një hap i rëndësishëm drejt harmonizimit të dënimeve".²¹*

Pikënisjet e përcaktojnë pozitën brenda shkallës së kategorisë prej së cilës duhet filluar llogaritja e dënimit. Me të përcaktuar pikënisjen, gjykata duhet të merr parasysh rrethanat rënduese dhe lehtësuese dhe dënimet e mëparshme për ta përshtat dënimin brenda kufijve. Pikënisjet dhe kufijtë zbatohen për të gjithë kryerësit, pavarësisht nëse kanë pranuar fajësinë apo janë shpallur fajtor pas shqyrtimit gjyqësor. Lehtësimet për pranimin e fajësisë merren parasysh vetëm pasi të jetë identifikuar dënimi përkatës.

Logjikisht, pikënisja gjithmonë do të jetë pika e mesme e kufirit të paraparë në Kod Penal për veprën e caktuar penale. Në pikën e mesme, gjykatës i jepet diskrecion maksimal për të lëvizur poshtë apo lartë brenda kufirit të paraparë me ligj. Si rrjedhojë, kjo e përcakton dënimin për kryerësin e "zakonshëm". Në mungesë të rrethanave lehtësuese dhe rënduese, secilit kryerës do t'i shqiptohet dënim identik prej

²¹ Rekomandimi Nr. R (92) 17 i Këshillit të Ministrave të Shteteve Anëtare lidhur me konsistencën në dënime (Miratuar nga Këshilli i Ministrave më 19 tetor 1992).

saktësisht gjysmës së kufirit të paraparë me ligj. Për shembull, një të pandehuri të shpallur fajtor për pjesëmarrje në rrahje nga neni 190.2 mund t'i shqiptohet dënim nga 1-3 vjet burgim si dënim kryesor. Pikënisja do të ishte dënimi prej 2 vjet për secilin kryerës. Kjo gjithashtu ka kuptim kur vlerësohen kufijtë e paraparë për veprat penale. KP parasheh kufij të mjaftueshëm për secilën vepër në mënyrë që gjyqtari të mund t'ia përshtat dënimin individit përgjatë procesit. Në përgjithësi, KP parasheh kufij më të gjerë për vepra më të rënda penale dhe kufij më të ngushtë për vepra më pak të rënda. Përafërsisht 73% e të gjitha dënimeve parashohin kufij prej së paku tri viteve nga minimumi në maksimum. Më pak se 100 vepra penale parashohin një kufi prej një viti ose më pak, dhe nuk është befasi që këto janë veprat për të cilat dënimi maksimal i paraparë është një vit apo më pak. Ka dallim të theksuar në mes të kësaj dhe veprave më të rënda penale, për të cilat kufijtë e paraparë janë mbi 10 vite.

Përcaktimi i dënimit minimal në pikën e mesme të kufirit të mundshëm trajton një numër të çështjeve të identifikuara më herët.

- **Së pari, e përcakton një nivel bazë të caktimit të dënimit i cili është lehtë i kuptueshëm nga publiku dhe e rrit legalitetin e procesit të dënimit.** Nuk kontestohet se publiku është i pavetëdijshëm për lartësinë e dënimit, së paku në fillim. Kjo i jep

mbështetje argumentit se komponenti primar i çfarëdo niveli efektiv të preventivës së përgjithshme është ndërgjegjësimi për llojin dhe lartësinë e dënimit për secilën vepër.

- Së dyti, kjo e vë sistemin dhe të pandehurin në një pozitë më të mirë për të negociuar marrëveshje mbi pranimin e fajësisë. **i pandehuri i cili e di se gjykata, në mungesë të rrethanave lehtësuese apo rënduese, do të shqiptojë një dënim në mes të kufirit, është në pozitë më të mirë për të vlerësuar nëse marrëveshja mbi pranimin e fajësisë është në interes të tyre. Kjo do të rrisë efikasitetin e përgjithshëm të sistemit.**
- **Së fundi, kjo zvogëlon mundësitë e praktikave të larmishme ndëshkimore.** Derisa ndikimi i larmisë është relativisht minimal kur kufiri në dispozicion të gjykatës është e vogël, sa më e gjerë të jetë kufiri i mundshëm, aq më i madh është ndikimi i pikënisjes së paharmonizuar. Me përcaktimin e pikënisjes, të gjitha gjykatat e fillojnë procesin njësoj.

Në fund të këtij hapi, gjykata do të ketë identifikuar informacionet bazë të cilat i nevojiten për t'ia përshtatur dënimin të pandehurit të caktuar duke vlerësuar rrethanat e pranishme rënduese dhe lehtësuese. Gjykata i ka kufijtë minimal dhe maksimal të dënimeve, pikënisjen, dhe mundësinë eventuale për të shqiptuar gjobën si dënim kumulativ apo si zëvendësim i plotë. Këto informacione duhet të trajtohen nga gjykata si informata presupozuese lidhur me caktimin e dënimit. Kjo nënkupton që gjykata, në shumicën apo në rrethana "normale", do të vendos për caktimin e dënimit në kuadër të këtyre informacioneve. Gjykata mund të shmanget nga kjo bazë vetëm kur arrin në përfundimin se ka rrethana të mjaftueshme jashtë normës apo kryerësit "të zakonshëm" për të arsyetuar shmangien e tillë. Kjo është në pajtim me paragrafin 1 të nenit 74 lidhur me rregullat e përgjithshme të zbutjes dhe ashpërsimit të dënimit i cili thotë se "kryerësit të veprës penale i shqiptohet dënimi i paraparë për veprën e kryer penale, ndërsa dënimi më i butë ose më i rëndë mund të shqiptohet vetëm në pajtim me kushtet e parapara me këtë Kod".

3.4 Ndalimi i llogaritjes së dyfishtë të rrethanave

Njohja e konceptit të llogaritjes së dyfishtë të rrethanës nga ana e gjykata është shumë e rëndësishme për vlerësimin e drejtë të rrethanave rënduese dhe lehtësuese. Ky problem ndodh në disa raste të cilat diskutohen më hollësisht në vijim.

Së pari, ekziston rreziku potencial për shkeljen e parimit *ne bis in idem* gjatë dënimit duke ndëshkuar të njëjtin të pandehur dy herë për sjelljen e njëjtë: fillimisht për përgjegjësinë e tij individuale dhe pastaj duke përdorur të njëjtat fakte për ta ashpërsuar dënimin përfundimtar duke i zbatuar ato si rrethanë rënduese. Gjykata nuk duhet t'i merr parasysh ato rrethana të cilat janë element i veprës penale edhe për ashpërsimin e dënimit, pasi që ato tashmë janë marrë në konsideratë kur ligjvënësi ka përcaktuar nivelin e kufirit të dënimit të paraparë për atë vepër. Për shembull, për veprën penale të grabitjes së armatosur, gjykata nuk mund ta marrë si rrethanë rënduese faktin se vepra është kryer me kanosje apo përdorim të dhunës pasi që kanosja/përdorimi i dhunës është element i veprës penale.

Është e rëndësishë thelbësore që gjykata të mbajë dallimin në mes të ashpërsimit në kuadër të kufijve të dënimit ndarazi dhe të veçuar nga rregullimi i të gjithë kufijve përkatës. Në shembullin e mësipërm, një vjedhje e thjeshtë pa përdorim të forcës apo kanosjes mbartë dënimin deri në 3 vjet. Në momentin që dhuna apo forca futet si element i veprës, atëherë ligji parasheh kufij tjerë të dënimit të mundshëm prej 3-10 vjet – si formë e cilësuar – për dallim nga përshtatja e dënimit brenda kufijve deri në 3 vjet për shkak të kanosjes. Pasi që përdorimi i forcës veç është përdorur në ngritjen e kufijve të dënimit nga 3-10 vjet, atëherë ai nuk mund të përdoret edhe për rritjen e dënimit përfundimtar brenda kufirit 3-10 vjet.

Ngjashëm, ndonëse ndodh më rrallë, nëse ndonjë formë e dënimit të zvogëluar është bazuar në ndonjë rrethanë ligjore, të njëjtat fakte nuk mund të përdoren si rrethanë lehtësuese për uljen e mëtutjeshme të dënimit. Për shembull, neni 165 i KP parasheh

veprën penale të rrezikimit të sigurisë së aviacionit civil dhe parasheh se kushdo që e drejton fluturaken në mënyrë jo të rregullt dënohet me burgim prej 1-10 vjet. Paragrafi 6 i këtij neni në mënyrë specifike parasheh se nëse vepra kryhet nga pakujdesia dënimi ulet deri në 5 vjet burgim. Pasi që niveli i zvogëluar i fajësisë është zbatuar kur janë formuluar kufijtë e dënimeve për kryerjen e kësaj veprë nga pakujdesia, atëherë gjykata nuk mund t'i përdorë të njëjtat fakte për të ulur dënimin brenda kufijve të paraparë të dënimit duke u thirrur në rrethanën lehtësuese nga paragrafi 3.1 si rrethanë e cila për pak nuk arrin të jetë bazë për përjashtim të përgjegjësisë penale. Ndonëse këto situata nuk janë aq të theksuara sa situatat që kanë të bëjnë me rrethanat rënduese, megjithatë gjykata duhet të ketë kujdes edhe në këto raste.

Një fushë tjetër ku gjykata duhet të ketë kujdes që të mos bëjë llogaritje të dyfishtë është koncepti i rrethanave që përkojnë me njëra tjetrën, të cilat mund të ndodhin si për rrethanat lehtësuese ashtu edhe për ato rënduese. Kjo ndodh pasi që Kodi parasheh një kategori të gjerë të rrethanave rënduese dhe lehtësuese të cilat gjykata mund t'i përdorë. Gjykata pashmangshëm do të ballafaqohet me ndonjë rrethanë e cila logjikisht zbatohet për më shumë se një kategori. Ndonëse reagimi fillestar mund të jetë që të njëjtën rrethanë ta merr parasysh në të dyja kategoritë dhe ta trajtojë si të tillë që përmbush dy rrethana rënduese apo lehtësuese, kjo gjithashtu përbën llogaritje të dyfishtë dhe duhet të shmanget nga gjykatat.

Për shembull, KP parasheh pranimin e fajit si rrethanë lehtësuese në paragrafin 3.10. Kodi gjithashtu parasheh keqardhjen e shfaqur nga i pandehuri si rrethanë lehtësuese në paragrafin 3.11. Mund të argumentohet se pranimi i fajësisë është provë e keqardhjes dhe rrjedhimisht mund të merret parasysh nga gjykata gjatë vlerësimit nëse vërtet ekziston keqardhja apo pendimi nga paragrafi 3.11. Logjika këtu është se i pandehuri, duke pranuar fajësinë, tregon së është duke marrë përgjegjësinë për veprimet e tij dhe se është penduar për to. Ndonëse kjo në vetvete mund të mos jetë bindëse, mund të bëhet faktor i rëndësishëm kur bëhet bashkë me prova shtesë për vlerësimin e tërësishëm të rrethanave. Ngjashëm, mund të argumentohet se i pandehuri i cili bën kompensimin sipas paragrafit 3.7 gjithashtu shfaq një lloj pendimi. i pandehuri i cili provon ta zhdëmtojë viktimën

përmes kompensimit me gjasë ka marrë përgjegjësinë për veprimet e tij dhe është duke shprehur një lloj pendimi. Në të dyja rastet, gjykata duhet t'ia atribuoj faktet vetëm një rrethanë lehtësuese. Duke ia atribuar këtë më shumë se një rrethanë lehtësuese, gjykata bën llogaritje të dyfishtë të fakteve që ka para vetes dhe në mënyrë jo të drejtë merr parasysh më shumë rrethana lehtësuese sesa që i pandehuri meriton.

E njëjta gjë vlen edhe për rrethanat rënduese. Mund të argumentohet se nëse viktimë është e re, rrethanë kjo rënduese sipas paragrafit 2.7 (mosha e viktimës), gjithashtu mund të kontribuojë në faktin se viktimë ka qenë e ndjeshme sipas paragrafit 2.6. Apo nëse gjykata arrin në përfundim se viktimë ka qenë veçanërisht e ndjeshme, kjo gjetje mund të kontribuojë në arritjen e përfundimit se vepra është kryer në “mënyrë posaçërisht mizore” sipas nenit 2.4. Logjika këtu është se niveli i lëndimit kur kemi të bëjmë me viktimë të ndjeshme shtohet dukshëm dhe mund ta çojë atë në kategorinë e “mënyrës posaçërisht mizore”. Sërish, gjykata duhet ta kufizoj veten në dallimin e rrethanave dhe të mos i zbatojë ato në më shumë se një rrethanë. Nëse është ndonjë rrethanë diskrete e parapare në nenin 74, atëherë duhet të mbetet konsideratë e veçantë nga gjykata.

Fusha e fundit e konfliktit potencial mund të shfaqet kur kemi të bëjmë me disa akuza për të cilat ekzistojnë fakte të cilat janë edhe element i ndonjë vepër penale dhe gjithashtu mund të përdoren si rrethana rënduese apo lehtësuese për ndonjë vepër tjetër sipas nenit 74. Pyetja kryesore është se çfarë ndodh kur kryerësi lirohet nga akuza për veprën e cila e përmban atë rrethanë si element të veprës penale? Për shembull, kryerësi akuzohet për dy vepra, ku për një prej tyre përdorimi i dhunës është element i veprës penale, dhe e rrit automatikisht kufirin e dënimit të mundshëm, dhe për tjetrën ku përdorimi i dhunës mund të merret si rrethanë rënduese sipas nenit 74. Nëse i pandehuri lirohet nga akuza për veprën e parë dhe shpallet fajtor për të dytën, gjykata duhet të përcaktojë në mënyrë specifike nëse elementi i përdorimit të dhunës ka qenë komponentë faktike e gjetjes së pafajësisë. Me fjalë tjera, a ka gjetur gjykata se nuk ka pasur përdorim të dhunës? Nëse po, atëherë gjykata në mënyrë afirmative ka konkluduar se kjo rrethanë nuk ekziston, dhe rrjedhimisht nuk mund ta përdor si rrethanë rënduese gjatë matjes së dënimit për veprën e

dytë. Nëse jo, atëherë gjykata është e lirë që ta merr parasysh si rrethanë rënduese nga neni 74.

Për dallim, nëse skenari i mësipërm rezulton në shpalljen fajtor për të dy veprat, situata do të jetë ndryshe. Në atë rast, vepra për të cilën përdorimi i dhunës është element i veprës do të konsiderohet si formë e cilësuar e veprës. Megjithatë, gjykata nuk mund të zbatojë rrethanën nga neni 74 për veprën e dytë.

Në fund, në rastet e shpalljes fajtor për disa vepra, përdorimi i rrethanave nga neni 74 duhet të bëhet në kontekst të dënimit të përgjithshëm e jo të dënimeve individuale...

3.5 Qëllimet dhe parimet e dënimit

Neni 73 i Kodit Penal:

“1. Kur cakton dënimin për vepër penale, gjykata duhet të ketë parasysh minimumin dhe maksimumin e dënimit të paraparë për atë vepër penale. Gjikata pastaj duhet të merr parasysh qëllimin e dënimit, parimet e përcaktuara në këtë kapitull dhe rrethanat lehtësuese dhe rënduese lidhur me veprën penale të caktuar ose me dënimin”.

3.5.1 Qëllimet e dënimit

Qëllimet e dënimit të përcaktuara në nenin 41 janë:

1.1. të parandalojë kryesin nga kryerja e veprave penale në të ardhmen dhe të bëjë rehabilitimin e tij;

1.2. të parandalojë personat e tjerë nga kryerja e veprave penale;

1.3. të bëjë kompensimin e viktimave ose të komunitetit për humbjet ose dëmet e shkaktuara nga vepra penale; dhe

1.4. të shprehë gjykimin shoqëror për veprën penale, ngritjen e moralit dhe forcimin e detyrimit për respektimin e ligjit.

Para se të diskutohet ndikimi i këtyre qëllimeve të dënimit në caktimin e dënimit, është e dobishme të bëhet një shtjellim i përgjithshëm i këtyre teorive.

3.5.1.1 Parandalimi specifik/i veçantë

Paragrafi 1.1 kërkon nga gjykata që të merr parasysh konceptin tradicional të parandalimit të veçantë apo specifik. Në këtë drejtim gjykata përqendrohet në individin i cili ka kryer veprën dhe shqyrton nëse dënimi parandalon atë nga kryerja e ndonjë vepre tjetër në të ardhmen. Sipas filozofisë bashkëkohore të penologjisë, dënimi duhet t'i përshtatet kryerësit e jo vetëm veprës. Është me rëndësi që të theksohet se “individualizimi” i dënimit zbaton parimin se përgjegjësia penale është përgjegjësi individuale në fazën e caktimit të dënimit. Në këtë kuptim, individualizimi i dënimit i mbron individët e akuzuar nga dënimet të cilat nuk adresojnë në mënyrë strikte veprimet e tyre, dhe kështu sigurohet drejtësia. Kryerësi nuk shihet më si një shkelës abstrakt i ligjit, por si individ i cili meriton vëmendje të veçantë.

Kjo çështje trajtohet më në tërësi në pjesën e dytë të paragrafit i cili inkorporon konceptin e rehabilitimit. Teoria e rehabilitimit në thelb parasheh që objektivi i dënimit është që të bëhet reintegrimi i kryerësit në shoqëri pas një periudhe të caktuar, dhe që dënimi të konstruktohet në mënyrë të tillë që të mundësojë riedukimin e kryerësit. Këtu gjykata vërtetë duhet të përfshihet në individualizimin e dënimit pasi që nga gjykata kërkohet që të trajtojë çështje të caktuara të cilat mund të kenë qenë të ndërlidhura me kryerjen e veprës. Aftësia për ta bërë këtë gjendet në format plotësuese të dënimit të cilat mund të përfshihen në dënimin përfundimtar. Për shembull, nëse një i pandehur kryen sulm dhe është nën ndikimin e alkoolit, gjykata mund të shqiptojë një dënim me të cilin jo vetëm që parandalohet kryerësi nga kryerja e sulmeve në të ardhmen, por e trajton edhe çështjen e mundshme të varësisë nga alkooli. Vetëm duke shikuar individin në tërësi gjykata mund të shpresojë që të parandalojë kryerjen e veprave në të ardhmen dhe reintegrimin e kryerësit në shoqëri si anëtar produktiv të saj.

3.5.1.2 Parandalimi i përgjithshëm

Paragrafi 1.2 kërkon nga gjykata që të merr parasysht qëllimin e parandalimit të përgjithshëm. Në këtë koncept tradicional dënimi i shërben qëllimit të parandalimit të individëve tjerë nga kryerja e veprave penale, qoftë të natyrës së ngjashme apo në përgjithësi. Parandalimi i përgjithshëm nuk përqendrohet në individin por në shoqërinë si tërësi. Qëllimi është që kryerësi ta kuptojë se vepra penale “nuk shpaguehet” dhe të ketë parasysht faktin që mund të ndëshkohet kur bën përllogaritjet nëse do ta kryejë veprën apo jo. Në rastin Naletilic dhe Martinovic, Trupi Gjykues kishte mbajtur qëndrimin se *“Parandalimi dhe ndëshkimi janë parime themelore në raport me caktimin e dënimit të individit nga Tribunali. Përderisa ndëshkimi nënkupton një dënim proporcional për veprën e kryer, parandalimi siguron që dënimi i shqiptuar të bind tjerët që të mos kryejnë vepra të tilla”*.²²

Përderisa kryerësi potencial mund të mos “rehabilitohet” në kuptimin tradicional, ata mund thjeshtë të heqin dorë nga kryerja e veprës. Në rastin Mucic kundër të tjerëve, Dhoma e Apelit kishte mbajtur qëndrimin se *“Ndonëse edhe juridiksionet nacionale dhe disa instrumente të caktuara ndërkombëtare dhe rajonale të të drejtave të njeriut parashohin se rehabilitimi duhet të jetë çështja kryesore për gjykatën gjatë matjes së dënimit, kjo nuk mund të ketë rol mbizotërues në procesin e vendimmarrjes së Trupit Gjykues të Tribunalit”*.²³

3.5.1.3 Viktimat dhe komuniteti

Paragrafi 1.3 kërkon nga gjykata që të merr parasysht ndikimin e veprës në viktimën apo komunitetin dhe parasheh që çdo dënim duhet të përfshijë kompensimin për humbjet e shkaktuara. Ky qëllim paraqet një zhvillim relativisht të ri në teorinë e dënimeve me të cilin njihet rëndësia e të drejtave dhe nevojave të viktimës. Nga kjo perspektivë, qëllimi

²² Rasti Nr.IT-98-34-T, Aktgjykimi, Prokurori kundër Mladen Naletilic dhe Vinko Martinovic, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (31 mars 2003), Par.739, citohet Aktgjykimi për Dënimin e Todorovic, para 29&30; Aktgjykimi për Dënimin e Plavsic, para 23.

²³ Rasti Nr.IT-96-21-A, Aktgjykimi, Prokurori kundër Zejnil Delalic, Adravko Mucic, Hazim Delic dhe Esad Landzo, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (20 shkurt 2001), Par.806.

kryesor i dënimit do të ishte që të sigurojë kompensimin e viktimës dhe komunitetit të gjerë nga kryerësi për veprat penale. Kjo ka disa implikime.

- **Së pari, kjo tregon për rëndësinë e të drejtave të viktimës në matjen e dënimit.** Kjo nuk është vetëm një konsideratë dytësore për gjykatën e cila mund t'i bartet mekanizmave shoqëror të kompensimit nëse kryerësi ka mundësinë që të kompensoj viktimën dhe të zhbëj dëmin. **Kjo duhet të jetë konsideratë primare gjatë caktimit të dënimit.**
- Së dyti, përfshirja e komunitetit në qëllimin e dënimit tregon qartazi se viktimë mund të përfshijë edhe komunitetin e gjerë. Në veprat penale ku përfshihet, për shembull, asgjësimi i pasurisë, kompensimi do të bëhet në formë të kompensimit monetar. Por kjo nuk përfundon këtu. Ndikimi në komunitet mund të jetë edhe në formë të dëmtimit të përgjithshëm psikik të individëve në komunitet. Kjo mund të përfshijë ndjenjat e sigurisë dhe/ose reputacionit të komunitetit. Ndonëse këto çështje mund të jenë disi të paprekshme dhe të pamatshme në terma monetar, gjykata duhet të përpikët që t'i rikthejë ato në gjendjen e mëparshme.

3.5.1.4 Gjykimi shoqëror, ngritja e moralit dhe forcimi i detyrimit për respektimin e ligjit

Paragrafi i fundit i nenit 41 është shprehje e përgjithshme e qëllimeve të dënimit dhe raportit të tyre me konceptin e përgjithshëm të sundimit të ligjit. Këtu çështja e dënimit shkon përtej individit, viktimës, dhe komunitetit, dhe flet për ndikimin e dënimit në shoqërinë si tërësi. Kjo kërkon nga gjykata që të merr parasysh çështje përtej komunitetit i cili e rrethon dhe kërkon që të ketë harmonizim në tërë Kosovën.

3.5.1.5 Implikimet e qëllimeve të dënimit në caktimin e dënimit

Neni 41 parasheh një kornizë të përgjithshme e cila do duhej të udhëheqte gjykatën përgjatë procesit të caktimit të dënimit. Megjithatë, KP nuk përcakton ndonjë strukturë hierarkike. Nuk ka ndonjë kërkesë, për shembull, që të vihet theks më i madh në rehabilitimin e kryerësit sesa në parandalimin e përgjithshëm. Për më tepër, nuk ka

ndonjë indikacion se dënimi duhet të plotësojë vetëm një nga qëllimet. Kjo mungesë e udhëzimit e vë gjykatën në pozitë veçanërisht të vështirë pasi që dy gjykata të ballafaquara me vepra dhe kryerës të ngjashëm mund të arrijnë në dënime shumë të ndryshme nëse zbatojnë qëllime të ndryshme. Për shembull, njëra gjykatë, e cila përqendrohet në parandalimin e përgjithshëm, mund të caktojë burgimin si dënim përfundimtar. Ndërkaq gjykata tjetër, e cila përqendrohet në rehabilitimin e kryerësit, mund të caktojë dënim me kusht. Pa ndonjë udhëzim, secili dënim është njësoj i vlefshëm sipas ligjit. Ky problem potencial në përgjithësi njihet si problematik ndër teoricientët e dënimeve penale pasi që rrit mospërputhjet e dënimeve dhe pjesërisht trajtohet edhe nga Këshilli i Evropës ku thuhet se:

1. Në vendet ku parimet kushtetuese dhe tradita juridike e lejojnë një gjë të tillë, ligjvënësi apo organi tjetër kompetent duhet të bëjë përpjekje për të deklaruar qëllimet e dënimit.
2. Sipas nevojës, dhe në veçanti kur mund të ketë konflikt në mes të qëllimeve të ndryshme, duhet dhënë udhëzime lidhur me mënyrën e përcaktimit të prioriteteve të mundshme në zbatimin e qëllimeve të tilla.
3. Kurdo që është e mundur, dhe në veçanti për kategori të caktuara të veprave apo të kryerësve, duhet deklaruar qëllimin primar.²⁴

Ndonëse kjo çështje nuk trajtohet në mënyrë specifike në Kod, përcaktimi i pikënisjes në kombinim me këto udhëzime, së bashku me kufijtë e mundshëm të dënimeve për vepra të caktuara, në masë të madhe e zbusin problemin. Në përgjithësi, kodi parasheh që me rritjen e peshës së veprës, zvogëlohet mundësia e shqiptimit të formave alternative të dënimit. Kjo vë një theks më të madh në parandalimin specifik dhe të përgjithshëm si qëllime të përgjithshme të dënimit. Me uljen e peshës së veprës, rehabilitimi mundësohet si dënim i mundshëm. Megjithatë, duhet të theksohet se mundësia e shqiptimit të formave alternative të dënimit nuk nënkupton shfrytëzimin e domosdoshëm të tyre. Dhe në fund, konsideratat për kompensimin e viktimës duhet të jenë të pranishme në të gjitha aspektet

²⁴ Rekomandimi i Këshillit të Evropës Nr. R (92) 17, i Këshillit të Ministrave të Shteteve Anëtare lidhur me konsistencën në dënime; Shtojca e Rekomandimit Nr. R (92) 17; A. Qëllimet e dënimit.

e caktimit të dënimit. Në pjesë të madhe, rrethanat individuale me të cilat gjykata ballafaqohet në rastin e caktuar do të diktojnë se ku hyn në zbatim qëllimi i caktuar i dënimit dhe nëse duhet dhënë njërit qëllim prioritet mbi tjetrin.

3.5.2 Parimet dhe rrethanat tjera

Përveç kërkesës që të merren parasysh qëllimet e dënimit, neni 73 kërkon që të merren parasysh edhe parimet e përcaktuara në atë kapitull. Ndonëse nuk ka parime specifike të përcaktuara në ndonjë nen të caktuar, parimet e përgjithshme janë të mishëruara përgjatë kapitullit kur trajtohen rrethanat e caktuara. Prandaj gjykata nuk obligohet që të merr parasysh ndonjë parim të caktuar në vetë, por kërkohet që të merr parasysh dhe të zbatojë cilindo nen që ndërlidhet me faktet e caktuara të rastit. Për shembull, sipas nenit 78, gjykata mund ta lirojë nga dënimi kryerësin e veprës penale të kryer nga pakujdesia në rrethana të caktuara. Kjo mishëron parimin se jo të gjitha veprat e kryera nga pakujdesia meritojnë të njëjtin dënim sikurse ato të kryera me dashje. Parimet nuk janë të trajtuara në detaje individuale pasi që shumica e neneve në këtë kapitull do të zbatohen për situata të caktuara faktike. Gjukata duhet të merr parasysh secilën dispozitë që zbatohet në situatën e caktuar faktike dhe duhet të shqyrtojë veçoritë e saj.

Siç ceket në nenin 73 të Kodit Penal, “Dënimi duhet të jetë në proporcion me peshën e veprës dhe me sjelljen dhe rrethanat e kryerësit”. Në pajtim me këtë dispozitë dhe dispozitat tjera në Kod, me rastin e caktimit të dënimit gjykata duhet të merr parasysh nivelin e veprës. Vlerësimi i tillë duhet bërë në pajtim me paragrafin 3 të nenit 73 i cili kërkon nga gjykata që të merr parasysh një mori rrethanash. Këto rrethana në masë të madhe janë kategori të përgjithshme në kuadër të së cilave hyjnë rrethanat e caktuara lehtësuese dhe rënduese. Megjithatë, ato gjithashtu mund të konsiderohen si parime të përgjithshme sipas të cilave gjykata duhet të udhëhiqet përshtatshmërisht. Ato janë:

- 3.1. shkalla e përgjegjësisë penale;
- 3.2. motivet për kryerjen e veprës;
- 3.3. intensiteti i rrezikimit apo dëmtimit të vlerës së mbrojtur;
- 3.4. rrethanat në të cilat është kryer vepra;

3.5. sjellja e mëparshme të kryesit;

3.6. pranimi i fajit; dhe

3.7. rrethanat personale të kryesit dhe sjelljen e tij pas kryerjes së veprës penale.

3.5.2.1 Shkalla e përgjegjësisë penale

Shkalla e përgjegjësisë penale në përgjithësi përcaktohet bazuar në shkallën e përgjegjshmërisë dhe shkallën e fajësisë së kryerësit. Parimi i përgjithshëm është se shkalla e përgjegjësisë penale të individit do të ndikojë drejtpërdrejtë në dënimin e shqiptuar ndaj të pandehurit.

Në përcaktimin e shkallës së përgjegjësisë, gjykata duhet të merr parasysh nëse vepra është kryer në gjendje të përgjegjësisë dukshëm të zvogëluar apo të zvogëluar. Kjo mund të merr disa trajta dhe kërkon një vlerësim të mirëfilltë të pjesëmarrjes në kryerjen e veprës. Koncepti i përgjithshëm është se sa më e vogël të jetë përgjegjësia e individit ndaj kryerjes së drejtpërdrejtë të veprës aq më e madhe është mundësia për zvogëlimin e dënimit.

Shkalla e fajësisë duhet të vlerësohet duke marrë parasysh llojin e fajësisë (me dashje apo nga pakujdesia), ashtu siç kërkohet me ligj për atë vepër të caktuar penale. Në përcaktimin e shkallës së fajësisë, në rastet e veprave të kryera me dashje, gjykata duhet të merr parasysh nëse ekziston dashja direkte apo eventuale, si dhe nëse në rastin specifik mund të identifikohet prania e ndonjëres prej llojeve të veçanta të dashjes, e cila mund të jetë tregues i shkallës më të ultë apo më të lartë të fajësisë. Në përcaktimin e niveleve të ndryshme të fajësisë për vepra të kryera nga pakujdesia, gjykata duhet të merr parasysh nëse vepra është rezultat i pakujdesisë së vetëdijshme apo të pavetëdijshme dhe gjithashtu nëse vepra përfshinë ndonjë formë të veçantë të pakujdesisë.

3.5.2.2 Motivet për kryerjen e veprës

Në përcaktimin e motivit për kryerjen e veprës, gjykata duhet të përcaktojë në mënyrë të përgjithshme motivin dhe të merr parasysh këtë fakt gjatë shqiptimit të dënimit. Motivi mund të jetë i natyrës pozitive, siç është dhënia e ndihmës personit tjetër, arsytet humane

apo shkaqet tjera të dobishme shoqërore, dhe i natyrës negative, siç është urrejtja, poshtërimi, lakmia, interesi vetjak, zilia, apo shkaqet tjera të dëmshme shoqërore.

Koncepti që veprat e kryera për motive të respektueshme dhe altruiste apo me qëllim që t'i sjellin dobi anëtarëve të tjerë të shoqërisë kryesisht konsiderohen se meritojnë dënime më të buta bazohet në teorinë se veprat e kryera për shkak të “dhembshurisë së fortë njerëzore” janë më pak të urrejera. Për shembull, shoqëria në përgjithësi konsideron se kryerësi i cili vjedh para për të blerë barna për trajtimin e anëtarit të sëmurë të fëmijës meriton dënim më të butë se ai i cili kryen vjedhje për qëllime të pastra të përfitimit material. Për dallim, ato vepra të cilat kryhen për motive të papranueshme apo të urrejera lehtësisht meritojnë dënime më të ashpra.

Sidoqoftë, është me rëndësi që gjykata të zbatojë me kujdes këto parime pasi që për nga natyra ato mund të jenë shumë personale. Andaj, gjykata rrezikon që të imponojë parimet e saj personale në përcaktimin e dënimit të cilat mund të mos konsiderohen si parime universale apo t'i jep rëndësi më të madhe një vlere të caktuar sesa që i jepet në përgjithësi. Kjo në veçanti gjen zbatim te zbutja e dënimit bazuar në shkaqe siç janë nacionalizmi apo i ashtuquajtur “nder” i individit apo familjes.

3.5.2.3 Intensiteti i rrezikimit apo dëmtimit të vlerës së mbrojtur

Gjatë përcaktimit të nivelit të veprës së caktuar, gjykata duhet të merr parasysh seriozitetin e veprës së kryer. Me rastin e identifikimit të seriozitetit duhet të përfshihet vlerësimi i intensitetit të dëmit të pasojave të veprës. Kur çështja ka të bëjë kryesisht me rrezikimin e vlerës, atëherë vlerësimi duhet të përqendrohet në të drejtën e mbrojtur dhe probabilitetin e kryerjes.

Në vlerësimin e seriozitetit të rrezikimit apo dëmtimit të vlerës së mbrojtur, gjykata në veçanti duhet të merr parasysh elementet e mëposhtme:

- seriozitetin dhe kohëzgjatjen e pasojës;
- numrin e palëve të dëmtuara apo viktimave;

- vlerën e dobisë pasurore të fituar me vepër apo dëmin e shkaktuar; dhe
- rrethanat tjera të cilat në rastin specifik tregojnë pasojë më të lartë apo më të ultë të veprës në të drejtën, vlerën apo interesin e caktuar.

Kjo çështje do të jetë më pak e rëndësishme kur serioziteti i veprës përfshihet në formulimin e vet veprës penale, e cila diskutohet më në hollësi në pjesët në vijim të këtij udhëzuesi.

3.5.2.4 Rrethanat në të cilat është kryer vepra

Gjatë përcaktimit të nivelit të veprës, gjykata duhet të merr parasysh të gjitha rrethanat të cilat e karakterizojnë veprën penale specifike dhe kushtet në të cilat është kryer. Kjo përfshin një vlerësim gjithëpërfshirës të të gjitha fakteve specifike të veprës të cilat mund edhe të mos ndikojnë drejtpërdrejtë në përcaktimin e fajësisë, por që mund të ndikojnë në dënimin përfundimtar.

Këto përfshijnë por nuk kufizohen në:

- kohën, vendin dhe mënyrën e kryerjes së veprës;
- mjete e përdorura për kryerjen e veprës;
- intensitetin e veprës;
- këmbënguljen për kryerjen e veprës;
- vështirësitë dhe pengesat të cilat kryerësi është dashur t'i tejkalojë gjatë kryerjes së veprës;
- rrethanat e veçanta në të cilat është gjendur kryerësi, të cilat i ka shfrytëzuar apo nga të cilat ka përfituar në mënyrë që ta kryejë veprën më lehtë;
- personalitetin dhe karakterin e viktimës;
- keqpërdorimin e marrëdhënies së veçantë të besimit reciprok me viktimën;
- llojin dhe formën e pjesëmarrjes në veprën e kryer;
- nëse vepra ka mbetur në tentativë apo është kryer; dhe
- rrethanat tjera objektive apo subjektive të cilat kanë ekzistuar para, gjatë dhe pas kryerjes së veprës dhe të cilat mund të ndikojnë në llojin dhe kohëzgjatjen e dënimit.

3.5.2.5 Sjellja e mëparshme e kryerësit

Kjo kategori e përgjithshme ka të bëjë me sjelljen e mëparshme të kryerësit e cila mund të ndikojë në caktimin e dënimit qoftë përmes zbatimit të drejtpërdrejtë të dispozitave tjera të kodit apo përmes ndryshimit gradual të dënimit përfundimtar.

Këto përfshijnë por nuk kufizohen në:

- dënimet e mëparshme, pavarësisht natyrës dhe ngjashmërisë së tyre me veprën aktuale;
- dënimet e mëparshme për kundërvajtje;
- nëse personi është i diagnostifikuar me ndonjë varësi apo nëse shfaq sjellje që janë të ngjashme me varësitë e tilla;
- nëse personi është i dhunshëm apo shfaq sjellje të ngjashme;
- sjelljet antisociale;
- reputacionin e personit në shoqëri, më saktë në komunitetin në të cilin jeton; dhe
- faktet tjera të cilat mund të shërbejnë si indikatorë të jetës dhe karakterit të mëparshëm të kryerësit para kryerjes së veprës, të cilat mund të ndikojnë në caktimin e dënimit.

3.5.2.6 Pranimi i fajësisë

Çështja e zbutjes së dënimit në rast të pranimit të fajësisë apo marrëveshjes mbi pranim të fajësisë përgjithësisht rregullohet me dispozitat e Kodit Penal dhe Kodit të Procedurës Penale. Lidhur me marrëveshjet mbi pranim të fajësisë, KPP përcakton zbutje specifike maksimale të dënimeve të negociuara në faza të caktuara të procedurës penale. Megjithatë, nuk ka kufizime të tilla të përcaktuara për gjykatën në rastet kur i pandehuri thjeshtë e pranon fajësinë për akuzat që e rëndojnë në ndonjë fazë para së të shpallet fajtor. Gjykata duhet të ketë kujdes të veçantë në rastet kur bën zbutjen e dënimit bazuar në pranimin e fajit pasi që mungesa e strukturës së parapërcaktuar në këtë fushë mund dhe në fakt shkakton shmangie të konsiderueshme në situata të ngjashme faktike. Gjykata

duhet të trajtojë dispozitat e KPP të cilat rregullojnë marrëveshjen për pranim të fajësisë si përafërsisht të zbatueshme në rastet kur kryerësi thjeshtë e pranon fajësinë.

Për më tepër, kur kemi të bëjmë me pranim të fajësisë dhe me marrëveshjen mbi pranim të fajësisë, një përcaktim adekuat i dënimit përfundimtar duhet të përfshijë edhe vlerësimin e një numri të rrethanave tjera që e ‘rrethojnë’ dhe që kanë të bëjnë me pranimin e fajësisë. Këto përfshijnë çështje siç është pranimi i vërtetë i fajit, shfaqja e pendimit nga i akuzuari, sjellja e përgjithshme e të akuzuarit në raport me viktimën dhe sjellja ndaj gjykatës.

3.6 Klasifikimi i rrethanave që duhet marrë parasysh gjatë caktimit të dënimit

Zanafilla e debatit lidhur me rrethanat të cilat mund të ndikojnë në dënim mund të gjurmohet qysh në shekullin e XII, kur dënimet ishin të përcaktuara në mënyrë aq të ngurtë dhe shpesh ishin aq të ashpra sa që studiuesit e drejtësisë filluan të mbështesin nevojën për përshkallëzimin e dënimit sipas situatës së caktuar faktike të rastit. Dënimi i paraparë për një vepër të caktuar do të njihej si *poena ordinaria*, që nënkuptonte dënimin e përcaktuar nga ligjvënësi në lidhje me veprën e caktuar të kryer në rrethana normale të rastit; për më tepër, gjyqtari gjithashtu do të kishte të drejtën për t’u distancuar nga dënimi i paraparë me ligj, duke e zbutur apo ashpërsuar atë, nëse kishte arsye apo rrethana të caktuara të cilat do të ndikonin në ‘normalitetin’ e rastit. Larmia dhe numri i rrethanave të tilla që ndikojnë në dënim duhet të vlerësohen lidhur me ‘dënimin e zakonshëm’, me fjalë tjera, dënimin e zakonshëm që do të rezultonte nga ligji. Në kuadër të këtij procesi teorik të ndërlikuar dhe evolues u zhvilluan një numër i rrethanave të përbashkëta lehtësuese dhe rënduese. Rritja e shfrytëzimit të këtyre rrethanave eventualisht solli deri te kodifikimi i procesit të individualizimit të dënimit dhe te zhvillimi i një sërë ndryshimesh rrënjësore të përbashkëta.

Kjo përfundimisht solli deri te një vlerësim shumë më i ndërlikuar dhe gjithëpërfshirës i një numri të rrethanave, teorive dhe arsyeve. Siç theksohet nga Këshilli i Evropës,

dënimet bashkëkohore “...duhet të jenë në harmoni me politikat bashkëkohore të krimit, në veçanti lidhur me zvogëlimin e përdorimit të burgimit, zgjerimin e shfrytëzimit të sanksioneve dhe masave në dobi të komunitetit, ndjekjen e politikave të dekriminalizimit, përdorimin e masave të diversitetit siç është ndërmjetësimi, dhe sigurimin e kompensimit për viktimat...Në propozimin apo shqiptimin e dënimeve, duhet të merret parasysh ndikimi i mundshëm i dënimit në kryerësin individual, në mënyrë që të shmangen vështirësitë e panevojshme dhe pengesat në rehabilitimin eventual të kryerësit”.²⁵

Historikisht, rrethanat në tërësi mund të ndahen në dy kategori të gjera të cilat janë zhvilluar me kohë. Në përgjithësi, ka rrethana që ndërlidhen me “rastin” dhe rrethana që ndërlidhen me “procedurën”. Ndonëse ka ca puthitje në mes të këtyre dy kategorive, e madje edhe në mes të nënkategorive, e para kryesisht përqendrohet në kryerjen e veprës dhe në rrethanat personale të kryerësit, ndërsa e fundit përqendrohet më shumë në procedurën dhe në situatën pas kryerjes së veprës. Në pjesët në vijim paraqitet një vështrim i përgjithshëm i konsideratave të përgjithshme në caktimin e dënimit të cilat propozohen si mjete për të orientuar gjykatën. Rrethanat specifike të përcaktuara në Kosovë diskutohen më hollësisht në pjesët e mëvonshme.

3.6.1 Rrethanat që lidhen me rastin

Rrethanat që lidhen me rastin të cilat ndikojnë në lartësinë e dënimit mund të ndahen në tri kategori të cilat përfaqësojnë të gjitha ato rrethana që janë specifike për rastin:

- Rrethanat lidhur me kryerjen e veprës penale
- Rrethanat lidhur me viktimizimin dhe viktimën
- Rrethanat lidhur me të akuzuarin dhe gjendjen e tij personale

²⁵ Rekomandimi Nr. R (92) 17 i Këshillit të Ministrave të Shteteve Anëtare lidhur me konsistencën në dënime (Miratuar nga Këshilli i Ministrave më 19 tetor 1992).

3.6.1.1 Rrethanat që lidhen me peshën apo kryerjen e veprës

Ka mundësi që të bëhet dallimi në mes të peshës *in abstracto*, bazuar në përkufizimin ligjor të veprës (elementet objektive dhe subjektive të saj) – e cila shpie deri te problemi i hierarkisë së veprave – dhe peshës *in concreto*, i cili varet nga dëmi i shkaktuar në rastin konkret dhe nga shkalla e fajësisë së kryerësit. Përderisa rrethanat *in abstracto* zakonisht janë të absorbuara në dënimin e përgjithshëm të përcaktuar me ligj, rrethanat *in concreto* kërkojnë një analizë më të thellë të fakteve të rastit.

Pesha e veprës penale përfshin aspekte që ndërlidhen me kryerjen e veprës, siç janë:

- lloji i veprës penale,
- mënyra në të cilën është kryer vepra,
- mizoria apo sadizmi në kryerjen e veprës, etj.

Në rastin Mucic dhe të tjerët, Dhoma e Apelit kishte theksuar: *“Trupi Gjykses ka gjetur, në shqyrtimet e tij të përgjithshme para trajtimit të rrethanave relevante për secilin individ të akuzuar, se konsiderata më e rëndësishme, e cila mund të cilësohet si testi i ‘litmusit’ për dënimin adekuat, është pesha e veprës penale... Dënimi i shqiptuar duhet të reflektojë peshën e qenësishme të sjelljes penale të të akuzuarut. Përcaktimi i peshës së veprës kërkon shqyrtim të rrethanave të veçanta të rastit, si dhe formën dhe shkallën e pjesëmarrjes së të akuzuarin në kryerjen e veprës... Dhoma e Apelit përsërit mbështetjen e atyre deklaratave dhe konfirmon pranimin nga ana e saj të parimit se pesha e veprës është konsiderata primare në caktimin e dënimit.”*²⁶

i. Mizoria

Mënyra e kryerjes së veprës gjithmonë ndërlidhet me caktimin e dënimit. Bazuar në karakteristikat thelbësore të kësaj rrethane, ky logjikisht zbatohet më shumë për kryerësit e drejtpërdrejtë që kryejnë vepër dhe më pak për kryerësit indirekt apo për veprat që përfshijnë eprorët. Me kryerësit e drejtpërdrejtë shkaktimi i vuajtjeve përmes mizorisë drejtpërdrejtë i atribuohet individit i cili e shkaktonte atë. Pavarësisht nëse është element i

²⁶ Rasti Nr.IT-96-21-A, Aktgjykimi, Prokurori kundër Zejnil Delalic, Adravko Mucic, Hazim Delic dhe Esad Landzo, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (20 shkurt 2001), Par.731. duke cituar Aktgjykimin Kupreskic, para 852, i cituar në Aktgjykimin e Apelit në rastin Aleksovski, par. 182.

veprës penale apo rrethanë rënduese, gjykata duhet të merr parasysh brutalitetin, zellin, mizorinë apo sadizmin e përdorur nga kryerësi në kryerjen e veprës apo veprave.

Rrethanat dhe faktorët që duhet konsideruar përfshijnë:

- Niveli i brutalitetit mund të varet nga vuajtjet e rënda shtesë të shkaktuara ndaj viktimës, apo të jetë për shkak të mjeteve të tmerrshme të përdorura në kryerjen e veprës apo veprave.
- Përdorimi i mizorisë në mënyrë të vazhdueshme duhet të cilësohet si rrethanë e rëndësishme rënduese që ndërlidhet me rolin e të akuzuarit në kryerjen e veprës dhe që demonstroi keqdashje të veçantë ndaj viktimës.
- Zelli me të cilin janë kryer veprat vazhdimisht duhet të cilësohet si rrethanë rënduese dhe duhet të merret parasysh në përcaktimin e dënimit adekuat.

ii. Paramendimi

Paramendimi është faktor i cili potencialisht mund të zbatohet në disa kategori. Ndonëse në përgjithësi konsiderohet si rrethanë personale e cila mund t'i atribuohet drejtpërdrejtë kryerësit, gjithashtu mund të shihet edhe si rrethanë e cila zbatohet drejtpërdrejtë edhe për vet veprën. Lidhur me këtë të fundit, paramendimi natyrisht do të parashihet me ligj si formë e cilësuar e veprës – duke e rritur nivelin e dënimit të paraparë. Ndërsa sa i përket të parës, ai mund të jetë faktor për t'u konsideruar qoftë si rrethanë rënduese apo lehtësuese në matjen e dënimit.

Për shembull, kur vërtetohet se i akuzuari e ka kryer veprën për të cilën akuzohet me ftohtësi dhe paramendim të kalkuluar, për shkak të hakmarrjes ndaj viktimës individuale apo grupit të cilit i takon viktimja, rrethanat e tilla imponojnë shqiptimin e dënimit më të ashpër. Në anën tjetër, kur vërtetohet se i akuzuari e ka kryer veprën për të cilën akuzohet me hezitim dhe nën ndikimin e presionit të grupit dhe, përveç kësaj, ka treguar dhembshuri ndaj viktimës apo grupit të cilit i takon viktimja, këto padyshim se janë rrethana lehtësuese të cilat gjyqtarët duhet t'i marrin parasysh gjatë caktimit të dënimit.

Në përgjithësi, vëmendje duhet kushtuar motiveve lidhur me kryerjen e veprës, duke i cilësuar ato jo si element esencial i përgjegjësisë penale por si rrethanë që duhet vlerësuar gjatë zbutjes apo ashpërsimit të dënimit pas përcaktimit të përgjegjësisë individuale.

3.6.1.2 Rrethanat lidhur me viktimizimin dhe viktimën

Rrethana e dytë që ndërlidhet me rastin ka të bëjë me “viktimizimin”, e cila ngërthen si shkallën e dëmit të shkaktuar viktimës ashtu edhe rrethanat e ndryshme dhe karakteristikat personale të viktimës.

Rrethanat e tilla gjithnjë duhet të konsiderohen si rrethana të rëndësishme rënduese të cilat shpijnë në shqiptimin e dënimeve më të ashpra dhe që janë të rëndësishme për të përcaktuar rëndësinë e përgjithshme të veprës. Ngjashëm me rrethanat personale të kryerësit, rrethanat që kanë të bëjnë me viktimën i mundësojnë gjykatës që të merr parasysh veçoritë e viktimës, gjë që i mundëson të shqiptojë një dënim i cili reflekton ndikimin e veprës te viktima.

Koncepti themelor i kësaj është se shprehja viktimë për qëllim të këtij vlerësimi mund të përfshijë një numër më të gjerë sesa ato të përfshira në konceptet tradicionale të viktimës. Gjykata mund të merr parasysh ndikimin e veprës në të gjithë ata të cilët mund të jenë prekur nga kryerja e veprës. Për shembull, dëshmitarët e veprës dhe anëtarët e familjes apo më të dashurit e tyre të gjithë mund të konsiderohen si viktima të veprimeve të drejtpërdrejta të kryerësit varësisht nga natyra dhe ndikimi i tyre.

Rrethanat dhe faktorët për tu marr në konsideratë përfshijnë:

- numrin e viktimave;
- kohën gjatë së cilës është kryer vepra apo është shkaktuar viktimizimi;
- nëse vepra është kryer në mënyrë të përsëritur ndaj viktimës së njëjtë apo nëse vepra penale është kryer në vazhdim;
- shkallën e poshtërimit të shkaktuar ndaj viktimës;

- shkaktimin e qëllimshëm të vuajtjes së viktimës përtej nivelit të nevojshëm për përmbushjen e elementeve të veprës penale;
- ndjeshmërinë dhe/ose pamundësinë e mbrojtjes nga viktimë;
- traumën mendore dhe vuajtjen psikologjike të shkaktuar ndaj viktimës;
- moshën e viktimës – i ri apo i moshuar;
- nëse vepra është kryer me keqpërdorim të pozitës së superioritetit mbi viktimën apo përmes keqpërdorimit të besimit apo autoritetit;
- traumat afatgjate fizike dhe mendore të përjetuara nga i mbijetuari si pasojë e veprës; dhe
- nëse vepra është kryer për shkak të motivit të diskriminimit në baza racore, etnike, fetare, gjinore, të orientimit seksual apo ndonjë forme tjetër të paragjykitimit bazuar në kategorinë apo vlerën e mbrojtur.

Gjyqtarët gjithnjë duhet ta mbajnë në mend se dënimi duhet të jetë në proporcion me peshën e veprës. Ndonëse caktimi i një dënimi me të cilin janë të kënaqur viktimë, familja e miqtë e viktimës dhe publiku me gjasë do të parandalojë shpagimin apo hakmarrjen private, pakënaqësia e tyre nuk është matës absolut i përshtatshmërisë së dënimit.

3.6.1.3 Rrethanat individuale/personale të të akuzuarit

Rrethanat individuale/personale të të akuzuarit mund të jenë rënduese apo lehtësuese. Përderisa zbutja zakonisht përqendrohet në vetë të pandehurin dhe karakteristikat dhe rrethanat personale të tij, ashpërsimi më shumë shkon kah roli i kryerësit në kryerjen e veprës dhe rrethanat e ndërlidhura me vetë veprën.

i. Rrethanat personale lehtësuese

Rrethanat lehtësuese personale janë një mori konsideratash të ndërlikuara për gjykatën. Ato mund të jenë ngatërruese dhe ndonjëherë mund të bien në kundërshtim me bindjet personale të një gjyqtari të caktuar. Atë që një gjyqtar e konsideron si rrethanë personale lehtësuese, një gjyqtar tjetër mund ta konsiderojë si rrethanë personale rënduese.

Rrethanave të tilla gjithashtu mund t'u jepen nivele të ndryshme të rëndësisë varësisht nga qëllimi i dënimit i cili udhëheq vendimin e gjykatës.

Praktika ndërkombëtare në këtë fushë, ndonëse e njeh rëndësinë e kësaj kategorie të individualizimit të dënimit, nuk ka përcaktuar rregulla të qarta lidhur me rrethanat të cilat gjithnjë duhet të merren si rrethana lehtësuese. Në shumë aspekte, zbutja personale mund të përcaktohet nga kultura e autoritetit që cakton dënimin apo nga zhvillimet shkencore. Për shembull, zhvillimi i psikologjisë dhe hulumtimit ka sjell deri te një sërë rrethanash personale lehtësuese të cilat përqendrohen në gjendjen psikologjike të kryerësit dhe ndikimit të saj në fajësinë e tij. Në disa kultura, këto zhvillime janë konsideruar si të përshtatshme dhe janë përfshirë si rrethana specifike lehtësuese për shqyrtim, ndërsa në kultura tjera janë refuzuar.

Në përgjithësi, rrethanat personale lehtësuese kanë të bëjnë me kryerësin dhe jo me veprën, dhe mund të përfshijnë:

- të kaluarën e kryerësit (p.sh. karakterin e mirë, jetën produktive, të kaluarën e vështirë);
- rrethanat e kryerësit në kohën e kryerjes së veprës (p.sh. presionet financiare, problemet psikiatrike, kufizimet intelektuale, papjekuria);
- sjellja e kryerësit pas kryerjes së veprës penale dhe gjatë ndjekjes (p.sh. pendimi, kompensimi, kërkitimi i ndihmës për problemet që kanë kontribuar në kryerjen e veprës, bashkëpunimi me policinë, prokurorinë dhe gjykatat);
- gjasat për rehabilitimin e tanishëm dhe në të ardhmen të kryerësit (p.sh. përgjegjësitë familjare, partneri mbështetës, kapaciteti për të trajtuar problemet që kanë çuar deri te sjellja kriminale);

Ato gjithashtu mund të kategorizohen edhe në një numër rrethanash siç janë:

- ato të cilat tregojnë fajësi të zvogëluar, siç është mosha e re apo problemet me shëndetin mendor, nevojat urgjente, karakteri i mirë i mëparshëm dhe ato të cilat tregojnë rrezik të ultë të përsëritjes së veprës – që ndërlidhen me pendimin dhe

përpyjekjet për të bërë kompensimin, rrethanat e kryerësit, apo hapat e ndërmarrë drejt rehabilitimit.

- ato të cilat tregojnë ndjeshmëri të veçantë ndaj dënimit, siç është dërmimi i shkaktuar nga ndjekja, humbja e reputacionit dhe pozitës në shoqëri apo fakti se kryerësi mund të jetë jashtëzakonisht i papërgatitur për të mbajtur dënimin me burgim; dhe
- Rrethanat të cilët kërkojnë mëshirë, siç është mbështetja e viktimës për kryerësin, përgjegjësitë familjare dhe ‘dëmi kolateral’ që burgimi do të shkaktonte te të afërmit e tij, apo kontributi shoqëror i bërë nga kryerësi.

Duke marrë parasysh natyrën potencialisht kundërtënëse të këtyre rrethanave, gjykatat duhet të jenë veçanërisht të vetëdijshme nëse këto rrethana janë përfshirë në mënyrë specifike në legjislacion për vlerësim apo nëse atyre ligji vetëm u referohet në mënyrë të përgjithshme. Referimi i përgjithshëm në rrethanat personale të të pandehurit apo mundësimi i konsideratave tjera nga gjykata duhet të rrisë nivelin e shqyrtimit të kujdesshëm nga gjykata të ndonjë rrethane të caktuar personale dhe provave të ekzistimit të saj.

ii. Rrethanat personale rënduese

Siç u cek më parë, rrethanat personale rënduese kanë të bëjnë më pak me cilësitë e qenësishme të individit dhe më shumë janë të përqendruara në faktet e vetë veprës penale dhe rolin e të akuzuarit në kryerjen e saj.

Rrethanat dhe faktorët për tu marr në konsideratë përfshijnë:

- nivelin e pjesëmarrjes së kryerësit në kryerjen e veprës,
- nëse i pandehuri ka pasur rol udhëheqës,
- nëse i pandehuri ka qenë në pozitë eprorë në strukturën hierarkike,
- situatën familjare apo marrëdhënien ndërmjet viktimës dhe të pandehurit;
- nëse viktimë ka qenë në pozitë të varësisë në raport me të pandehurin;
- nëse i pandehuri ka qenë në pozitë të besimit në raport me viktimën;
- nëse i pandehuri ka shfaqur motivime në baza fetare, etnike, politike, diskriminuese dhe/apo të hakmarrjes,

- sjellja e mëparshme kriminale pavarësisht nëse është e llojit të njëjtë apo të ngjashëm, dhe
- mungesa e pendimit.

Siç mund të shihet, disa nga rrethanat apo konceptet e cekura më lartë janë thjeshtë e kundërta e rrethanave të cekura në rrethanat personale lehtësuese. Ky është një shembull tjetër i asaj se sa të ngatërruara dhe të papërcaktuara janë aspektet personale lehtësuese dhe rënduese.

3.6.2 Rrethanat që lidhen me procedurën

Sikur në rastet e mësipërme, rrethanat që lidhen me procedurën janë një përzierje e rrethanave lehtësuese dhe rënduese të cilat kanë të bëjnë me aspektet procedurale të rastit. Ato zakonisht përqendrohen në veprimet e të pandehurit pas kryerjes së veprës dhe vënë theks të veçantë në sjelljen e të pandehurit në raport me zbatuesit e ligjit, gjykatën dhe viktimën.

Rrethanat dhe faktorët për tu marr në konsideratë përfshijnë:

- sjelljen dhe/apo qasjen e të pandehurit pas kryerjes së veprës penale, si para ashtu edhe pas arrestit;
- nëse i pandehuri është dorëzuar vullnetarisht para organeve të zbatimit të ligjit dhe në cilën fazë të hetimit;
- nëse i pandehuri ka dhënë informata dhe/ose dëshmi lidhur me veprën penale dhe/ose bashkëkryerësit;
- nëse i pandehuri ka dhënë informacine dhe/ose dëshmi lidhur me vepra tjera penale apo aktivitetin kriminal për të cilin i pandehuri ka njohuri;
- nëse i pandehuri ka pranuar pjesëmarrjen në vepër penale dhe në cilën fazë të procedurës;
- nëse i pandehuri ka ndërmarrë veprime proaktive për të rregulluar situatat të cilat kanë kontribuar në kryerjen e veprës;
- kompensimin e dëmit apo kthimin e dobisë së fituar me vepër penale para përfundimit të procedurës;

- përpjekjet për të kompensuar viktimën;
- nëse i pandehuri ka tentuar të asgjësojë provat dhe/ose të ndikojë në dëshmitarë gjatë hetimit dhe ndjekjes;
- arritjen e marrëveshjes mbi pranim të fajësisë apo pranimin e fajësisë për akuzat dhe në cilën fazë të procedurës; dhe
- çfarëdo rrethane tjetër në rastin e caktuar që tregon sjelljen e kryerësit në raport me veprën, e cila mund të ndikojë në dënim.

Varësisht nga lloji i veprës, disa prej kategorive përkojnë me njëra tjetrën ose kanë kufinjë të paqartë: për shembull, gjykatat mund ta konsiderojnë dëshminë apo informacionin e dhënë nga i akuzuari si pjesë e bashkëpunimit me prokurorin, ose mund të ketë raste kur këto dy kategori trajtohen ndaras. Gjykata duhet të jetë veçanërisht e kujdesshme për mundësinë e përkimit të rrethanave me njëra tjetrën pasi që ato shpesh cilësohen si rrethanat më të rëndësishme për zbutjen e dënimit të të pandehurit.

ZBUTJA DHE ASHPËRSIMI:

Zbatimi në Kosovë

KAPITULLI IV

ÇËSHTJE TË PËRGJITHSHME PËR ASHPËRSIMIN DHE ZBUTJEN SIPAS NENIT 74 TË KODIT PENAL

Rrethanat e përcaktuara në nenin 74 të KP kryesisht bien nën kategoritë e gjera dhe rrethanat e diskutuara më herët të cilat zakonisht merren parasysh në zbutjen dhe ashpërsimin e dënimit. Asnjëra prej tyre nuk janë të kundërtënësë. Siç është zakonisht rasti, rrethanat rënduese janë të prira për të qenë më specifike dhe të qarta sesa rrethanat lehtësuese. Kjo është në pajtim me konceptin e pranuar se rrethanat të cilat e ashpërsojnë dënimin duhet të jenë të sakta, të qarta dhe të mund të provohen. i pandehuri dhe publiku e kanë të qartë se çfarë veprimesh do të rezultojnë në dënim më të ashpër.

Megjithatë, dispozitat për zbutje janë mjaft të përgjithësuara. Deri në një shkallë kjo i atribuohet faktit se është e pamundur të parashihet çdo lloj rrethane e cila mund të paraqitet para gjyqtarit apo të vendoset në mënyrë autoritative se në ç'mënyrë duhet të zbatohet një rrethanë. Por ndonëse kjo qasje lejon fleksibilitet më të madh, ajo ofron shumë pak udhëzime dhe rrjedhimisht rrit gjasat e ndërtimit të praktikave divergjente ndëshkimore. Kjo pastaj kontribuon në mosharmonizimin e dënimeve, zvogëlon sigurinë juridike, dhe rrit kritikën ndaj gjyqësorit. Në kuptim të caktimit të dënimit, kodi jep udhëzime të pakta lidhur me “individualizimin ligjor” dhe udhëzime të mjaftueshme të “individualizimit gjyqësor”.

Çështja e udhëzimeve rëndohet edhe më shumë nga dispozitat “e hapura” si për rrethanat rënduese ashtu edhe ato lehtësuese të parapara në Kod. Gjykatat detyrohen të marrin parasysh rrethanat e cekura, por “nuk kufizohen” nga to. Prandaj gjykata është e lirë për të marrë parasysh dhe për të inkorporuar çfarëdo rrethane tjetër sipas bindjes së saj.

Sërish, ndonëse kjo është padyshim një praktikë ndërkombëtare e rregullt dhe legjitime, megjithatë ofron udhëzime të pakta për të udhëhequr diskrecionin e gjykatës në ndonjë mënyrë domethënëse. Gjykatat duhet ta shohin shfrytëzimin e rrethanave të papërcaktuara si diçka që duhet rezervuar për situata shumë të rralla në të cilat rrethana është qartazi e përshtatshme për t'u marrë parasysh dhe e mbështetur fuqishëm nga provat.

OSBE-ja, në vlerësimin e praktikës së dënimeve që nga hyrja në fuqi e Kodit Penal, thekson se në shumë raste gjyqtarëve iu mungon të kuptuarit e drejtë se si rrethanat e ndryshme mund, apo si do duhej, të ndikojnë në vendimin mbi dënimin. Ndonëse llojet e mundshme të rrethanave lehtësuese dhe rënduese janë mjaft të gjera, dhe gjykatat kanë diskrecionin për të vendosur lidhur me mënyrën e zbatimit të tyre në caktimin e dënimit, ka disa rrethana të caktuara të cilat qartazi duhet apo nuk duhet të merren parasysh. Rrethana lehtësuese apo rënduese duhet të jetë relevante për veprën penale apo për rrethanat personale të kryerësit. Referimi standard apo cekja e rrethanave lehtësuese apo rënduese ndonjëherë sjell deri te referimi në rrethana të cilat nuk janë relevante për rastin specifik.²⁷

Pjesët në vijim i ofrojnë gjykatës një qasje më specifike ndaj secilës rrethanë rënduese dhe lehtësuese. Ato paraqesin një shtjellim të shkurtë të secilës rrethanë dhe shembuj të asaj se çfarë duhet të përfshijë secila rrethana, si dhe vlerësim të asaj se kur duhet të përjashtohet një rrethanë. Aty gjithashtu flitet lidhur me atë se ç'rëndësi duhet të ketë një rrethanë në vlerësimin e përgjithshëm të gjykatës dhe cilat fakte mund ta ndryshojnë atë vlerësim dhe/apo cilat pyetje duhet të parashtrihen.

Vlerësimi dhe zbatimi i rrethanave të mësipërme është mjeti primar në bazë të të cilit gjykata ia përshtat dënimin individit dhe rrethanave specifike që kanë të bëjnë me veprën. Rezultati përfundimtar i analizimit të këtyre rrethanave është që të arrihet në një dënim i

²⁷ Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë, Misioni në Kosovë, Departamenti për të Drejta të Njeriut dhe Komunitete, Vlerësimi joadekuat i rrethanave lehtësuese dhe rënduese nga gjykatat, numri 5, korrik 2010, fq. 4.

cili është “në proporcion me peshën e veprës dhe sjelljen dhe rrethanat e kryerësit” ashtu siç ceket në nenin 73 të KP.

Neni 74 i Kodit Penal të Kosovës përcakton këto rrethana të cilat gjykata duhet t’i merr parasysh:

2. Me rastin e caktimit të dënimit, gjykata merr parasysh por nuk kufizohet në rrethanat e mëposhtme rënduese:

- 2.1. shkallën e lartë të pjesëmarrjes së personit të dënuar në veprën penale;*
- 2.2. shkallën e lartë të dashjes nga ana e personi të dënuar, përfshirë çfarëdo prove të paramendimit;*
- 2.3. praninë e dhunës ose kanosjes me dhunë në kryerjen e veprës penale;*
- 2.4. nëse vepra penale është kryer në mënyrë posaçërisht mizore;*
- 2.5. nëse vepra penale përfshin disa viktimë;*
- 2.6. nëse viktimë e veprës penale ka qenë posaçërisht e pambrojtur apo e ndjeshme;*
- 2.7. mosha e viktimës, nëse është i ri apo i moshuar;*
- 2.8. shkallën e dëmit të shkaktuar nga personi i dënuar, përfshirë vdekjen, lëndimin e përhershëm, transmetimin e sëmundjes tek viktimë apo çfarëdo dëmi tjetër të shkaktuar viktimës ose familjes së tij;*
- 2.9. çfarëdo keqpërdorimi të pushtetit ose pozitës zyrtare nga personi i dënuar në kryerjen e veprës penale;*
- 2.10. dëshmi të shkeljes së besimit nga ana e personit të dënuar;*
- 2.11. nëse vepra penale është kryer si pjesë e veprimtarisë së grupit të organizuar kriminal dhe/ose;*
- 2.12. nëse vepra penale kryhet ndaj personit ose grupit të personave, ose pronës, për shkak të origjinës etnike ose kombëtare, shtetësisë, gjuhës, besimeve fetare, ose mungesës së besimeve fetare, ngjyrës, gjinisë, orientimeve seksuale, ose për shkak të afërsisë me personat me karakteristikat e lartpërmendura;*
- 2.13. ndonjë dënim penal të mëparshëm të personit të dënuar.*

3. Me rastin e caktimit të dënimit, gjykata merr parasysh por nuk kufizohet në rrethanat e mëposhtme lehtësuese:

- 3.1. rrethanat të cilat për pak nuk arrijnë të jenë bazë për përjashtimin e përgjegjësisë penale, si për shembull, aftësia e zvogëluar mendore;*
- 3.2. dëshmia për provokim nga ana e viktimës;*
- 3.3. rrethanat personale dhe karakteri i personit të dënuar;*
- 3.4. dëshmia që personi i dënuar ka luajtur rol relativisht të vogël në veprën penale;*
- 3.5. fakti që personi i dënuar ka marrë pjesë në veprën penale jo si kryes kryesor por përmes ndihmës, inkurajimit ose duke ndihmuar tjetrin në ndonjë mënyrë tjetër;*
- 3.6. mosha e personit të dënuar, i ri apo i moshuar;*
- 3.7. dëshmia që personi i dënuar ka bërë restituimin apo kompensimin e viktimës;*
- 3.8. bashkëpunimi i përgjithshëm i personit të dënuar me gjykatën, përfshirë dorëzimin vullnetar;*
- 3.9. bashkëpunimin vullnetar të personit të dënuar në hetimin ose ndjekjen penale;*
- 3.10. pranimin e fajit;*
- 3.11. keqardhjen e shfaqur nga personi i dënuar;*
- 3.12. sjelljen e personit të dënuar pas konfliktit; dhe/apo*
- 3.13. në rastet kur personi është i dënuar për veprën penale të marrjes së pengjeve, rrëmbimit apo privimit të kundërligjshëm nga liria ose siç përcaktohet në nenet 175, 194 ose 196 të këtij Kodi, kontributi në mënyrë efektive për lëshimin ose për ta sjellë të gjallë personin e rrëmbyer, marrë apo ndalur ose dhënia vullnetare e informatave që kontribuojnë në identifikimin e përgjegjësve të tjerë për vepër penale.*

Secila rrethanë e përcaktuar në nenin 74 të Kodit Penal të Kosovës do të shtjellohet në hollësi në Kapitujt në vijim.

KAPITULLI V

RRETHANAT RËNDUESE NGA NENI 74

5.1 Shkalla e lartë e pjesëmarrjes së personit të dënuar në veprën penale²⁸

Vlerësimi i drejtë i pjesëmarrjes së të akuzuarit në kryerjen e veprës penale duhet të bëjë dallimin ndërmjet formave të ndryshme të përgjegjësisë individuale. Rrethanat që ndërlidhen me pozitën dhe rolin e të akuzuarin në kryerjen e veprës penale (siç është ‘pozita superiore’, ‘keqpërdorimi i autoritetit apo besimit’) gjithnjë duhet të merren si rrethana të rëndësishme rënduese. Megjithatë, rrethana e ‘pjesëmarrjes së drejtpërdrejtë’ është faktor që ndërlidhet më shumë me elementet e veprës dhe pjesëmarrjen e të akuzuarit në të.

Vlerësimi i kësaj rrethane rënduese varet nga disa çështje. E para, që në kryerjen e veprës të kenë marrë pjesë të paktën dy individë. E dyta, që të ketë një shkallë të pjesëmarrjes nga njëri prej këtyre personave e cila konsiderohet si më e “lartë” apo më e madhe se tjetra.

Ndonëse faktori i parë është mjaft i thjeshtë, i dyti është më sfidues dhe kërkon shqyrtim të kujdesshëm nga gjykata. Siç është rasti me shumë dispozita lidhur me caktimin e dënimit, kjo nuk është rrethanë për të cilën ofrohen udhëzime të qarta për gjykatën lidhur me mënyrën se si duhet ta zbatojë atë. Sidoqoftë, ka dy vlerësime në të cilat gjykata duhet të përqendrohet gjatë shqyrtimit të ekzistimit të kësaj rrethane rënduese. E para është që

²⁸ Kodi Penal, neni 74, par.2.1

të shqyrtojë skenarin faktik të veprës penale dhe kontributin e secilit pjesëmarrës në të. E dyta është që të shqyrtojë rolin e të pandehurit dhe nëse ai mund të konsiderohet udhëheqës.

○ Krahasimi i veprimeve individuale

Sa i përket vlerësimit të parë, gjykata duhet të shqyrtojë kontributin individual të secilit pjesëmarrës në raport me njëri tjetrin. Megjithatë, ajo që është e qartë nga gjuha e përdorur në ligj është se gjykata nuk lëshohet në vlerësim të detajuar të asaj nëse një i pandehur thjeshtë ka marrë pjesë më shumë se tjetri. Në të shumtën e rasteve, pas konstatimit të nivelit të duhur të fajësisë, të gjithë të pandehurit do të konsiderohen se kanë marrë pjesë “mesatarisht” në kryerjen e veprës. Prandaj, dallimet e vogla në pjesëmarrje të cilat mund të shpijnë në përfundimin se njëri pjesëmarrës është përfshirë në më shumë “veprime” sesa tjetri në përgjithësi nuk duhet të konsiderohen si të mjaftueshme për të arsyetuar aplikimin e kësaj rrethane rënduese.

Në vend të kësaj, gjykata duhet të shqyrtojë nëse dallimi në pjesëmarrje është domethënës dhe nëse sjellja është shumë më e rëndësishme se suksesi i veprës. Faktet nuk duhet lënë asnjë dyshim në mendjen e gjykatës se pjesëmarrja e një aktori të caktuar është qartazi më e rëndësishme se pjesëmarrja e akterëve tjerë dhe rrjedhimisht meriton dënim më të ashpër.

Shembull: Dy të pandehur të armatosur hyjnë në një shitore me qëllim që ta grabisin. Njëri nga të pandehurit (D1) rri te dera e shitorës për të vëzhguar, ndërsa i dyti (D2) i afrohet shitësit. D2 e nxjerr armën dhe ia drejton shitësit duke i kërkuar të gjitha paratë. Shitësi refuzon dhe D2 e qëllon shitësin me armë në këmbë. D2 e hap arkën dhe i merr të gjitha paratë. Të dy të pandehurit pastaj largohen nga shitorja dhe ikin me makinë. D1 nuk bën asgjë më shumë përveç pritjes te dera si vëzhgues dhe kurrë nuk e nxjerr armën nga xhepi.

Në këtë shembull, gjykata duhet të merr parasysh të gjitha veprimet e të dy të pandehurve në raport me veprën si dhe në raport me njëri tjetrin. Nuk ka dyshim se të dy të

pandehurit kanë marrë pjesë me shkallë të mjaftueshme të përgjegjësisë për t'i gjetur fajtor për veprat e kryera. Megjithatë D2 qartazi ka kryer shumicën e veprimeve kriminale në krahasim me D1. Përderisa D1 thjeshtë ka qëndruar te dera duke vëzhguar, D2 e ka vringëlluar armën, e ka përdorur kundër viktimës, dhe i ka marrë paratë nga arka. Në fakt, nuk është e pamundshme që edhe po të mos kishte qenë D1 fare i pranishëm, D2 do ta përfundonte veprën i vetëm. Ndonëse veprimet e mjaftueshme nga një pjesëmarrës për ta kryer veprën edhe pa praninë e tjetrit nuk është standardi në bazë të të cilit duhet gjykuar kjo rrethanë rënduese, megjithatë kjo paraqet një shembull shumë të mirë të situatës ku njëri akter ka arritur “shkallën e lartë” të pjesëmarrjes. Në këtë situatë, gjykata mund të konkludoj lehtë se kjo rrethanë rënduese aplikohet për D2.

Kjo natyrisht çon deri te pyetja se çfarë ndikimi do të ketë rrethana rënduese e “shkallës së lartë të pjesëmarrjes” së D2 në të pandehurit tjerë. Më saktësisht, nëse rrethana e tillë rënduese duhet që gjithnjë të çojë deri te gjetja e rrethanës lehtësuese nga paragrafi 3.4 “dëshmia që personi i dënuar ka luajtur rol relativisht të vogël në veprën penale” apo rrethanës nga paragrafi 3.5 “fakti që personi i dënuar ka marrë pjesë jo si kryerës kryesor por përmes ndihmës, inkurajimit ose duke ndihmuar tjetrin në ndonjë mënyrë tjetër”. Ndonëse është padyshim e mundshme që nga faktet e përshkruara më lartë, gjykata të konkludoj se D1 meriton zbutje të dënimit, ky nuk është konkludim automatik. Në shumicën e rrethanave do të jetë e mundur që një apo më shumë nga të pandehurit tjerë prapëseprapë të konsiderohen si pjesëmarrës mesatar në kryerjen e veprës gjersa veprimet e ndonjë të pandehuri tjetër të arrijnë “shkallën e lartë të pjesëmarrjes”. Gjkata duhet të jetë veçanërisht e vetëdijshme për potencialin e zbutjes së dënimit në situatat kur janë të përfshirë dy të pandehur dhe njëri prej tyre qartazi ka marrë pjesë më shumë se tjetri.

- Organizimi dhe drejtimi

Çështja e dytë në të cilën gjykata duhet të përqendrohet është roli udhëheqës i të pandehurit në organizimin dhe drejtimin e përgjithshëm të veprës penale. Ky vlerësim mund të ndahet në dy kategori kryesore.

Së pari, gjykata duhet të vlerësojë rolin e të pandehurit në veprimet përgatitore të cilat kanë çuar deri te kryerja e veprës penale. Në të shumtën e rasteve, ngjarjet të cilat çojnë deri te kryerja e veprës do të kenë ndikim të fortë në vlerësimin e gjykatës. Kjo do të jetë posaçërisht relevante në kryerjen e veprave të ndërlikuara ku vepra përfundimtare në vete është si rezultat i një sërë hapave të cilën mund të mos jenë vepra penale në vetvete, por të cilët janë të rëndësishëm për kryerjen e veprës penale përfundimtare. Ato gjithashtu mund të jenë të pranishme edhe në veprat më pak të ndërlikuara. Në rastin e lartpërmendur, njëri i pandehur mund të ketë siguruar planet e ndërtesës apo armët ose të ketë vëzhguar atë vend. Të gjitha këto mund të jenë bërë disa javë para kryerjes së veprës apo vetëm disa orë më parë. Pavarësisht kohës kur janë bërë, kjo mund të kontribuojë në shkallën e pjesëmarrjes nga i pandehuri në kryerjen e veprës dhe ndikon në ashpërsimin e dënimit.

Së dyti, gjykata duhet të shqyrtojë të gjitha veprimet apo faktet të cilat tregojnë se i pandehuri ka kontrolluar apo drejtuar individët tjerë. Kjo mund të bëhet para kryerjes së veprës gjatë fazës përgatitore dhe gjatë veprimeve aktuale që përbëjnë vetë veprën penale. Në rastin e kësaj të fundit, i pandehuri mund t'iu tregojë pjesëmarrësve tjerë se si të sillen, çfarë të bëjnë gjatë grabitjes dhe të drejtojë veprimet e tyre gjatë zhvillimit të ngjarjes. Në të dyja rastet, gjykata gjithashtu mund të shqyrtojë nëse ka marrëdhënie, qofshin ato formale apo joformale, të cilat tregojnë drejtimin nga njëri prej tyre. Këto mund të jenë marrëdhënie aktuale apo të së kaluarës. Shembujt përfshijnë marrëdhëniet familjare, strukturat e punës (punëdhënës/punonjës), kontratat, marrëdhëniet e mëparshme ushtarake dhe/apo afariste.

- Praktika ndërkombëtare

Ndonëse nuk ka ndonjë paralele të drejtpërdrejtë në praktikën ndërkombëtare për këtë rrethanë, kjo mund të shqyrtohet në kontekst të pozitës udhëheqëse në strukturën hierarkike. Kjo është konform bindjes se udhëheqësit, veçanërisht ata në struktura të

organizuara hierarkike, duhet të dënohen më ashpër sesa vartësit e tyre. Siç theksohet nga TNPJ në rastin Stakic:²⁹

...sikurse te krimet e jakës së bardhë, kryerësi prapa kryerësit të drejtpërdrejtë – kryerësi me dorëza të bardha – mund të meritojë dënim më të lartë sesa ai i cili fizikisht ka marrë pjesë në kryerjen e veprës varësisht nga rrethanat specifike të rastit.

Nuk është për t'u çuditur se kjo rrethanë citohet më së shpeshti nga tribunalet ndërkombëtare në raste të krimeve të luftës dhe gjenocidit. Në raste të tilla, ekzistimi i udhëheqësit, veçanërisht në strukturë formale hierarkike, konsiderohet i rëndësishëm thelbësor për përfundimin e veprës. Pa ekzistimin e strukturës formale ushtarake dhe të gjitha rrethanave që e shoqërojnë atë, veprat mund të mos kishin ndodhur kurrë. Andaj gjykatat kanë konsideruar që kjo duhet të merret si rrethanë rënduese. Ndonëse ka disa raste ndërkombëtare ku nuk merret si rrethanë rënduese, kjo në mënyrë mbizotëruese është zbatuar në situatat në të cilat pozita udhëheqëse ka qenë element i veprës.

Është shumë interesant të shihen nuancat e arsyetimit të TNPJ në rastin Plavsic dhe mënyrën se si ata e kanë konsideruar rolin e saj në Presidencë si rrethanë rënduese. Në aktgjykimin e tij, Trupi Gjykses kishte thënë: *“Trupi Gjykses pranon se pozita superiore e të akuzuarës është rrethanë rënduese në këtë rast. E akuzuara nuk ka qenë në radhën e parë të udhëheqësisë: të tjerët e kanë mbajtur atë pozitë. Ajo nuk ka ideuar planin i cili ka çuar deri te ky krim dhe ka pasur rol më të vogël në ekzekutimin e tij se të tjerët. Pavarësisht kësaj, znj. Plavsic ka qenë në Presidencë, organin më të lartë civil, gjatë fushatës dhe e ka inkurajuar dhe mbështetur atë përmes pjesëmarrjes së saj në Presidencë dhe deklarimeve të saj”*.³⁰

Në anën tjetër, pjesëmarrja indirekte e të akuzuarit në kryerjen e veprave duhet të jetë e lidhur me një teori të formuluar më mirë të llojeve të përgjegjësisë, e jo të cilësohet si

²⁹ Rasti Nr.IT-97-24-T, Aktgjykimi, Prokurori kundër Milomir Stakic, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (31 korrik 2003), Par.918.

³⁰ Rasti Nr.IT-00-39&40/1-S, Aktgjykimi për Dënim, Prokurori kundër Biljana Plavsic, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (27 shkurt 2003) par. 57:

rrethanë lehtësuese. Për shembull, në mendimin e Dhomës së Apelit të TNPJ “*dëshmia e pjesëmarrjes joaktive nga udhëheqësi në veprimet kriminale të vartësve të tij i shtohet shkallës së dështimit të udhëheqësit për të parandaluar apo ndëshkuar ato veprime dhe rrjedhimisht mund ta ashpërsojë dënimin...Dështimi për të parandaluar apo ndëshkuar veprat e kryera nga vartësit është sjellje relevante e fajësisë dhe mungesa e pjesëmarrjes aktive në kryerjen e veprave nuk e zvogëlon fajësinë*”.³¹

Si i tillë, veprimi i ndihmës në kryerje të veprës është formë e pjesëmarrjes e cila shpeshherë konsiderohet si më pak e rëndë sesa pjesëmarrja personale apo kryerja e drejtpërdrejtë dhe, varësisht nga rrethanat, mund të meritojë dënim më të butë sesa dënimi i shqiptuar për kryerje të drejtpërdrejtë.

E njëjta vlen edhe për mosgatishmërinë në kryerjen e veprës penale. Mosgatishmëria në përgjithësi nuk do duhej të kishte rol në zbutjen apo ashpërsimin e dënimit. Rrethana e ‘gatishmërisë/entuziazmit’ në kryerje ngërthen elemente të cilat më shumë janë të ndërlidhura me *mens rea* (dashjen) e nevojshme për veprat e kryerja. Shkalla e përfshirjes së të akuzuarit veç është vlerësuar (dhe peshuar në mënyrë adekuate) në lidhje me elementin mendor, dhe nuk ka nevojë që të merret parasysh sërish në zbutjen apo ashpërsimin e dënimit.

Lidhur me mundësinë që ekzistimi i urdhrit nga lartë të merret si rrethanë lehtësuese për të akuzuarin i cili është dashur ta zbatojë atë urdhër (me fjalë tjera, një formë e shtrëngimit), duhet të theksohet se një rrethanë e tillë jo domosdoshmërisht përbën rrethanë lehtësuese, dhe qartazi nuk i garanton ushtarëve mbrojtje të plotë. Padyshim që në rastet kur i akuzuari ka qenë vartës, por në të njëjtën kohë ka qenë pjesëmarrës vullnetar në sjelljen kriminale, nuk do të ketë zbutje të dënimit të tij. Ekzistimi i urdhrit nga lartë mund të cilësohet si rrethanë lehtësuese vetëm kur vartësi kryen vepër pa vullnetin e tij nën shtrëngim absolut, si rezultat i natyrës shtrënguese të urdhrit të pranuar nga eprori i tij, mosbindja ndaj të cilit do të mund ta rrezikonte jetën e vet të akuzuarit.

³¹ Rasti Nr.IT-96-21-A, Aktgjykimi, Prokurori kundër Zejnil Delalic, Adravko Mucic, Hazim Delic dhe Esad Landzo, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (20 shkurt 2001), Par.736-737, citohet Aktgjykimi i Apelit në rastin Aleksovski, par. 183.

- Dyfishimi dhe kujdesi

Sikurse me vepra tjera, është veçanërisht e rëndësishme që të vlerësohet nëse akuza veç e inkorporon rolin e personit. Për shembull, neni 143 për organizimin dhe pjesëmarrjen në grup terrorist parasheh dënim prej pesë deri në dhjetë vjet për pjesëmarrjen, ndërsa dhjetë deri në njëzet vjet për personin që organizon grupin. Andaj kjo rrethanë nuk do të mund të zbatohet në atë situatë.

Me këtë rrethanë gjithashtu ka rrezik të konsiderueshëm të dyfishimit me kategoritë tjera, veçanërisht kur gjykata merr parasysh planifikimin e veprës si dhe ekzistimin e organizatës. Kur gjykata vlerëson një situatë në të cilën ka paraplanifikim të konsiderueshëm, rrethana 2.2 lidhur me shkallën e lartë të dashjes dhe/apo paramendimit mund të vihet në funksion. Është plotësisht e mundur që paraplanifikimi të përfshijë edhe një shkallë të paramendimit si dhe të ndajë një të pandehur nga të tjerët në kuptim të shkallës së lartë të pjesëmarrjes. Ngjashëm me këtë, mund të ketë dyfishim kur ka strukturë të organizuar e cila përfshin një strukturë më formale siç janë organizatat qeveritare apo ushtarake në të cilat i pandehuri është udhëheqës formal. Në atë rast është e mundur që të zbatohet rrethana 2.9 pasi që përfshihet një lloj i “keqpërdorimit të pushtetit ose pozitës zyrtare”. Varësisht nga faktet, keqpërdorimi i pushtetit mund ta shtyjë të pandehurin në shkallë të lartë të pjesëmarrjes në kryerjen e veprës.

Gjykata duhet të jetë e vetëdijshme për mundësinë e ndërveprimit ndërmjet këtyre rrethanave dhe të shqyrtojë me kujdes rëndësinë e secilës rrethanë në rezultatin përfundimtar. Gjykata nuk duhet që t'i jep peshë maksimale secilës rrethanë thjeshtë sepse ekziston, por duhet që me kujdes ta shpërndajë peshën e tyre në mënyrë të pavarur nga njëra tjetra. Kjo nuk është detyrë e lehtë, por duke marrë parasysh ndikimin që mund ta ketë në ashpërsimin e dënimit duhet të shqyrtohet me shumë kujdes. Pavarësisht kësaj, kur ka dyfishim të të tre faktorëve, kjo është një tregues për gjykatën se ka nevojë për ashpërsim.

○ Entuziazmi në pjesëmarrje

Kjo rrethanë gjithashtu nuk kërkon vlerësimin e “entuziazmit” për të marrë pjesë në kryerjen e veprës. Ndonëse disa struktura të caktimit të dënimit e konsiderojnë të nevojshme ashpërsimin e dënimit kur gjendja mendore e të pandehurit tregon zell të veçantë për ta kryer veprën, Kodi Penal i Kosovës nuk e parasheh një gjë të tillë. Me të arritur nivelin e kërkuar të gjendjes mendore për ta mbajtur kryerësin penalisht përgjegjës, nuk ka ndonjë ashpërsim për kryerësin i cili shfaq dëshirë të zjarrtë për ta kryer veprën penale. Ngjashëm me këtë, mungesa e dëshirës për të marrë pjesë në kryerjen e veprës veç është marrë parasysh në *mens rea* (qëllimin) lidhur me veprën. Kjo shtjellohet më në hollësi në pjesën e rrethanave lehtësuese.

○ Konsideratat e përgjithshme përfshijnë:

- Veprimet të cilat në mënyrë të konsiderueshme janë më të mëdha sesa ato të pjesëmarrësve tjerë
- Planifikimi i aktiviteteve për të shtuar gjasat për përfundimin me sukses të veprës penale
- Rekrutimi dhe financimi i pjesëmarrësve tjerë
- Drejtimi i aktiviteteve për të tjerët
- Sigurimi i mjeteve për ta përfunduar veprën
- Ndërmarrja e hapave gradual për të çuar tutje veprën

○ Pyetjet relevante përfshijnë:

- A ka qenë i pandehuri në pozitë hierarkike?
- A ka qenë struktura formale apo joformale?
- A ka qenë i pandehuri udhëheqës në strukturë apo në grup?
- A ka qenë roli i të pandehurit i rëndësishëm në planifikimin e veprës?
- A ka kontribuar pozita e të pandehurit në kryerjen e veprës?
- A e kanë rritur seriozitetin e veprës veprimet apo pozita e të pandehurit?
- A do të ishte kryer me sukses vepra pa pjesëmarrjen e të pandehurit?

5.2 Shkalla e lartë e dashjes nga ana e personit të dënuar, përfshirë çfarëdo prove të paramendimit³²

Në përgjithësi, koncepti i paramendimit konsiderohet si planifikim para kryerjes së veprës penale. Konsiderohet si shkallë më e lartë e rrezikut për shoqërinë pasi që kjo esencialisht paraqet sulm ndaj vlerave shoqërore dhe tregon angazhim e ndoshta edhe vazhdimësi më të madhe sesa veprat spontane. Rreziku i tyre ndaj shoqërisë në radhë të parë është i rrënjësor në konceptin që angazhimi më i lartë për të kryer veprën tregon se gjasat për rehabilitim të suksesshëm mund të jenë më të ulta. Siç ceket në aktgjykimin e Trupit Gjykses të TNPJ në rastin Krstic: *“Pjesëmarrja e paramenduar apo entuziaste në veprën penale domosdoshmërisht tregon një shkallë më të lartë të kriminalitetit në anën e pjesëmarrësit. Në përcaktimin e dënimit të përshtatshëm, duhet bërë dallim në mes të individëve të cilët i kanë lejuar vetes që të futen në vorbullin e dhunës, qoftë edhe pa dëshirë, dhe atyre të cilët e kanë iniciuar apo rënduar atë dhe rrjedhimisht kanë kontribuar në mënyrë substanciale në shkaktimin e dëmit të përgjithshëm”*.³³

Paramendimi kryesisht bie në kategorinë e rrethanave personale të kryerësit por edhe në kuadër të rrethanave të përgjithshme që kanë të bëjnë me kryerjen e veprës. Kjo jo vetëm që e përshkruan individin, por edhe atë që ndodh gjatë fazave që çojnë deri te vepra. Prandaj kjo rrethanë kërkon shqyrtim me kujdes të fakteve specifike të situatës.

Në vlerësimin e kësaj rrethane janë dy çështje që gjykata duhet t'i shqyrtojë. E para, shkalla e planifikimit dhe përgatitjes para kryerjes së veprës. Ky është një vlerësim mjaft i thjeshtë i cili është diskutuar hollësisht në kuadër të rrethanës 2.1. Gjykata duhet të merr parasysh shkallën e planifikimit dhe veçanërisht kohën e përfshirë në përgatitjen e veprës.

Rrethana e dytë ka të bëjë kryesisht me situatat kur kryerësi vepron në bazë të bindjes se atij i është bërë e padrejtë nga dikush apo nga diçka. Situata klasike do të mund të përshkruhej si vepër e motivuar nga hakmarrja apo ruajtja e “nderit”. Në këto raste,

³² Kodi Penal, neni 74, par.2.2

³³ Rasti Nr.IT-98-33-T, Aktgjykimi, Prokurori kundër Radislav Krstic, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (2 gusht 2001), Par.711.

vlerësimi relevant do të përqendrohet në kohën dhe mundësinë që i pandehuri e ka pasur për të reflektuar lidhur me rrethanat të cilat kanë shkaktuar nevojën për hakmarrje. Të pandehurit i cili ka pasur mundësi të mjaftueshme për t'u "ftohur" dhe prapëseprapë vendos për t'u hakmarrë duhet t'i caktohet shkalla maksimale rënduese, veçanërisht kur ka pasur planifikim të konsiderueshëm.

○ Dyfishimi dhe kujdesi

Ekzistimi i shkallës së lartë të dashjes apo paramendimit mund të përkojë me rrethanën 2.1 në situatat kur përfshihen disa kryerës. Në përpjekje për të shmangur llogaritjen e dyfishtë, gjykata duhet t'ia atribuoj planifikimin kësaj rrethane. Kjo bazohet në faktin se planifikimi është vetëm një nga disa çështjet që mund të ndikojnë në shkallën e pjesëmarrjes. Ndërsa ekzistimi i planifikimit është provë e drejtpërdrejtë e paramendimit.

○ Pyetjet relevante përfshijnë:

- A ka pasur hakmarrje apo fyerje të pretenduar të të pandehurit?
- Sa kohë ka kaluar ndërmjet fyerjes së pretenduar dhe veprës?
- Çfarë planifikimi ka pasur në kryerjen e veprës?
- Sa kanë qenë të ndërlikuar përgatitjet për kryerjen e veprës?
- A ka qenë e mundur të kryhet vepra pa planifikim?
- A i ka blerë mjetet kryerësi për ta kryer veprën?
- Nëse ka pasur viktimë, a ka qëndruar kryerësi në pritë para kryerjes së veprës?

5.3 Prania e dhunës apo kanosjes me dhunë në kryerjen e veprës penale³⁴

Vlerësimi i rrethanave përqendrohet në përdorimin apo kanosjen për përdorim të dhunës në kryerjen e veprës penale. Në të shumtën e rasteve, përdorimi i dhunës apo kanosjes është element i veprës penale. Për shembull, përdorimi i dhunës apo kanosjes e cilëson vjedhjen e thjeshtë në grabitje. Në këto raste, rrethana rënduese duhet të mos merret

³⁴ Kodi Penal, neni 74, par.2.3

parasysh nga gjykata. Zbatimi i kësaj rrethane kufizohet vetëm për ato vepra në të cilat dhuna apo kanosja mungon nga kualifikimi ligjor i veprës penale. Në përgjithësi, dhuna duhet të konsiderohet si rrethanë më rënduese sesa kanosja me dhunë.

Një çështje që gjykata duhet ta merr parasysh është përfshirja e palëve të treta. Mund të ketë situata në të cilat kanosja me dhunë nuk i drejtohet viktimës së veprës, por palës së tretë. Në këto raste, gjykata duhet të shqyrtojë tërësinë e rrethanave dhe raportin ndërmjet veprës dhe kanosjes. Nëse kanosja ka ndonjë lidhje me veprën e përgjithshme, atëherë gjykata duhet ta konsiderojë si rrethanë rënduese, edhe nëse kanosja nuk i është drejtuar viktimës. Kjo rrethanë nuk bën dallim ndërmjet viktimës së krimit dhe palës së tretë. Andaj, nuk duhet të ketë zbutje të peshës së rrethanës vetëm për shkak se kanosja i është drejtuar palës së tretë.

Në kontekst të veprave të dhunës në familje, gjykata në veçanti duhet të bëjë kujdes lidhur me kanosjen me dhunë dhe përdorimin e mundshëm të saj ndaj palëve të treta. Prania e armës në shtëpi shpeshherë është komponent kyç në shkaktimin e frikës te viktima përmes ndjenjës së vazhdueshme të rrezikut. Arma mund të jetë përdorur në ndonjë incident të mëparshëm qoftë të dhunës apo të kanosjes, dhe prania e vazhdueshme e saj nënkupton mundësinë e përhershme që një veprim i tillë të ripërsëritet. Kjo gjithashtu shërben për të parandaluar viktimen që të mos largohet nga agresori apo raportimi i incidenteve të mëparshme pranë organeve kompetente. Hulumtimet tregojnë se përdorimi i armës apo mjetit të rrezikshëm apo kanosja për përdorimin e tyre në kontekst të dhunës në familje paraqet indikator të qartë të eskalimit dhe është indikator vendimtar në përfundimet fatale.

○ Pyetjet relevante përfshijnë:

- A është përdorur dhuna?
- A është përfshirë arma?
- Cila ka qenë natyra dhe shkalla e lëndimeve?
- A ka qenë përdorimi/kanosja e dhunës e nevojshme për kryerjen e veprës?
- Nëse ka pasur kanosje, a ka pasur mundësi i pandehuri që ta realizojë atë?

- A ka qenë përdorimi/kanosja e dhunës e drejtuar ndaj palës së tretë?
- A ka qenë kanosja e dukshme dhe e qartë?
- A ka qenë kanosja e nënkuptuar?

5.4 Kombinimi i rrethanave lidhur me viktimat

Rrethanat 2.4, 2.5, 2.6, 2.7 dhe 2.8 nga neni 74 të gjitha i referohen viktimave dhe rrethanave specifike të cilat do ta ashpësojnë dënimin. Fakti që pesë prej rrethanave rënduese përqendrohen në viktimë është dëshmi e rëndësisë që ky vlerësim luan në përcaktimin e dënimit. Në shumë prej skemave të dënimit, ka një lidhje direkte në mes të ndikimit në viktimën dhe peshës së përgjithshme të veprës – dhe këto dyja shpesh konsiderohen si rrethanat më të rëndësishme që duhet marrë parasysh. Me rritjen e seriozitetit të veprës në këtë mënyrë, rritet edhe nevoja për ta mbrojtur publikun përmes parandalimit të përgjithshëm dhe kompensimit të viktimave për dëmin e shkaktuar me vepër.

Rëndësia e trajtimit të viktimave është e mishëruar në Direktivën e BE 2012/29/EU e cila në mënyrë të saktë thotë se “viktimat e krimit duhet të mbrohen nga riviktimizimi, frikësimi dhe hakmarrja, atyre duhet dhënë ndihmën e nevojshme për të lehtësuar shërimin e tyre dhe duhet ofruar qasje të mjaftueshme në drejtësi”.³⁵ Kjo shtjellohet edhe më tej në direktivë ku thuhet se “Shtetet Anëtare duhet të sigurohen që viktimat të dëgjohen gjatë procedurës penale dhe të kenë mundësi të paraqesin prova”.³⁶ Kur gjykata konsideron se vlerësimi individual i viktimës dhe rrethanave të veprës duhet të merr parasysh karakteristikat personale të viktimës siç janë mosha, gjinia, identiteti apo shprehja gjinore, etniciteti, raca, feja, orientimi seksual, shëndeti, aftësitë e kufizuara, statusi i vendbanimit, vështirësitë në komunikim, marrëdhënia apo varësia nga kryerësi dhe përvojat e mëparshme të pësimit nga krimi. Ato gjithashtu duhet të marrin parasysh llojin apo natyrën dhe rrethanat e veprës siç janë: nëse vepra është krim i urrejtjes, krim i

³⁵ Direktiva 2012/29/EU e Parlamentit Evropian dhe Këshillit e datës 25 tetor 2012 për përcaktimin e standardeve minimale mbi të drejtat, mbështetjen dhe mbrojtjen e viktimave të krimit, e cila zëvendëson Vendimin Kornizë të Këshillit 2001/22/JHA (9).

³⁶ Po aty, Neni 10 Paragrafi 1.

paragjykimit apo vepër e kryer me motive diskriminuese, të dhunës seksuale, dhunës në marrëdhënie të afërt, nëse kryerësi ka qenë në pozitë të kontrollit, nëse vendbanimi i viktimës është në një zonë ku ka shkallë të lartë të kriminalitetit ose ku ka banda, apo nëse vendi i prejardhjes së viktimës nuk është Shteti Anëtar në të cilin është kryer vepra”.³⁷ Përfundimisht, “drejtësia nuk mund të arrihet në mënyrë efektive nëse viktimat nuk mund të shpjegojnë në mënyrë adekuate rrethanat e veprës dhe nëse nuk kanë mundësi për të paraqitur provat e tyre në mënyrën e cila është e kuptueshme për organet kompetente”.³⁸

Ndonëse qëllimi primar i direktivës është që të themeloj shërbime dhe detyrime bazë të cilat secili shtet anëtar duhet t’ua ofrojë viktimave, megjithatë kjo qartazi përcakton detyrimin e gjykatave për të konsideruar viktimën në mënyrë gjithëpërfshirëse përgjatë procedurës. Kjo nuk përfshin vetëm të drejtën për të paraqitur prova dhe për t’u dëgjuar nga gjykata, por edhe detyrimin e gjykatës që të merr parasysh rrethanat individuale dhe statusin e viktimës.

Këto parime janë të mishëruara qartazi në KP dhe KPP. Siç u diskutua më herët, KP parasheh që njëri nga qëllimet kryesore të dënimit është kompensimi i viktimave dhe komunitetit për humbjet dhe dëmet e shkaktuara nga vepra penale.³⁹ Kjo nuk duhet parë si diçka që kufizohet vetëm në humbjet materiale apo pasurore në kuptimin më tradicional të fjalës, por duhet të parasheh një shkallë të caktuar të drejtësisë restorative – të zhdëmtojë viktimën. Në këtë drejtim, KPP i ofron viktimave mekanizmat përmes mundësisë për të marrë pjesë në gjykim dhe për të paraqitur prova. Kjo përfshin kontributin në paraqitjen e provave dhe dëshmive për vlerësimin e rrethanave rënduese dhe lehtësuese nga gjykata gjatë matjes së dënimit. Është me rëndësi të mbahet në mend se disa prej rrethanave mund të përfshijnë konsiderata të cilat në rrethana të zakonshme nuk do të paraqiteshin nga prokurori për të vërtetuar prima facie rastin kundër të pandehurit. Prandaj gjykata duhet t’i jep liri veprimi paraqitjes së provave nga viktima në

³⁷ Po aty (56).

³⁸ Po aty (34)

³⁹ Kodi Penal i Kosovës, Neni 41, paragrafi 1.3.

mënyrë që të vlerësojë drejtë dhe në mënyrë adekuate shtrirjen e plotë që këto rrethana mund të kenë në përcaktimin e dënimit më të ashpër.

Shkalla e lartë e viktimizimit natyrisht është një element shumë i rëndësishëm dhe, shumë shpesh, një tregues domethënës i peshës së veprës. Kjo në përgjithësi përfshin një numër rrethanash dhe faktorësh, siç janë:

- numri i viktimave,
- koha gjatë së cilës është kryer vepra,
- nëse vepra është kryer në vazhdimësi ndaj viktimës së njëjtë,
- shkallën e vuajtjes dhe poshtërimit të shkaktuar,
- rritja e qëllimshme dhe çnjerëzore e vuajtjeve të viktimave,
- ndjeshmëria dhe/ose pamundësia e mbrojtjes nga viktimat;
- dëmi, trauma dhe niveli i vuajtjes së shkaktuar ndaj viktimës;
- mosha – foshnje apo mosha e re e viktimës;
- kryerja e veprës me keqpërdorim të pozitës së superioritetit mbi viktimën apo përmes keqpërdorimit të besimit;
- traumat fizike dhe mendore të përjetuara nga i mbijetuari si pasojë e veprës;
- kryerja e veprës për shkak të motivit të diskriminimit në baza racore, etnike, fetare, gjinore apo ndonjë forme tjetër të paragjykitimit.

Gjykata gjithnjë duhet të mbajë në mend se nëse dënimi është i drejtë, dhe në proporcion me peshën e veprës penale, atëherë viktimat, familja e miqtë e viktimës dhe publiku i përgjithshëm do të jenë të kënaqur që ligji është zbatuar dhe nuk do të ketë dëshirë për hakmarrje të mëtejshme private.

5.4.1 Nëse vepra penale është kryer në mënyrë posaçërisht mizore⁴⁰

Mizoria është koncept i përbashkët në sistemet e caktimit të dënimit kur kemi të bëjmë me viktimat. Ka një pajtim universal se veprimet e kryera ndaj viktimës të cilat përfshijnë ndonjë formë të mizorisë duhet të dënohen më ashpër në raport me dënimin që do të

⁴⁰ Kodi Penal, neni 74, par.2.4

shqiptohet për veprën “mesatare”. Si e tillë, prania e saj shpesh përfshihet si faktor ashtu që viktimat dhe rrethanat personale të saj do të jenë faktor i rëndësishëm në caktimin e dënimit. Megjithatë është me rëndësi që gjykata të mbajë në mend se ashpërsimi në këto situata është i kufizuar vetëm për ato raste në të cilat mizoria arrin nivelin “posaçërisht” mizore.

Kodi nuk parasheh ndonjë përkufizim të asaj se çfarë përbën mizori. Koncepti në përgjithësi konsiderohet të jetë veprim i cili shkakton dhimbje apo vuajtje ndaj tjetrit pa kurrfarë konsiderate apo brenge lidhur me shkaktimin e kësaj gjendjeje apo ndikimit të saj në viktimën. Çështjet kryesore për shqyrtim atëherë janë elementet që kërkohen për kryerjen e veprës në lidhje me veprimet e të pandehurit, siç është niveli i lëndimit dhe dashja e të pandehurit për t’i shkaktuar ato lëndime.

Çdo lëndim përtej asaj që kërkohet për të plotësuar elementet e veprës penale apo që zakonisht ndërlidhet me veprën natyrisht se në vete përmban një shkallë të caktuar të mizorisë. Në situatat tjera, cilësimi i lëndimit përtej asaj që kërkohet për ta kryer veprën është më i vështirë. Për shembull, në vrasje, përqendrimi do të jetë në veprimet e të pandehurit të cilat tregojnë se ka pasur gjymtim dhe/apo vuajtje përtej asaj që është e nevojshme për të shkaktuar vdekjen, dhe që i pandehuri ka dashur të shkaktojë dhunë të tillë të tepruar.

Nëse niveli i mizorisë e arrin nivelin “posaçërisht” mizore kërkon një shqyrtim më të thellë të rrethanave të përgjithshme, përfshirë ndikimin e veprës në viktimën e caktuar. Mënyra posaçërisht mizore do të ekzistojë kur vepra përfshin shkaktimin e paarsyeshëm të dhembjes dhe mizorisë dukshëm përtej asaj që zakonisht përdoret në kryerjen e veprës së tillë. Në rrethana normale, niveli i lëndimit, krahasuar me nivelin që kërkohet për të përmbushur elementet e veprës, do të jetë një tregues bindës kur shikohet së bashku me dashjen e të pandehurit. Deri në një shkallë kjo do të përfshijë vlerësimin e veprës nga gjykata në dritë të përvojave dhe ekspozimit të saj të mëparshme ndaj situatave të ngjashme. Nuk ka ndonjë formulë apo qasje kuantitative për të përcaktuar nëse kjo rrethanë është e pranishme.

Deri në një masë, ky faktor është trajtuar në shumë raste të Tribunaleve Ndërkombëtare lidhur me peshën e krimeve gjatë konflikteve. Për shembull, në rastin Blaskic, Trupi Gjykses kishte përfunduar: *“Fakti që vepra ka qenë aq e tmerrshme është një kriter cilësor i cili mund të nxjerret nga natyra e saj veçanërisht mizore apo poshtëruese”*. *“Mizoria e sulmit është qartazi një konsideratë e rëndësishme gjatë caktimit të dënimit përkatës. Në këtë rast, tmerrshmëria e veprave përcaktohet nga vetë shkalla dhe planifikimi i veprave të kryera të cilat kanë rezultuar në shkaktimin e qëllimshëm të vuajtjeve ndaj viktimave pavarësisht moshës, gjinisë apo statusit”*.⁴¹

- Ndikimi psikologjik

Vlerësimi adekuat i kësaj rrethane kërkon prova të mjaftueshme për të dëshmuar natyrën dhe shkallën e lëndimeve. Kjo nuk duhet të kufizohet vetëm në lëndimet fizike, por duhet të përfshijë edhe lëndimet e natyrës psikologjike. Kjo mund të përfshijë edhe implikimet psikologjike afatshkurta apo afatgjata dhe aftësinë e viktimës së caktuar për t’u rimëkëmbur pas veprës.

Dhuna psikologjike ndaj viktimës në marrëdhënie familjare ndonjëherë mund të përbëjë lëndimin më të rëndë për viktimën. Mjekësia bashkëkohore dhe sistemet e zhvilluara juridike e pranojnë se dëmi psikologjik me kalimin e kohës mund të ketë ndikim permanent dhe afatgjatë në viktimën. Dëmi psikologjik vazhdon edhe për shumë kohë pas zhdukjes së gjurmëve të dhunës fizike. Kjo mund të merr disa forma dhe të diagnostifikohet si një mori e gjerë e gjendjeve mjekësore shumica prej të cilave janë të përhershme dhe me efekte të mëdha negative.

Ndonëse kjo është e rrallë, ka raste kur dhuna fizike në historikun e marrëdhënies është minimale apo nuk ekziston fare. Kjo nuk nënkupton se historiku i marrëdhënies nuk duhet të merret parasysh. Ndikimi dëmit psikologjik dhe emocional duhet të vlerësohen gjatë një periudhe më të gjatë kohore dhe të shqyrtohet me kujdes nga gjykata.

⁴¹ Rasti Nr.IT-95-14-T, Aktgjykimi, Prokurori kundër Tihomir Baskic, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (3 mars 2000), Par.783.

Në fund, gjykata duhet të shqyrtojë implikimet psikologjike jo vetëm të veprës së kryer por edhe të marrëdhënies afatgjate dhe implikimeve psikologjike të saj. Kjo përveç që ndikon në seriozitetin e veprës aktuale gjithashtu përbën rrethanë rënduese sipas këtij nënparagrafi. Sa më i madh të jetë dëmi psikologjik dhe sjellja gjatë një periudhe më të gjatë kohore, aq më shumë ka gjasa që të gjendet ekzistimi i rrethanës së mënyrës “veçanërisht mizore” dhe të ashpërsohet dënimi për këtë. Kohëzgjatja e lëndimit si fizik ashtu edhe emocional duhet të merret parasysh nga gjykata kur vlerëson këtë rrethanë.

○ Ndikimi në palët e treta

Gjykata gjithashtu mund të merr parasysh ndikimin e lëndimit te personat tjerë. Për shembull, një rast i vrasjes në të cilin i pandehuri e varros trupin e viktimës në një lokacion të panjohur mund të ketë ndikim të thellë psikologjik në familjen e viktimës. Përfshirja e anëtarëve të viktimës si viktima në raste të vrasjeve është pranuar nga Trupi Gjykses i TNPJ, i cili thekson: “*Së bashku me lëndimet fizike dhe emocionale të mbartura nga viktimat, vuajtjet e tyre për humbjen e më të dashurve dhe fakti që shumica e tyre ende nuk janë në gjendje të rikthehen në shtëpitë e tyre as sot e kësaj dite gjithashtu duhet të përmendet*”.⁴²

Këto rrethana mund të konsiderohen si prova shtesë të mungesës së konsideratës së të pandehurit për pasojat e veprës së tij. Ngjashëm me këtë, vetë prania e fëmijëve mund të mjaftojë apo fakti që ata kanë parë, dëgjuar apo në ndonjë mënyrë tjetër kanë qenë dëshmitar të kryerjes së veprës.

○ Përsëritja e veprave kundër së njëjtës viktimë

Është me rëndësi të theksohet efekti veçanërisht shkatërrues në viktimën e cila vazhdimisht i nënshtrohet llojit të njëjtë të sjelljes apo veprimit kriminal përgjatë një periudhe të caktuar kohore. Përsëritja gjithmonë do të ketë ndikim të konsiderueshëm në ashpërsimin e dënimit, posaçërisht kur merret parasysh nëse rrethanat arrijnë nivelin e mënyrës posaçërisht mizore.

⁴² Po aty. Par.787.

Përsëritja më së shpeshti ndodh në raste të dhunës në familje, ku lëndimi dhe dëmi i përgjithshëm shkaktohet gjatë një periudhe të gjatë kohore, e cila mund të përfshijë zbrazëtira të konsiderueshme në kohë ndërmjet veprimeve të caktuara. Ndonëse kohëzgjatja ndërmjet veprimeve është relevante, ajo nuk duhet të merret për të ndarë apo përjashtuar dëmin e shkaktuar nga një episod prej tjetres. Gjykata duhet të merr parasysh llojin e veprës, objektin e veprës dhe qëllimet e kryerësit gjatë vlerësimit nëse një veprim i caktuar duhet të konsiderohet në lidhje me veprën aktuale. Për më tepër, nëse një veprim nuk është teknikisht i mundur për të ashpërsuar dënimin si recidivist, kjo nuk do të thotë se veprimi i tillë duhet të injorohet. Ai mund të jetë i rëndësishëm për kualifikimin e veprës si formë e cilësuar. Në fund, incidentet për të cilat formalisht nuk ka akuzë apo që nuk janë gjykuar mund të përdoren për ashpërsimin e dënimit, me kushtin që gjykata të jetë e bindur se ato kanë ndodhur.

○ Dyfishimi dhe kujdesi

Sikurse me rrethanat tjera, gjykata duhet të jetë e vetëdijshme për mundësinë e dyfishimit. Megjithatë, gjykata nuk duhet të hezitojë në grumbullimin apo kombinimin e disa rrethanave të cilat individualisht nuk mund të merren si rrethana të ndara rënduese. Për shembull, kryerësi kryen ndonjë vepër të dhunshme kundër viktimës dhe ka indikacione që vepra është kryer në mënyrë mizore. Megjithatë, gjykata nuk është e bindur se ka shkaqe të mjaftueshme për ta konsideruar vërtetë si mënyrë posaçërisht mizore. Pas shqyrtimit të mëtutjeshëm, gjykata arrin në përfundim se, ngjashëm me këtë, ka indikacione që viktimë ka qenë e pambrojtur, por jo edhe aq e pambrojtur sa të arrijë në përfundim se viktimë ka qenë posaçërisht e pambrojtur sipas rrethanës nga paragrafi 2.6. Në këtë situatë, është e arsyeshme që këta dy faktorë të trajtohen së bashku në mënyrë që të arrihet deri te gjetja e rrethanës rënduese nga paragrafi 2.4 të mënyrës posaçërisht mizore.

Çelësi për të arritur deri te ky përfundim është se këto dy çështje janë të lidhura ngushtë me njëra tjetrën. Në shumë aspekte, është vështirë për t'i izoluar tërësisht në konsiderata të ndara. Çdo gjetje që viktimë është e pambrojtur/e ndjeshme natyrisht se do të shpie gjykatën të besojë se një shkallë e caktuar e mizorisë është shkaktuar ndaj viktimës. Ky

është rasti veçanërisht kur ndjeshmëria e viktimës është menjëherë e dukshme për një vëzhgues të arsyeshëm. Megjithatë, nëse baza për gjetjen e një niveli të caktuar të mizorisë varet tërësisht nga përfundimi i gjykatës se viktima ka qenë e pambrojtur, atëherë nuk duhet të ketë ashpërsim.

Në fund, nuk ka ndonjë vepër në Kod për të cilat ligji parasheh formë të cilësuar të dënimit bazuar në elementin e kryerjes së veprës në mënyrë posaçërisht mizore. Megjithatë, ka disa vepra për të cilat parashihet dënim i cilësuar në rastet kur ekziston çfarëdo mizorie. Nëse vepra e caktuar përfshinë elementin e mizorisë për gjetjen e fajësisë, atëherë nuk duhet të ketë ashpërsime për këtë rrethanë pasi që e njëjta konsiderohet si element i veprës.

- Pyetjet relevante përfshijnë:
- A kanë qenë lëndimet përtej atyre që kërkohen për të plotësuar elementet ligjore të veprës penale?
- A ka lëndime tjera përveç lëndimit kryesor të cilat plotësojnë kërkesën ligjore të nivelit të lëndimit?
- A ka indikatorë që i pandehuri ka dashur të shkaktojë atë nivel të lëndimeve?
- A ka efekte anësore afatgjata të lëndimeve?
- A ka lëndime mendore të përfshira, qoftë si rezultat i drejtpërdrejtë apo i tërthortë i veprës penale? Nëse po, a janë ato të përhershme apo afatgjate?
- A ka lëndime apo implikime psikologjike për anëtarët e familjes? Cila është natyra dhe shkalla e tyre?
- A ka indikacione të qarta të shkakimit të paarsyeshëm të lëndimeve?
- A ka indikacione se i pandehuri ka kryer veprën ndaj viktimës me zell apo kënaqësi?
- A e ka lënë i pandehuri viktimën në gjendje të paaftë?

5.4.2 Nëse vepra penale përfshin disa viktima⁴³

Qëllimi primar i kësaj rrethane është që të kodifikojë parimin se i pandehuri i cili kryen veprë të dhunshme apo veprë që ka gjasë t'i shkaktoj dëm disa personave është më i

⁴³ Kodi Penal, neni 74, par.2.5

fajshëm se i pandehuri i cili i shkakton dëm vetëm një personi. Në situatë të tillë, dënimi mesatar i kryerësit nuk është i mjaftueshëm për të treguar se secila viktimë individuale është marrë parasysh nga gjykata në shqiptimin e dënimit të përgjithshëm. Varësisht nga natyra e veprës dhe numri i viktimave, gjykata duhet të përshtat kufijtë e dënimit në mënyrë që të reflektojë në mënyrë adekuate faktin e fajësisë më të madhe të kryerësit. Është me rëndësi të mos harrohet se kjo rrethanë mund të zbatohet në situatat të cilat nuk i përshtaten bindjeve tradicionale të asaj se çfarë mund të cilësohet si viktimë – më saktësisht bindjes se viktimat ekzistojnë vetëm kur ka ndonjë akuzë formale për veprë penale dhe viktima formalisht merr statusin e “viktims”.

Ka dy situata kryesore kur kjo rrethanë do të luajë rol në rritjen e dënimit përfundimtar. E para është kur ka viktimë lëndimet e së cilës janë shkaktuar nga vepra, por nuk ka akuza lidhur me viktims. E dyta është kur akuza përfshin disa viktima, por nuk bën ndonjë dallim bazuar në numrin e tyre.

Në situatën e parë, viktima zakonisht është palë e tretë e cila nuk është lënduar fizikisht, por i është nënshtruar ndonjë formë të lëndimit emocional apo psikologjik. Kjo zakonisht është e pranishme kur ka një shkallë të konsiderueshme të mizorisë apo dhunës së përdorur në kryerjen e veprës. Kjo mund të shkaktohet me një veprim të vetëm apo përgjatë një periudhe më të gjatë kohore. Këto lëndime, ndonjëse formalisht nuk ndiqen si veprë penale nga prokuroria, në praktikën ndërkombëtare vazhdimisht e më shumë po trajtohen si lëndime të cilat kontribuojnë në dëmin e përgjithshëm të shkaktuar nga vepra dhe personat e prekur konsiderohen si viktima.

Ky faktor është domethënës në raste të dhunës në familje ku gjykatat shpeshherë përqendrohen vetëm në marrëveshjet për kujdesin e fëmijëve dhe i injorojnë ndikimin e dhunës në fëmijën i cili është i pranishëm në shtëpi. Nëse fëmija është i pranishëm në shtëpi gjatë veprës, gjykata duhet të shqyrtojë të kaluarën e marrëdhënies dhe ndikimin e saj te fëmija. Edhe nëse vepra për të cilën akuzohet i pandehuri nuk përfshin ndonjë veprim të drejtuar kundër fëmijës, vetë prania e fëmijës mund të konsiderohet si rrethanë rënduese sipas paragrafit 2.5 pasi që fëmija është viktimë shtesë. Me të vërtetuar praninë

e fëmijës, gjykata duhet të përcaktojë shkallën e lëndimit dhe të merr parasysh shkallën e ashpërsimit të duhur (ngjashëm me rrethanat kundër viktimës primare).

Edhe nëse fëmija nuk i nënshtrohet dhunës fizike, ata shpesh pësojnë trauma emocionale dhe psikologjike nga të jetuarit në shtëpi me etërit e tyre të cilët keqtrajtojnë të ëmat e tyre. Ata të cilët rriten duke parë të ëmat e tyre duke u keqtrajtuar, veçanërisht nga të etërit e tyre, rriten me këtë model të marrëdhënieve intime në të cilat njëri person përdor frikësimin dhe dhunën ndaj tjetrit për të arritur qëllimin e tij. Ekspertët besojnë se fëmijët të cilët rriten në shtëpi abuzive mësojnë se dhuna është një mënyrë efektive për të zgjidhur konfliktet dhe problemet. Ka gjasa të mëdha që ata do të përsërisin dhunën të cilën e kanë parë si fëmijë gjatë marrëdhënieve të tyre si adoleshentë dhe të rritur dhe përfundimisht edhe gjatë përvojave të tyre prindërore. Fëmijët nga shtëpitë e dhunshme të cilët i nënshtrohen dhunës apo janë dëshmitar të saj gjithashtu janë në rrezik më të lartë nga abuzimi me drogë apo alkool, çrregullimet post-traumatike, delikuenca e të miturve dhe aktiviteti kriminal si të rritur.

Gjykata duhet të shqyrtojë fuqishëm këtë rrethanë rënduese në rastet kur:

- Fëmija apo dëshmitarët (tjerë) kanë qenë fizikisht të pranishëm kur është shkaktuar dhuna.
- Fëmija apo dëshmitarët (tjerë) nuk kanë qenë fizikisht të pranishëm, por kanë qenë në gjendje të dëgjojnë dhunën/keqtrajtimin.
- Fëmija apo dëshmitarët (tjerë) nuk kanë qenë fizikisht të pranishëm dhe nuk kanë mundur të dëgjojnë dhunën/keqtrajtimin, por kanë parë pasojat e saj më vonë.

Situata e dytë përfshin akuzat penale në të cilat ka më shumë se një viktimë por dënimi nuk është i përshtatur proporcionalisht në raport me numrin e viktimave. Kjo situatë më së shpeshti ndodh në krime ekonomike apo masakra të shkallës së madhe. Për shembull, ndonëse neni 289 i KP për dëmtimin e kreditorëve apo debitorëve e rrit nivelin e dënimit kur dëmi i përgjithshëm ndryshon nga 5,000 në 250,000 Euro, ai nuk merr parasysh numrin e viktimave. Zbatimi i kësaj rrethane në dënimin përfundimtar merr parasysh në mënyrë adekuate numrin e viktimave të përfshira.

Në kontekst të krimeve të dhunshme, neni 164 lidhur me rrëmbimin e fluturakes jep një shembull. Këtu KP e rrit dënimin për kryerësin bazuar në dashjen e tij dhe shkallën e lëndimeve ndaj pasagjerëve, por nuk bën dallim në bazë të numrit të viktimave. Andaj, kufijtë e mundshëm të dënimit për gjykatën janë të njëjtë pavarësisht se a vritet një pasagjer apo njëqind pasagjerë gjatë rrëmbimit (paragrafi 2 parasheh dënim prej jo më pak se 5 vjet). Duke marrë parasysh se sa të gjerë janë kufijtë e dënimit të mundshëm nëse vepra përfundon me vdekje, atëherë është e qartë se autorët kanë pasur për qëllim që gjykata të merr parasysh numrin e viktimave gjatë përcaktimit se cilin dënim duhet shqiptuar brenda kufijve të paraparë të dënimit.

- Dyfishimi dhe kujdesi

Ashpërsimi bazuar në numrin e viktimave është qartazi rrethanë rënduese dhe gjithnjë duhet të merret parasysh. Sidoqoftë, për shkak të seriozitetit potencial të kësaj konsiderate, asaj duhet qasur me kujdes dhe vetëm pas gjetjeve të mjaftueshme nga gjykata.

Një çështje që duhet marrë parasysh është nëse ka pasur akuza të ndara për veprat ndaj secilës viktimë. Nëse viktimat janë të reflektuara në mënyrë të ndarë në akuzat individuale atëherë kjo rrethanë në kushte normale nuk do të merret parasysh. Rasti i vetëm kur gjykata duhet ta merr parasysh këtë është gjatë ashpërsimit të dënimit për dënimin unik sipas nenit 80 në të cilin ka veprime të ngjashme kundër disa viktimave. Ndonëse gjykata fillimisht shpall dënime për secilën vepër penale, paragrafi 2.2 ndalon mbledhjen e të gjitha dënimeve individuale dhe kërkon një dënim më të ultë se shuma e të gjitha dënimeve individuale. Nëse gjykata është e prirur për të shqiptuar një dënim përfundimtar dukshëm më të ultë se shuma e të gjitha dënimeve individuale, atëherë duhet të jep arsyetim për këtë dhe të shpjegojë se përse ekzistimi i disa viktimave nuk e justifikon ashpërsimin e dënimit deri në afërsi të shumës totale të dënimeve.

Përveç kësaj, gjykata nuk mund ta merr parasysh këtë rrethanë rënduese nëse prokuroria nuk arrin të provojë se vepra është kryer ndaj viktimës së caktuar apo statusin e tyre si

viktimë. Në thelb kjo nënkupton që gjykata nuk mund ta përdor viktimën e cila ka qenë subjekt i aktgjyqimit lirues si viktimë për qëllim të ashpërsimit të dënimit për ndonjë vepër tjetër. Ngjashëm me këtë, nëse gjykata ka dyshime të mjaftueshme lidhur me faktet të cilat e përshkruajnë personin si viktimë, atëherë nuk duhet që t'i konsiderojë ato si viktimë për qëllim të ashpërsimit të dënimit.

- Pyetjet relevante përfshijnë:
- A ka pasur dëshmitarë apo të tjerë të pranishëm në atë kohë?
- A është e përfshirë ndonjë marrëdhënie familjare?
- A ka pasur lëndime jofizike të cilat u janë shkaktuar personave tjerë siç janë lëndimet psikologjike, emocionale, etj?
- A është marrë parasysh mjaftueshëm numri i viktimave?
- A mund të cilësohet ndryshe vepra bazuar në numrin e viktimave?
- A është aktiviteti i natyrës së tillë që sa më i madh të jetë numri i viktimave aq më i madh të jetë niveli i dënimit?

5.4.3 Nëse viktimat e veprës penale ka qenë posaçërisht e pambrojtur apo e ndjeshme⁴⁴

Ndjeshmëria apo pambrojtshmëria e viktimës është një rrethanë tjetër e cila gjithmonë duhet të shqyrtohet nga gjykata dhe të merret parasysh gjatë caktimit të dënimit. Nocioni se ata të cilët janë në disavantazh për shkak të karakteristikave personale apo rrethanave të caktuara meritojnë mbrojtje më të madhe është një parim i përgjithshëm sikurse që është edhe koncepti se kryerësi i cili shfrytëzon këtë situatë apo pozitë meriton dënim më të ashpër. Rëndësia që i jepet konceptit të viktimës së ndjeshme/të pambrojtur në KP është argument shtesë për rëndësinë e kësaj rrethane gjatë caktimit të dënimit. Kjo rrethanë jo vetëm që konsiderohet si rrethanë rënduese gjatë matjes së dënimit, por shërben edhe për të cilësuar kufijtë e dënimit për veprat e caktuara më shpesh se cilido faktor tjetër. Qëllimi i ligjvënësit qartazi është që kjo rrethanë të jetë prominente.

⁴⁴ Kodi Penal, neni 74, par.2.6

Ndoshta konsiderata kryesore për gjykatën duhet të jetë niveli i pambrojtshmërisë/ndjeshmërisë së viktimës dhe aftësia e kryerësit për ta perceptuar këtë status të viktimës. Me fjalë tjera, a ndikon aftësia e kryerësit për ta perceptuar këtë status të viktimës në zbatimin e kësaj rrethanë dhe rëndësinë e saj? Në përgjithësi, viktimë konsiderohet ashtu siç e gjen kryerësi dhe aftësia e tyre për ta kuptuar këtë gjendje është e parëndësishme. Kjo mbështetet nga gjuha e përdorur në këtë rrethanë e cila thjeshtë kërkon vetëm që viktimë të ketë qenë e pambrojtur apo e ndjeshme dhe nuk përmend fare nëse kryerësi duhet të ketë njohuri për këtë gjendje apo jo. Pranimi i kësaj rrethane nuk duhet të varet nga aftësia e kryerësit për ta perceptuar ndjeshmërinë. Por gjykata pavarësisht kësaj duhet që ta shqyrtojë këtë gjatë vlerësimit të shkallës që do t’ia atribuoj kësaj rrethane rënduese. Nëse gjendja është e dukshme dhe lehtë për t’u perceptuar, gjykata mund ta rrisë dënimin në një shkallë më të madhe bazuar në faktin se kryerësi qartazi dhe me dije e ka shpërfillur gjendjen e viktimës kur e ka kryer veprën. Kjo duhet të vlerësohet nga pikëpamja e personit të zakonshëm për të gjitha konsideratat sipas kësaj rrethane.

Në pjesën e përkufizimeve në KP, neni 120 paragrafi 37 e përkufizon viktimën e ndjeshme si “fëmijë, person me aftësi të kufizuara fizike apo mendore, person me aftësi të zvogëluar, grua shtatzënë ose partner familjar”. Shumica e këtyre shprehjeve shtjellohen më tutje duke lexuar pjesët tjera të Kodit⁴⁵ ose janë subjekt i përkufizimeve të njohura botërisht (p.sh. shtatzënë). Fatkeqësisht, nuk ka ndonjë udhëzim tjetër domethënës lidhur me çështjet e aftësisë së kufizuar fizike apo mendore apo aftësisë së zvogëluar. Prandaj gjykata duhet të mbështetet në aftësinë e saj për të vlerësuar provat e paraqitura në mbështetje të këtij pretendimi apo ta konsiderojë gjendjen si fakt të njohur botërisht nëse kjo është e përshtatshme. Sa më e dukshme dhe më e lehtë për t’u identifikuar që të jetë, aq më shumë rrethana do të ketë ndikim në ashpërsimin e dënimit. Vlen të theksohet se në Kod ka disa dispozita në vepra të caktuara të cilat e zgjerojnë përkufizimin e viktimës së ndjeshme për të përfshirë “moshën” dhe “paaftësinë”.

⁴⁵ Fëmija përkufizohet si person i cili nuk i ka mbushur 18 vjet sipas nenit 120, par. 20. Shprehja partner familjar mund të kuptohet në kontekst të marrëdhënies familjare siç përkufizohet në par. 23, por është më shumë në linjë me marrëdhëniet e shtjelluara më tej në par. 23.1. Qëllimi i shprehjes partner familjar është që të përshkruajë, pa iu referuar gjinisë, marrëdhënien e cila mund të çojë deri te ndjeshmëria për shkak të afinitetit e jo për shkak të marrëdhënieve familjare.

Vlen të theksohet se KP ka përdorur shprehjen “posaçërisht” para shprehjes e pambrojtur, që nënkupton se gjetja e thjeshtë e pambrojtshmërisë nuk mjafton për ta konsideruar këtë si rrethanë rënduese. Ndonëse është e pamundur për ta kuantifikuar saktësisht se ç’nënkuptohet me të, kjo duhet të shihet si diçka që tejkalon konceptin tradicional në kontekst të viktimës, siç është mungesa e armës apo mjeteve adekuate për ta mbrojtur veten nga sulmi. Kjo ka të bëjë me një nivel të pambrojtshmërisë që është pakëz përtej mesatares apo që del nga ndonjë ndjeshmëri tjetër e përkohshme apo e përhershme.

I vetmi vlerësim i cili mbetet për t’u bërë është niveli i rrethanës rënduese që ekziston në situatën e caktuar. Kjo mund të ndodh për shkak të shkallës së lartë të pambrojtshmërisë apo ndonjë aspekti tjetër të ndjeshmërisë. Sikurse kryerësit në përgjithësi, ata të cilët kryejnë vepra në marrëdhënie familjare i bëjnë ato ndaj individëve të ndjeshëm dhe të pambrojtur. Për më tepër, kryerësit e dijnë se ata persona të cilët janë të pambrojtur ka më pak gjasë ta mbrojnë veten apo të kërkojnë ndjekjen e kryerësve. Për shembull, *mosha* (shumë i vjetër, shumë i ri), *paafhtësia* (psikologjike, mendore, fizike), shtatzënia apo lehonja, *statusi i imigrimit apo vendbanimit* (i padokumentuar, pa letra), asociimi me *komunitete etnike pakicë* (Romë) apo *komunitete fetare apo orientimi seksual* (gej apo lezbike) të gjitha këto janë faktorë që mund të rrisin rrezikun e varësisë së viktimës nga kryerësi. Këta faktorë mund ta bëjnë të vështirë apo të pamundur që viktimat të kërkojnë ndihmë, ta raportojnë dhunën apo të largohen nga marrëdhëniet abuzive.⁴⁶

Në rastet kur kryerësi ka shfrytëzuar ndjeshmërinë e viktimës (për shembull, kur rrethanat janë shfrytëzuar nga kryerësi për të penguar viktimën nga kërkimi dhe siguri i ndihmës), kjo rrethanë zakonisht do ta ashpërsojë dënimin. Ngjashëm me këtë, marrëdhëniet familjare të cilat përfshijnë periudha të zgjatura të keqtrajtimit mendor dhe fizik rrisin pambrojtshmërinë e viktimës e me të edhe gjasat për gjetjen e rrethanave rënduese.

⁴⁶ DCAF, Doracaku i Gjyqtarëve, Konsideratat për vlerësimin e dhunës në familje në Bosnjë dhe Hercegovinë, Sarajevë (2014), fq. 20.

○ Dyfishimi dhe kujdesi

Kjo rrethanë lehtë mund të përkojë me ndonjë tjetër dhe të llogaritet dy herë. Gjykata duhet të sigurohet që vetë vepra të mos jetë cilësuar bazuar në ndjeshmërinë e viktimës. Këto janë veçanërisht të pranishme në veprat penale seksuale. Gjithashtu, ka mundësi të konsiderueshme për dyfishim pasi që shumë kategori mund të ndikojnë në nivelin e ndjeshmërisë dhe pambrojtshmërisë. Për shembull, rrethana 2.7 moshë e viktimës, ka ndikim të drejtpërdrejtë në ndjeshmërinë.

○ Pyetjet relevante përfshijnë:

- A plotëson viktima ndonjërin nga kushtet e përfshira në përkufizimin e viktimës së ndjeshme sipas nenit 120 paragrafi 37?
- A ka ndonjë marrëdhënie në mes të viktimës dhe të pandehurit? Cila është natyra dhe struktura e marrëdhënies?
- A shfaq kjo marrëdhënie veti të varësisë dhe kontrollit?
- A janë kushtet e ndjeshmërisë të dukshme dhe lehtësisht të dallueshme?

5.4.4 Moshë e viktimës, nëse është i ri apo i moshuar⁴⁷

Ndonëse kjo rrethanë fillimisht mund të duket e lehtë për t'u zbatuar, nuk ka ndonjë përkufizim të qartë për t'i dhënë përgjigje pyetjes së natyrshme se kur përfundon moshë "e re" dhe kur fillon moshë "e vjetër". Përderisa kjo i jep fleksibilitet maksimal gjykatave për të vlerësuar rrethanat, ajo mund të ndikojë në shmangie nga praktikë e dënimit për shkak të interpretimeve të ndryshme. Ndonëse kjo nuk do të paraqesë ndonjë problem kur moshë qartazi bie në këtë kategori (për shembull, fëmija i moshës 5 vjeçare) ajo bëhet më e vështirë kur moshë botërisht nuk konsiderohet në këtë kategori. Fakti se "fëmija" është i definuar në kod në nenin 120 paragrafin 20 si person i cili nuk i ka mbushur 18 vjet mund të jetë deri diku definitiv në kualifikimin e viktimës si "i ri", posaçërisht duke marrë parasysh faktin se "madhori" përkufizohet në paragrafin 22 si person i cili i ka mbushur 18 vjet. Megjithatë, kjo nuk duhet të konsiderohet autoritative. Siç diskutohet më vonë në mënyrë të detajuar në pjesën e rrethanave lehtësuese lidhur me moshën e kryerësit, praktika ndërkombëtare në krime të luftës ndonjëherë ka konsideruar individin

⁴⁷ Kodi Penal, neni 74, par.2.7

si “i ri” ndonëse kanë qenë të rritur sipas standardeve të pranuar. Në përgjithësi, gjykata duhet të konsideroj viktimat nën moshën 18 si të rinjë, ndërsa ata që janë mbi këtë moshë duhet t’i konsiderojë si të tillë me skepticizëm.

Fatkeqësisht, nuk ka situatë të ngjashme për vlerësimin e statusit “i moshuar”. Gjykatës i lihet tërësisht në diskrecion të saj për të përcaktuar zbatimin e kësaj rrethane. Si pikënisje mund të merret mosha e pensionimit të detyrueshëm për shërbyesit publik si dhe qasja e përgjithshme në përfitimet e pensionimit dhe pensionet. Vështirësia në rritje për të vlerësuar këtë rrethanë duhet të fillojë të ndikojë në nivelin e ashpërsimit i cili zbatohet bazuar në këtë rrethanë, dhe në një fazë të caktuar duhet të eliminohet plotësisht.

○ Dyfishimi dhe kujdesi

Veprat penale seksuale apo veprat penale kundër fëmijëve janë kryesisht ato raste në të cilat vepra merr formën e cilësuar për shkak të moshës së viktimës. Si në të gjitha rastet, ashpërsimi sipas kësaj rrethane nuk duhet të bëhet nëse mosha veç është e përfshirë në elementet e veprës.

Siç u diskutua te rrethana 2.6, koncepti i moshës shpesh ndikon në nivelin e ndjeshmërisë së viktimës. Megjithatë, gjykata duhet ta ketë parasysh se kjo rrethanë mund të zbatohet si rrethanë rënduese vetëm bazuar në moshën e viktimës – pa pasur nevojë që të konstatohet se viktima ka qenë e ndjeshme. Vetë anëtarësimi në këtë kategori mjafton për të shqiptuar një nivel më të lartë të dënimit.

○ Pyetjet relevante përfshijnë:

- A është viktima nën moshën 18 vjet?
- A është viktima mbi moshën 65 vjet?
- A ka ndonjë konstatim se viktima ka qenë e ndjeshme? Nëse po, deri në ç’masë ka kontribuar mosha e viktimës në atë gjetje?
- A mundet mosha e viktimës të ndahet tërësisht nga gjetjet e rrethanave tjera që kanë të bëjnë me viktimën?

5.4.5 Shkalla e dëmit të shkaktuar nga personi i dënuar, përfshirë vdekjen, lëndimin e përhershëm, transmetimin e sëmundjes tek viktimë apo çfarëdo dëmi tjetër të shkaktuar viktimës ose familjes së tij⁴⁸

Ndonëse shkalla e dëmit të shkaktuar viktimës pothuajse gjithnjë do të merret parasysh gjatë përcaktimit të nivelit të veprës, ka ende hapësirë të konsiderueshme për ta rritur dënimin në kuadër të kufijve të paraparë. Kjo rrethanë e bën të qartë se puna e gjykatës është që të shqyrtojë në tërësi të gjitha lëndimet, pavarësisht se a bien ato në sferën më tradicionale të lëndimeve fizike apo në sferat e zgjeruara që duhen konsideruar.

Ashpërsimi duhet të përfshijë dëmtimin e rëndë të menjëhershëm fizik dhe/apo psikologjik i cili paraqet rrezik serioz për jetën e viktimës. Kjo gjithashtu duhet të përfshijë ashpërsimin për vuajtjet afatgjata të shkaktuara nga lëndimi i përhershëm apo pasojat e ngjitjes së sëmundjes si dhe ndikimin psikologjik afatgjatë siç është çrregullimi post-traumatik. Gjykata duhet të kuptojë nga viktimë dhe/apo eksperti mjekësor ndikimin e veprës në jetën e viktimës në kuptimin afatshkurtë dhe afatgjatë.

Gjykata gjithashtu duhet të merr parasysh ndikimin në familjen e viktimës. Kjo gjithashtu mund të jetë mjaft e gjerë. Nuk duhet të përfshijë vetëm lëndimet ndaj anëtarëve të familjes të cilët janë dëshmitarë të veprës (siç janë rastet e dhunës në familje), por gjithashtu duhet të përfshijë edhe ndikimin në anëtarët e familjes të cilët ballafaqohen me pasojat. Kjo mund të përfshijë lëndimin psikologjik, dëmin emocional dhe/ose humbjen e aftësive të mbajtësit të familjes. Kjo rrethanë gjithashtu mund të zbatohet edhe për fëmijët e pranishëm në shtëpi të cilët e shohin veprën siç sqarohet më hollësisht te rrethana 2.5. Përveç kësaj, keqtrajtimi afatgjatë i pranishëm në marrëdhënie mund të shkaktojë lëndim të përhershëm psikologjik, madje edhe në mungesë të lëndimit aktual fizik. Sërish, gjykata duhet të shqyrtojë tërë historikun e marrëdhënies për të arritur deri të niveli i përshtatshëm i ashpërsimit.

Siç ceket në Direktivën e BE-së të 25 tetorit 2012, “*Është e mundur që anëtarët e familjes së viktimave gjithashtu të dëmtohen si rezultat i veprës penale. Në veçanti, anëtarët e*

⁴⁸ Kodi Penal, neni 74, par.2.8

*familjes së personit vdekja e së cilit është shkaktuar drejtpërdrejtë nga vepra penale mund të dëmtohen si rezultat i veprës. Anëtarët e tillë të familjes, të cilët janë viktimë indirekte të veprës, gjithashtu duhet të përfitojnë nga garancitë e parapara në këtë Direktivë”.*⁴⁹

Lidhur me lëndimin psikologjik, gjykata duhet të jetë e vetëdijshme për çfarëdo indikacioni që tregon se kryerësi e ka poshtëruar, turpëruar apo degraduar viktimën duke bërë fotografi, video apo audio incizime, duke postuar komente në rrjete sociale (në internet) apo duke kanosur për të zbuluar informata private apo personale lidhur me viktimën. Këto veprime mund të konsiderohen si rrethana rënduese pasi që kryhen për të poshtëruar viktimën edhe më shumë.

Gjykata inkurajohet që t’i kushtojë vëmendje të veçantë nëse rasti specifik i poshtërimit përfshin viktimën e mitur, e cila do të rriste edhe më shumë peshën e veprës së kryer dhe pasojat e saj, duke pasur parasysh se në atë moshë personaliteti i viktimës nuk është krejtësisht i zhvilluar dhe ai apo ajo varet nga tjerët.⁵⁰

○ Dyfishimi dhe kujdesi

Ndoshta asnjë rrethanë tjetër rënduese nuk ka më shumë potencial për të përkuar me rrethana tjera dhe për t’u llogaritur dyfish. Siç u përmend më herët, kjo rrethanë ka shumë peshë në seriozitetin e veprës, dhe nëse vepra kualifikohet në mënyrë të drejtë, kjo duhet të jep një vlerësim të përgjithshëm të saktë të lëndimit të viktimës. Megjithatë, vlerësimi nuk mbaron aty dhe praktikant ndërkombëtare vazhdimisht kanë tentuar që të zgjerojnë fushat të cilat merren parasysh për vlerësim. Në shumë aspekte, kjo është një rrethanë që i përfshin të gjitha dhe kërkon nga gjykata që të shikojë të gjitha aspektet e ndikimit në viktimën dhe t’i shqyrtojë ato para se të arrijë në dënimin përfundimtar – duke e përshtatur dënimin për të reflektuar në mënyrë të saktë të gjithë ndikimin në viktimën. Kjo përfshin lëndimet fizike dhe/ose psikologjike si dhe nëse ato lëndime janë afatshkurtra apo të menjëhershme dhe/apo afatgjata dhe të përhershme. Andaj çdo lëndim

⁴⁹ Direktiva 2012/29/EU e Parlamentit Evropian dhe Këshillit e datës 25 tetor 2012 për përcaktimin e standardeve minimale mbi të drejtat, mbështetjen dhe mbrojtjen e viktimave të krimit, e cila zëvendëson Vendimin Kornizë të Këshillit 2001/22/JHA (19).

⁵⁰ DCAF, Doracaku i Gjyqtarëve, Konsideratat për vlerësimin e dhunës në familje në Bosnjë dhe Hercegovinë, Sarajevë (2014), fq. 21.

i paarsyeshëm që tejkalon minimumin e nevojshëm për ta kryer atë vepër duhet të konsiderohet si rrethanë rënduese gjatë matjes së dënimit brenda kufijve të paraparë.

Për më tepër, kjo rrethanë nënvizon faktin se lëndimi nuk do të kufizohet vetëm në viktimën “tradicionale”, por mund të përfshijë edhe anëtarët e familjes në një mori të situatave, si viktima të drejtpërdrejta apo si viktima indirekte. Gjykata duhet të bëjë një vlerësim të kujdesshëm për të shmangur dyfishimin e rrethanave gjatë shqyrtimit të secilës kategori shtesë të rrethanave rënduese.

○ Pyetjet relevante përfshijnë:

- Cilat janë lëndimet e drejtpërdrejta fizike afatshkurtra? A ka kushte/paaftësi/ndikime afatgjata që ndërlidhen me to?
- Cilat janë lëndimet e drejtpërdrejta psikologjike afatshkurtra? A ka kushte/paaftësi/ndikime afatgjata që ndërlidhen me to?
- A është shkalla e lëndimit më e lartë se minimumi që kërkohet për të plotësuar elementet e veprës penale?
- A ka ngjitje të sëmundjes? A ka ndikime afatgjata nga sëmundja?
- A kanë qenë të pranishëm anëtarët e familjes gjatë kohës së veprës? A e kanë parë veprën? A ka lëndim psikologjik afatshkurtër dhe/apo afatgjatë?
- A ka pasur humbje të shërbimeve për anëtarët e familjes si rezultat i veprës? Sa kanë zgjatur?
- A ka vdekur viktima si rezultat i veprës? Cila ka qenë afërsia? Cili ka qenë ndikimi në anëtarët e familjes në kuptim financiar dhe psikologjik?
- A ka ndonjë dëm tjetër përveç lëndimeve fizike apo psikologjike ndaj viktimës si rezultat i viktimizimit?
- A ka mjete tjera të mbështetjes financiare? A është kryerësi në gjendje për ta bërë kompensimin? A i mënjanon kjo disa forma të lëndimit dhe nëse po deri në ç’masë?

5.5 Çfarëdo keqpërdorimi të pushtetit ose pozitës zyrtare nga personi i dënuar në kryerjen e veprës penale; dhe dëshmi të shkeljes së besimit nga ana e personit të dënuar⁵¹

Rrethanat 2.9 dhe 2.10, ndonëse trajtohen ndaras në kod, ato kanë disa elemente të rëndësishme të përbashkëta. Që të dyja në thelb përfshijnë marrëdhënien ndërmjet viktimës dhe kryerësit në të cilën kryerësi ka pushtetin mbi viktimën apo aftësinë për të ushtruar kontroll mbi viktimën apo pasurinë e saj. Ky pushtet mund t'i jetë deleguar nga viktima apo mund të ekzistojë si rezultat i normave shoqërore, marrëdhënies apo ndonjë strukture më formale të pushtetit. Pavarësisht mënyrës se si është krijuar ky mosbalancim, vepra rezulton në tërësi apo pjesërisht nga ushtrimi i paligjshëm i këtij pushteti apo nga përfitimi prej kësaj pabarazie.

Koncepti i dytë i përbashkët është se marrëdhëniet e ngërthyera nga këto dyja janë të rëndësishme për funksionimin e shoqërisë. Kur ndodhin thyerje apo keqpërdorime, ato u shkaktajnë dëm më shumë se një viktme; ato dëmtojnë besimin kolektiv të shoqërisë për të hyrë apo për të besuar në këto marrëdhënie në të ardhmen. Kjo është veçanërisht e vërtetë kur marrëdhënia ka qenë baza kryesore për kryerjen e veprës. Për shembull, kur zbatuesit e ligjit përdorin pozitën e tyre për të kryer vepër penale, kjo ndikon si në viktimën ashtu edhe në tërë shoqërinë. Qytetarët të cilët dëgjojnë për vepra penale ka më pak gjasë që të bashkëpunojnë me hetimet e organeve të zbatimit të ligjit në të ardhmen apo t'u binden kërkesave legjitime ligjore. Kjo degradon tërë stabilitetin e shoqërisë. Si e tillë, një lloj ashpërsimi i dënimit mbi këtë bazë bëhet për të promovuar dhe/ose rikthyer besimin në këto struktura dhe për të parandaluar keqpërdorimet në të ardhmen.

Gjykata duhet të mbajë në mend se nuk ka ndonjë nivel minimal në të cilin keqtrajtimi apo shkelja duhet të kontribuojë për kryerjen me sukses të veprës penale. Vetë fakti se marrëdhënia ka ekzistuar dhe është shkelur mjafton për të arritur deri te kjo gjetje. Niveli i kontributit është më i zbatueshëm për peshën që kjo rrethanë do ta ketë në ashpërsimin e dënimit brenda kufijve të paraparë sesa nëse kjo rrethanë ekziston apo jo.

⁵¹ Kodi Penal, neni 74, par.2.9 dhe 2.10.

a. Keqpërdorimi i pushtetit apo pozitës zyrtare

Rrethana 2.9 specifikon keqpërdorimin e pushtetit apo pozitës zyrtare në kuadër të kufijve të paraparë për formën e pacilësuar të veprës. Kjo nënkupton ekzistimin e ndonjë strukture formale apo qeveritare së cilës i është dhënë pushteti i cili ushtrohet. Keqpërdorimi i pushtetit (apo autoritetit) tradicionalisht konsiderohet si ushtrim i funksioneve përkatëse qeveritare, politike apo administrative në kuadër të strukturës legjitime të formalizuar. Kjo mund të jetë ushtrim i papërshtatshëm i pushtetit qeveritar brenda kontekstit të pozitës së individit apo mund të nënkuptojë shfrytëzimin e pushtetit në mënyrë të tërthortë i cili mund të mos jetë i ndërlidhur me autoritetin e qenësishëm brenda pozitës, por bazuar në perceptimin e viktimës të pushtetit të dhënë kryerësit.

Kjo rrethanë përshkruhet më së miri nëse i referohemi vendimit të Dhomave të TPNJ dhe TNPR. Për shembull, në rastin Ntakirutimana,⁵² Trupi Gjykses në përcaktimin e dënimit e kishte konsideruar si relevant statusin e të akuzuarit si mjek dhe faktin se ai kishte keqpërdorur pozitën e tij duke shkatërruar jetët në vend të shpëtimit të tyre dhe kishte shkelur detyrimin etik të cilin ia kishte borxh komunitetit. Arsyeimi ishte i ngjashëm kur Trupi Gjykses në rastin Todorovic kishte observuar se “*në vend se, në pozitën e tij si kryeshef i institucionit që është përgjegjës për zbatimin e ligjit, Stevan Todorovic aktivisht dhe drejtpërdrejtë kishte marrë pjesë në veprat penale të cilat ai do duhej t’i parandalonte apo t’i ndëshkonte...keqpërdorimi i pozitës apo autoritetit të tij dhe besimit të popullit në institucion qartazi përbën rrethanë rënduese*”.⁵³

b. Keqpërdorimi i besimit

Keqpërdorimi i besimit, në dritën e rrethanës 2.9, duhet të konsiderohet si një strukturë më pak e formalizuar e pushtetit joqeveritar. Këto bien në konceptet më tradicionale të keqpërdorimit të besimit në të cilat ka një marrëdhënie të mirëbesimit ndërmjet viktimës dhe kryerësit. Kjo mund të jetë marrëdhënie në të cilën kryerësit me vullnet i është dhënë

⁵² Rasti Nr.ICTR-96-17-T, Aktgjykimi dhe dënimi, Prokurori kundër Elizaphan dhe Gorard Ntakirutimana, Tribunali Ndërkombëtar Penal për Ruandë (TNPR), (21 shkurt 2003).

⁵³ Rasti Nr.IT-95-9/1-S, Aktgjykimi i caktimit të dënimit, Prokurori kundër Stevan Todorovic, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (31 korrik 2001), Par.61, gjithashtu citohet Aktgjykimi i Apelit në rastin Aleksovski, par. 183; Aktgjykimi i Apelit në rastin Celebici, par.745.

diskrecioni nga viktimë, siç është marrëdhënia financiare, apo diskrecioni është krijuar nga norma shoqërore apo situata e besimit tradicional, siç është raporti i prindit me fëmijën. Ndonëse është me rëndësi që marrëdhënia apo besimi të shikohet nga perspektiva e viktimës, kjo megjithatë duhet të ekzistojë si diçka më shumë se thjeshtë besimi i viktimës në deklaratat apo sjelljet çorientuese të kryerësit, dhe duhet të bazohet në besim të arsyeshëm.

c. Në kontekst familjar apo të ngjashëm

Kjo rrethanë në përgjithësi mund të mbulojë situatat kur vepra është kryer në kontekste të ndryshme familjare. Kjo mund të përfshijë partnerin martesor të tanishëm apo të mëparshëm, apo partnerin jashtëmartesor. Gjithashtu mund të përfshijë edhe anëtarët e familjes së viktimës, siç janë prindërit dhe gjyshërit, fëmijët, apo personat të cilët kanë marrëdhënie të varësisë familjare me viktimën. Elementi i përbashkët i këtyre rasteve është që pozita e besimit të ketë një shkallë të lartë të lidhjes me dëmin specifik emocional i cili mund të shfaqet nga keqpërdorimi i këtij besimi.

Besimi në kontekst familjar nënkupton një pritshmëri të sjelljes së dyanshme e cila tregon konsideratë, ndershmëri, kujdes dhe përgjegjësi. Keqpërdorimi i besimit lidhet me keqpërdorimin e këtij mirëkuptimi i cili mund të bëhet përmes dhunës së drejtpërdrejtë apo keqtrajtimit emocional. Një konsideratë shtesë përfshinë vlerësimin e keqpërdorimit të pushtetit në marrëdhënie përmes kufizimit të autonomisë së individit tjetër. Kjo është shpesh një komponentë e situatave të dhunës në familje dhe mund të përfshijë mbajtjen e kontrollit përmes mjeteve psikologjike, fizike, seksuale, financiare apo emocionale.

Në pothuajse çdo situatë që përfshin veprën e kryer në marrëdhënie familjare, do të ketë ndonjë element të keqpërdorimit të besimit. Kjo natyrisht ndodh sepse ky faktor tradicionalisht konsiderohet si rrethanë për ashpërsimin e dënimit për vepra që përfshijnë marrëdhëniet familjare apo intime. Puna kryesore e gjykatës është që të vlerësojë shkallën e rrethanës rënduese dhe nivelin e ashpërsimit të dënimit. Natyrisht, kjo do të varet nga natyra e veprës dhe në një masë të caktuar edhe nga afërsia e marrëdhënies. Kur kryerësi bashkëjeton me viktimën dhe është i përfshirë në marrëdhënie intime, apo është

prind, shkelja do të jetë në nivelin më të madh të mundshëm. Me zbehjen e marrëdhënies, zvogëlohet proporcionalisht edhe shkalla e ashpërsimit të dënimit.

○ Dyfishimi dhe kujdesi

Sikurse që është rasti edhe me rrethanat tjera, shqetësimi kryesor është që kjo rrethanë të mos llogaritet dyfish, pra të mos merret edhe si element i veprës penale edhe si rrethanë rënduese. Gjykata duhet t'i kushtojë vëmendje të veçantë formulimit në ligj lidhur me dallimin ndërmjet tyre, ndonëse, siç u tha më lartë, jo gjithmonë këto do të jenë formalisht të dallueshme. Prandaj marrëdhënies e cila përfshin një strukturë më joformale mund t'i referohet si keqpërdorim i autoritetit. Pyetja me rëndësi është nëse ka ndonjë formë të strukturës së pabarabartë të pushtetit e cila përdoret dhe e cila është e rëndësishme në kryerjen e veprës. Nëse kjo ekziston si element, atëherë gjykata nuk duhet ta ashpërsojë më tej dënimin në kuadër të kufijve të paraparë.

Dyfishimi me rrethana tjera rënduese gjithashtu mund të ndodh. Gjykata mund të merr parasysh keqpërdorimin e besimit në lëndimin apo seriozitetin përfundimtar të veprës. Mund të ketë dyfishim edhe me nivelin e mizorisë. Për shkak të natyrës së marrëdhënies, mund të argumentohet se kjo rrethanë e rrit nivelin e ndjeshmërisë së viktimës.

○ Pyetjet relevante përfshijnë:

- A ka ndonjë marrëdhënie apo pabarazi në pushtet ndërmjet kryerësit dhe viktimës?
- A ka ndonjë marrëdhënie formale të mirëbesimit apo kuazi-mirëbesimit ndërmjet kryerësit dhe viktimës?
- A ka kryerësi ndonjë detyrim financiar apo personal ndaj viktimës?
- A është viktimë e varur nga kryerësi për kujdes apo mbështetje financiare?
- A ka ndonjë shkallë të lartë të varësisë emocionale nga viktimë?
- A është varur vepra nga ekzistimi i marrëdhënies apo keqtrajtimit? Nëse jo, a ka qenë faktor në suksesin e përgjithshëm të veprës?
- A ka qenë marrëdhënia apo besimi i arsyeshëm duke marrë parasysh situatën?
- A ka ndikuar dhuna në shkallën e dëmit të shkaktuar viktimës?

- A ka ndikuar shkelja në ndonjë rrethanë tjetër rënduese ose a ka qenë e përfshirë në përcaktimin e formës së cilësuar të veprës?

5.6 Nëse vepra penale është kryer si pjesë e veprimtarisë së grupit të organizuar kriminal⁵⁴

Rrethana rënduese 2.11 konsideron funksionimin e grupit të organizuar kriminal si rrethanë rënduese në përcaktimin e dënimit përfundimtar. Kur aktiviteti kriminal bëhet më i strukturuar dhe më i shtjelluar, ai paraqet rrezik më të madh për funksionimin efektiv të shoqërisë. Ai e zbeh besimin shoqëror në sundimin e ligjit, pengon zhvillimin ekonomik, dhe kontribuon në shkallën e përgjithshme të krimit pasi që strukturat e organizuara janë më të afta për arritje të konsiderueshme. Për shkak të rrezikut, gjetja e kësaj rrethane nga gjykata duhet të ketë ndikim të rëndësishëm në dënimin përfundimtar.

Për përcaktimin e kësaj rrethanë është thelbësore ekzistimi i “grupit të organizuar kriminal” i cili përkufizohet në mënyrë specifike në nenin 120 paragrafin 13 të Kodit Penal si “bashkim i strukturuar, që ekziston për një kohë të caktuar, i tre apo më shumë personave për kryerjen e veprave të caktuara penale, që vepron në bashkëpunim me qëllim të kryerjes së një apo më shumë veprave të rënda penale për përfitim të drejtpërdrejtë ose të tërthortë të dobisë financiare apo dobisë tjetër pasurore”. Kjo shtjellohet edhe më tej në përkufizimin e “bashkimit të strukturuar” në paragrafin 14, i cili përkufizohet si “bashkim i cili nuk është formuar rastësisht për kryerjen e menjëhershme të veprës penale, por nuk është e nevojshme që anëtarët e këtij bashkimi të kenë role formalisht të përcaktuara, vazhdimësi të anëtarësisë së tyre apo strukturë të ndërtuar”.

Ka disa elemente të kësaj rrethane rënduese të cilat duhet të shqyrtohen me kujdes nga gjykata. E para është se duhet të ketë bashkim të strukturuar i cili “nuk është formuar rastësisht” por pa pasur nevojë për vazhdueshmërinë e bashkimit apo ndonjë strukture më të formalizuar hierarkike. Kjo është për të parandaluar vetë pjesëmarrjen e disa personave

⁵⁴ Kodi Penal, neni 74, par.2.11

për të ashpërsuar dënimin. Një shembull i mirë i formimit të rastësishëm për kryerjen e menjëhershme të veprës penale do të ishte kalimtarët e rastit të cilët shohin një rrahje dhe vendosin të marrin pjesë në të. Në këtë situatë, ndonëse ata janë të organizuar deri në atë masë sa të gjithë personat marrin pjesë në vepër (dhe mjaftueshëm për të plotësuar kërkesat e përkufizimit), ata janë organizuar për qëllim të kryerjes së veprës, mirëpo kryerësit janë formuar rastësisht për ta kryer veprën. Bashkimi mund të thuhet se është formuar në mes të kryerjes së veprës penale, e jo në mënyrë që ta kryejë veprën. Ata rrjedhimisht nuk përbëjnë bashkim të strukturuar. Megjithatë, çdo gjetje e vazhdueshmërisë së bashkimit apo strukturës së formalizuar do të kontribuojë dukshëm në zbatimin e kësaj rrethane.

Aspektet shtesë të cilat duhet nënvizuar janë kërkesa që grupi të përbëhet nga tre apo më shumë persona, që të ketë si qëllim kryerjen e një apo më shumë veprave të rënda penale, dhe që të ekzistojë për një kohë të caktuar. Kërkesa numerike është e thjeshtë. Megjithatë, gjykata duhet ta eliminojë këtë rrethanë vetëm nëse numri që në fillim është i pamjaftueshëm apo nëse numrat e mjaftueshëm janë eliminuar me shpalljen e pafajshme të personave. Grupi gjithashtu duhet të ketë për qëllim kryerjen e një apo më shumë veprave penale. Kjo është një gjetje specifike nga gjykata se organizata apo grupi është formuar apo bashkuar për të kryer të paktën një vepër penale. Përkufizimi nuk kërkon që çështja për të cilën janë bashkuar të jetë edhe çështja për të cilën gjykohen para gjykatës. Kryerësit mundën, për shembull, ta kenë formuar grupin më parë me qëllim të kryerjes së veprës së rëndë penale, por në fakt janë shpallur fajtor vetëm për veprën për të cilën gjykohen. Dhe kërkesa e fundit është që grupi të ketë ekzistuar për një kohë të caktuar. Ndonëse nuk ka ndonjë periudhë specifike kohore që duhet të ketë kaluar për t'u plotësuar ky kusht, për plotësimin e tij mjafton që grupi të mos jetë formuar “rastësisht” me qëllim të kryerjes së veprës penale.

- Dyfishimi dhe kujdesi

Brenga kryesore me këtë rrethanë është ndërveprimi ndërmjet saj dhe akuzës formale për krim të organizuar sipas Kodit Penal. Natyrisht pasi që akuza për krim të organizuar përfshin funksionimin e grupit të organizuar kriminal, gjetja fajtor për këtë vepër e

përrjashton përrfshirjen e saj si rrethanë rënduese. Përrndryshe, mungesa e akuzës për krim të organizuar apo lirimi nga akuza për këtë vepër nuk e përrjashton automatikisht aplikimin e saj si rrethanë rënduese. Gjykata duhet të shqyrtojë me kujdes përse nuk ekziston vepra, dhe nëse kjo gjetje gjithashtu e përrjashton edhe elementin e rrethanës rënduese. Nëse nuk përrjashtohet ky element, atëherë rrethana mund të aplikohet. Konsiderata primare do të jetë nëse dashja dhe qëllimi i pjesëmarrjes në vepër ka qenë thjeshtë kryerja e veprës penale apo mundësimi i mëtejshëm i ekzistimit dhe prosperitetit të grupit të organizuar kriminal.

Lidhur me dyfishimin e mundshëm me kategori tjera rënduese, mund të ketë dyfishim bazuar në natyrën kërcënuese të aktivitetit të grupit. Në situatat kur më shumë se një person ka qenë i përrfshirë në kryerjen e veprës penale kundër një viktime të vetme, është domethënëse fakti se viktima me gjasë do të jetë në gjendje të frikësimit më të madh dhe do të ketë një ndjenjë të pambrojtshmërisë. Përveç kësaj, mund të argumentohet se grupi i vë presion vetes për ta përrfunduar veprën dhe dinamikat e ndërlidhura mund të çojnë te shkaktimi i dëmit më të madh.

○ Pyetjet relevante përrfshijnë:

- A ka ekzistuar grupi në ndonjë shkallë para kryerjes së veprës?
- A kanë qenë të paktën 3 persona që kanë kontribuar në kryerjen e veprës?
- A kanë kontribuar veprimet e secilit person në kryerjen e veprës?
- A ka qenë qëllimi i grupit për të kryer vepër me qëllim të përrfitimit të dobisë financiare apo pasurore (drejtpërrdrejtë apo në mënyrë të tërrthortë)?
- A është hedhur poshtë akuza për krim të organizuar? Nëse po, cila ka qenë baza për këtë?
- A ka kontribuar ekzistimi i grupit në dëmin apo a ka luajtur ndonjë rol në përrfundimin e suksesshëm të veprës penale?
- A ka pasur ndonjë hierarki të strukturuar apo të gjysëm-strukturuar?

5.7 Nëse vepra penale kryhet ndaj personit ose grupit të personave, ose pronës, për shkak të origjinës etnike ose kombëtare, shtetësisë, gjuhës, besimeve fetare, ose mungesës së besimeve fetare, ngjyrës, gjinisë, orientimeve seksuale, ose për shkak të afërsisë me personat me karakteristikat e lartpërmendura⁵⁵

Gjykata duhet ta bëjë dallimin në mes të motivit dhe *mens reas* (qëllimit). E para ka të bëjë më arsyet që e shtyjnë personin të veprojë, ndërsa e dyta ka të bëjë me elementin mendor apo dashjen kriminale që kërkohet për veprën e caktuar. Në këtë situatë, gjykata në mënyrë specifike do të gjejë se motivi që ka shtyrë kryerësin të kryejë veprën është fakti se viktimi bën pjesë në grupin e caktuar të mbrojtur. Vlen të theksohet se nuk ka ndonjë kërkesë të theksuar qartë që gjykata të përcaktojë se personi apo grupi i personave në fakt janë anëtar të grupit të mbrojtur. Kjo nuk duhet të jetë objekt shqyrtimi nga gjykata. Mjafton fakti që kryerësi ka pasur bindje të arsyeshme se viktimi i përket ndonjëres kategori të mbrojtur.

Kjo rrethanë gjithashtu përfshin motivet për afinitetin e individit me grupin e mbrojtur. Edhe në këtë rast, nuk ka ndonjë kërkesë specifike që personi në fakt të ketë afinitet me grupin, mjafton që kryerësi të ketë besuar se ekziston afiniteti i tillë dhe kjo të ketë ndikuar në motivin për kryerjen e veprës. Afiniteti është një kategori e gjerë e cila shkon përtej marrëdhënieve më formale siç janë martesë apo lidhjet familjare. Kjo mund të përfshijë miqësitë, njohjet, apo vullnetin e mirë në përgjithësi.

Përcaktimi i motivit të kryerësit është çështje e shqyrtimit të të gjitha rrethanave. Ndonëse shprehja e motivit nga kryerësi gjatë kryerjes së veprës apo gjatë intervistimeve të mëvonshme mjafton për ta vërtetuar këtë rrethanë, kjo nuk është e nevojshme. Gjykata mund të përdorë çfarëdo veprimi, sjellje dhe/apo qëndrimi të kaluar në raport me grupin për të vërtetuar ekzistimin e kësaj rrethane.

○ Dyfishimi dhe kujdesi

Shqetësimi kryesor lidhur me këtë rrethanë ka të bëjë me ndërveprimin e saj me akuzat

⁵⁵ Kodi Penal, neni 74, par.2.12

tjera të cilat përfshijnë ndonjë element të motivit bazuar në anëtarësinë apo perceptimin e anëtarësisë në ndonjërin nga kategoritë e përcaktuara. Kjo kryesisht ndodh në fushën e krimeve të urrejtjes siç janë krimet kundër njerëzimit apo nxitja e urrejtjes. Ndonëse këto vepra kryesisht përqendrohen në grupe racore, fetare dhe etnike, vendi i tyre si vepra penale specifike në kod nuk e zbeh rëndësinë e grupeve tjera të mbrojtura. Andaj, ashpërsimi i dënimit për një vepër të motivuar nga orientimi seksual i viktimës meriton të njëjtën shkallë të ashpërsimit sikurse veprat e motivuara nga përkatësia etnike e viktimës. Gjithashtu, nuk ka ndonjë dallim ndërmjet viktimizimit të bazuar në faktin që viktima bën pjesë në grupin e caktuar dhe afinitetit për grupin e caktuar – niveli i ashpërsimit është i njëjtë.

Mund të ketë dyfishim në vlerësimin e shkallës së seriozitetit si dhe numrin e viktimave. Posaçërisht në situata kur vepra shihet si shumë e gjerë dhe motivi është i lidhur më qartë me veprën. Vepra e cila kryhet në vend të hapur publik dhe është qëllimisht dhe haptazi e ndërlidhur me kategorinë mund të përfshijë më shumë viktima dhe/ose mund të shkaktojë nivel më të lartë të dëmit.

○ Pyetjet relevante përfshijnë:

- A ka prova se vepra është motivuar nga anëtarësia apo afiniteti për anëtarët e njëres nga kategoritë e mbrojtura?
- A ka bërë i pandehuri ndonjë deklaratë para, gjatë apo pas kryerjes së veprës në të cilën tregon motivin?
- A janë të përfshira disa kategori të mbrojtura?
- A ka sjellje apo deklarata të mëparshme të të pandehurit të cilat tregojnë shënjestrim të kategorisë së mbrojtur?
- A ka qenë vepra qëllimisht e paraparë që të prek një numër të madh personash përveç viktimës së caktuar?
- A ka kryerësi ndonjë të kaluar apo predispozita të ndërveprimit negativ me kategorinë?

5.8 Ndonjë dënim penal të mëparshëm të personit të dënuar⁵⁶

Kjo rrethanë njihet bindjen e përgjithshme se individët të cilët kanë kryer vepra penale në të kaluarën duhet të dënohet më ashpër sesa ata të cilët nuk kanë kryer. Ajo gjithashtu pranon se dënimet e mëparshme kanë dështuar në rehabilitimin apo reformimin e kryerësit. Në esencë, qëllimi i dënimit fillon të shmanget nga perspektiva e rehabilitimit në drejtim të konceptit të parandalimit të veprave të kryerësit në të ardhmen.

Në këto raste gjykata duhet të shqyrtojë sjelljen e mëparshme dhe të merr parasysh një mori të faktorëve, përfshirë:

- numrin e dënimeve të mëparshme;
- peshën e veprave të mëparshme;
- natyrën e veprave dhe ngjashmërinë e tyre me veprën e tanishme (veprat e ngjashme për nga natyra janë tregues i sjelljes së vazhdueshme si dhe i dështimit të dënimit të mëparshëm për të parandaluar kryerësin nga kryerja e veprave;
- kohën që ka kaluar ndërmjet dënimeve (një kohë më e gjatë ndërmjet dënimit të mëparshëm dhe dënimit aktual është më pak relevante sesa dënimi i mëparshëm); dhe
- dënimet e shqiptuara për veprat e mëparshme (veprat të cilat kanë rezultuar në dënim minimal me burgim apo dënime alternative janë më pak relevante sesa ato që kanë rezultuar me kohëzgjatje të konsiderueshme në burg).

Është me rëndësi të theksohet se kjo është një konsideratë e ndarë nga ashpërsimi i dënimit për recidivizëm të shumëfishtë nga neni 79. Për dallim nga neni 79, i cili parasheh kualifikime shumë të qarta lidhur me konsiderimin e dënimeve të mëparshme, kjo rrethanë rënduese nuk parasheh dispozita të tilla. **Prandaj çdo dënim i mëparshëm mund të merret parasysh, pavarësisht nga dënimi përfundimtar apo raporti i tyre i**

⁵⁶ Kodi Penal, neni 74, par.2.13

përkohshëm me dënimin aktual, nëse gjykata i konsideron relevante për matjen e dënimit.

Kjo rrethanë rënduese duhet të merret parasysh kur kryerësi është dënuar më parë për vepra penale, veçanërisht për vepra të natyrës së ngjashme. Për shkak të natyrës së dhunës në familje, e cila përsëritet, kjo rrethanë është posaçërisht e rëndësishme në vlerësimin e natyrës së përgjithshme të marrëdhënies dhe nevojës për dënim më të lartë. Në mënyrë që të parandalohet vazhdimi i ciklit të dhunës, prania e dënimeve të mëparshme që kanë lidhje të arsyeshme me mbajtjen apo ushtrimin e kontrollit mbi viktimën duhet të rezultojë në dënime dukshëm më të ashpra.

Në raste të recidivizmit (përsëritjes së veprës), viktima e dhunës në familje, si rregull, ka ndërmarrë rol aktiv në kërkimin e ndihmës nga sistemi i drejtësisë penale dhe institucionet përkatëse. Andaj recidivizmi është tregues i dështimeve të vazhdueshme të institucioneve të cilat ligjërisht janë të detyruara që të ofrojnë mbrojtje (dhe drejtësi) për viktimën. Në raste të recidivizmit, parandalimi si një nga qëllimet e synuara të sanksionit qartazi nuk është arritur. Për më tepër, recidivizmi mund të tregojë një sjellje të vazhdueshme të dhunës në familje apo të rrahjes, posaçërisht në kombinim me format tjera të sjelljes së dhunshme (dominimi ekstrem, xhelozia obsesive, etj).⁵⁷ Në përgjithësi, gjetja e kësaj rrethane rënduese duhet të rezultojë në një dënim më të ashpër për kryerësin.

Neni 73 paragrafi 4 i Kodit Penal parasheh që kur cakton dënimin për recidivistin, gjykata merr parasysh nëse kryerësi më parë ka kryer vepër penale të njëjtë sikurse veprën e re, nëse të dy veprat janë kryer për të njëjtat motive dhe kohën e kaluar nga shqiptimi i dënimit të mëparshëm apo nga dënimi i mbajtur apo i falur. Kjo pjesë e Kodit i lejon gjykatës që ta përshtat dënimin maksimal të paraparë me ligj duke shtuar jo më shumë se gjysmën e maksimumit të dënimit. Ndonëse çdo vepër penale e mëparshme

⁵⁷ Rasti nr.IT-95-9/1-S, Aktgjykimi për Caktimin e Dënimit, Prokurori kundër Stevan Todorovic, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (31 korrik 2011), Par. 61, gjithashtu citohet Aktgjykimi i Apelit në rastin Aleksovski, par. 183; Aktgjykimi i Apelit në rastin Celebici, par.745.

mund të merret parasysh në matjen e dënimit, nëse gjykata rastis në vepra që zakonisht ndërlidhen me situatat e dhunës në familje, rekomandohet fuqishëm që të zbatohet kjo dispozitë në mënyrë që të ashpërsohet niveli i përgjithshëm i veprës.

○ Dyfishimi dhe kujdesi

Shqetësimi kryesor me këtë rrethanë është potenciali për konflikt ndërmjet saj dhe neni 73 lidhur me recidivizmin. Megjithatë, është e mundur që kryerësi të jetë subjekt edhe i ashpërsimit të dënimit për shkak të recidivizmit si dhe i ashpërsimit në kuadër të kufijve të dënimit të cilësuar. Rasti i tillë duhet të plotësojë në mënyrë të pavarur kushtet e parapara për të dyja këto situata pa aplikuar ndonjërin nga veprat ndaj të dyja kritereve.

○ Pyetjet relevante përfshijnë:

- A i plotëson dënimi i mëparshëm kushtet nga neni 73 për aplikimin e ashpërsimit për recidivizëm?
- A janë dënimet e mëparshme të natyrës së ngjashme pa qenë kundër së njëjtës viktimë?
- A tregon dënimi i mëparshëm sjellje të vazhdueshme kriminale?
- A ka pasur dënime të mëparshme të natyrës dhe kohëzgjatjes së ngjashme me dënimin e propozuar?
- Sa kohë ka kaluar nga dënimi i mëparshëm dhe vepra e tanishme? Çfarë ka bërë kryerësi gjatë kësaj kohe? A ka qenë kryerësi anëtar produktiv i shoqërisë gjatë kësaj kohe?
- A është dënimi i mëparshëm relevant për përcaktimin se a duhet bërë ashpërsimi i dënimit?

5.9 Rrethanat tjera rënduese

Lista e rrethanave rënduese të parapara në Kod Penal nuk është gjithëpërfshirëse,⁵⁸ prandaj gjykata mund të konsiderojë rrethana tjera rënduese. Megjithatë, gjykata duhet të jetë veçanërisht e kujdesshme dhe e sigurt që të ketë prova për të mbështetur zbatimin e tyre. Siç u përmend më parë, kodi parasheh shumicën e dispozitave të cilat rregullisht konsiderohen si rrethana rënduese në praktikën ndërkombëtare. Megjithatë, mund të ketë situata në të cilat është e përshtatshme të konsiderohen rrethana të caktuara rënduese që nuk parashihen në kod bazuar në llojin e veprës së caktuar dhe veçoritë e kryerësit.

Përgjatë këtij udhëzimi janë diskutuar situata në të cilat skenarë të caktuar faktik mund të përfshihen në vlerësimin e njëres nga kategoritë e përcaktuara. Nëse gjykata e vlerëson të përshtatshme, është absolutisht e pranueshme që ta izolojë skenarin faktik dhe ta merr parasysh si rrethanë të pavarur rënduese sipas dispozitave gjithëpërfshirëse.

Rrethanat tjera të mundshme:

5.9.1 Mungesa e pendimit

Dëshmitë faktike se kryerësi nuk ka shfaqur pendesë për kryerjen e veprës gjithmonë duhet të konsiderohen si rrethanë rënduese. Kjo jo vetëm që shpërfaq mungesë të respektit për viktimën por gjithashtu tregon mungesë të përgjithshme të respektit për ligjin. Kryerësi i cili nuk pendohet është një tregues i fuqishëm se rehabilitimi do të dështojë dhe rrjedhimisht nuk duhet të konsiderohet si diçka që ka ndikim kryesor në vendimin përfundimtar. Gjukata duhet të anojë më shumë drejt një dënimi i cili e shmang ndërveprimin e kryerësit me shoqërinë përmes burgimit.

5.9.2 Shkelja e urdhrave të gjykatës

Kryerja e një veprë e cila në proces e sipër shkel urdhrat e mos-ngacmimit të lëshuar në procedurë civile, apo gjersa personi i nënshtrohet ndonjë urdhri tjetër, siç është urdhri

⁵⁸ Kodi Penal, neni 74, par.2

mbrojtës, apo në shkelje të urdhrit të gjykatës me të cilin ndalohet ndonjë sjellje e caktuar, do të ashpërsojë në mënyrë të konsiderueshme seriozitetin e veprës. Shkelja e urdhrit të shqiptuar me qëllim të mbrojtjes së viktimës mund të shkaktojë dëm dhe/apo ankth të konsiderueshëm. Kjo gjithashtu shpërfaq mosrespektim për autoritetin e gjykatës dhe rrezikon edhe bindjen ndaj urdhrave tjerë. Mos-ashpërsimi i dënimeve për shkelje të urdhrave të gjykatës do të zbeh respektimin e përgjithshëm të urdhrave në raste familjare dhe jofamiljare.

5.9.3 Përsëritja e veprave

Në raste të dhunës në familje, mund të mos jetë e mundur që në mënyrë të saktë të vlerësohet arsyeshmëria duke shikuar incidentin si të izoluar; e kaluara e dhunshme nga ana e cilësdo palë shpesh është thelbësore. Kjo i referohet çfarëdo vepre që është kryer më shumë se një herë nga kryerësi i njëjtë gjatë një periudhe të caktuar kohore. Kjo është rrethanë shumë e rëndësishme pasi që e vë theksin në efektin veçanërisht shkatërrues në viktimën e cila vazhdimisht i nënshtrohet llojit të njëjtë të veprimit kriminal. Kjo rrethanë është veçanërisht e rëndësishme në rastet e dhunës në familje ku kryerësi dhe viktimja jetojnë në të njëjtën shtëpi e cila automatikisht ngrit nevojën për ashpërsim të dënimit.

5.9.4 Përsëritja e kanosjeve për përdorim të dhunës

E kaluara e dëshmuar e dhunës apo kanosjeve nga kryerësi në kontekst familjar është faktor kyç në vlerësimin e peshës së veprës pasi që kjo e njeh efektin kumulativ të incidenteve të dhunshme apo kanosjeve gjatë një periudhe të zgjatur kohore, ku sjellja e tillë është provuar apo pranuar. Sulmet e mëparshme janë të pranueshme për të treguar motivin apo dashjen në raste të dhunës në familje edhe kur ato janë kryer kohë më parë.

Nëse personi është përfshirë në dhunë të vazhdueshme kundër partnerit intim përgjatë një kohe, viktimja mund ta ketë bindjen e arsyeshme se rreziku është i pashmangshëm në bazë të shenjave të vogla të sjelljes të cilat mund të kenë pak rëndësi në rastet ku përfshihet dhuna ndërmjet të panjohurve.

KAPITULLI VI

RRETHANAT LEHTËSUESE NGA NENI 74

6.1 Çështje të përgjithshme

Për dallim nga rrethanat rënduese, të cilat përqendrohen në viktimën dhe peshën e veprës penale, rrethanat lehtësuese priren për të zbutur dënimin bazuar në vetitë pozitive të kryerësit siç është pranimi i përgjegjësisë apo bashkëpunimi, rrethanat përtej kontrollit të kryerësit, dhe faktet të cila e zvogëlojnë fajësinë. Ato i përshtaten konceptit të proporcionalitetit si dhe qëllimeve të rehabilitimit. Sikurse me rrethanat rënduese, gjykata duhet të kërkojë mbështetje faktike para se të konkludojë se një rrethanë e caktuar ekziston, veçanërisht kur kërkohet mendimi i ekspertit, për të shmangur shqyrtimin dhe aplikimin e dyfishtë.

Për dallim nga rrethanat rënduese, në të cilat disa rrethana mund të përbëjnë element të veprës penale, rrethanat lehtësuese nuk janë të përfshira në vepër në mënyrë specifike. Pasi që shumica e rrethanave lehtësuese kanë të bëjnë me personin apo ndërveprimin e tyre me organet e zbatimit të ligjit, ato interpretohen gjerësisht për t'u zbatuar në çfarëdo situatë. Ka pak shqetësime lidhur me llogaritjen e dyfishtë të tyre dhe gjykata mund të përqendrohet kryesisht që të mos ketë përkim ndërmjet rrethanave të caktuara.

Çështja kryesore për gjykatën do të jetë kur hyn në fusha apo rrethana të zbutjes të cilat janë të diskutueshme. Kjo mund të ndodh brenda ndonjë rrethane të caktuar që parashihet në kod apo në kuadër të ndonjë rrethane që nuk është e përcaktuar në mënyrë specifike në

kod. Pavarësisht, për dallim prej rrethanave rënduese, të cilat janë të përkufizuara në mënyrë relativisht të ngushtë dhe gjerësisht të pranuar nga komuniteti ndërkombëtar, rrethanat lehtësuese janë koncept më fluid i cili vazhdimisht evoluon. Kategoritë e gjera e bëjnë vlerësimin edhe më të vështirë. Për shembull, rrethanat personale mund të përfshijnë pothuajse çdo gjë që ndërlidhet me jetën e kryerësit. Ndonëse kjo është e rëndësishme për t'u siguruar që gjykata të mos caktojë ndonjë dënim që është më i rëndë se që është e nevojshme, kjo e rrit në mënyrë të konsiderueshme potencialin që preferencat apo bindjet personale të gjykatës të ndikojnë në dënim. Rrjedhimisht, kjo rrit mundësinë e shqiptimit të dënimeve të paharmonizuara për vepra të ngjashme pasi që dy gjykata mund të mos pajtohen nëse një situatë e caktuar është lehtësuese apo jo. Përfundimisht gjykata duhet të vlerësojë me kujdes nëse rrethana është vërtetë lehtësuese dhe në pajtim me standardet përkatëse, apo nëse është bindje personale e gjykatës që ka ndikime më të mëdha në praktikën e përgjithshme të dënimit. Në vlerësimin e fakteve dhe vendimeve gjyqtari gjen një mes ndërmjet ndjeshmërisë, dhembshurisë, mirësisë, disiplinës dhe ashpërsisë në mënyrë që zbatimi i tij i ligjit të perceptohet si i ligjshëm dhe i drejtë.⁵⁹

6.2. Rrethanat të cilat për pak nuk arrijnë të jenë bazë për përjashtimin e përgjegjësisë penale, si për shembull, aftësia e zvogëluar mendore⁶⁰

Kjo rrethanë lehtësuese varet nga rrethanat që zvogëlojnë përgjegjësinë penale, siç janë disa gjendje mendore të cilat për pak nuk arrijnë të jenë bazë për përjashtimin e përgjegjësisë penale. Ndonëse kjo kategori nuk është e kufizuar, dhe rrethanat tjera diskutohen shkurtimisht në vijim, referimi specifik në aftësinë e zvogëluar mendore reflekton qëllimin për t'u përqendruar në shëndetin mendor si mjet primar në bazë të të cilit ekziston kjo rrethanë. Kryerësit pretendojnë se ndonëse e kanë shkelur ligjin, ata nuk duhet të mbahen plotësisht të përgjegjshëm penalisht për atë veprim pasi që aftësia e tyre mendore ka qenë e zvogëluar apo e kufizuar.

⁵⁹ Rrjeti Evropian i Këshillave për Gjyqësor (RREKGJ), Raporti i etikës gjyqësore 2009-2010, fq. 12

⁶⁰ Kodi Penan, neni 74, par.3.1

Kjo përkufizohet më tërësisht në nenin 18 paragrafin 2 të KP:

Personi i cili ka kryer vepër penale konsiderohet se ka aftësi të zvogëluar mendore nëse në kohën e kryerjes së veprës penale aftësia e tij për të kuptuar natyrën dhe rëndësinë apo pasojën e veprimeve ose mosveprimeve të tij ka qenë esencialisht e zvogëluar për shkaqet e cekura në paragrafin 1 të këtij neni. Personi i tillë konsiderohet penalisht përgjegjës, por këto rrethana merren parasysh nga gjykata kur vendos për kohëzgjatjen dhe llojin e sanksionit ose masës së trajtimit të detyrueshëm.

Referenca në paragrafin 1 kërkon që aftësia e zvogëluar mendore të burojë nga ndonjë “sëmundje mendore e përkohshme apo e përhershme, çrregullim mendor apo ngecje në zhvillimin mendor që e ka prekur funksionimin e tij mendor”.⁶¹

Lexuar së bashku, gjykata duhet të vlerësojë 2 fakte para se të vendos për zbutje. Së pari, që aftësia e kryerësit për të kuptuar natyrën e veprimeve të tij ka qenë esencialisht e zvogëluar. Dhe së dyti, që aftësia e zvogëluar është drejtpërdrejtë e lidhur me gjendjen mendore në ndonjë formë.

Përfundimisht, konsiderata e kërkuar nga gjykata sipas nenit 18 plotësohet nga kjo rrethanë lehtësuese dhe nuk duhet të ketë zbutje të mëtutjeshme të dënimit për shkak të gjendjes mendore sipas ndonjë rrethane apo teorie tjetër të përgjegjësisë së zvogëluar. Si e tillë, gjetja e kësaj rrethane mund të rezultojë në zbutje të konsiderueshme të dënimit. Megjithatë, për shkak të natyrës teknike të gjetjes së tillë, gjykata duhet të mbështetet në dëshminë mjekësore apo mendimin e ekspertit në konkludimin se gjendja e tillë ekziston dhe është esenciale.

Teoritë tjera lidhur me këtë rrethanë lehtësuese përfshijnë mundësinë e zbutjes së dënimit bazuar në përgjegjësinë e zvogëluar sipas Kapitullit II varësisht nga rrethanat.

- Neni 13 – Nevoja ekstreme – kushtet plotësohen por

⁶¹ Kodi Penal neni 18, par. 2.

- E keqja e shkaktuar është më e madhe se e keqja e kanosur
- Dëmi i shkaktuar është për shkak të pakujdesisë së kryerësit
- Neni 14 – Dhuna dhe kanosja
 - Vepra është kryer nën ndikimin e dhunës apo kanosjes së përballueshme dhe raportohet menjëherë pas pushimit të rrezikut
- Neni 15 – Veprat e kryera nën shtrëngim
 - Vepra është kryer në një formë të zvogëluar të shtrëngimit si rezultat i faktit që nga kryerësi mund të pritet të pranojë rrezikun – në veçanti nëse ai ka qenë i detyruar ligjërisht që të ballafaqohet me një dhunë të tillë të atëçastshme apo me kërcënim të dhunës.

Dyfishimi dhe kujdesi

Ka pak gjasa të dyfishimit të kësaj kategorie dhe rrethanave tjera lehtësuese, ndonëse, nëse shëndeti mendor bëhet çështje thelbësore për rastin, atëherë mund të dyfishohet me rrethanat personale të kryerësit. Ndonëse shëndeti mendor do të kontribuoj në mënyrë të konsiderueshme në masat e trajtimit të detyrueshëm apo urdhrat tjerë të përfshirë në dënimin përfundimtar, nuk ka ndonjë vepër për të cilën ulet kategoria apo niveli i veprës për shkak të zotësisë mendore si element.

Pyetjet relevante përfshijnë:

- A ka pasur ndonjë kontroll mjekësor për ta bërë këtë konstatim?
- Cili është serioziteti i gjendjes mjekësore?
- A ka ndonjë histori të diagnostifikimit të gjendjes apo diagnoza ka ardhur vetëm pas kryerjes së veprës?
- A është aftësia e kryerësit për të kuptuar pasojat apo natyrën e veprimeve të tij esencialisht e zvogëluar apo vetëm pjesërisht? A është e mundur të bëhet një konstatim i tillë?
- A është kryerësi plotësisht i paaftë për të kuptuar pasojat e veprimeve të tij?

- A është konkluzioni në harmoni me standardet e pranuarë përgjithësisht nga komuniteti mjekësor?
- A do të përmirësohet gjendja mendore e kryerësit apo është e natyrës permanente?
- A është gjendja e përkohshme e krijuar nga kryerësi?
- A e ka kryer veprën për shkak të nevojës ekstreme por dëmi i shkaktuar ka tejkaluar të keqen e kanosur?
- A është krijuar nevoja ekstreme nga pakujdesia e kryerësit?
- A është kryer vepra nën ndikimin e kanosjes së përballueshme e cila menjëherë është lajmëruar te organet kompetente? Cili ka qenë niveli i kanosjes me dhunë?
- A është kryer vepra në proporcion me kanosjen?
- A ka qenë perceptimi/realiteti i kanosjes i arsyeshëm duke marrë parasysh rrethanat e pranishme?
- A është kryer vepra nën shtrëngim, por nga kryerësi mund të pritet që ta pranojë rrezikun?
- A është kryer vepra nën shtrëngim, por kryerësi e ka krijuar apo shkaktuar rrezikun dhe ka qenë i detyruar ligjërisht që të ballafaqohet me rrezikun?

6.3. Dëshmia për provokim nga ana e viktimës⁶²

Çështja e provokimit është ndoshta çështja që ngjall më së shumti diskutime nga të gjitha rrethanat lehtësuese të pranishme në ligj. Ajo është çështje thellësisht emocionale që shpeshherë përfshin marrëdhëniet njerëzore dhe ndikimin e xhelozisë, hidhërimit dhe frikës. Pasi që shumica e rasteve në të cilat pretendohet si rrethanë lehtësuese përfshijnë dinamika të marrëdhënieve gjinore dhe seksuale, ajo pashmangshëm do të përfshijë vlera shoqërore, kulturore dhe morale. Mund të jetë që qasja e gjyqtarit të caktuar ndaj vlerave sociale dhe morale të ndikojë fuqishëm në vendimin nëse gjykata do t'i konsiderojë veprimet e caktuara të viktimës si “provokim” dhe, deri në një masë të caktuar, të arsyetojë veprimet e kryerësit. Si e tillë, gjykata duhet të bëjë kujdes në këtë drejtim në

⁶² Kodi penal, neni 74, par.3.2

mënyrë që të sigurohet që bindjet personale të saj të mos mjegullojnë përdorimin e duhur të kësaj rrethane.

Provokimi nga viktimat tradicionalisht përshkruhet si humbje e vetëkontrollit nga kryerësi. Megjithatë, teoritë bashkëkohore kanë ngritur pikëpyetje rreth kësaj qasjeje pasi që ajo përqendrohet në reagimin emocional të kryerësit. Qasjet më të reja vlerësojnë edhe sjelljen e viktimës dhe shkaktojnë prapa reagimit të kryerësit. Kjo qasje përqendrohet në aspektin nëse veprimet e viktimës kanë qenë të mjaftueshme për t'i dhënë kryerësit ndjenjën se i është bërë shumë e padrejtë. Dhe që reagimi i kryerësit ka qenë i arsyeshëm. Për të ardhur deri te ky përfundim, gjykata duhet të përqendrohet në çështjet në vijim:

- Natyrën, shkallën dhe kontekstin e provokimit.
- Kohëzgjatjen dhe shkallën e veprimeve në përgjigje ndaj provokimit.
- Nëse reagimi ka qenë joproporcional me provokimin.

Në situata ekstreme, siç janë vrasjet, gjykatat duhet të gjejnë nivele të ngjashme ekstreme të provokimit. Për shembull, gjykatat kanë marrë parasysh provokimin kur viktimat ka pranuar se ka keqtrajtuar fëmijët e të pandehurit apo viktimat qëllimisht ka lënduar fëmijët e të pandehurit për një periudhë të zgjatur kohore.

Veprat në afekt

Në disa rrethana gjykatat kanë përfunduar se një incident i vetëm mjafton për të nxitur reagimin e kryerësit. Në këto raste duhet të ketë një ngjarje menjëherë të identifikueshme e cila ka nxitur veprimet e kryerësit. Për më tepër, ngjarja që e nxit veprimin duhet të jetë ekstreme dhe të ndryshojë përshtatshmërisht për të mënjanuar veprën e kryer nga kryerësi. Rrjedhimisht sa më i madh të jetë niveli i reagimit nga kryerësi aq më ekstreme duhet të jetë ngjarja provokuese. Për shembull, gjykata mund të gjejë provokim të mjaftueshëm për të zbutur dënimin nëse kryerësi e gjen bashkëshorten e tij në shtrat me një tjetër person dhe pastaj kundërpërgjigjet duke dëmtuar makinën e atij personi.

Provokimi në kontekst të abuzimit familjar

Abuzuesit shpesh thirren në provokim si rrethanë lehtësuese. Gjykata duhet të shqyrtojë me kujdes pretendimin e provokimit në kontekst të dhunës në familje, duke marrë parasysh faktin se abuzuesit shpeshherë e konsiderojnë si provokim çfarëdo kërcënimi të aftësisë së tyre për të kontrolluar viktimën. Në anën tjetër, partneri i rrezikuar i cili është kundërpërgjigjur ndaj abuzuesit të saj mund ta ngritë çështjen e provokimit bazuar në historinë e kaluar të dhunës së abuzuesit.

Konsiderata e parë është nëse pala e cila pretendon provokimin është abuzuesi apo partneri i rrezikuar i cili është kundërpërgjigjur. Pretendimet e tilla duhet të trajtohen me kujdes të madh, si në vërtetimin nëse ato pretendime kanë bazë faktike ashtu edhe në vlerësimin nëse sjellja e pretenduar përbën provokim të mjaftueshëm për ta zbutur seriozitetin e veprës. Kjo kërkon që gjykata të merr parasysh tërësinë e informacioneve lidhur me natyrën e marrëdhënies së dhunës në familje.

Për ta konsideruar provokimin si rrethanë lehtësuese për partnerin e rrezikuar i cili kundërpërgjigjet, zakonisht duhet të ketë dhunë të pranishme apo të anticipuar – përfshirë keqtrajtimin psikologjik. Provokimi është rrethanë lehtësuese më e fuqishme në këtë kontekst nëse provokimi ka zgjatur për një periudhë të konsiderueshme kohore. Së fundi, gjykata duhet të përcaktojë nivelin e provokimit të përjetuar nga partneri i rrezikuar që është kundërpërgjigjur. Si shembull, paragrafi 4 i nenit 188 të Kodit Penal e ka paraparë ndikimin e provokimit ekstrem në raste të lëndimit trupor: *“Gjykata mund të shqiptojë vërejtjen gjyqësore ndaj kryesit të veprës nga paragrafi 1 dhe 2 i këtij neni, nëse kryesi është provokuar nga sjellja çnjerëzore apo e vrazhdë e të dëmtuarit”*.⁶³

“Provokimi” i kryerësit nga partneri i rrezikuar përmes refuzimit për t’iu bindur rregullave të kryerësit, siç është përfshirja romantike me personin tjetër, apo përqeshja e kryerësit, nuk përbën provokim. Gjithashtu, kanosja për t’u larguar nga marrëdhënia, mosbindja e viktimës, apo çfarëdo shkelje e “nderit” të abuzuesit, qoftë e vërtetë apo e perceptuar, nuk përbën provokim.

⁶³ Kodi Penal, neni 188, lëndimi i lehtë trupor.

Pyetjet relevante përfshijnë:

- Cila është natyra e marrëdhënies ndërmjet viktimës dhe të pandehurit?
 - A janë të panjohur apo familjar?
 - A ka marrëdhënie intime në mes tyre?
 - A është e përfshirë ndonjë palë e tretë?
- A ka qenë provokimi kriminal në natyrë – qoftë i akuzuar formalisht apo jo? Sa serioze ka qenë vepra?
- A ka ndodhur provokimi në mënyrë të përsëritur apo vetëm një herë?
- A ka ndodhur provokimi gjatë një periudhe të konsiderueshme kohore?
- A ka kaluar ndonjë periudhë e konsiderueshme kohore ndërmjet aktit të provokimit dhe reagimit?
- A ka pasur dhunë apo kanosje të dhunës?
- A kanë qenë aktet provokuese apo kanosjet e vërteta apo të perceptuara?
- A kanë qenë aktet provokuese kërkesa për të drejta të barabarta në marrëdhënie, siç është fillimi apo fundi i një marrëdhënie, kërkimi i shkollimit, kërkimi i punësimit, etj.?
- Cili ka qenë ekuilibri i pushtetit ndërmjet kryerësit dhe provokuesit?
- A ka qenë veprimi kriminal proporcional me provokimin?
 - A ka qenë i ngjashëm në natyrë?
 - Nëse ka pasur disa ngjarje më të vogla, kur bëhen bashkë a e arrijnë nivelin e mjaftueshëm?
- A e shokon ndërgjegjen reagimi pas provokimit?
- A do ta konsideronte aktin si provokim një person i arsyeshëm i ndodhur para së njëjtës situatë?

6.4. Rrethanat personale dhe karakteri i personit të dënuar⁶⁴

Rrethanat personale dhe karakteri i mirë i personit të dënuar në përgjithësi janë rrethana lehtësuese në strukturat e dënimit në mbarë botën. Në fakt, shumë studime të matjes së dënimeve përfundojnë se rrethanat personale janë një nga rrethanat lehtësuese që citohen më së shpeshti dhe ndikimi i tyre në dënimin përfundimtar mund të jetë mjaft domethënës. Ato shpesh konsiderohen si mënyra më e mirë për të arritur deri te një dënim vërtetë i personalizuar i cili merr parasysh të gjitha aspektet e jetës dhe rrethanave të kryerësit.

Fatkeqësisht, çështja nëse një rrethanë e caktuar personale vlen të konsiderohet apo jo si rrethanë lehtësuese shpeshherë është vendim subjektiv dhe në masë të madhe mund të varet nga mendimi personal i gjyqtarit. Ajo që konsiderohet nga një gjyqtar si rrethanë lehtësuese, mund të mos konsiderohet si e tillë nga një tjetër, e madje nga një i tretë mund të konsiderohet si rrethanë rënduese. Referimi i përgjithësuar i Kodit në “rrethanat personale” i jep mbështetje nocionit se një listë botërisht e pranuar e rrethanave personale lehtësuese është joekzistuese. Diskutimet në vijim janë një përpjekje e përgjithshme për të përshkruar në mënyrë të arsyeshme disa faktorë të cilët paraqiten shpesh.

Karakteri i mirë

‘Karakteri i mirë’ i të akuzuarit duhet të konsiderohet relevant në matjen e dënimit pasi që tregon se sjellja kriminale nuk është pjesë e sjelljeve të zakonshme të të akuzuarit. Kjo rrethanë mund të ndërlidhet me faktorë tjerë siç janë pranimi i fajësisë, bashkëpunimi me organe, dorëzimi vullnetar, pendimi, ndihma ndaj viktimave, etj. Këta faktorë duhet të ndikojnë në vlerën e rrethanës. Gjatë matjes së dënimit duhet pasur kujdes në lidhje me këtë rrethanë dhe peshën e dhënë varësisht nga ajo nëse karakteri i mirë është treguar pas veprës apo vetëm para gjyqtarit.

Në raste të dhunës në familje, një rrethanë e cila shpesh përmendet nga të pandehurit është karakteri i mirë i kryerësit. Gjykata duhet të jetë veçanërisht skeptike ndaj

⁶⁴ Kodi Penal, neni 74, par 3.2

kërkesave për zbutje të dënimit për shkak të karakterit të mirë. Njëra nga dinamikat e këtyre marrëdhënieve që mundëson vazhdimin e pavërejtur të dhunës në familje për periudha të gjata është aftësia e kryerësit për t'i pasur dy personalitete. Personaliteti i shfaqur në komunitet zakonisht është drastikisht i ndryshëm në krahasim me personalitetin e shfaqur në kontekst të marrëdhënies. Gjykata duhet të merr parasysh vetëm karakterin e të pandehurit që ka të bëjë me marrëdhënien. Nëse ka sjellje të vazhdueshme të dhunës në familje, kjo rrethanë nuk duhet të merret parasysh. Partnerët abuziv shpesh e paraqesin veten mirë, pasi që janë të shkathët në ruajtjen e kontrollit.⁶⁵

Rrethana e karakterit të mirë gjithashtu merret parasysh nga gjykatat lidhur me mundësinë e rehabilitimit të të akuzuarit. Në rastin Blaskic, TNPJ (Tribunali i Hagës) ka theksuar se *“tiparet e karakterit nuk shqyrtohen aq shumë për të kuptuar arsyet e kryerjes së veprës por më shumë për të vlerësuar mundësinë e rehabilitimit të të akuzuarit”*. Pavarësisht kësaj, sikurse në rastin Furundija, kur gjykata po vlerësonte nëse duhej përfshirë moshën e re si rrethanë lehtësuese, në të dyja rastet Trupi Gjykues kishte deklaruar se *“...në një rast serioz si ky dhe përderisa shumë të akuzuar kanë këto rrethana personale, Trupi Gjykues duhet të gjejë se pesha e tyre është e kufizuar apo madje edhe joekzistente në përcaktimin e dënimit”*.⁶⁶

Provat e ‘karakterit të mirë’, të cilat përbëhen nga vlerësimi i aspekteve siç janë reputacioni, kredibiliteti, personaliteti dhe sjellja shoqërore e të akuzuarit, zakonisht kanë për qëllim që të tregojnë se vepra e kryer është jashtë karakterit dhe, në tërësi, kanë për qëllim që t’i paraqesin gjyqtarit informacion më të plotë lidhur me jetën e të akuzuarit, të kaluarën dhe karakteristikat e tij. Në rastin Sikirica, Trupi Gjykues i TNPJ kishte përfunduar se dëshmitë e karakterit të mirë duhet të shpërblehen: *“Trupi Gjykues ka shqyrtuar prova të mjaftueshme të përpjekjeve të Dragan Kolundzisë për të lehtësuar kushtet e rënda në kampin Keraterm për shumë prej të ndaluarve...Në bazë të dëshmive*

⁶⁵ Doracaku i dhunës në familje për gjyqtarë dhe prokurorë, Rrethanat personale dhe karakteri i personit të dënuar, par.10.6.4. Prishtinë (2016), fq. 76.

⁶⁶ Rasti Nr.IT-95-14-T, Aktgjykimi, Prokurori kundër Tihomir Baskic, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (3 mars 2000), Par.782, citohet IT-95-17/1-T, Prokurori kundër Anto Furundjia, Aktgjykimi, (10 dhjetor 1998) par. 284.

*për qasjen e tij dashamirëse ndaj të ndaluarve, Dragan Kolundzija duhet të merr zbutje të konsiderueshme të dënimit”.*⁶⁷

Gjendja shëndetësore e të akuzuarit

Praktika gjyqësore është mjaft e mangët sa i përket rrethanës së gjendjes shëndetësore të të akuzuarit dhe në shumë raste ka të bëjë me çështje të çrregullimeve post-traumatike dhe çrregullimeve të personalitetit të pësura nga kryerësit pas kryerjes së veprës. Për shembull, nëse i akuzuari vuan nga ndonjë formë e depresionit e cila shoqërohet me ndjenjën e fajit dhe paaftësinë për të ndjekur gjykimin për një periudhë të caktuar, këto elemente mund të merren parasysh veçanërisht si dëshmi të sinjeritetit të pendimit të tij.

Nevoja

Kur të pandehurit kanë vepruar në rrethana të nevojës së qartë dhe të dëshpëruar, kjo çon peshë për disa gjyqtar si rrethanë lehtësuese. Ka pasur shumë raste të përdorimit të pasaportave apo dokumenteve tjera të identitetit të falsifikuara, dhe në disa prej këtyre rasteve, gjyqtarët janë prekur nga rrëfimet e të pandehurve për vështirësitë e skajshme të tyre.

Varësia nga droga apo alkooli

Në rastet kur vepra është kryer për të siguruar mjetet për të financuar varësinë nga droga, kjo mund të trajtohet si rrethanë lehtësuese apo rënduese, varësisht nëse gjyqtari e sheh këtë si manifestim të fajësisë së zvogëluar apo të rritur.

Punësimi

Në disa raste, puna stabile e të pandehurit apo përfshirja në studime ose trajnim profesional mund të jetë rrethanë lehtësuese. E kaluara e mirë në punë mund të ketë shumë ndikim në veprat më pak të rënda për shkak të shkatërrimit të perspektivës ekonomike afatgjate të të pandehurit nëse dërgohet në burg për një periudhë të shkurtër kohore. Në përgjithësi, punësimi nga kryerësi tregon një formë përgjegjësie dhe lë të

⁶⁷ Rasti Nr.IT-95-8-S, Aktgjykimi për caktimin e dënimit, Prokurori kundër Dusko Sikirica, Damir Dosen, Dragan Kolundzija, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (13 nëntor 2001), par. 229.

kuptohet se ai është person i organizuar për dallim nga shumica e atyre që paraqiten para gjykatës dhe ka më pak gjasë që sërish të kryejnë vepër.

Në të kundërtën, disa gjykata mund ta konsiderojnë këtë rrethanë të parëndësishme. Gjykata mund të argumentojë, veçanërisht kur ka shkallë të mjaftueshme të fajësisë, se kryerësi ka qenë plotësisht i vetëdijshëm për dënimin e mundshëm që mund të rezultojë nga kryerja e veprës, përfshirë humbjen e vendit të punës, dhe prapëseprapë ka vendosur që t'i shpërfill pasojat. Një argument shtesë mund të jetë se marrja parasysh e punësimit në raste të rënda në fakt i penalizon ata të cilët janë të papunë – ndoshta pa fajin e tyre për shkak të rrethanave të vështira ekonomike.

Së fundi, me rritjen e seriozitetit të veprës gjykatat duhet t'i japin më pak vlerë kësaj rrethane. Kjo vlen posaçërisht për krimet e dhunshme.

Gjendja personale dhe familjare

Në përgjithësi, gjykatat rregullisht e kanë marrë parasysh “gjendjen familjare” të të akuzuarit dhe ndikimin që burgimi do ta kishte në të tjerët. Në veçanti, fëmijët e vegjël apo të shumtë të të akuzuarit shpesh janë konsideruar si rrethanë lehtësuese, ashtu siç është konsideruar edhe të qenit prind i vetëm ku burgimi do ta çonte fëmijën në përkujdesje të ndonjë të afërmi tjetër. Konsideratat specifike mund të përfshijnë rrethanat në vijim:

- Numrin e fëmijët.
- Moshën e fëmijëve.
- Nëse kryerësi është mbajtësi i vetëm i familjes.
- Nëse kryerësi kujdeset për të tjerët.
- Nëse kryerësi është prind i vetëm.
- Shëndeti i individëve tjerë.
- Të gjitha rrethanat tjera jetësore të kryerësit të cilat mund të ndikojnë në dënim.

Nëse gjykata vendos për të marrë parasysh rrethanat familjare në zbutje, atëherë përqendrimi duhet të jetë në ndikimin specifik që ndarja do të kishte në familje. Në praktikë, përdorimi i saj duhet të kufizohet vetëm në ato rrethana të cilat prekin familjen në mënyrë të konsiderueshme për shkak të rrethanave të caktuara. Për shembull, nëse fëmijët kanë mbështetje të kufizuar nga të tjerët në rast se kryerësi dërgohet në burgim. Zbutja dekurajohet bazuar në shkakun e vetëm të ekzistimit të familjes.

Një arsye tjetër përse gjykatat duhet që në parim t'i marrin në konsideratë 'shqetësimet familjare' si rrethanë lehtësuese është parimi i drejtësisë restorative ku gjendja personale dhe familjare e të pandehurit mund të shpie gjyqtarët që të besojnë në gjasat e të akuzuarit për rehabilitim. Në parim kujdesi i të pandehurit për familjen e tij tregon disa tipare pozitive personale të cilat mund ta parandalojnë nga kryerja e veprave tjera. Dikush që kujdeset për vartës të ndjeshëm mund të thuhet se po bën punë për komunitetin, dhe kjo duhet të merret parasysh gjatë caktimit të dënimit për personin e tillë, pasi që 'ne të gjithë u kemi borxh atyre që kujdesen për të tjerët'.

Është jashtëzakonisht e rëndësishme që gjykata ta shqyrtojë rolin e të gjithë anëtarëve të familjes në vepër. Nëse ndonjë anëtar i familjes është viktimë e veprës së kryerësit, atëherë NUK duhet të ketë zbutje për rrethanat familjare të cilat kanë të bëjnë me viktimen apo të cilat vënë anëtarët tjerë të familjes në rrezik. Për shembull, nëse kryerësi ka kryer vepër penale seksuale kundër fëmijës, atij nuk duhet zbutur dënimin sepse duhet të kujdeset për fëmijën, e as për faktin se duhet të kujdeset për fëmijët tjerë në shtëpi.

Së fundi, çdo zbutje bazuar në rrethanat familjare duhet t'i nënshtrohet një vlerësimi të kujdesshëm të të gjitha rrethanave të kryerësit dhe një vlerësimi të kujdesshëm nëse zbutja është përfitim apo rrezik. Gjykata nuk duhet të merr parasysh vetëm, për shembull, nëse ka fëmijë të vegjël, por nëse kryerësi është duke u kujdesur për mirëqenien e tyre dhe nëse është duke ndihmuar në rritjen e tyre? Nëse ka të afërm tjerë të sëmurë në shtëpi, a është duke u kujdesur kryerësi për ta në ndonjë mënyrë domethënëse dhe produktive? Nëse kryerësi ka kryer vepër të dhunshme, a ka rrezik për lëndimin e anëtarëve të familjes nëse kryen vepër sërish?

Situatat tjera

- Niveli i shkollimit
- Papunësia
- Shëndeti i kryerësit

Dyfishimi dhe kujdesi

Mund të ketë dyfishim nëse merret parasysh shëndeti i kryerësi kur ka probleme mendore të cilat kontribuojnë në aftësinë e zvogëluar mendore.

Pyetjet relevante përfshijnë:

- Sa serioze është vepra dhe cilat janë lëndimet nëse ka të tilla?
- A është kryerësi i punësuar? Cila është natyra dhe lloji i punësimit?
- A ka anëtarë të familjes të cilët varen nga ai? Nëse po, çfarë janë moshat e tyre?
- Cili është niveli i varësisë së anëtarëve të familjes nga kryerësi?
- A është ndonjë anëtar i familjes i përfshirë si viktimë?

6.5 Dëshmia që personi i dënuar ka luajtur rol relativisht të vogël në kryerjen e veprës penale; fakti që personi i dënuar ka marrë pjesë në veprën penale jo si kryes kryesor por përmes ndihmës, inkurajimit ose duke ndihmuar tjetrin në ndonjë mënyrë tjetër⁶⁸

Që të dy rrethanat lehtësuese në 3.4 dhe 3.5 përqendrohen në rolin e kryerësit dhe fajësinë e tyre në vetë veprën penale. Në shumë aspekte, kjo rrethanë është e kundërta e rrethanës rënduese 2.1. Rrethana 3.4 është e ngjashme për kah natyra me rrethanën 3.5, mirëpo fokusi i 3.4 është më tepër në pjesëmarrjen në vepër penale, e jo në ofrimin e ndihmës në kryerjen e veprës penale. Një shembull i 3.4 do të ishte veprimi i bërjes roje gjatë kryerjes së një grabitje. Derisa dënimi i paraparë dhe akuza është e njëjtë, rrethana e përcakton që bërja e rojës është nivel më i ulët i fajësisë dhe meriton dënim më të ulët.

⁶⁸ Kodi Penal, neni 74, par 3.4 dhe 3.5

Rrethana 3.5 është adresuar edhe në nenin 33 i cili e përshkruan ndihmën në kryerjen e veprës penale. Ky nen në mënyrë specifike parasheh dënim më të butë kur një individ, për shembull i vë në dispozicion mjetet për kryerjen e veprave, i krijon kushtet apo i mënjanon pengesat për kryerjen e veprës ose bënë përgatitje paraprake për fshehjen e provave të kryerjes së veprës, kryerësin apo identitetin e kryerësit, mjetet e përdorura për kryerjen e veprës penale apo përfitimin që rrjedh nga kryerja e veprës penale. Kriteret e nenit 33 për dënim më të butë për ata që japin ndihmë, përmbushet duke e përdorur rrethanën 3.5 dhe duke shqiptuar dënim më të butë se për ata që marrin pjesë më formalisht. Në nenin 33 nuk ka kërkesë për zvogëlim më të madh në nivel të veprës përmes zbutjes së dënimit përveç nëse kjo është e duhur.

Është e rëndësishme që gjykata ta mbajë në mend që konstatimi i rrethanës rënduese nga pika 2.1, që kryerësi ka pasur shkallë të lartë të pjesëmarrjes, nuk kërkon që kryerësit tjerë të kanë shkallë të ulët të pjesëmarrjes sipas 3.4. apo ndihmës sipas 3.5. Njashtu, as konstatimi që kryerësi ka qenë kryerës i nivelit të mesëm nuk nënkupton që njeri apo kryerësit tjerë kanë qenë pjesëmarrës të nivelit të ulët.

Për sa i përket rolit të ulët, çdo përfundim që pjesëmarrësi ka pasur rol të ulët do të nënkuptoj konstatim nga gjykata që i pandehuri ka kontribuar minimalisht në kryerjen e krimit, së pari për sa i përket plotësimit të elementeve të veprës penale, dhe së dyti në krahasim me kryerësit tjerë. Nëse kontributi i kryerësit do të mund të hiqej me ndikim minimal në kryerjen e krimit, gjykata mund të konkludoj me një nivel të sigurisë që rrethana 3.4 ka qenë e pranishme.

Rrethana 3.5 kërkon që gjykata ta vlerësoj jo vetëm nivelin e pjesëmarrjes ndërmjet kryerësit dhe pjesëmarrësve tjerë, por do të kërkoj edhe një vlerësim të afërsisë së kryerësit dhe sa i drejtpërdrejtë ka qenë kontributi i tij në kryerjen e veprës penale. Ka më shumë gjasa që gjykata ta konstatoj ekzistimin e pikës 3.5 kur kryerësi nuk është i pranishëm në vendin e ngjarjes. Një tregues tjetër do të jetë periudha kohore e kontributit të kryerësit. Nëse kontributi i kryerësit ka qenë afër kohës së kryerjes përfundimtare të veprës penale atëherë kryerësi ka gjasa që të konsiderohet si pjesëmarrës ndihmës.

Dyfishimi dhe kujdesi

Nuk duhet të ketë brenga rreth dyfishimit përveç ndërmjet rrethanës 3.4 dhe 3.5. Gjykata nuk duhet ta konstatoj praninë e të dy rrethanave në të njëjtën kohë. Siç është përmendur më herët, rrethana 3.4 duhet të kufizohet vetëm në ato situata ku kryerësi është fizikisht i pranishëm dhe merr pjesë në vetë kryerjen e veprës penale por në rol më të vogël. Ndryshe nga rrethana 3.5 ku kontributi ka ndodhur para apo pas dhe ka ngjarë në rol mbështetës apo planifikues. Presioni dhe ngurrimi i kryerësit për kryerjen e veprës penale nuk duhet vlerësuar në kuadër të rrethanës 3.4 apo 3.5 pasi që ajo është mbuluar në mënyrë më të duhur në rrethanën 3.1.

Pyetjet relevante përfshijnë:

- A ka pasur kryerësi ndonjë shkathtësi apo specializim të nevojshëm për planifikimin apo kryerjen e veprës penale?
- A e ka planifikuar apo a ka kontribuar kryerësi me informatat apo materialet e nevojshme për kryerjen e veprës penale?
- A ka qenë kontributi i kryerësit në aspektin kohor i largët nga kryerja e vetë veprës penale (para ose pas)?
- A ka pasur një kryerës që ka kontribuar kryesisht apo ka dominuar në kryerjen e veprës penale?
- A ka qenë kryerësi fizikisht i pranishëm në vendin e ngjarjes?
- A do të kishte mundur të ndodhte krimi pa kontributin e kryerësit? A ka qenë kontributi shumë i rëndësishëm për suksesin e veprës penale?
- A mund të izolohen dhe llogariten veprimet e kryerësit në krahasim me ato të kryerësve tjerë?

6.6. Moshë e personit të dënuar, i ri apo i moshuar⁶⁹

Moshë është ndër ‘rrethanat personale’ klasike që duhet marr para sysh në përcaktimin e dënimit për kryerësin. Në përgjithësi, janë dy rrethana kryesore që duhet të konsiderohen si rrethana lehtësuese: **mosha e re e** kryerësit dhe **mosha e vjetër** e kryerësit. Derisa që

⁶⁹ Kodi Penal, neni 74, par 3.6

të dyja janë të ndërlidhura me moshën, ato dallojnë për sa i përket logjikës së zbutjes. Për kryerësit e rinj, zbutja zakonisht i atribuohet papjekurisë së kryerësit. Këtu kryerësi, deri në një masë ka qenë shumë i ri apo i zhvilluar në mënyrë joadekuate për ta kuptuar si duhet natyrën e sjelljes së vet. Andaj, dënimi duhet zvogëluar. Për sa i përket të moshuarve, koncepti është që shëndeti i kryerësit mund të vihet në rrezik apo kohëzgjatja e dënimit mund të jetë e tillë që lë pak gjasa që kryerësi të kthehet në shoqëri.

Të dy situatat e kanë logjikën e njëjtë për sa i përket aftësisë së kryerësit për ta duruar dënimin. Një arsyetim shtesë që shpesh përmendet për marrjen në konsideratë të moshës në zbutje të dënimit është koncepti që për të rinjtë dhe të moshuarit, dënimi mund të ketë ndikim të jashtëzakonshëm në kryerësin e caktuar. Këtu dënimi brenda një kufiri “normal” mund të jetë veçanërisht i vështirë për t’u duruar. Në këto situata, brenga është që dënimet duhet të kenë përafërsisht të njëjtin ndikim mbi të gjithë kryerësit dhe kur kryerësi bie në këtë kategori atëherë shkelet ky parim.

Vështirësia me të dy këto rrethana është që nuk ka përkufizim të qartë të asaj që përbën të ri apo të moshuar si rrethanë lehtësuese. Andaj gjykata duhet t’iu qaset zbatimit të kësaj rrethane me kujdes të madh dhe fokus në zbatimin uniform të saj. Në të dy situatat, fundi ekstrem i këtyre kufijve është më pak i vështirë për t’u trajtuar dhe është më pak kontroverse nëse thjeshtë shikohet mosha dhe përcaktohet që duhet të zbatohet zbutja. Kur mosha bëhet më kontroverse, gjykatës do t’i duhet që gjithnjë e më shumë të mbështetet në vlerësimin e arsytimit për zbutje në rend të parë. Për shembull, për ta vlerësuar si duhet rrethanën e ‘moshës së re’ i zbaton elementet si personaliteti i brishtë, pa përvojë, i papjekur apo naiv duhet të merren para sysh; ngjashëm me këtë, rrethana e ‘moshës së vjetër’ duhet të vlerësohet në lidhje me shëndetin, pafuqinë, sëmundjen e kështu me radhë.

Disa nga vështirësitë në zbatimin e kësaj rrethane mund të shihen në praktikën e Tribunalit të Hagës, në adresimin e aspektit të qenit ‘i ri’. Në përgjithësi, dhomat e gjyimit, mesatarisht, e kanë konsideruar që “i ri” është ndërmjet moshës 13 dhe 23 vjeçare në kohën e kryerjes së veprës penale. Derisa kjo mesatare mund të konsiderohet

si kufiri i lartë e asaj që mund të konsiderohet i ri apo e re, nuk është vështirë që të pajtohemi me përdorimin e kësaj. Mirëpo ka pasur raste kur Gjykata ka shkuar aq larg sa e ka zbatuar zbutjen e dënimit për dikë që është mbi atë moshë. Andaj, përcaktimi i moshës së “re” varet nga lloji i veprës penale të kryer dhe sa pritet që një kryerës ‘i ri’ ta kuptoj peshën e veprimeve të tij apo aftësinë për t’a duruar presionin ekstrem nga një person më i lartë. Me rritjen e moshës, gjykatës do t’i duhet të ofrojë gjithnjë e më shumë arsytim për paaftësinë e kryerësit për të kuptuar natyrën e veprimeve të tij, që do të mund ta arsyetonte aftësinë e zvogëluar mendore.

Kur të merret para sysh zbatimi i rrethanës së moshës ‘së vjetër’, nuk duhet të merret në konsideratë aftësia e kryerësit për t’i kuptuar veprimet e tyre apo natyrën e tyre, p.sh. pleqëria apo aftësia e kufizuar. Nëse ka brenga rreth të kuptuarit, kjo trajtohet në mënyrë më adekuate tek rrethana e aftësisë së zvogëluar. Për ta aplikuar këtë rrethanë, gjykata duhet të vlerësoj gjendjen e përgjithshme shëndetësore të kryerësit dhe aftësinë për ta vuajtur dënimin në mënyrë adekuate. Teoria tradicionale tek ky zvogëlim është që për shkak të moshës së shtyer të kryerësit, dënimi do të ketë efekt joproporcionalisht të rëndë në krahasim me një kryerës më të ri i cili e ka pranuar dënimin e njëjtë. Gjykata gjithsesi se mund ta heq këtë rrethanë nëse ekzistojnë prova që kjo gjendje është shfrytëzuar nga kryerësi për ta kryer veprën penale. Në rastin Pllavshiq, mosha e shtyrë e të akuzuarit është marr para sysh për dy arsye: E para, lodhja fizike që është asocuar me vitet e shtyra e bënë vuajtjen e të njëjtit dënim më të vështirë për një të akuzuar të moshuar se sa për një të ri. E dyta, kryerësit të moshës së shtyrë mund t’i ketë mbetur pak jetë cilësore për ta jetuar pas lirimit.”⁷⁰

Ndryshe nga rasti Pllavshiq, Tribunali i Hagës ka pasur qasje shumë interesante në rastin Simiq, duke vendosur nëse gjendja mjekësore ka ndikim në dënim, ka dhënë arsytim shumë të gjerë për atë se përse një gjendje e tillë jodomsdoshmërisht konsiderohet si rrethanë lehtësuese. Në këtë rast, mbrojtja kishte paraqitur raport mjekësor ku theksohej që gjendja e z. Simiq do të kërkonte kujdes të plotë mjekësor për tërë pjesën e mbetur të

⁷⁰ Rasti nr. IT-00-39&40/1-S, Aktgjykimi gjykues, Prokurori kundër Biljana Plavsic, Tribunali Ndërkombëtar për Ish Jugosllavi, (27 shkurt 2003) par. 95-106.

jetës së tij; që ai do të kërkonte edhe ndihmë ditore për higjienën personale, përgatitjen e ushqimit, lëvizjen e karrocës së tij dhe bartjen e tij nga shtrati në karrocën e tij”. Përkundër raportit mjekësor të paraqitur, duke e marr para sysh peshën e veprës së kryer nga kryerësi, dhoma gjykuese ka vlerësuar që “... në raportin mjekësor (prova materiale a) nuk tregohet masa deri në cilën jetëgjatësia e Milan Simiqit do të ndikohej nga të qenit i burgosur. Sipas mendimit të dhomës gjykuese, gjendja mjekësore që në një të ardhme mund të ndikoj në jetëgjatësinë e tij, nuk shpie automatikisht në zvogëlimin e dënimit.” Ishte mendim i Dhomës që vetëm në rrethana përjashtuese apo raste të “të rralla” shëndeti i sëmurë mund të konsiderohet si rrethanë lehtësuese.

Përveç kësaj, ndonëse dhoma gjykuese ishte e vetëdijshme që vendi i mbajtjes nuk do të mund t’i plotësonte nevojat e z. Simiq, kjo nuk kishte ndikuar në vendimin për burgim. dhoma e kishte nxjerr vendimin dhe kishte konsideruar:

“të nevojshme që të theksoj se burgu në të cilin do të caktohet Milan Simiq, për aq sa është e mundshme, duhet të jetë në gjendje për t’i akomoduar nevojat e tij mjekësore Ndonëse ishte e ndjeshme ndaj komplikimeve mjekësore që Milan Simiq i kishte pasur, dhe gjendjen e tij aktuale mjekësore, Dhoma Gjykuese nuk u bind që problemet mjekësore janë të pranishme deri në atë masë sa për ta arsyetuar zvogëlimin e dënimit. Gjendja mjekësore e Milan Simiqit nuk duhet të merret para sysh si rrethanë lehtësuese në përcaktimin e dënimit.”

Dyfishimi dhe Kujdesi

Siç është diskutuar më parë, kjo rrethanë mund të ketë dyfishim të konsiderueshëm me aftësinë e zvogëluar, në veçanti kur të zbatohet kjo rrethanë në kontekst të paaftësisë për t’i kuptuar pasojat.

Pyetjet relevante përfshijnë:

- A ka qenë kryerësi nën moshën 18 vjeçare apo përmbi moshën 65 vjeçare?
- A ka pasur kryerësi moshë të mjaftueshme për ta kuptuar natyrën e veprimeve të tij?

- A ka fakte apo prova që tregojnë se kryerësi në fakt i ka kuptuar veprimet e tij përkundër moshës së tij?
- A ka prova që kryerësi i ka adresuar apo me vetëdije i ka shpërfillur rezultatet e mundshme negative të veprimeve të tij?
- A është duke vuajtur kryerësi nga ndonjë sëmundje akute? A do ta mbijetoj kryerësi dënimin e menduar?
- A ka ndonjë sëmundje mendore që kontribuon në paaftësinë për t'i menduar veprimet e kryerësit?
- A e ka shfrytëzuar kryerësi me vetëdije këtë rrethanë për kryerjen e veprës penale?
- A janë diagnostikuar nga autoritetet mjekësore sëmundjet përkatëse për ta plotësuar këtë zbutje?
- A ka ekzistuar kjo sëmundje pra kryerjes së veprës penale?

6.7 Rrethanat që tregojnë pendim dhe bashkëpunim nga kryerësi⁷¹

Rrethanat 3.7 deri 3.12 janë grupuar së bashku për ta paralajmëruar gjykatën për mundësinë e fortë të dyfishimit ndërmjet rrethanave. Nëse nuk qaset me konsideratë të kujdesshme dhe me maturi, ekziston gjasë e fuqishme që kryerësi të pranoj një masë të zbutjes më të butë se që ka të drejtë.

Që të gjashtë këto rrethana hyjnë në konceptin e drejtësisë rehabilituese. Pra që i pandehuri ta ketë pranuar deri në një masë që ka bërë diçka të keqe, e ka pranuar përgjegjësinë, dhe është i gatshëm që t'a korrigjoj atë. Duke theksuar këtë, përqendrimi i gjykatës duhet të jetë në riintegrimin e kryerësit në shoqëri në vend të largimit të tij me qëllim të mbrojtjes së shoqërisë. Pasi që secila nga këto rrethana mund të luaj rol të rëndësishëm në përcaktimin e dënimit të përgjithshëm, duke u konsideruar tregues të fuqishëm të mundësisë së rehabilitimit, Gjykata nuk duhet të lejoj që faktet që vlejnë për një rrethanë ta mbështesin edhe një tjetër.

⁷¹ Kodi Penal, neni 74, par 3.7-3.12

Asnjë fushë tjetër nuk është më e ngatërruar dhe me mundësi dyfishimi se sa koncepti i pendimit. Secili faktor në këtë pjesë mund ta mbështesë konstatimin e pendimit dhe t'i rrisë mundësitë e rehabilitimit të kryerësit. Dëmshpërblimi i viktimës mund të konsiderohet tregues i pendimit. Bashkëpunimi me gjykatën mund të konsiderohet pranim i përgjegjësisë dhe pendim. Bërja e marrëveshjes mbi pranimin e fajësisë mund të konsiderohet pranim i përgjegjësisë dhe pendim. Në skemat e caktimit të dënimit dhe ndoshta edhe historikisht asnjë rrethanë tjetër nuk është më e rëndësishme për zbutjen se sa koncepti i pendimit. Ka ndikim emocional mbi gjyqtarët, prokurorët bile edhe viktimat për ta zvogëluar gjykimin e tyre dhe kërkesat e tyre për burgim. Për shkak të potencialit të një ndikimi të tillë të dukshëm, për t'u siguruar përfundimisht që dënimet të jenë të njëtrajtshme për të gjithë kryerësit, dhe për t'u siguruar që zbutja të mos fryhet në mënyrë jo të duhur, është absolutisht imperative që Gjykata ta interpretoj kuptimin e rrethanave 3.7-3.12 në mënyrë të ngushtë dhe të mos lejoj zbatim të përgjithshëm.

6.7.1 Dëshmia që personi i dënuar ka bërë restituimin apo kompensimin e viktimës⁷²

Koncepti te kjo rrethanë është që është e dobishme që viktima të jetë dëmshpërblyer, se paku financiarisht, në një gjendje të përafërt me atë para kryerjes së veprës penale. Përveç kësaj, duhet të shikohet që veprimet të konsiderohet meritore për sa i përket kontributit për qëllimet e drejtësisë penale pasi që do ta aktivizoj legjislacionin shtetëror për ofrimin e kompensimit për viktimën. Kjo është veçanërisht e duhur në rast se dëmshpërblimi ndodh pa u nxitur nga gjykata.

Mirëpo, nëse gjykata e zbaton kompensimin e viktimës në këtë rrethanë, nuk mund ta zbatojë atë edhe për dëshmitë për pendim. Jo vetëm që ekzistojnë brenga që zbutja do të llogaritet dy herë, mirëpo ekzistojnë brenga që kryerësi është duke e përpjekur që të përfitoj nga zbritja pa u angazhuar me të vërtetë në atë akt e jo për shkak se është “gjëja e duhur” për ta bërë.

⁷² Kodi Penal, neni 74, par 3.7

Një fushë tjetër brengosëse është nëse kjo rrethanë përqendrohet në mundësinë për të paguar, andaj, a është e duhur që të shpërblehet me zbutje thjeshtë një palë e caktuar për shkak se ka mundësi që të paguaj? Kjo brengë është më e dukshme kur kemi të bashkëpandehur, që të dy e kanë dëshirën për të paguar mirëpo, vetëm njëri e ka mundësinë. Në atë situatë, Gjykata duhet ta shqyrtoj nëse në fakt është duke e penalizuar kryerësin i cili nuk ka para dhe duke e shpërblyer atë që ka. Kjo nuk nënkupton që ky koncept nuk ka merita, në veçanti kur varet nga mundësia e shtetit për të dhënë kompensim në rast se i pandehuri nuk ka mundësi. Fakti që në një rast të caktuar viktimë ka mundësi që t'i paguaj faturat e mjekimit apo pagat e humbura është definitivisht një përfitim. Kjo thjeshtë nënkupton që gjatë përcaktimit nëse do ta zbusë dënimin dhe në çfarë niveli, Gjykata duhet t'i vlerësoj të gjitha rrethanat. Gjykata, në veçanti duhet ta merr para sysh mundësinë e kryerësit për të paguar në proporcion me shumën e paguar.

Pyetjet relevante përfshijnë:

- A është bërë dëmshpërblimi para arrestit apo intervenimit formal nga policia?
- A ka qenë në dijeni kryerësi se sa i fortë është rasti kundër tij në kohën kur e ka bërë dëmshpërblimin?
- A është bërë dëmshpërblimi si rezultat i ndonjë marrëveshjeje me viktimën në lidhje me ndërmarrjen/mbështetjen e ndjekjes së rastit?
- A ka qenë mundësia e kryerësit për të paguar proporcionale me shumën e paguar? A ka pasur të bashkëpandehur me mundësi të ndryshme për të paguar?
- A është kthyer në gjendjen e mëparshme viktimë si rezultat i dëmshpërblimit?
- A është konsideruar nga dëmshpërblimi që kryerësi është penduar për veprimet e tij? A është shqyrtuar dëmshpërblimi në mbështetje të ndonjë rrethane tjetër lehtësuese?
- A është bërë kompensimi/dëmshpërblimi në ndonjë formë tjetër jomonetare?

6.7.2 Bashkëpunimi i përgjithshëm i personit të dënuar me gjykatën, përfshirë dorëzimin vullnetar⁷³

Rrethana 3.8 përqendrohet në sjelljen e kryerësit pas kryerjes së veprës penale; në veçanti në ndërveprimin ndërmjet kryerësit dhe gjykatës. Kjo pashmangshëm do të përqendrohet në sjelljen e kryerësit gjatë procesit gjyqësor dhe përfundimisht do të bazohet në perceptimin e Gjykatës. Kjo nuk është dhe nuk duhet të konsiderohet pjesë e bashkëpunimit me prokurorinë e cila është e rezervuar në mënyrë specifike për rrethanën 3.9.

Dorëzimi vullnetar i të akuzuarit mund të ketë implikime për procesin e caktimit të dënimit dhe aftësinë e gjykatës për ta përmbyllur procesin andaj edhe është konsideruar si rrethanë në zbutjen e dënimit. Gjykatat gjithashtu supozojnë që dorëzimi paraqitja vullnetare në proces ka implikime më të mëdha dhe mund t'i frymëzoj edhe kryerësit tjerë që të veprojnë në të njëjtën mënyrë, duke e përmirësuar kështu efektshmërinë e përgjithshme të punës së gjykatave. Mirëpo, dorëzimi vullnetar e zbehet **substancialisht** kur procedurat janë të natyrës familjare.

Mirëpo, kjo rrethanë ka pasur rëndësi primare në shqiptimin e dënimeve në tribunalet ndërkombëtare për shkak të natyrës së qenësishme të procedurave. Duke qenë se suksesi i tyre varet shumë në bashkëpunimin ndërshtetëror, që mund të jetë problematik edhe në skenarët më të mirë, Gjykatat i kanë shpërblyer me zbutje kryerësit të cilët vullnetarisht i janë dorëzuar kompetencës së Gjykatës. Në rastin Erdemoviq, bashkëpunimi i të akuzuarit, dorëzimi i tij vullnetar dhe pranimi i fajësisë ishin konsideruar rrethana lehtësuese: “... Prokurori ka theksuar që nuk ka gjetur papajtueshmëri në informatat që ai ua kishte dhënë atyre; hetimet e tyre i kanë konfirmuar shumicën e gjërave që ai ua kishte thënë, duke treguar që i akuzuari është me vullnet të sinqertë. Kjo mbështetet nga pranimi i tij dhe pranimi përputhshëm i fajit, në veçanti nga fakti që ai ka ardhë

⁷³ Kodi Penal, neni 74, par 3.8

vullnetarisht dhe ka rrëfyer për rolin e tij në masakra para se përfshirja e tij t'i bëhet e ditur cilitdo autoritet hetimor.”⁷⁴

Pavarësisht se a varet procedura nga tribunalet vendore apo ndërkombëtare, çështja kryesore për gjykatën duhet të jetë nëse është e duhur që ta shqyrtoj këtë si rrethanë apo jo. Shpërblimi me zbutje për bashkëpunim me gjykatën në esencë është sjellje shpërblyese që duhet të pritët nga i pandehuri. Një qasje më e duhur do të ishte që të rezervohet zbutja për aktivitete që shkojnë përtej sjelljes që është e pritshme apo e duhur në përgjithësi. Në vend të kësaj, shumë tribunale e kanë refuzuar shpërblimin e zbutjes për sjellje, dhe kanë zgjedhur që ta dënojnë sjelljen e keqe me ashpërsim të dënimit. Shembujt përfshijnë sjelljen që është përçarëse dhe që është në skaj të vetëdijes për peshën e veprës penale, kërcënimin apo frikësimin e dëshmitarit, dhe mungesën e përgjithshme të respektit për solemnitetin e procesit gjyqësor.

Pyetjet relevante përfshijnë:

- A është bërë dorëzimi pranë tribunalit apo pranë prokurorisë?
- A është bërë dorëzimi për shkak të përgatitjes së ndonjë intervenimi të policisë?
- A është dorëzuar kryerësi nga një lokacion ndërkombëtar apo vendor?
- A është kjo sjellje përgjithësisht e pritshme nga Gjykata për kryerësin? A ka qenë thjeshtë mungesë e sjelljes së keqe nga kryerësi?
- A ka qenë dorëzimi apo bashkëpunimi i rëndësishëm në thelb për zgjidhjen e rastit nga Gjykata? A ka kontribuar në mbylljen e çështjes?

6.7.3 Bashkëpunim vullnetar të personit të personit të dënuar në hetimin ose ndjekjen penale⁷⁵

Bashkëpunimi mund të merr forma të ndryshme nga lehtësimi i paraqitjes së rastit nga prokurori, dhënia e dëshmisë dhe dhënia e provave për rastet tjera, zbulimi i informatave të reja apo verifikimi i informatave të njohura, si dhe kontributi në identifikimin e

⁷⁴ Rasti nr. IT-96-22-Tbis, Aktgjykimi Dënues, Prokurori kundër Drazen Erdemovic, Tribunali Ndërkombëtar Penal për Ish Jugosllavi, (5 mars 1998), par.16.i.

⁷⁵ Kodi Penal, neni 74, par 3.9

kryerësve tjerë të veprave penale. Kjo mund të jetë edhe bashkëpunimi me policinë gjatë fazës së hetimeve.

Është shumë me rëndësi që Gjykata ta mbajë këtë rrethanë të ndarë dhe ta dalloj atë nga marrëveshja mbi pranimin e fajësisë apo bashkëpunimit formal. Aty ku ekziston strukturë formale, ajo në mënyrë të qartë i përvijon kushtet e zbutjes, kufizimet e saj dhe pritjet e prokurorisë. Gjykata duhet të supozojë, përderisa nuk sugjerohet ndryshe nga prokurori, që bashkëpunimi i plotë në të gjitha nivelet e çështjes para gjykatës është llogaritur në marrëveshje. Gjykata nuk duhet ta përdor këtë faktor për reduktim të mëtutjeshëm të një dënimi të dakorduar pasi që zvogëlimi i saj do t'i minojë marrëveshjet në të ardhmen dhe do të rezultojë në llogaritje të dyfishtë të bashkëpunimit.

Vlerësimi i bashkëpunimit të kryerësit varet si nga sasia ashtu edhe cilësia e informatës që ata e japin. Ai gjithashtu varet edhe në spontanitetin dhe vetëmohimin në bashkëpunim. Gjykata duhet ta vlerësoj nëse informata është ndarë pa pritjen e diçkaje si kthim dhe vullnetarisht, apo vetëm pa dëshirë në bazë të një veprimi të pashmangshëm të suksesit të policisë apo prokurorisë. Gjykata do të mund ta përdorte autoritetin e saj për të mësuar nga prokurori apo policia nivelin e rëndësisë apo përfitimit që nxjerrët nga bashkëpunimi me kryerësin.

Nëse gjykata e përcakton që bashkëpunimi ka qenë substancial, kjo rrethanë në përgjithësi konsiderohet si e rëndësishme për zbutje pasi që e ndihmon një gjykim ekspeditiv. Në anën tjetër, kur gjyqtarët e përcaktojnë që bashkëpunimi është bërë me ngurrim, ishte sporadik apo i ndërlidhur me ndonjë faktor të jashtëm, zbutja do të jetë më e vogël.

Pyetjet relevante përfshijnë:

- A ekziston marrëveshje formale mbi pranimin e fajësisë apo bashkëpunimin? Nëse po, a janë cekur kushtet e zbutjes në mënyrë të qartë?
- Nëse ekziston marrëveshja, a ka siguruar kryerësi informata më shumë se ato që janë paraparë brenda marrëveshjes?

- A janë dhënë informatat në pritje të zvogëlimit të dënimit?
- A ka ofruar kryerësi bashkëpunim që është substancialisht i rëndësishëm për çështjen? Zgjidhjen e të njëjtës?
- A e ka pranuar kryerësi kryerjen e veprës penale?
- A ka dhënë kryerësi dëshmi inkriminuese kundër ndonjë kryerësi tjetër gjatë hetimit dhe/apo gjykimit?
- A kanë janë gjetur provat në mbështetje të dënimit si rezultat i bashkëpunimit të kryerësit?

6.7.4 Pranimi i fajit⁷⁶

Pranimi i fajit ka qenë për një kohë të gjatë burim i zbutjes së dënimit për shumë arsye. Disa argumentojnë duke e theksuar pranimin nga ana e kryerësit të veprimeve të tij, gatishmërinë për t'u rehabilituar dhe integruar, gatishmërinë për t'u dënuar për krimet e tyre, dhe një shenjë e pendimit ndaj viktimës dhe shoqërisë. Mirëpo, zbatimi kuturu i kësaj rrethane shpie në rrethana të llogaritura dy herë në zbutjen dhe tej-vlerësimin e zbritjes përfundimtare. Praktika aktuale në Kosovë e mbështetë fuqishëm atë kur është e pranishme, kjo rrethanë është joproporcionalisht e rëndësishme në krahasim me rrethanat tjera – që tregon edhe për llogaritjen e dyfishtë dhe mbivendosjen. Për më tepër, ka pak dëshmi për të sugjeruar që zbatimi i gjerë i pranimi të fajit në rrethanat tjera është i arsyeshëm. Duke e pasur para sysh që secila rrethanë që mund ta mbështetë pranimi i fajësisë mund të vlerësohet në mënyrë të pavarur, dhe pranimi të fajësisë i jepet favori i vet diskret, Gjykata duhet të përqendrojë vlerësimin e saj vetëm në faktin që i pandehuri e ka pranuar fajin. Nuk duhet të lëshohet në pranimin e fajësisë si mbështetje për pendimin, bashkëpunimin apo ndonjë rrethanë tjetër.

Janë disa përfitime që burojnë në mënyrë të qenësishme nga pranimi i fajit që e formojnë bazën për zbutje. Arsyeja kryesore ndërlidhet me përfitimet e shoqërisë që dalin nga shmangia e gjykimit. Pranimi i fajësisë i parandalon shpenzimet që ndërlidhen me dhënien e dëshmisë nga dëshmitarët, sigurimin e pranisë së të pandehurve nga policia, ofrimin e sigurisë për procesin, ndoshta edhe koston e përkthimit, dhe përqendrimin e

⁷⁶ Kodi Penal, neni 74, par 3.10

disa gjyqtarëve në një rast në dëm të shumë rasteve tjera. Ka edhe kursime psikologjike pasi që viktimat nuk kalojnë nëpër stresin e madh mendor e të qenit të pranishme dhe dhënies së dëshmisë në gjykim. Dhe vetë sistemi mund t’ia përqendroj kohën dhe vëmendje e tij rasteve që janë ndoshta më të vlefshme për burimet e kufizuara financiare të shoqërisë, Përfundimisht, deri në një masë të kufizuar, zbutja e dënimit për ata që vullnetarisht e kanë pranuar fajësinë iu çon mesazh tjerëve që ata do të trajtohen në mënyrë të drejtë. i inkurajon tjetër që të lajmërohen, qoftë si të kryerës të paraqitur tashmë apo si të panjohur.

Akti i pranimit të fajit duhet në parim, të shpie në një formë të zvogëlimit të dënimit që i akuzuari do ta kishte marr. Mirëpo, masa e vlerës zbutëse të pranimit të fajësisë varet shumë nga momenti në të cilin është pranuar faji. Pranimit të hershëm të fajit i jepet më shumë peshë se atij që vjen më vonë, pasi që përfitimet për sistemin dhe ekonomizimin e gjyqimit janë në kulmimin e tyre. Gjithashtu besohet në përgjithësi si më i vërtetë dhe më spontan se sa për shembull përpjekja e minutës së fundit për të minimizuar dënimin në një gjykim ku të pandehurit nuk po i shkon mirë. Me përparimin e procesit gjyqësor, zbutja e mundshme duhet të zvogëlohet proporcionalisht. Mirëpo, porsa të filloj gjykimi duhet të ketë zvogëlim të dukshëm të zbutjes së dhënë pasi që përfitimi i shmangies së gjyqimit tashmë është humbur në masë të madhe – në veçanti nëse viktimat janë thirrur për të dëshmuar. Nëse faji pranohet në mes të gjyqimit gjykata duhet seriozisht ta merr para sysh që të jep zbutje minimale apo fare. Në rastin Sikirica Dhoma e dha këtë vlerësim në lidhje me kohën e pranimit të fajësisë: *“Derisa i akuzuari i cili e pranon fajësinë për akuzat kundër tij para fillimit të gjyqimit zakonisht do të pranoj dobinë e plotë të atij pranimi, ai i cili e pranon fajin në çfarëdo kohe pas kësaj, do të pranoj pak dobi por jo aq sa do të fitonte sikur pranimi i fajësisë të bëhej para fillimit të gjyqimit.”*⁷⁷

Është me rëndësi që të mbahet mend që ky zvogëlim i dukshëm në zbutjen e dënimit pas fillimit të gjyqimit nuk është ndëshkim për shfrytëzimin e të drejtës për gjykim. Është thjeshtë njohje që shpërblimi kryesor për pranimin e fajësisë vjen në rast të shmangies së

⁷⁷ Rasti nr. IT-95-8-S, Aktgjykimi Dënues, Prokurori kundër Dusko Sikirica, Damir Dosen, Dragan Kolundzija, Tribunali Ndërkombëtar Penal për Ish Jugosllavi, (nëntor 13, 2001), par. 150

kostos për shoqërinë. Përfundimisht, i pandehuri i cili e shfrytëzon të drejtën e tij për gjykim e ka një mundësi të cilën që nuk e ka i pandehuri i cili e pranon fajësinë, dhe ajo është që të shpallet i pafajshëm dhe ta heq dënimin tërësisht.

Përfundimisht, kjo rrethanë nuk duhet të ngatërrohet me marrëveshjen mbi pranimin e fajësisë. Ato janë konsiderata krejtësisht të ndryshme. Kriteret e marrëveshjes mbi pranimin e fajësisë dhe kufizimet e saj në zvogëlimin e dënimit janë theksuar në mënyrë të qartë në Kodin e Procedurës Penale, Për më tepër marrëveshja mbi pranimin e fajësisë i përfshinë të gjitha palët që pajtohen për dënimin përfundimtar për kryerësin – nuk ka zvogëlim shtesë në bazë të kësaj rrethane pasi që do të paraqiste llogaritje të dyfishtë. Vetë marrëveshja duhet të paraqesë në mënyrë adekuate kursimet për shoqërinë si dhe të gjitha rrethanat tjera lehtësuese që janë të duhura. Kjo rrethanë është e rezervuar vetëm për ato situata ku i pandehuri e pranon fajësinë pa marrëveshje me prokurorin.

Nëse gjykata ballafaqohet me situatë ku negociatat janë mbajtur por kanë dështuar, mirëpo i pandehuri në fund e ka pranuar fajin në Gjykatë pa marrëveshje, gjykata duhet ta merr para sysh dënimin e ofruar nga prokurori që ishte refuzuar nga i pandehuri. Nëse gjykata konstaton që rrethanat në lidhje me negociatat për marrëveshjen mbi pranimin e fajësisë tregojnë që kryerësi e ka refuzuar ofertën për marrëveshje mbi pranimin e fajësisë me shpresë që do të pranojë dënim më të ulët nga Gjykata, ajo duhet ta merr para sysh ndikimin e mundshëm nëse Gjykata vendos që të shqiptoj dënim më të ulët. Shqiptimi i dënimit më të ulët se ai që është ofruar në marrëveshjen për pranimin e fajësisë pa dhënë arsyetim, mund ta dekurajojë mbajtjen e negociatave të ardhshme për marrëveshjen mbi pranimin e fajësisë.

Pyetjet relevante përfshijnë:

- A e ka pranuar i pandehuri fajin në mundësinë më të hershme të mundshme?
- A ka pasur i pandehuri mundësi për t'i vlerësuar të gjitha provat e propozuara dhe dëshminë e propozuar para se ta pranojë fajësinë?
- A ka filluar gjykimin formalisht? A është dhënë dëshmia?
- A ka dëshmuar viktimën?

6.7.5 Keqardhja e shfaqur nga personi i dënuar⁷⁸

Në mesin e rrethanave tjera që kanë të bëjnë me personin e akuzuar, ‘pendimi’ tradicionalisht ka qenë konsideratë e rëndësishme për zbutjen e dënimit në pothuajse secilin sistem. Idealisht përfaqëson një njohje të vuajtjes së viktimave, njohje që vepra ka qenë gabim, marrjen e përgjegjësisë dhe gatishmërinë për t’i pranuar pasojat. Kur pendimi të bashkohet me më shumë se shprehje të keqardhjes, por me ndonjë vepër të vërtetë që demonstroi pendimin, ky është argument detyrues për zbutje. Në situata të tilla, i pandehuri i ka shfaqur të gjitha tiparet e rehabilitimit të suksesshëm dhe riintegrim sipas modelit rehabilitues të dënimit.

Par ta pranuar pendimin si rrethanë lehtësuese për caktimin e dënimit, gjyqtari duhet të jetë i bindur që pendimi i shprehur është i sinqertë. Ky vlerësim është qartazi i vështirë, duke e pasur para sysh që kjo rrethanë është e natyrës subjektive, besueshmëria e së cilës varet vetëm nga kryerësi. Kërkon nga gjykata që t’i merr para sysh jo vetëm fjalët e kryerësit por edhe provat rrethore dhe konkludimeve që mund të nxirren nga veprimet dhe sjellja. Këto tradicionalisht kanë përfshirë gjëra si:

- Deklaratat specifike të bëra nga kryerësi që shfaqin pendim dhe keqardhje.
- Veprimet pozitive të drejtpërdrejta drejt viktimës si kërkimfalja.
- Nëse ka pasur lëndim të viktimës, kërkimi apo ofrimi i menjëhershëm i ndihmës mjekësore.
- Emocionet e kryerësit të vështruara nga viktimë, kryerësi dhe/apo Gjykata.
- Nëse veprimet e kryerësit janë shkaktuar apo ashpërsuar nga ndonjë gjendje e jashtme, si përdorimi i alkoolit apo narkotikëve, kërkimi i trajtimit mjekësor.
- Sjellja e pastajshme e kryerësit si p.sh në gjykatore, me rastin e dorëzimit në polici, gjatë bashkëpunimit me prokurorinë.
- Pranimi i fajit në momentin më të hershëm të mundshëm.

⁷⁸ Kodi Penal, neni 74, par 3.11

Një shembull i pendimit të shprehur nga i akuzuari mund të merret nga rasti Simiq, i gjykuar pranë Tribunalit të Hagës, në të cilin dhoma gjyquese ka konstatuar si në vijim:

...fakti që Milan Simiq ... iu ka kërkuar falje dy viktimave të tij ...[dhe] ...gjatë deklaratës së bërë nga Milan Simiq në seancën për caktimin e dënimit në të cilën ai e shprehu “keqardhjen dhe pendimin e tij të singertë” për atë që e ua kishte bërë “bashkëqytetarëve dhe miqve të tij në shkollën fillore”, dhe që ai e kishte shfrytëzuar mundësinë për “t’iu kërkuar falje publike të gjithë atyre”.⁷⁹

Dyfishimi dhe kujdesi

Siç është diskutuar në fillim të rrethanave 3.7-3.12, shumë nga to shfaqin potencial të fuqishëm për t’u dyfishuar me njëra tjetrën. Siç mund të shihet nga lista e cekur më lartë, shumica e këtyre rrethanave citohen tradicionalisht si prova rrethore për ta mbështetur konstatimin për pendimin e kryerësit, duke rezultuar kështu në zbutje të dukshme. Mirëpo, koha dhe përvoja kanë treguar që shfrytëzimi i këtyre rrethanave si tregues është duke rënë. Me përdorim gjithnjë e më të madh të marrëveshjes mbi pranimin e fajësisë dhe pranimin të fajësisë, caktimi modern i dënimit e ka njohur që veprimet që tradicionalisht iu kanë atribuar pendimit të kryerësit ndoshta konsiderohen në mënyrë më të duhur si zgjidhje të llogaritura për zvogëlimin e ekspozimit të madh ndaj dënimit. Kodi penal e njeh këtë konsideratë duke ua caktuar shumicës nga to nga një rrethane specifike. Kjo nënkupton që Gjykata duhet ta kufizoj konsideratën e saj vetëm në ato fakte dhe rrethana që nuk i atribuohen drejtpërsëdrejti një rrethane tjetër.

Derisa pendimi mund të jetë rrethanë e rëndësishme dhe detyruese për zbutje, mungesa e pendimit nuk duhet të konsiderohet si rrethanë rënduese. Kjo vlen edhe për situatat në të cilat ekziston marrëveshja mbi pranimin e fajësisë.

⁷⁹ Rasti nr. IT-95-9/2-S, Aktgjykimi Dënues, Prokurori kundër Milan Simiq, Tribunali Ndërkombëtar Penal për Ish Jugosllavi, (17 tetor 2002), par.94.

Në përgjithësi, deklaratat apo kërkimfaljet nga i pandehuri duhet të shikohen me skepticizëm pasi që pendim i rrejshëm mund të jetë pjesë përbërëse e ciklit të dhunës së pranishme në marrëdhëniet e dhunës në familje.

Pyetjet relevante përfshijnë:

- Nëse kemi të bëjmë me lëndim të viktimës a ka ofruar kryerësi trajtim mjekësor? Gjatë kohës në fjalë?
- A i ka shprehur kryerësi pendim të drejtpërdrejtë viktimës apo dëshmitarëve?
- A ka ndërmarr kryerësi hapa për të shfaqur pendim apo pranim të përgjegjësisë?
- A ka shprehur kryerësi emocione që e mbështetë pendimin?
- A ka kërkuar kryerësi ndihmë mjekësore/psikologjike pas kryerjes së veprës penale? Në cilën periudhë kohore? A e ka bërë kryerësi këtë kur e ka parë që nuk mund t'i shmanget kapjes apo pas fillimit të procesit?
- A ka shfaqur aktiviteti apo veprimi pendim të vërtetë apo kjo është bërë për ta zvogëluar përgjegjësinë dhe dënimin?
- A ka shfaqur kryerësi pendim si përpjekje për ta bindur viktimën që të llobojë për zvogëlim apo heqje të dënimit? Në rast se është situatë e dhunës në familje?
- A i ka zbutur kryerësi dëmet apo potencialin për shpërndarje tek viktimat tjera nëse kjo është e mundur?

6.7.6 Sjellja e personit të dënuar pas konfliktit⁸⁰

Rrethana 3.12 është në shumë aspekte dispozitë që i përfshinë të gjitha, prandaj edhe kemi dështim të saj për të dhënë shembuj apo hollësi të mëtutjeshme. Nëse gjykata konstaton që sjellja e kryerësit ka merituar një masë të zbutjes, por nuk mund ta zbatojë atë tek asnjë rrethanë tjetër, Gjykata mund ta zbatojë atë te kjo rrethanë. Kjo mund të përfshijë qëndrimin, sjelljen, veprimet, pranimet, apo çfarëdo sjellje tjetër sipas rastit.

Në disa aspekte, përqendrimi në sjelljen pas konfliktit mund të sigurojë më shumë mbështetje për ashpërsim të dënimit. Kjo mund të përfshijë:

⁸⁰ Kodi Penal, neni 74, par 3.12

- Shkatërrimi i ndonjë gjurme apo prove të veprës penale (përveç nëse kjo përbënë vepër të veçantë penale);
- Ndërmarrja e veprimeve të caktuar për t'i bërë presion dëshmitarit dhe ekspertit në cilësi të dëshmitarit për të dhënë dëshmi të rrejshme apo premtimi i ndonjë shpërblimi për arritjen e atij qëllimi (përveç nëse kjo përbënë vepër të veçantë penale);

Pyetjet relevante përfshijnë:

- A është sjellja e tillë për ta merituar zbutjen?
- A e mbështetë sjellja aplikimin e ndonjë rrethane tjetër lehtësuese?
- A duket sjellja e ndërlidhur apo si reagim i një ndonjë veprimi policor apo zyrtar të bërë rishtazi?

6.7.7 Në rastet kur personi është i dënua për veprën penale të marrjes së pengjeve, rrëmbimit apo privimit të kundërligjshëm nga liria ose siç përcaktohet në nenet 175, 194 ose 196 të këtij Kodi, kontributi në mënyrë efektive për lëshimin ose për ta sjellë të gjallë personin e rrëmbyer, marrë apo ndalur ose dhënia vullnetare e informatave që kontribuojnë në identifikimin e përgjegjësve të tjerë për vepër penale.⁸¹

Rrethana 3.13 do të jetë e zbatueshme për gjykatën vetëm në rrethana të kufizuara. Në mënyrë specifike, kur kemi të bëjmë me veprat penale që ndërlidhen me rrëmbimin si Marrja e Pengjeve (175), Rrëmbimi (194), dhe Privimi i Kundërligjshëm i Lirisë (196). Në këto rrethana të kufizuara, Gjykatës do t'i duhet t'i vlerësoj të gjitha rrethanat rreth tyre për ta përcaktuar nëse kjo rrethanë do të aplikohet. Në disa aspekte, rrethana tregon një masë të pendimit nga kryerësi apo së paku një veprim afirmativ në lidhje me viktimën në përpjekje për të siguruar kthim të sigurt. Ajo gjithashtu parasheh zbutje në rrethanat kur kryerësi ofron informata për identifikimin e tjerëve, pra bashkëpunon me policinë. Qëllimi është që të sigurohet lehtësim kur një pjesë e veprës penale braktiset që ka pasur gjasa të shkoj drejt pasojave më të rënda.

⁸¹ Kodi Penal, neni 74, par 3.13

Përveç që bien në një rën nga veprat e cekura, ekzistojnë disa kritere shitesë para se gjykata të mund merr në konsideratë zbutjen. Për zbutje në lidhje me viktimën, kodi është i qartë që viktima duhet në fakt të mbijetojë. Kryerësi duhet të ofroj kontribut efektiv për kthim të sigurt të viktimës. Kjo duhet të jetë më shumë se dorëzimi i personit tek autoritetet policore, vepra e dështuar apo ngjarje aksidentale. Duhet të ketë prova që veprimet janë dizajnuar apo formuluar me qëllim të kthimit të viktimës, dhe që kur të vlerësohet tërësia e rrethanave të shihet se ato kanë ndihmuar në sjelljen a rezultatit.

Për zbutje në situatën e dytë, do të kërkohet sigurim vullnetar i informatave në lidhje me bashkëkryerësit. Masa e zbutjes do të varet në vlerësimin e gjykatës për vullnetarizmin e kontributit të kryerësit. Nëse kryerësi vullnetarisht e braktis veprën penale dhe ofron informata në lidhje me bashkëkryerësit para përfshirjes së policisë, do të ketë të drejtë për më shumë zbutje se sa kur informatat ofrohen në fund të një intervistimi të gjatë nën kërcënimin e një periudhe të gjatë të burgimit.

Dyfishimi dhe Kujdesi

Siç është cekur shkurtimisht më lartë, ekziston potencial për dyfishim të kësaj rrethane me rrethanat tjera lehtësuese. Një veprim pozitiv nga ana e kryerësit që kontribuon në lirin e sigurt të viktimës e mbështetë teorinë që kryerësi pjesërisht e ka braktisur qëllimin e tij fillestar dhe po kërkon që ta zbus rezultatit përfundimtar. Gjykata mund të konkludoj që kjo shfaqë një nivel të pendimit dhe prandaj ka mundësi për dyfishim. Ngjashëm me këtë, ofrimi vullnetar i informatave që ndërlidhet me bashkëkryerësit dyfishohet në konceptin e bashkëpunimit me policinë. Duke qenë se rrethanat janë aq të ngushta për aplikimin e kësaj rrethane, çdo provë që e mbështetë konstatimin duhet të përqendrohet në këtë rrethanë.

Pyetjet relevante përfshijnë:

- A ka mbijetuar viktima?
- A janë veprimet e kryerësit përgjegjëse për kthim të sigurt të viktimës? Nëse jo tërësisht, deri në çfarë mase? A ka qenë kontributi i papërfillshëm?
- A do të kthehej viktima e sigurt pa kontributin e kryerësit?

- A ka qenë kthimi i sigurt i viktimës qëllimi i veprimeve?
- A ka qenë qëllimi i veprimeve kthimi i sigurt i viktimës?
- A kanë qenë veprimet të motivuara nga intervenimi policor?
- A ka qenë dështimi i veprës penale i afërt me momentin e kontributit?
- A ka qenë policia e vetëdijshme për veprën penale
- A ka qenë kontributi i bazuar në ndonjë masë në braktisjen vullnetare nga kryerësi?
- A ka qenë kryerësi në paraburgim kur i ka dhënë informatat apo kontributin?
- A ka rezultuar identifikimi në kapje të kryerësve tjerë?
- A ka qenë kontributi më i madh se sa identifikimi i kryerësve tjerë?

6.8 Rrethanat Tjera Lehtësuese

Ashtu si rrethanat rënduese, nuk ka kufizime që gjykata të thirret vetëm në ato rrethana të numëruara në Kod. Mirëpo, lista është e përgjithshme dhe e zgjeruar sa duhet sa që shumë gjendje faktike që dëshmohen nga rrethanat lehtësuese tradicionale do të bien në kuadër të njërës nga këto rrethana. Para se të jashtë këtyre kufijve, Gjykata duhet që me kujdes ta vlerësoj nëse rrethana e menduar është në pajtim me praktikën e caktimit të dënimit e jo thjeshtë e bazuar në mendim personal. Lehtësimi i nënshtrohet shumë më shumë vlerave, normave dhe zakoneve shoqërore se sa ashpërsimi dhe lehtë mund ta pengoj qëllimin për zvogëlimin e dallimeve në dënime.

6.8.1 Kalimi i kohës

Një rrethanë tjetër lehtësuese që gjykata mund ta merr para sysh është kalimi i një periudhe të gjatë kohore ndërmjet kryerjes së veprës dhe kohës kur çështja është duke u trajtuar përfundimisht nga gjykata. Teoria prapa kësaj rrethane të mundshme i ka disa aspekte. Ndoshta gjykata e ka para vetës një individ i cili pas kryerjes së veprës ka jetuar jetë shembullore, ka prosperuar dhe ka shfaqur indikacione të braktisjes së çdo gjëje që i ngjason jetës kriminale, duke e shmangur nevojën për parandalim personal. Ndoshta gjykata beson që çështja është zbehur sa duhet nga mendjet e publikut dhe që nuk

ekziston më kërkesa e menjëhershme për drejtësi apo nevojë të perceptuar për parandalim të përgjithshëm. Apo ndoshta rasti është shumë i vjetër si rezultat i lënies pas dore apo situatës së mëparshme politike.

Cilado nga këto që u cekën më lartë mund të duken arsye të mundshme për zbutjen e dënimit për të pandehurin, mirëpo, gjykata duhet t'i qaset kësaj rrethane më një dozë skepticizmi. Ndonëse gjykata nuk është e obliguar që t'i shqyrtoj vetëm rrethanat lehtësuese të cekura në kod, ajo prapëseprapë duhet të veproj me kujdes, pasi që nëse del përtej mundësive, rrethana mund të jetë kontroverse apo së paku më pak e pranueshme përgjithësisht. Pavarësisht kësaj, gjykata duhet t'i mbajë në mend disa konsiderata.

Së pari, vetë kalimi i kohës nuk është i mjaftueshëm për të zbutur dënimin. Legjislacioni i ka ofruar gjykatave afate procedural mjaftë specifike për seancat si dhe afate të parashkrimit për vepra të caktuara. Këto kontrole procedural janë vendosur me qëllim të përcaktimit se kur drejtësia nuk është më e mundshme për shkak të vonesave të vazhdueshme. Për më tepër, metodat alternative ndaj burgimit gjithashtu i shërbejnë qëllimit të ndikimit në minimizimin apo parandalimin e të pandehurit gjatë çdo vonese. Ofrimi i një lloji të zbutjes qoftë edhe të përshkallëzuar për shkak të vonesave, krijon nxitjen e mbrapshtë të vonesës së proceseve edhe më tutje me shpresë të nxjerrjes së përfitimeve akoma më të mëdha.

Çfarëdo konsiderate e përfitimit të zbutjes për kryerësin nuk duhet të jepet pa vlerësim të duhur të veprimeve të kryerësit, posaçërisht nëse vetë veprimet e kryerësit kanë kontribuar në ndonjë vonesë apo kalim të kohës për të cilën gjykata po kërkon të jep zbutje (në çfarëdo cilësie). Nëse kryerësi ka marr pjesë aktive në krijimin e vonesave, apo shmangien e zbulimit apo identifikimit, nuk duhet të ketë kurrfarë konsiderate, në asnjë masë, të zbutjes së bazuar në këtë teori. Gjkata duhet ta vlerësoj kontributin e mundshëm të kryerësit në mënyrë liberale, pasi që sjellja e vazhdimin pasiv të jetës sikur nuk ka ndodhur asgjë, përgjatë një periudhe të gjatë të kohës, tregon mungesë të njohjes që sjellja ka qenë kriminale. Në fakt, ka një logjikë në argumentin që nëse ka kaluar një periudhë e madhe kohore dhe kryerësi nuk ka bërë gjëra si dëmshpërblimi i viktimës,

dorëzimi apo bashkëpunimi me gjykatën, kjo në fakt paraqet sjellje të mungesës së rehabilitimit apo pendimit.

Ngjashëm me këtë, gjykata duhet të shikoj procesin te prokuroria dhe zbatuesit e ligjit dhe të vlerësoj nëse ka pasur trajtim jo të duhur të rastit që ka shkaktuar vonesa të padrejtë. Se a do të meritohet zbutje për këtë është çështje kontroverse dhe e vështirë për t'u vlerësuar. Pavarësisht rrethanave, duhet të ketë prova të qarta të trajtimit të gabuar përveq thjeshtë kalimit të kohës. Siç është cekur më herët, legjislacioni pozitiv duhet ta udhëzoj gjykatën si duhet për atë se si t'i trajtoj vonesat e prokurorisë, në veçanti për shkak se ekzistojnë deri diku merita në faktin që prokuroria ka shpenzuar kohë dhe mund për ta paraqitur çështjen në gjykatë.

6.8.2 Urdhri i lartë

Në lidhje me mundësinë e pretendimit tradicional të urdhrit nga lartë për të akuzuarin i cili është dashur ta zbatoj atë urdhër (p.sh. një formë e detyrimit'), Neni 16 në mënyrë specifike e ndalon përjashtimin e plotë përveç në rrethana shumë të ngushta. Për sa i përket aplikimit të tij si rrethanë lehtësuese, një vlerësim i tillë do të varet shumë nga faktet dhe i mundshëm vetëm në situata ekstreme, e veçanërisht jo kur ka prova që kryerësi ka qenë pjesëmarrës me vullnet në kryerjen e veprës penale. Në një situatë të rrallë ku rrethanat mund të shpijnë në zbatim të zbutjes, Gjykata duhet ta merr para sysh nëse do të kategorizohet më mirë në Rrethanën lehtësuese 3.1.

6.8.3 Krimet e nderit

Gjyqtarët nuk duhet ta marrin para sysh zvogëlimin e dënimit për veprat penale të kryera nga anëtarë i familjes në bazë të pretendimit të kryerësit për veprim nga respekti për kulturën, traditën, fenë apo traditën, apo për kthim të të ashtuquajturit “nder”. Gjykatat duhet të sigurohen që ndalimi i këtyre arsyetimeve asnjëherë nuk konsiderohet si kufizim i të drejtave dhe lirive kulturore a fetare të kryerësit. Kjo është thelbësisht e rëndësishme në shoqëritë ku komunitete të ndryshme etnike dhe fetare jetojnë së bashku dhe në të cilat qëndrimet mbizotëruese për pranueshmërinë e dhunës në familje dallojnë varësisht nga

historiku kulturor apo fetar. Në fakt, neni 46 i Konventës së Stambollit⁸² kërkon dënim më të ashpër nëse vepra penale kryhet nga anëtar i familjes apo nga dy e më shumë persona që veprojnë së bashku.

6.8.4 Mungesa e dënimeve të mëparshme penale

Rrethana që kryerësi nuk ka dënime të mëparshme penale (andaj edhe quhet kryerës për herë të parë) shpesh konsiderohet rrethanë lehtësuese, me supozimin që personi i akuzuar i cili asnjëherë nuk ka kryer vepër penale më parë ka perspektivë më të mirë të rehabilitimit dhe reagon në mënyrë më pozitive ndaj efektit parandalues të tërë procesit gjyqësor. Kjo mund të shpie në zvogëlim të dënimit për të akuzuarin. Të qenit kryerës për herë të parë është gjithashtu në pajtim me konstatimin e ‘karakterit të mirë’ para veprës, andaj të dy rrethanat shpesh shqyrtohen në lidhje me njëra tjetrën. Mirëpo, rëndësia e sjelljes së mëparshme e të akuzuarit është rrethanë e ndërlikuar që ka implikime të mëdha në ndikimet shoqërore, pasurinë etj. Nëse gjykata e konstaton mungesën e dënimeve të mëparshme penale dhe mund të jepet zbutja, do të kërkoj gjetje të fakteve që e mbështesin përfundimin e sjelljes përkatëse dhe predispozitat për rehabilitim.

6.8.5 Sjellja e mëparshme seksuale e viktimës

Në shumë shtete, historia e mëparshme seksuale e viktimës vazhdon të përdoret me qëllim që në mënyrë jo të duhur të zhvendoset vëmendja i akuzuari tek viktimë. Historia e kaluar e viktimës nuk është relevante për besueshmërinë e saj. Nuk duhet të jetë arsye për zvogëlimin e dënimit të kryerësit.⁸³ Përfundimisht, provat për historinë seksuale të ankuses/të mbijetuarës nuk duhet të merren para sysh për zbutjen e dënimit të kryerësit.

6.8.6 Mbështetja nga viktimë

Dëshirat e viktimës apo familjes së viktimës për trajtim më të butë të kryerësit nganjëherë merren para sysh për zbutjen e dënimit. Nëse gjykata është duke e shqyrtuar një zvogëlim

⁸² Konventa e Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunën në familje, e hapur për nënshkrim më 11 maj 2011 në Stamboll, Turqi. Konventa ka hyrë në fuqi më 1 gusht 2014.

⁸³ Doracaku për gjyqtarë e prokurorë mbi dhunën në familje, Historiku i viktimës, par.10.7.3 Prishtinë (2016), fq.78.

të tillë, duhet të jetë e vëmendshme për disa çështje. E para, dëshirat e viktimës (dhe dëmshpërblimi), ndonëse shumë të rëndësishme, janë vetëm një komponentë e dënimit të përgjithshëm. Edhe nëse gjykata i heq konsideratat e viktimës në bazë të dëshirës së viktimës, prapë duhet të japë dënim i cili i plotëson nevojat e shoqërisë për sa i përket drejtësisë, parandalimit etj. Nuk duhet të jetë rrethana vendimtare për përcaktimin e dënimit përfundimtar. Kur viktimizimi është i bazuar në pronë apo humbje financiare, dëshirat e viktimës mund të merren në konsideratë më tepër në dënimin përfundimtar. Mirëpo, dënimi i shqiptuar për veprën e dhunës duhet të përcaktohet në bazë të ashpërsisë së veprës, e jo nga dëshirat e shprehura të viktimës.

Së dyti, gjykata duhet të veproj me shumë maturi nëse ka indikacione të dhunës në familje në vepër. Për të bërë zbutje Gjkata duhet të sigurohet që viktima nuk do të ekspozohet ndaj rrezikut të lartë të dhunës së mëtejshme. Kjo është detyrë shumë vështirë në shumicën e rasteve të dhunës në familje. Pajtimi është pjesë themelore e ciklit të dhunës në rastet e dhunës në familje dhe në shumë situata ekzistojnë periudha ku viktima do të vendos kundër parashtrimin të padisë apo do t'ia falë të pandehurit. Për çdo kërkesë të tillë, historia e mëparshme e marrëdhënies duhet të vlerësohet në mënyrë të thukët, në veçanti për të parë nëse ka pasur situata të ngjashme më parë ku viktima e ka braktisur ndjekjen. Ekzistojnë një numër i arsyeve të ngjashme përse arsyet shitesë mund të jetë veçanërisht e rëndësishme që ky parim të respektohet në rastet e dhunës në familje.⁸⁴

- Nuk është e dëshirueshme që viktima të ndjehet përgjegjëse për dënimin e shqiptuar.
- Ekziston rreziku që lutja për mëshirë e bërë nga viktima do të apo ka qenë e nxitur nga kërcënimet e bëra nga apo, nga frika nga kryerësi.
- Pranimi i kërkesave të tilla do t'i rrisë gjasat e përsëritjes së veprës në të ardhmen dhe tregon kryerësit dhe abuzuesve tjerë që ata mund ta kontrollojnë rezultatin duke e kontrolluar viktimën.

⁸⁴ Po aty. Dëshirat e viktimës dhe efekti i tyre në dënim, fq.79.

ZBATIMI I UDHËZUESIT NË PRAKTIKË

KAPITULLI VII

RREGULLIMI (AKORDIMI) I DËNIMEVE

7.1 Caktimi i peshës së rrethanave

Porsa gjykata t'i ketë vlerësuar si duhet të gjitha rrethanat e mundshme rënduese dhe lehtësuese, mbështetjen e tyre faktike dhe nëse ato janë relevante apo jo, ajo duhet të angazhohet në vlerësim kuantitativ. Hapi i 4 përfshinë vlerësimin dhe caktimin e peshës për secilën rrethanë të pranishme, duke i krahasuar dhe baraspeshuar rrethanat rënduese dhe lehtësuese dhe duke vlerësuar nëse ka në dispozicion rregullime shtesë. Këta hapa duhet të bëhen në lidhje me referencën në Shtojcën 1.

Caktimi i peshës së rrethanave kërkon nga gjykata që të angazhohet në një proces me dy hapa. i pari, vlerësimi i secilës rrethanë ka rëndësi të brendshme. Së dyti, gjykata duhet ta përcaktoj rëndësinë e përgjithshme të veprës.

7.2 Rëndësia e brendshme e rrethanës

Në shumë situata, vlerësimi i rrethanave do të jetë thjeshtë një vlerësim nëse ato ekzistojnë apo jo. Për ato situata ku rrethanat nuk ekzistojnë, Gjykata thjeshtë mund të kaloj në rrethanën tjetër dhe të mos e shqyrtoj atë. Mirëpo, kur një rrethanë nuk ekziston, vlerësimi nuk ndalet aty. Gjykata pastaj duhet ta vlerësoj peshën që do t'i jepet secilës rrethanë. Përcaktimi i peshës së rrethanës kërkon nga gjykata krijimin e një strukture hierarkike brenda rrethanës së caktuar dhe pastaj vlerësim të asaj se ku bie rasti i caktuar në kuadër të asaj hierarkie. Kjo do të krijoj peshë relative për atë rrethanë.

Një shembull klasik e përfshinë të pandehurin i cili e pranon fajësinë gjatë procesit gjyqësor. Vetëm për shkak se i pandehuri e ka pranuar fajësinë, ai/ajo nuk ka të drejtë automatikisht që të merr sasinë maksimale të zbutjes për shkak se e ka bërë këtë. Brenda kësaj rrethane ekzistojnë një sërë nivelesh që ndikojnë në rëndësinë e rrethanës individuale. Një i pandehur i cili e pranon fajësinë në mundësinë e parë që i jepet duhet të pranoj zbutjen maksimale në dispozicion për këtë rrethanë lehtësuese. Si krahasim, i pandehuri i cili e pranon fajësinë pak para gjykimit mund të përfitoj nga zbutja, mirëpo do të jetë substancialisht më pak. i pandehuri i cili e pranon fajësinë gjatë gjykimit nuk do të merr pothuajse asnjë përfitim nga pranimi. Nëse e konsiderojmë që përfitimi i përgjithshëm për sistemin për sa i përket shpenzimit të burimeve është qëllimi i lejimit të zbutjes për pranim të fajësisë, atëherë sa më shumë burime që të kursehen aq më shumë zbutje do të ofrohet.

Për secilën rrethanë gjykata duhet të bëjë analiza për ta përcaktuar nëse i pandehuri ka të drejtë që të ketë përfitim të plotë të rrethanës në bazë të fakteve të prezantuara. Secila rrethanë e paraqitur në pjesët e paraqitura më pjesët e mëparshme për rrethanat lehtësuese dhe rënduese i parashohin disa ndarje të mundshme për t'u marr në konsideratë nga gjykata, mirëpo lista nuk është shteruese.

7.3 Serioziteti i veprës penale

Porsa gjykata ta ketë përfunduar shqyrtimin e të gjitha rrethanave, ta ketë përcaktuar praninë e tyre dhe vlerësuar vlerën e tyre të brendshme, hapi i radhës është që ta përcaktoj seriozitetin e përgjithshëm të veprës në bazë të rrethanave që janë në ligj dhe atyre që nuk janë. Serioziteti është komponenti kyç i përcaktimit të dënimit përfundimtar dhe është kombinim i shqyrtimit të dy aspekteve kyçe, fajësisë së të pandehurit në kryerjen e veprës dhe dëmin e shkaktuar nga vepra penale. Në përgjithësi sa më e lartë fajësia e të pandehurit dhe dëmi i shkaktuar, aq më i lartë duhet të jetë dënimi. Serioziteti nuk do t'i përfshijë të gjitha rrethanat e cekura në kod, por vetëm ato që tradicionalisht konsiderohen të duhura. Porsa të jetë vlerësuar serioziteti, mund të merren në konsideratë edhe rrethanat tjera të mbetura.

Me shqyrtimin nga ana e gjykatës së këtyre dy rrethanave duhet të theksohet prapë që NUK duhet të ketë llogaritje të dyfishtë të rrethanave nëse rrethanat janë element i veprës penale. Siç është diskutuar më herët, Kodi Penal përmban shumë vepra penale derivative që TASHMË marrin në konsideratë rrethanat e parapara në ligj të numëruara më poshtë, ato nuk mund të përdoren prapë për ta shqyrtuar seriozitetin të veprës penale. Përveç kësaj, siç është shpjeguar më herët, rrethanat e numëruara më poshtë kanë potencial për t'u dyfishuar me njëra tjetrën. Gjykata duhet të jetë e kujdesshme për të mos e marr para sysh cilindo fakt të një rasti të caktuar për më shumë se një rrethanë.

7.3.1 Rrethanat që ndikojnë në fajësinë e të pandehurit

Rrethanat në vijim janë rrethana relevante për të përcaktuar nivelin e fajësisë së të pandehurit. Këto rrethana do të tregojnë që i pandehuri ka qenë pjesëmarrës me dashje dhe ka qenë kontribues i madh ose arkitekt i veprës apo, e kundërta, pjesëmarrja ka qenë minimale apo ka pasur rrethana që ndikojnë në nivelin e vlerësuar të pjesëmarrjes. Në përgjithësi, shkalla e ndryshme e fajësisë do të dallojë nga niveli i një kryerësi të zakonshëm.

7.3.1.1 Shkallë më e lartë e fajësisë

a. Rrethanat e cekura në ligj

- 2.1 shkalla lartë e pjesëmarrjes së personit të dënuar në veprën penale;
- 2.2. shkalla e lartë e dashjes nga ana e personi të dënuar, përfshirë çfarëdo prove të paramendimit;
- 2.11. nëse vepra penale është kryer si pjesë e veprimtarisë së grupit të organizuar kriminal dhe/ose;
- 2.9. çfarëdo keqpërdorimi të pushtetit ose pozitës zyrtare nga personi i dënuar në kryerjen e veprës penale;
- 2.10. dëshmi të shkeljes së besimit nga ana e personit të dënuar;

b. Rrethanat që nuk janë cekur në ligj

- Nëse i pandehuri qëllimisht ka shkaktuar dëm më të madh se që ka qenë e nevojshme për kryerjen e veprës penale

- Nëse i pandehuri i ka shënjestruar viktimat për shkak të cenueshmërisë, moshës apo të qenit të pambrojtur

7.3.2.1 Shkallë më e ulët e fajësisë

3.1. rrethanat të cilat për pak nuk arrijnë të jenë bazë për përjashtimin e përgjegjësisë penale, si për shembull, aftësia e zvogëluar mendore;

3.4. dëshmia që personi i dënuar ka luajtur rol relativisht të vogël në veprën penale;

3.5. fakti që personi i dënuar ka marrë pjesë në veprën penale jo si kryes kryesor por përmes ndihmës, inkurajimit ose duke ndihmuar tjetrin në ndonjë mënyrë tjetër;

3.2. dëshmia për provokim nga ana e viktimës;

3.6. mosha e personit të dënuar, i ri apo i moshuar;

7.3.2 Rrethanat që kanë ndikim në nivelin e dëmit

Rrethanat në vijim janë rrethana relevante për të përcaktuar nivelin e dëmit të shkaktuar nga vepra penale. Në përgjithësi këto rrethana do të tregojnë që vepra penale ka pasur shkallë më të lartë apo më të ulët se ajo e theksuar nga dispozitat specifike të veprës penale në Kod. Këto mund të përfshijnë numrin e viktimave apo shkallën e lëndimit të viktimave.

7.3.2.1 Shkallë më e lartë e dëmit

a. Rrethanat e cekura në ligj

2.3. prania e dhunës ose kanosjes me dhunë në kryerjen e veprës penale;

2.4. nëse vepra penale është kryer në mënyrë posaçërisht mizore;

2.5. nëse vepra penale përfshin disa viktima;

2.6. nëse viktimat e veprës penale ka qenë posaçërisht të pambrojtur apo të ndjeshme;

2.7. mosha e viktimës, nëse është i ri apo i moshuar;

2.8. shkallën e dëmit të shkaktuar nga personi i dënuar, përfshirë vdekjen, lëndimin e përhershëm, transmetimin e sëmundjes tek viktimat apo çfarëdo dëmi tjetër të shkaktuar viktimës ose familjes së saj/tij;

b. Rrethanat që nuk janë cekur në ligj

- Nëse i pandehuri qëllimisht ka shkaktuar dëm më të madh se që ka qenë e nevojshme për kryerjen e veprës penale dhe niveli i dëmit nuk është cekur si rrethanë e cekur më lartë.
- Niveli i dëmit të shkaktuar jofizik apo humbja financiare ka qenë dukshëm më e madhe se që ka qenë e nevojshme apo është shkaktuar përveç dëmit fizik.

7.3.2.2 Shkallë më e ulët e dëmit

3.7. dëshmia që personi i dënuar ka bërë restituimin apo kompensimin e viktimës;

7.4 Rëndësia relative dhe qëllimet e dënimit

Përveç rregullave të përgjithshme për përcaktimin e peshës së secilës rrethanë të përshkruar më lartë, Gjykata duhet t'i merr para sysh edhe aspektet në vijim për ta përshtatur edhe më tutje dënimin.

 E para është rëndësia relative. Siç është diskutuar në tërë doracakun, jo të gjitha rrethanat duhet/do të konsiderohen të barabarta njëra me tjetrën në llogaritjen e përgjithshme. Rekomandimi i Këshillit të Evropës në lidhje me njëtrajtshmërinë e dënimeve thotë: “Kurdo që është e mundshme, ligji apo praktika duhet të bëjë përpjekje për përkufizimin edhe të këtyre rrethanave të cilat duhet të konsiderohen relevante për sa i përket veprave të caktuara.”⁸⁵ Në përgjithësi duhet të zbatohen parimet në vijim:

- Ashpërsimi i dukshëm
 - Trauma/lëndimi i vuajtur nga viktimat(t)
 - Cenueshmëria e viktimës(ave)
 - Mizoria e shkaktuar
 - Keqpërdorimi i autoritetit apo besimit
 - Pjesëmarrja e shprehur

- Zbutja e dukshme
 - Pendimi/përpjekjet për minimizim të ndikimit
 - Pranimi i fajit
 - Pjesëmarrja indirekte/ pjesëmarrja përmes presionit
 - Bashkëpunimi me autoritetet
 - Njohuria e kufizuar e veprimeve
- Konsiderata e ulët
 - E kaluara kriminale (përveç nëse është recidivist)
 - Mosha
 - Karakteri i mirë
 - Statusi familjar

 Elementi i dytë që duhet të merret parasysh gjatë vlerësimit të rrethanave relevante rënduese dhe lehtësuese për shqiptim të dënimit është që ato duhet të jenë koherente me synimin që e ka dënimi. Për shembull nëse njëri nga synimet kryesore është rehabilitimi apo risocializimi, atëherë rrethanat si pendimi dhe bashkëpunimi i kryerësit do të marrin rol dhe rëndësi qendrore në caktimin e dënimit; ndërsa nëse qasja ndëshkuese mbizotëron në caktimin e dënimit, duhet të mbizotërojnë rrethanat që ndërlidhen me rolin e të akuzuarit në kryerjen e veprës penale dhe me dëmin e shkaktuar viktimës. Kjo do ta inkurajojë, për shembull, dënime më të rënda për vepra penale në të cilat është shkelur pozita e besimit apo autoritetit, dhe për veprat penale të kryera me mizori, sadizëm apo të motivuara nga paragjykimi, diskriminimi apo urrejtja për viktimat veçanërisht të cënueshme; dhe të shqiptojnë dënime më pak të ashpra në lidhje me rastet ku kemi pendim, dhe bashkëpunim me të akuzuarin, prokurorin dhe autoritetet gjyqësore. Ashtu si te shqyrtimi i rrethanave të rëndësishme, për hir të thjeshtësisë, sugjerohet që thjeshtë të bëhet zvogëlim deri në 25% për ato rrethana që nuk ndërlidhen drejtpërsëdrejti me qëllimet e përgjithshme të caktimit të dënimit që gjykata i ka identifikuar. Nëse gjykata e ka marr qasjen që të gjitha qëllimet e dënimit janë njëlloj të rëndësishme, nuk do të ketë nevojë të angazhohet në këtë akordim.

Ajo që është e dukshme është që rrethanat që merren para sysh në përcaktimin e dënimeve janë të natyrës së ndryshme por esencialisht të ndërlidhura me: qëllimet e caktuara për dënimin, ndikimin që ushtrohet nga parimet e përgjithshme, rrethanat specifike të rastit dhe aspektet e tij procedurale.

VEPRAT PENALE KUNDËR JETËS DHE TRUPIT

Më poshtë është dhënë përshkrim i rrethanave që do të përdoren kur të përcaktohet niveli i zbutjes/ashpërsimit në këtë kategori të veprave dhe një shembull i procesit të vlerësimit. Lista nuk është shteruese e as nuk duhet të konsiderohet si kumulative pasi që kjo kategori do të mund të përfshij nga veprat që janë të vogla për nga natyra deri të ato të rënda. Varësisht nga rrethanat e rastit, pesha e veprës specifike në këtë kategori dhe elementet e asaj vepre të caktuar gjyqtarët duhet ta shqyrtojnë se cilat rrethana do të vlejné në këtë kategori. Përshkrimi narrativ i rrethanave të ndryshme lehtësuese dhe rënduese në udhëzues përfshinë analizë më të thukët të rrethanave dhe gjyqtarët inkurajohen që t'i referohen një pjese specifike të tekstit me qëllim të individualizimit të dënimit.

Pikat individuale të fillimit janë përkufizuar për një dënim apo kufij specifik të paraparë për atë vepër. Zbutja dhe ashpërsimi do të shqyrtohen vetëm pasi të jetë specifikuar pika fillestare:

Shembuj të rrethanave lehtësuese relevante të mundshme dhe përdorimit të tyre për zbutje të dënimit	
Rrethanat e zbutjes së dënimit	Sqarimi
Provokimi nga viktimi	Varësisht nga specifikat e veprës penale, provokimi mund të luaj rol shumë të rëndësishëm në zbutjen e dënimit apo mund të mos ketë fare rol në të. Provokimi mund të jetë rrethanë më e fuqishme në veçanti nëse ka ndodhur për periudhë të gjatë kohore. Në rastet kur kemi të bëjmë me marrëdhënie të dhunshme, provokimi shpesh përdoret si mbrojtje nga kryerësit, mirëpo në raste të tilla, provokimi nuk duhet të shërbej për zbutje të dënimit, e as nderi apo tradhtia në marrëdhënie nuk duhet të llogariten si provokim. Në pjesën përshkruese të udhëzuesit që i referohet provokimit, gjyqtarët mund të gjejnë më shumë udhëzime për përdorimin e provokimit si rrethanë lehtësuese për rrethana të ndryshme dhe pyetjet e parashtruara me qëllim të përcaktimit se çka mund të konsiderohet si provokim i vlefshëm (për më shumë informata shiko fq.106-109).
Vetëmbrojtje e tepruar	Kjo rrethanë do të përdoret për zbutjen e rasteve të caktuara të ngacmimit të vazhdueshëm nga viktimi (shembull. Ngacmim i personit nga bashkëmoshatarët) apo në kontekst familjar kur ka pasur dhunë të

	vazhdueshme në marrëdhënie. Këto situatë mund të nxisin reagime të çuditshme nga viktimat e cili/e cila në këtë rast bëhet kryerës. Ekziston hulumtim shkencor për atë që quhet sondomi i gruas së rrahur që është gjendje fizike dhe psikologjike e personit i cili ka vuajtur nga abuzimi i vazhdueshëm emocional, fizik apo seksual nga partneri në marrëdhënie familjare. Viktimat e abuzimit të tillë të vazhdueshëm mund të reagojnë në mënyrë të tepruar dhe jodomosdoshtimisht reagojnë në momentin kur ka ndodhur abuzimi dhe si të tilla nuk e plotësojnë kriterin e mbrojtjes së nevojshme, mirëpo mund të konsiderohet si rrethanë shumë e rëndësishme për zbutjen e dënimit.
Pozita e pafavorshme sociale	Janë personat që pranojnë asistencë sociale, jetimët, kryerësi që jeton në mjedis të prirur për dhunë dhe vepra tjera penale. Për shkak të situatës personale dhe/apo mjedisit në të cilin këta persona jetojnë, ata kanë më shumë potencial për t'u përfshirë në këtë lloj të veprave, shpesh me qëllim të mbijetesës në të zonë. Kjo rrethanë e mundshme lehtësuese mund të përdoret vetëm si zbutje më e ulët.
Roli i vogël i kryerësit apo rastet kur kryerësi nuk ka qenë kryerësi kryesor në rastet si ndihma dhe nxitja, apo dhënia e asistencës personit tjetër.	Nëse vepra penale është kryer nga më shumë se një person, gjykata duhet ta vlerësojë rolin dhe kontributin e secilit kryerës në kryerjen e veprës penale dhe nëse roli është më i vogël, apo në krahasim me kryerësin/it e tjerë ky kryerës nuk ka përdorur armë apo nuk ka qenë mizor ndaj viktimës etj. pra çdo gjë që mund ta tregoj rolin më të vogël të këtij kryerësi. (për më shumë informata shiko fq.115-117).
Mosha dhe/apo mungesa e pjekurisë ka ndikim në përgjegjësinë e kryerësit	Nëse kryerësi është i moshës së re, p.sh. më i ri se 18 vjeç, kjo mund të jetë rrethanë për ta treguar mungesën e pjekurisë. Një kryerës më i moshuar gjithashtu mund të mos jetë i vetëdijshëm për peshën e veprimeve të tij dhe që ato e rrisin nivelin e veprës penale. Varësisht se a është kryerësi i ri apo i moshuar, gjyqtari duhet ta vlerësojë nivelin e zbutjes nga kjo rrethanë për ta përcaktuar dënimin përfundimtar, mirëpo nuk duhet automatikisht të llogaritet si rrethanë lehtësuese. (për më shumë informata shiko fq.117-121).
Goditje e vetme/incident i izoluar	Kjo rrethanë ka të bëjë me mungesën e paramendimit. Derisa paramendimi luan rol shumë të rëndësishëm në ashpërsimin e veprës penale, mungesa e paramendimit gjithmonë duhet të vlerësohet në lidhje me rrethanat tjera, p.sh. nëse personi është recidivist etj. Rrethanat do ta përcaktojnë pastaj se çfarë peshe ka.
Përcaktimi/demonstrimi i hapave që janë ndërmarr për ta trajtuar varësinë e sjelljeve të kryerësit	Një shembull i kësaj rrethane do të ishte nëse kryerësi është i varur nga droga apo alkooli dhe kryen vepra penale derisa është në ndikim të substancave të tilla. Zbutja do të ishte e mundshme nëse i njëjti do të ndërmerre hapa vullnetarisht për ta adresuar këtë çështje si pjesëmarrja në ndonjë lloj trajtimi. E njëjta do të vlente për personat të cilët mund të kenë problem me zemërimin dhe të cilët vullnetarisht shkojnë në trajtim të menaxhimit të zemërimit apo edhe në terapi për çiftin në rast të ndonjë incidenti në familje. Mirëpo kjo rrethanë nuk do të kishte peshe të rëndësishme nëse nuk bëhet vullnetarisht por urdhërohet nga gjykata.
Sjellja e kryerësit pas kryerjes së veprës penale/pendimi;	Sjellja shembullore e kryerësit mund të konsiderohet si rrethanë lehtësuese. Në çdo rrethanë, pesha e kësaj rrethane duhet të vlerësohet në mënyrën se si ndërlikohet me rrethanat tjera si: ofrimi i ndihmës dhe dërgimi i viktimës në spital si veprim i pendimit. Është me rëndësi të vlerësohet se çka nënkupton pendimi dhe kur ndodh dhe si ndërlikohet me veprimet që ndërmerren për ta vërtetuar pendimin e tillë.

	Kjo është edhe provë për hapat që kryerësi i ka ndërmarr për ta zbutur dëmin e shkaktuar nga vetë ai. Varësisht nga rrethanat e përgjithshme, kjo rrethanë mund të ketë rol të madh apo të vogël në zbutje (për më shumë informata shiko fq.110, 121-133) .
Kryerësi e ka dëmshpërblyer apo kompensuar viktimën	Duhet të ekzistoj dallim ndërmjet kohës kur është bërë kompensimi, a ka qenë menjëherë pas kryerjes së veprës, apo pas një periudhe të shkurtër, nga koha kur është bërë kompensimi nën kërcënim të dënimit. Kjo mund të ndikoj në peshën që i jepet kësaj rrethane gjatë përcaktimit të dënimit (për më shumë informata shiko fq.122-123).
Bashkëpunimi i përgjithshëm i kryerësit me gjykatën	Nëse merret para sysh kjo duhet të llogaritet kumulativisht si një rrethanë lehtësuese e cila përfshinë: dorëzimin vullnetar, sjelljen e mirë gjatë procesit gjyqësor, respektimin e urdhrave të gjykatës. Pësia i jepet në bazë të nivelit të bashkëpunimit të tillë. Ndoshta një shembull i dy personave që janë dorëzuar vullnetarisht, ku njëri ka pasur edhe sjellje të mirë gjatë gjykimit kurse tjetri nuk ka pasur sjellje të mirë gjatë gjykimit. Vlerësimi mund të jetë që ky i dyti e ka humbur shansin e llogaritjes së dorëzimit të tij vullnetar si rrethanë lehtësuese. Kërkohet vëmendje në rastet e dhunës në familje, duke e pasur para sysh dinamikën e përgjithshme të marrëdhënies së dhunshme. Sjellja e kryerësit si rregull në këto vepra penale nuk duhet të ketë kurrfarë peshe për zbutjen e dënimit (për më shumë informata shiko fq.121-125).
Pranimi i fajësisë	Kjo është çështje më e gjerë që ndërlidhet me disa kategorizime kur dhe si ka ndodhur, nëse është bërë ndonjë dëmshpërblim për viktimën dhe nëse ndërlidhet me rrethanat tjera si pendimi etj. (për më shumë informata shiko fq.31,42,127-129 dhe më shumë referenca tjera në tërë tekstin e Udhëzuesit).
Marrëveshja mbi pranimin e fajësisë	Ashtu si në rastet tjera, ndikimi që marrëveshja mbi pranimin e fajësisë do ta ketë në një vepër të caktuar varet nga koha kur kryerësi e ka lidhur marrëveshjen, përmbajtja e marrëveshjes, nëse është përfshirë edhe dëmshpërblimi, ndonjë bashkëpunim dhe dobia që ka dalë nga ai bashkëpunim, nëse kryerësi dhe familja e tij/saj mund të jenë në rrezik potencial për shkak të bashkëpunimit. Për më tepër për vlerën e marrëveshjes mbi pranimin e fajësisë shih shpjegimin (për më shumë informata shiko fq.13,126, 191-194 dhe më shumë referenca tjera në tërë tekstin e Udhëzuesit).
Kujdestar dhe mbajtës kryesor i të afërmeve të varur nga ai	Kjo rrethanë mund të përdoret për zbutje të dënimit varësisht nga rrethanat e rastit si “dëm anësor” që burgimi do të kishte në anëtarët e varur të familjes së kryerësit por, nuk duhet të përfshihet automatikisht vetëm për shkak se kryerësi ka familje. Kërkohet kujdes kur të vlerësohet kjo rrethanë në rastet e veprave penale të kryera në familje (shih f. 113).
Kalimi i kohës nga ngjarja e veprës penale	Duhet të ketë vlerësim thukët të kësaj rrethane . Hapi i parë është që të vlerësohet nëse kryerësi ka kontribuar në kalimin e kësaj kohe në të cilën rast kjo rrethanë do të përdorej si rrethanë rënduese. Në të kundërtën, kalimi i kohës nëse nuk bëhet me fajin e kryerësit dhe nëse shoqërohet me sjellje tjetër shembullore të kryerësit etj. do të mund të luante rol të rëndësishëm në zbutje (për më shumë informata shiko fq.135-137).

Shembuj të rrethanave rënduese relevante të mundshme dhe përdorimit të tyre për ashpërsim të dënimit

Rrethanat rënduese	Sqarimi
Prania e tjerëve si anëtarët e familjes apo publiku	Kjo rrethanë mund të ketë peshë rënduese në caktimin e dënimit. Mund të zgjerohet për ta përfshirë poshtërimin në sy të tjerëve por edhe efektin që do ta ketë në viktimën dhe tjerët. Në veçanti nëse për shembull kur sulmi ka ndodhur në mjedis shkollor, viktimë do të mund të ngacmohej më tutje nga tjerët. Shembull tjetër do të ishte për shembull nëse viktimë është figurë publike dhe sulmi ka ndodhur në publik (për më shumë informata shiko fq. 47,73 etj).
Përdorimi i armës apo sendit të barasvlershëm (për shembull përdorimi i acidit, kafshës etj.)	Varësisht nga mjetet që përdoren për ta kryer këtë kategori të veprës penale, kjo rrethanë mund të ketë peshë të madhe në ashpërsim. Nuk është e nevojshme që medoemos të ketë pasur armë të përfshirë. Mjete tjera të përshkruara në kolonë mund të jenë edhe më serioze (për më shumë informata shiko fq.67)
Qëllimi për të shkaktuar dëm më të madh se ai që është shkaktuar me veprën penale	Shembull i këtij ashpërsimi do të ishte goditja e viktimës me shkop të drunjtë apo metalik me qëllim të vrasjes apo lëndimit të rëndë të viktimës që fatmirësisht ka përfunduar me lëndim më të vogël të viktimës. Qëllimi duhet të mbajë peshë serioze në ashpërsim.
Kryerja e veprës penale në mënyrë mizore apo çnjerëzore/qëllimshëm shkaktonte dëm më të rëndë se që është i nevojshëm për kryerjen e veprës	Pjesa shpjeguese e udhëzimeve përmban përshkrim të zgjeruar të kësaj rrethane (për më shumë informata shiko fq.32,45, 68-75 dhe në tërë tekstin e Udhëzuesit). Kjo rrethanë është shumë e rëndësishme për ashpërsim të madh të dënimit.
Keqpërdorimi i pozitës së besimit	Rrethanë rënduese nëse kryerësi është kujdestar, infermiere apo dikush të cilit iu është besuar personi i pambrojtur. Kjo ndërlihet me rrethanat tjera rënduese si viktimë e cënueshme e moshuar etj. (për më shumë informata shiko fq. 41, 88-90).
Dënimet e mëparshme dhe/apo sjellja e keqe e përsëritur ndaj viktimës	Shumë e rëndësishme si rrethanë rënduese në veçanti nëse është bërë sjellje e njëjtë apo agresive ndaj apo kundër viktimës së njëjtë. (për më shumë informata shiko fq.47,73-75,95-99 dhe në tërë tekstin e Udhëzuesit në veçanti ato që i referohen veprave në kontekst familjar).
Vepra penale e kryer në grup prej dy e më shumë personave/Shkalla e lartë e pjesëmarrjes së personit të dënuar	Një vepër e kësaj kategorie e kryer nga më shumë se një individ ka më shumë potencial për të shkaktuar dëm. Ashpërsimi varet nga cënueshmëria e viktimës, mizorisë së veprës, e kombinuar me përdorim të mjeteve për kryerjen e veprës etj. Ashtu siç merret para sysh shkalla e ulët e pjesëmarrjes së kryerësit, shkalla e lartë e pjesëmarrjes së kryerësit në veprën e kryer nga më shumë se një person duhet të adresohet si rrethanë shumë e rëndësishme rënduese (për më shumë informata shiko fq.57,64-66, 90-92 etj.)

Çfarëdo prove për paramendim	Paramendimi është rrethanë serioze e ashpërsimit, në veçanti kur shoqërohet me rrethanat tjera (për më shumë informata shiko fq. 46,64-66).
Vepra e kryer kundër shumë viktimave	Rrethanë shumë e rëndësishme për ashpërsim. Duhet të merret në konsideratë edhe në rastet e dhunës në familje kur ka fëmijë në atë marrëdhënie. Fëmija, ndonëse nuk është viktimë e drejtpërdrejt e abuzimit fizik, të jetuarit në një shtëpi të dhunshme ka ndikim shumë të rëndë psikologjik mbi atë fëmijë (për më shumë informata shiko fq. 75-78, 142 dhe në tërë tekstin që i referohet viktimizimit).
Vepra e kryer ndaj viktimave të pambrojtura dhe/apo armiqësia ndaj viktimës e bazuar në aftësinë e kufizuar, shkakun se është fëmijë, i moshuar etj.	Në raste të shpeshta veprat penale kundër jetës dhe trupit kryhen kundër kategorive më të cenueshme siç është përshkruar në kolonë. Kryerësi është shumë më i pushtetshëm se sa viktimë, apo ata janë dukshëm në pozitë të pabarabartë me njëri tjetrin (për më shumë informata shiko fq. 46-47,68,79-83).
Vepra e kryer ndaj personit apo grupit të personave për shkak të origjinës, kombësisë, orientimit seksual apo tjera	Armiqësia dhe veprat që si shënjestër e kanë një grup të caktuar, duhet të përfshihen gjithmonë si rrethana rënduese (për më shumë informata shiko fq. 93-96).
Efekti psikologjik mbi viktimën apo familjen e viktimës;	Kjo rrethanë është shumë e rëndësishme në krimet shumë të rënda që shpijnë në aftësi të kufizuar të viktimës apo edhe vdekje. Sulmi i vazhdueshëm ndaj të njëjtës viktimë mund të shpie në efekte afatgjata dhe t'i bëjë viktimat të ndjehen të kërcënuara gjatë gjithë kohës. Ndikimi që krimi e ka në familje duhet të llogaritet për ashpërsimin e dënimit gjatë gjithë kohës. (për më shumë informata shiko fq.46-47, 72-83 etc).
Vendi ku është kryer vepra penale	Kjo rrethanë mund të nënkuptoj kryerjen e veprës penale në afërsi të shkollës apo vendeve tjera të ngjashme. Në veçanti gjyqtari mund ta konsideroj këtë si rrethanë shumë rënduese kur kryerësi qëllimisht e ka joshur viktimën në një vend më të largët apo zonë të izoluar ku nuk ka qasje për ndihmë mjekësore pasi që kjo mund të nënkuptoj që është përfshirë edhe paramendimi dhe përpjekja për t'i fshehur provat, andaj edhe do të shpie në dënim maksimal. (shih edhe fq.41).

7.6 Baraspeshimi i rrethanave – Vlerësimi i dënimit

Koncepti i baraspeshimit të rrethanave rënduese dhe lehtësuese është funksioni thelbësor i Gjykatës në llogaritjen e dënimit përfundimtar. Koncepti, i cili drejtpërsëdrejti përshtatet në strukturën e kodit penal, është që Gjykata e përcakton nëse rrethanat rënduese apo lehtësuese janë të zbatueshme, Gjykata do ta lëvizë dënimin lartë apo poshtë brenda kufijve të përcaktuar. Porsa ti ketë vlerësuar secilën rrethanë lehtësuese dhe rënduese, ta ketë marrë para sysh ekzistimin e tyre dhe përcaktuar peshën e tyre, gjykata duhet ta përcaktoj nëse njëra rrethanë ka peshë më të madhe se tjetra dhe kështu ta përcaktoj dënimin. Kjo arrihet përmes përdorimit të diagramit të caktimit të dënimit në shtojcën 1.

Shtojca 1 i përcakton minimumet e dënimit të të gjitha dënimet ligjore të parapara në ligj në Kodin Penal dhe legjislacionin ekzistues. Numrat dhe shkronjat në krye dhe anash shtojcës janë vetëm për qëllim të referimit dhe nuk kanë ndikim në mënyrën e llogaritjes së dënimit. Çdo vepër penale në kod dhe legjislacion ekzistues është përfaqësuar në kolonën 1 siç është përshkruar në këtë Kod. Nuk ka dallim mes veprave të ndryshme që e kanë dënimin e njëjtë. Andaj, dënimet e numëruara në katrorin A1 prej 3 muaj deri 1 vit do të vlejné për SECILËN vepër që mbartë dënim prej 3 muaj deri 1 vit. Janë shtatë grupe të dënimeve të aranzhuar në bazë të dënimeve të ngjashme. Për shembull, të gjitha dënimet që nuk kanë dënim minimal dalin në kategorinë I, dënimet minimale prej 1 viti paraqiten në kategorinë III etj. Kjo është vetëm për lehtësi të referimit.

Në krye të diagramit janë 9 kolona. Kolona 2 është për referencë të shpejtë për atë se a i plotëson kushtet ndonjë vepër e caktuar sipas CILËSDO rrethanë për dënim me kusht siç është përkufizuar dhe kufizuar në nenin 52, Kolonat 3 dhe 4 vlejné vetëm kur kemi zbutje nga neni 75. Përfundimisht, shumica e tabelës, kolonat 5-9 i përcaktojnë kufijtë minimal të dënimit varësisht nga sasia e zbutjes dhe ashpërsimit.

Siç është përshkruar më lartë në doracak, dënimi në kolonën 7 përbënë pikënisjen për gjykatën gjatë përcaktimit të dënimit përfundimtar dhe përbënë përafërsisht gjysmën e

dënimet të përcaktuar me ligj. Mirëpo, kjo nuk është VETËM pikënisje. Ky dënim do të jetë dënim përfundimtar në situatat ku Gjykata përcakton që nuk ka ASNJË rrethanë rënduese apo lehtësuese apo që ato e kanë anuluar njëra tjetrën, p.sh. nëse ajo janë të barabarta njëra me tjetrën.

7.6.1 Bërja e dallimit mes kategorive

Një vendim i rëndësishëm në përcaktimin e dënimet përfundimtar është vendimi se cila kolonë vlen për situatën specifike të të pandehurit. Ndonëse nuk ka ndonjë mënyrë matematikore për ta vënë këtë përcaktim, ekzistojnë disa parime që duhet të shërbejnë si udhëzime për gjykatën. Është me rëndësi që të theksohet se informatat në fillim të secilës kolonë në shtojcën 1 janë vetëm për udhëzim të përgjithshëm. Më poshtë janë disa konsiderata dhe përshkrime që japin më shumë hollësi për atë se çfarë rrethanash vlejnë për secilën kolonë.

Kolona 7: Pikënisja

- Nuk ka as rrethana rënduese e as lehtësuese;
- Rrethanat rënduese dhe lehtësuese janë të barabarta dhe asnjëra nuk mbizotëron mbi tjetrën (nuk ka rëndësi nëse ka sasi të madhe apo të parëndësishme – por vetëm që ato e anulojnë njëra tjetrën).

Kolona 6: Zbutja më e madhe se Ashpërsimi

- Ekzistimi i së paku një rrethane për zvogëlim të fajësisë, dëmit apo zbutje tjetër, në çfarëdo sasi, dhe nuk ka asnjë rrethanë rënduese;
- Ekzistimi i pak rrethanave rënduese së bashku me shumë rrethana lehtësuese apo zbutëse (rrethanë individuale apo rrethana të kombinuara) në sasi më të madhe se sa rrethanat rënduese.

Kolona 5: Zbutja dukshëm më e madhe se sa ashpërsimi

- Ekzistimi i së paku dy rrethanave për zvogëlim të fajësisë apo dëmit dhe asnjë/ose një rrethanë të vogël rënduese (mund të jenë dy rrethana të një lloji apo kombinim);
- Marrëveshja mbi pranimin e fajësisë apo pranimi i fajësisë në fazë të hershme të procesit pa asnjë asnjë/ose një rrethanë të vogël rënduese
- Rrethana lehtësuese të kombinuara në përgjithësi (të cilitdo lloji) në sasi shumë më të madhe se sa rrethanat rënduese.

Kolona 4: zbutja nga neni 75

- Zbutje veçanërisht e dukshme e bazuar në ekzistimin e zbutjes së dukshme në shumë rrethana dhe asnjë/ose një rrethanë të vogël rënduese;
- Ekzistimi i së paku dy rrethanave për zvogëlim të fajësisë apo dëmit (mund të jenë dy rrethana të një lloji apo kombinim) së bashku me rrethana tjera lehtësuese dhe asnjë/ose një rrethanë të vogël rënduese;
- Marrëveshja mbi pranimin e fajësisë apo pranimi i fajësisë në fazë të hershme së bashku me rrethana lehtësuese shtesë dhe pa asnjë/ose një rrethanë të vogël rënduese;

Kolona 3: Zbutja nga neni 75

- Ekzistimi i së paku dy rrethanave për zvogëlim të fajësisë apo dëmit (mund të jenë dy rrethana të një lloji apo kombinim) së bashku me rrethana tjera të dukshme të zbutjes dhe asnjë rrethanë rënduese;
- Rrethana të jashtëzakonshme lehtësuese dhe asnjë rënduese;
- Marrëveshja mbi pranimin e fajësisë në fazën më të hershme me orientim të dëshmuar të rehabilitimit dhe/apo bashkëpunimit pa asnjë rrethanë rënduese.

Ashpërsimi

Kolona 8: Fajësia apo dëmi më i madh

- Një rrethanë të fajësisë apo dëmit të shtuar pa asnjë apo me një rrethanë të vogël lehtësuese;
- Totali i rrethanave rënduese e tejkalon atë të rrethanave lehtësuese.

Kolona 9: Fajësia apo dëmi dukshëm më i madh.

- Dy apo më shumë rrethana të fajësisë apo dëmit të shtuar pa asnjë rrethanë lehtësuese;
- Rrethana rënduese të dukshme pas asnjë rrethanë lehtësuese
- Totali i rrethanave rënduese e tejkalon dukshëm më shumë atë të rrethanave lehtësuese

Shembull:

I pandehuri kryen grabitje nga neni 329 paragrafi 1 që mbartë dënim ligjor prej 3 deri 12 vite dhe gjobë. Shtojca 1 në tabelën V rreshti e. jep këto udhëzime:

V	Dënim i aplikueshëm	Përshtatshmëria për dënim me kusht		Zbutja maksimale e kur aplikohet neni 75	Zbutja e pjesshme kur aplikohet neni 75		Rrethanat që arsyetojnë zbutjen maksimale të dënimit brenda kufirit	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana lehtësuese sesa rënduese	Pikënisja për matjen e dënimit (Rënd.= Leht.)	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana rënduese sesa lehtësuese	Faktorët që arsyetojnë dënimin maksimal brenda kufirit
a	3-12vjet	Jo		min. 1 vit	min. 2 vjet		min. 3 vjet	min. 5 vjet	7 vjet	maks. 10 vjet	maks. 12 vjet

Nëse gjykata përcakton që nuk ka as rrethana lehtësuese e as rënduese, apo që pesha e të dyjave e ka anuluar njëra tjetrën, atëherë i pandehuri do të pranoj dënimin themelor prej 7 viteve.

Nëse e shtojmë faktin që i pandehuri ka luajtur rol relativisht të vogël në grabitje, që nënkupton më pak fajësi dhe nëse nuk ka rrethana tjera lehtësuese apo rënduese, ose zbutje ose ashpërsim. Në këtë rast gjykata mund të konstatoj që kufiri i radhës më i ulët është i përshtatshëm, p.sh. E6 që e mbartë dënimin minimal prej 5 viteve. Në këtë rast gjykata është e lirë që të caktoj dënim kudo brenda kufirit prej 5 deri te niveli tjetër më i

lartë që është 7 vite. Është me rëndësi që gjykata ta mbaj në mend që dënimi NUK KA NEVOJË ME ÇDO KUSHT TË JETË 5 VITE. Ky është thjeshtë MINIMUMI që duhet të caktohet në bazë të nivelit të zbutjes. Ky rregull vlen për të gjitha nivelet e dënimeve nën pikënisjen. Andaj nëse gjykata përcakton që ka rrethana të dukshme lehtësuese, ajo mund të përcaktoj që dënimi minimal prej 3 viteve të jetë ai i duhuri (E5) dhe është e lirë që ta caktoj dënimin diku brenda kufirit prej 3 deri 5 vite.

Si alternativë, në situatat kur kemi nivel të rritur të dëmit apo fajësisë, gjykata do të kaloj në kufijtë më të lartë si E8 apo E9. Në të dyja rastet gjykata e ka në dispozicion dënimin MAKSIMAL që mund të shqiptohet. Ashtu si me dënimet e nivelit të ulët, gjykata nuk kufizohet në dënimin nga ai katror por është e lirë që ta caktoj dënimin diku ndërmjet kategorive. Nëse duhet përdorur katrori E8, atëherë gjykata mund të shqiptoj dënim nga 7 vite (pikënisja) deri në 10 vite maksimum në katrorin E8. Katrori E9 lejon dënim mes 10 deri maksimum 12 vite.

7.7 Rregullimi shtesë i dënimeve – Modifikimi i llogaritjes

7.7.1 Parimi i zbutjes

Ekziston për të arsyetuar që kur niveli kuantitativ dhe kualitativ i rrethanave lehtësuese e mbipeshon atë të rrethanave rënduese, kjo natyrshëm do ta vë të pandehurin në situatë jashtë normës së rasteve normale apo tipike. Andaj, gjykata duhet të jetë shumë e bindur që kjo nuk është situatë e zakonshme. Kur situata është veçanërisht e pazakonshme, kodi i parasheh disa rrethana të veçanta në të cilat fundi i poshtëm i kufirit të dënit mund të shtyhet edhe më poshtë. Neni 75 dhe 76 ia sigurojnë gjykatës kufizimet brenda së cilave mund të bëhet edhe zbutja dhe ulja e mëtutjeshme e kufijve. Duke qenë se ky lloj i zbutjes mund të ketë ndikim shumë të rëndësishëm në dënimin përfundimtar, në veçanti për shkak se sasia nuk është rregulluar në proporcion me kufijtë e dënit fillestar, Gjykata duhet të jetë shumë e kujdesshme në zbatimin e tyre dhe t'i rezervoj ato vetëm për situatat më të përshtatshme.

Neni 75 parasheh rregullimin e fundit të poshtëm të kufijve për dënimet në 3 rrethana specifike si në vijim:

1. Gjykata mund të shqiptojë dënim nën kufirin e paraparë me ligj apo të shqiptojë lloj më të butë të dënimit:

1.1. kur ligji parasheh që dënimi i kryesit mund të zbutet apo të zvogëlohet;

1.2. kur gjykata konstaton se ekzistojnë rrethana posaçërisht lehtësuese të cilat tregojnë se qëllimi i dënimit mund të arrihet edhe me shqiptimin e dënimit më të butë; ose

1.3. në rastet kur kryesi pranon fajësinë ose ka arritur marrëveshje për pranimin e fajësisë.

Nëse gjykata konstaton që ekziston njëra nga rrethanat e cekura më lartë, lejohet që ta ulë fundin e poshtëm të kufijve të dënimit deri në sasinë e specifikuar në nenin 76 të kodit. Andaj, për shembull, të gjitha dënimet që e kanë të vendosur si minimum 10 apo më shumë vite si dënim përfundimtar, mund të zbutet në minimum të ri të dënimit prej 5 viteve. Sipas paragrafit 1., dënimet me minimum prej 5 viteve dhe më pak se 10 vite, mund të akordohen edhe përtej kufirit të poshtëm në 3 vite. Kjo strukturë shkon deri te mundësia e zëvendësimit me gjobë për ndonjë dënim për të cilin me ligj nuk parashihet periudha minimale e burgimit.

7.7.1.1 Parimi i zbutjes i zbatuar dhe llogaritur sipas Shtojcës 1

Para se të diskutohet se si është përcaktuar dhe llogaritur zbatimi i zbutjes në shtojcën e udhëzimeve, duhet të trajtohen disa çështje:

 E para, nuk ka ASNJË kriter që nëse zbatohet neni 75, Gjykata duhet ta zbatoj zvogëlimin sipas nenit 76. Për më tepër, NUK kërkohet që të jepet as sasia maksimale në asnjë situatë. Është e lejueshme që Gjykata të përcaktoj se në bazë të tërësisë së rrethanave dhe duke e marr para sysh rastin specifik, nuk do të jepet

zbutja e dënimit andaj edhe nuk është bërë asnjë akordim. Gjithashtu është e lejueshme që gjykata të përcaktoj që zbutja në maksimum nuk është e përshtatshme – por vetëm e një pjese.

Për shembull, i pandehuri është fajtor për kryerjen e veprës penale që mbartë kufijtë e dënimit prej 3-5 vite (Kategoria V dënimi b). Nëse i pandehuri eventualisht e pranon fajësinë, atëherë gjykata mund ta merr në konsideratë zbutjen ashtu siç vlen në nenin 75 paragrafin 1.3. Sipas nenit 76, gjykata mund ta ulë dënimin në një vit. Siç është sqaruar më lartë, gjykata NUK ËSHTË E OBLIGUAR që ta zbatoj zbutjen nga neni 75 – kjo është thjeshtë një mundësi. Gjithashtu, gjykata nuk është e obliguar që të pandehurit t’ia shqiptoj dënimin prej 1 viti sipas nenit 76. Nëse për shembull i pandehuri e pranon fajësinë në momentin e fundit të mundshëm, gjykata mund të përcaktoj që ndonëse mund të zbatohet zbutja, ajo nuk është e obligueshme, apo e obligueshme në më pak se gjysmën e dënimit maksimal.

 E dyta, Gjykata duhet “veçanërisht” ta shqyrtoj maksimumin dhe minimumin e dënimit të paraparë në kod. Kjo dispozitë është paraparë për shkak të akordimit të qasjes së gjykatës në frymën e numrit të madh të dënimeve që përdoren në kod dhe në veçanti për shkak se maksimumi i tyre mund të jetë shumë i larmishëm. Nëse zbutja e dënimit zbatohet pro forma në çdo dënim, kjo bie në nenin 75 dhe mund të ketë ndikim shumë disproporcional. Le ta marrim për shembull dënimin 3-5 vite. Nëse zbutet minimumi i ri i mundshëm është një vit. i njëjti zvogëlim është në dispozicion edhe për dënimin me së paku 4 vite. Në shkallën e parë, përfitimi maksimal i mundshëm nga zvogëlimi në një vit është 4 vite (nga maksimumi prej 5 viteve). Në rastin e së paku 4 viteve, që nuk ka maksimum (25 vite sipas kodit), zvogëlimi i mundshëm në dispozicion është 24 vite.

Kolonat 4 dhe 5 i dedikohen atyre situatave në të cilat gjykata ka përcaktuar që zbutja nga neni 75 është në dispozicion dhe në fakt vlen për atë situatë. Kur ka hapësirë të mjaftueshme për të, Shtojca 1 e ndanë rrethanat lehtësuese në dy kolona të ndara. Kolona

4 i dedikohet vetëm situatave ku mund të jepet zbutja maksimale. Kolona 5 është e rezervuar për situatat ku mund të zbatohet zbutja mirëpo nuk lejohet zbutja maksimale.

7.7.1.2 Përcaktimi i zbatueshmërisë së parimeve të zbutjes

Siç është përshkruar më lart, janë tri situata në të cilat Gjykata mund ta zbatoj zbutjen e paraparë në nenin 76. Mirëpo, për t'i sistematizuar dhe zbatuar ato proporcionalisht, ekzistojnë disa kufizime që gjykata duhet t'i ketë para sysh.

Situata 1: Neni 75 paragrafi 1.1 parasheh që Gjykata mund ta merr para sysh zbutjen kur ligji në mënyrë specifike parasheh që dënimi mund të zbutet apo zvogëlohet. Ndonëse kjo nuk shfaqet në shumë vepra specifike brenda kodit penal, nuk ka ndonjë aplikim në Kapitullin II për përgjegjësinë penale për veprat që për pak sa nuk përbëjnë përjashtime në raste të veçanta. Këtu gjykata mund ta jap zbutjen sipas dispozitave të duhura në nenit 13 Nevoja Ekstreme, nenit 14 dhuna ose kanosja, nenit 15 veprat e kryera nën shtrëngim, nenit 18 paaftësia mendore dhe aftësia e zvogëluar mendore, nenin 26 lajthimi juridik, nenin 33 ndihma, dhe nenin 34 bashkimi kriminal. Gjykata duhet të konstatoj që kriteret specifike të numëruara në dispozitë janë plotësuar dhe pastaj përcakton nëse duhet të caktohet zbutja.

Situata 2: Neni 75, paragrafi 1.2 është konstatim afirmativ i rrethanave “posaçërisht” lehtësuese që tregojnë se qëllimi i dënimit do të arrihet me dënim më të ulët. Derisa kjo nuk është përkufizuar qartë, ajo tregon për një situatë që është mjaftë jashtë normës apo në nivel të një kryerësi mesatar. Këtu gjykata duhet të jetë mjaftë e qartë se cilat janë qëllimet e dënimit në lidhje me kryerësin dhe veçantitë e kryerësit, apo situata e tyre i tregon që ato qëllime do të realizohen me dënim më të ulët. Kryerësi, për shembull mund të ketë shfaqur veprime të rëndësishme të pendimit dhe përpjekje për t'i bërë korrigjime viktimës që janë jashtë normës së asaj që mund të konsiderohet normale. Në këto situata, Gjykata lejohet që ta zbatoj zbutjen dhe t'i rregulloj kufijtë përshtatshëm. Gjykata pastaj duhet t'i shqyrtoj rrethanat në lidhje me kufijtë e ri. Në përgjithësi, gjykata duhet ta refuzoj aplikimin e zbutjes sipas këtij neni nëse rrethanat rënduese i mbipeshojnë ato lehtësuese.

Situata 3: Sipas nenit 75, paragrafit 1.3 mundësia e tretë i ka dy komponentë:

- Komponenti i parë është që gjykata mund t'i rregulloj kufijtë kurdo që kryerësi e pranon fajësinë në gjykatë pa pasur marrëveshje mbi pranimin e fajësisë.
- E dyta është kur ka marrëveshje mbi pranimin e fajësisë.

Në situatën e parë, vendimi i Gjykatës duhet të akordohet me kohën e pranimin të fajësisë. Zbutja nuk është në dispozicion për të pandehurin thjeshtë sepse diku gjatë procesit ai vendos që ta pranoj fajësinë. Përfitimi substancial që jepet për pranim të fajësisë është i bazuar në kursimin e kostos për shoqërinë për sa i përket kohës, parave dhe shpenzimeve emocionale që ndërlidhen me dëshminë dhe viktimizimin. Këto përfitime zhduken dukshëm me fillimin e gjykimit. Andaj, zbutja sipas nenit 75 nuk duhet të jetë më në dispozicion kur të filloj gjykimi. Nëse kryerësi e pranon fajësinë me kohë dhe Gjykata konstaton që zbutja është e përshtatshme, ashtu si me dy kategorinë e para, gjykata prapëseprapë duhet të kaloj nëpër procesin e vlerësimit për ta përcaktuar se cilët duhet të jenë kufijtë përfundimtar dhe nëse zbutja e mëtutjeshme është në dispozicion. Ndonëse kodi parasheh që pranimi i fajësisë mund të jetë i mjaftueshëm për të zbutur dënimin, gjuha e mëtutjeshme në kod që kërkon marrjen e mendimeve të të gjitha palëve të interesit, tregon anim të fortë kundër zbatimit të zbutjes nga neni 76 kur ka kundërshtime. Kjo ka kuptim kur e kemi para sysh që pranimi i fajësisë (jo marrëveshja mbi pranimin e fajësisë) është thjeshtë njëra nga 13 mundësitë e zbutjes të cekura në kod. Duke e pasur para sysh që arsyeja kryesore për zbutje e bazuar në pranim të fajësisë është kursimi i burimeve, kundërshtimi nga palët i bazuar në të njëjtin arsyetim tregon që ekzistojnë konsiderata tjera që e mënjanojnë atë përfitim të dukshëm për të pandehurin. Andaj, kundërshtimi nga ndonjëra palë, në bazë të dyshimit të arsyeshëm, apo konstatimit të ndonjë rrethane rënduese, duhet të eliminoj caktimin automatik të zbutjes nga neni 76 thjeshtë në bazë të pranimin të fajësisë dhe të kërkoj konstatimin e zbutjes së jashtëzakonshme në pajtim me udhëzimet. Se a do të konsiderohen argumentet e palëve si bazë e arsyeshme për refuzim, kjo qartazi i lihet gjykatës për ta shqyrtuar.

Në situatën e dytë sipas nenit 75 paragrafit 1.3, zbutja është në dispozicion për kryerësin i cili e ka bërë marrëveshjen mbi pranimin e fajësisë me prokurorin. Ndonëse marrëveshjet mbi pranimin e fajësisë dhe dënimin janë diskutuar në më shumë hollësi më vonë, kjo dispozitë në esencë ia lejon prokurorit që t'i bëjë negociatat për marrëveshjen mbi pranimin e fajësisë me kufij të zbutur në dispozicion. Andaj në një situatë të duhur, prokurori është në gjendje që të ofroj kufijtë e plotë të dënimeve të zbutura që janë në dispozicion sipas ligjit për Gjykatën. Kjo është e ndarë dhe veçuar nga miratimi përfundimtar nga gjykata i dënimit të tillë. Kjo dispozitë nuk e lidh gjykatën për ta pranuar marrëveshjen mbi pranimin e fajësisë nëse e konstaton që dënimi i dakorduar nuk është i lejuar.

7.7.1.3 Veprat e narkotikëve

Në përgjithësi veprat e narkotikëve duhet t'i nënshtrohen akuzave të dhura nga prokurorët në bazë të asaj se a është poseduar, synuar për shpërndarje apo është shpërndarë. Kodi parasheh disa ligje në bazë të së cilave prokurori mund të veproj, ku secili parasheh nivel më të lartë të dënimit. Mirëpo, praktika dhe studimet ndërkombëtare kanë treguar që një komponentë e rëndësishme e këtij dallimi është e bazuar në sasinë e narkotikëve. Në përgjithësi, me rritjen e sasisë së poseduar, rriten edhe gjasat që narkotikët të jenë destinuar për shpërndarje dhe që kryerësi përbënë kërcënim më të madh për shoqërinë. Ndonëse shumë vepra të narkotikëve nga kapitulli 23 i KP lejohet që t'i nënshtrohen zbutjes sipas nenit 7 dhe 76, duhet të zbatohen udhëzimet në vijim:

- Substancat apo preparatet e shpallura me ligj si droga narkotike, substanca psikotrope apo analoge në sasi **më të madhe se 5 gramë** nuk duhet t'i nënshtrohen zbutjes nëse kanë qenë pjesë të akuzave sipas neneve 273, 274, 275.
- Nëse akuzat janë bërë për vepër penale sipas nenit 281, 1.1-1.8, dhe sasia e drogës së përfshirë është **më e madhe se 3 gramë** vepra nuk duhet t'i nënshtrohet zbutjes.

- Nëse akuza është bërë për veprë penale sipas nenit 281, 1.9, dhe sasia e drogës së përfshirë është **më e madhe se 15 gramë** vepra nuk duhet t'i nënshtrohet zbutjes.

7.7.2 Lirimi nga dënimi

Neni 77 dhe 78 ia lejojnë gjykatës që tërësisht ta lirojnë kryerësin nga dënimi në dy situata. Sipas nenit 77, Gjykata lejohet që ta heq dënimin kur kodi në mënyrë specifike e lejon lirin nga dënimi pavarësisht kufizimit për zbutje të paraparë në nenin 76. Ky lloj i lirit nga dënimi ndodh në dy situata. E para është lirimi nga dënimi për veprë të veçantë penale kur plotësohen kushtet e duhura. Gjykata do të duhet ta vlerësoj veprën penale specifike sipas kodit për ta përcaktuar zbatimin e nenit 77. E dyta, çdo veprë e kryer në forma të caktuara të përgjegjësisë së modifikuar penale apo bashkëpunimit ka potencial që të kualifikohet për lirim nga përgjegjësia. Këto përfshijnë nenin 12 mbrojtjen e nevojshme, nenin 13 nevojën ekstreme, nenin 29 tentativën e papërshtatshme, nenin 30 heqjen dorë vullnetare dhe nenin 34 bashkimi kriminal.

Lirimi nga dënimi nga neni 78 është specifik për veprat penale të kryera nga pakujdesia dhe me përmbushjen e dy kriterëve. E para, kryerësi duhet të preket aq rëndë nga pasojat sa që dënimi është i panevojshëm për arritjen e qëllimit të tij. E dyta, kryerësi duhet menjëherë të bëjë përpjekje për eliminimin dhe zvogëlimin e pasojës dhe ta kompensojë dëmin e shkaktuar tërësisht apo në masë të madhe. Kriteri i parë do të kërkoj vlerësim të thukët të ndikimit të kryerësit. Ky nuk është vlerësim objektiv por subjektiv dhe që ndërlidhet drejtpërsëdrejti me kryerësin e caktuar. Kriteri i dytë kërkon veprim të menjëhershëm për tu kualifikuar për zbutje. Kjo natyrisht që do të jetë element shumë i rëndësishëm për të përcaktuar nëse kriteri i parë është plotësuar, pasi që përpjekjet për zbutje do të ndikojnë në kryerësin. Mirëpo, nuk kërkohet që këto përpjekje të kenë qenë të suksesshme. Ajo që kërkohet është tentative objektive në masë të arsyeshme për ta bërë këtë. Përfundimisht, duhet të ketë një lloj të kompensimit. Duke qenë se aftësia për të paguar mund të jetë rrethanë që e përcakton lirin nga dënimi, gjykata duhet ta kushtëzoj këtë konstatim në pagesën e menjëhershme. Nëse kryerësi është në gjendje dhe ka vullnet për të bërë këtë, me kalimin e kohës Gjykata duhet ta liroj nga dënimi pas monitorimit të pagesës së suksesshme.

7.7.3 Ashpërsimi për recidivizëm të shumëfishtë

Neni 79 e ofron mundësinë e vetme në Kod për të shtuar apo rregulluar nga lartë dënimin maksimal të paraparë me ligj për një vepër të caktuar. Në rastet ku dënimi me burgim të përjetshëm nuk është përfshirë, Gjykata lejohet që ta shtoj $\frac{1}{2}$ e dënimit maksimal për veprën si dënim shtesë. Mirëpo, veprat e mëparshme të kryerësit duhet t'i plotësojnë disa kualifikime:

- ❖ Dy vepra të mëparshme që
 - Kanë rezultuar në një vit ose më shumë burgim dhe
 - Kur janë kryer në nivel ndërkombëtar
- ❖ Më pak se 5 vite kanë kaluar nga përfundimi i dënimit të mëparshëm

Porsa Gjykata të përcaktoj se kryerësi i plotëson këto rrethana, kërkohet që ta shqyrtoj në veçanti pranimin e fajësisë, motivet, rrethanat dhe ngjashmërinë e veprave të mëparshme, si dhe nevojën për shqiptim të dënimit për përmbushjen e qëllimeve të dënimit. Këto konsiderata janë relevante por nuk janë absolute për sa i përket kriterëve. Prandaj, derisa është sigurisht relevante që veprat penale të kenë qenë të ngjashme për kah natyra etj. Nuk kërkohet që ato të janë të ngjashme para se gjykata t'i ashpërsoj kufijtë e dënimit. Sa më të ngjashme për nga natyra, aq më shumë gjykata duhet ta merr para sysh ashpërsimin maksimal të mundshëm pasi që kjo do të nënkuptoj gjithashtu që dënimet paraprake për të njëjtën vepër kanë dështuar që ta rehabilitojnë apo parandalojnë kryerësin nga kryerja e serishme e veprës dhe qëllimet e dënimit do të akordohen për qëllim të mbrojtjes së shoqërisë nga kryerësi.

7.7.4 Dënimi i veprave penale bashkekzistuese

Pasi që ndërlikueshmëria e procesit të caktimit të dënimit rritet substancialisht kur kemi disa vepra të përfshira apo ashpërsim të bazuar në recidivizëm, është shumë vështirë që procesi të paraqitet në format të diagramit. Mirëpo, porsa gjykata ta ketë vlerësuar në mënyrë gjithëpërfshirëse zbutjen dhe ashpërsimin, është thjeshtë çështje e zbatimit të procesit të përshkruar më lartë për secilën vepër dhe e llogaritjes së dënimit. Kufiri

përfundimtar në dispozicion, për të qenë në pajtim me dispozitat e nenit 80, është çështje e mbledhjes së dënimit si maksimum dhe përcaktimit të minimumit.

Për shembull, i pandehuri kryen tri vepra, dy kanë kufij prej 3-5 vite dhe njëra kufij 1-4 vite. Nëse gjykata e dënon të pandehurin me dy dënime nga 4 vite dhe një dënim 3 vite, neni 80 kërkon që dënimi përfundimtar të jetë më i lartë se secili dënim individual (p.sh. më shumë se 4 vite) por më e ulët se shuma e totalit të dënimeve (p.sh. 11 vite). Fatkeqësisht kodi nuk jep shumë udhëzime përtej kësaj për të përcaktuar, se cili duhet të jetë dënimi përfundimtar për shembullin e dhënë më lart.

Një çështje e rëndësishme për ta cekur është supozimi që vlera e ashpërsimit/zbutjes ka qenë e njëjtë për të gjitha veprat. Derisa në shumë situata kjo mund të jetë e vërtetë, nuk e ndalon gjykatën që të konstatoj se vlera apo rrethana të ndryshme vlejnë për veprat e ndryshme. Gjykata mund të konstatoj që kryerësi, për shembull, është penduar shumë për kryerjen e njëres vepër, por jo për tjetrën. Njëra viktimë mund të jetë viktimë e cenueshme derisa tjetra jo. Shembulli thjeshtë e shtjellon procesin. Gjykata duhet ta vlerësoj secilën vepër individualisht.

Konsiderata shtesë që mund të përdoren nga gjykata për të rregulluar dënimin e bashkuar përfundimtar më lartë apo më poshtë dënimit të supozuar mund të përfshijnë:

- Kur secili dënim individualisht bie në spektrin e kufijve në dispozicion. Nëse ka zbutje substanciale për secilin dënim individual, dënimi përfundimtar duhet gjithashtu të përfitoj nga zbutja substanciale dhe e kundërta.
- Prevalenca e sjelljes penale në komunitet dhe nevoja për t'i parandaluar kryerësit në të ardhmen.
- Nëse secila vepër ka përfshirë edhe viktimë tjetër përveç shtetit.
- Serioziteti i veprave penale në lidhje me njëra tjetrën (kundërvajtjet mund të kenë më pak nevojë për t'u reflektuar në dënimin unik se veprat e rënda).
- Ngjashmëria e veprave me njëra tjetrën në bazë të elementeve të tyre.

- Gjasat për rehabilitim dhe riintegrim përball nevojës për ta mbrojtur shoqërinë nga kryerësi.
- A ka reflektim të mjaftueshëm për secilën vepër penale në dënimin përfundimtar ashtu që të mos ketë vepra penale të “pandëshkueshme” apo viktime të që nuk pranojnë drejtësi.

7.8 Vendimet e trupit gjykues për caktimin e dënimit

Një konsideratë tjetër e rëndësishme për gjykatën është se si ta përcaktoj dënimin përfundimtar kur kemi trup gjykues. Metoda e rekomanduar është që të përcaktohet vlera mesatare e dëmit nga të gjitha vendimet përfundimtare për ata gjyqtarë që e konsiderojnë të pandehurin fajtor për veprën penale. Çfarëdo konstatimi i pafajësisë duhet të eliminohet nga llogaritje përfundimtare. Sugjerohet që çdo gjyqtar në mënyrë të pavarur t’i vlerësoj rrethanat në gjykatë dhe ta përcaktoj vlerën përfundimtare për ashpërsim dhe zbutje.

Në situatat kur njëri gjyqtar del me rezultat dukshëm më të ndryshëm të caktimit të dënimit në krahasim me tjerët, duhet të ketë një hap shtesë në të cilin gjyqtarët konsultohen me njëri tjetrin për atë se cilat rrethana janë marrë në konsideratë apo janë konstatuar/nuk janë konstatuar për zbutje/ashpërsim. Kjo duhet të ndodhë në çdo situatë ku njëri anëtar i kolegjit del me dënim që është substancialisht i ndryshëm nga ai i gjyqtarëve tjerë. Kjo bëhet me qëllim që të sigurohemi se gjykata nuk e ka lënë anash rastësisht apo nuk e ka marrë në konsideratë një rrethanë. Është theksuar që ndonëse ky konsultim shtesë mund të ketë ndikim përfundimtar në ndryshimin e mendimit të gjyqtarit; nuk duhet të konsiderohet si qëllim kryesor i konsultimit. Ai bëhet thjeshtë për ta mbrojtur vendimin në nivel të apelit. Nëse vendimi mbetet i njëjtë, prapë do të merret mesatarja e secilit dënim.

KAPITULLI VIII

ZBATIMI I DËNIMEVE ALTERNATIVE

8.1 Çështje të përgjithshme

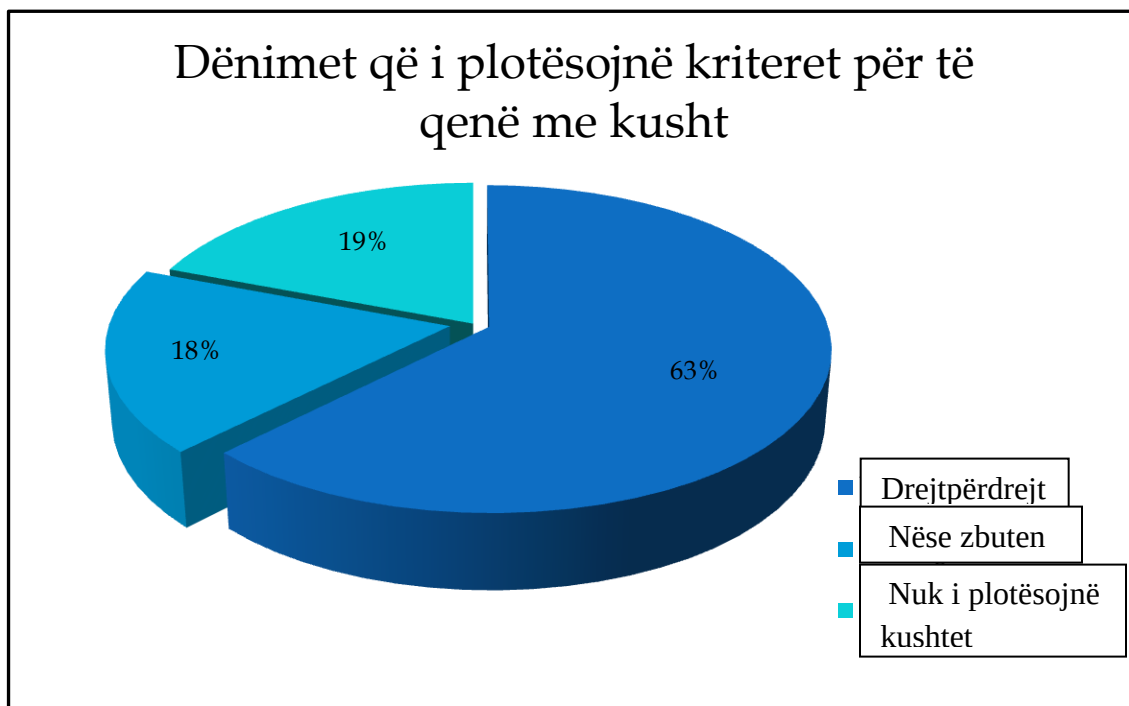
Porsa gjykata të arrijë në hapin 5 në shumicën e rasteve do të arrijë në kohëzgjatjen përfundimtare të burgimit apo dënimit. Hapi tjetër është që të përcaktohet mënyra në të cilën do të mbahet dënimi dhe nëse mund të zëvendësohet me një formë tjetër. Neni 49 i parasheh mundësitë për dënime alternative. Qortimi gjyqësor është përfshirë në këtë diskutim si zëvendësim për burgun efektiv, ndonëse për vepra relativisht më të vogla.

8.2 Dënimet me kusht

Dënimet me kusht janë ndoshta forma më së shpeshti e përdorur e dënimeve alternative dhe kodi e përvijon procesin dhe procedurën në nenin 50-59. Dënimi me kusht mund të jetë shumë i dobishëm dhe t'i ruaj të drejtat e njeriut kur përdoret në situata të duhura, por mund të bëhet edhe kundërthënës sepse mund të duket pothuaj si lirim i plotë i kryerësit nga të gjitha përgjegjësitë pa pasoja. E para dhe më e rëndësishmja, gjykata duhet të ofroj arsyetim për zëvendësimin që është i thukët dhe i plotëson dispozitat e ligjit – në veçanti që zëvendësimi do t'i plotësoj qëllimet e dënimit. Kriteret e nenit 50 në mënyrë të

qartë e theksojnë që dënimi me kusht është rezervuar për vepra që nuk janë të ashpra dhe pastaj kërcënimi i dënimit të jetë i mjaftueshëm për ta parandaluar kryerësin nga kryerja e një veprë tjetër. Historiku, mentaliteti dhe qëndrimet e kryerësit janë të një rëndësie të veçantë në procesin e vlerësimit. Nëse gjykata nuk i adreson në mënyrë të qartë obligimet e saj nga neni 50 dhe neni 52 gjykata shqyrtuese duhet automatikisht ta kthej vendimin në gjykatën më të ulët.

Mënyra e funksionimit të dënimit me kusht është që Gjykata e përcakton dënimin ekzekutimi i së cilit pezullohet për një periudhë kohore, me kusht që kryerësi të mos kryej vepër tjetër penale dhe i plotëson e respekton të gjitha kushtet e caktuara nga Gjykata. Shkelja e kushtit(ëve) mund të shpie në ekzekutim të menjëhershëm të dënimit ashtu siç është përcaktuar tashmë. Ithtarët e dënimit me kusht besojnë që dënimi absolut i paracaktuar është parandalues më efektiv dhe motivues se sa ai i pacaktuar që ende ka mundësi për përpjekje të zbutjes nga kryerësi. Pavarësisht kësaj, efektshmëria e dënimeve me kusht është drejtpërsëdrejti e lidhur me vullnetin e gjykatës për t'i revokuar ato dhe caktimin e kushteve të duhura shtesë.

Neni 81 e paraqet kornizën dhe përshtatshmërinë që një dënim të pezullohet. Ekzistojnë dy udhëzime që e kontrollojnë pezullimin. E para, çdo vepër penale që mund të dënohet me më së shumti 5 vite apo më pak mund të pezullohet. Së dyti çdo vepër penale që mund të dënohet me burgim prej më së shumti 10 vite apo më pak mund të pezullohet, mirëpo vetëm nëse vlejnë dispozitat për zbutje. Nga këto dy udhëzime mund të konkludohet që vepra penale që mund të dënohet me më shumë se 10 vite nuk mund të pezullohet.

Kolona 3 e shtojcës 1 parasheh referencë të shpejtë për gjykatën që ajo fillimisht ta përcaktoj nëse dënimi penal është i përshtatshëm për pezullim. Gjykata duhet ta mbajë në mend që vetëm pse dënimi ka qenë fillimisht i përshtatshëm për dënim me kusht, nuk nënkupton që gjykata ka të drejtë që automatikisht ta përdor këtë alternativë. Ajo duhet të angazhohet në vlerësim dhe përfundimisht të vijë në një dënim brenda kufijve të lejuar prej 2 vite apo më pak.

8.2.1 Pezullimi i dënimit në rastet me maksimum prej 5 viteve

Nëse gjykata ballafaqohet me një apo më shumë vepra prej më së shumti pesë viteve, ajo duhet ta vlerësoj secilën vepër në bazë të meritave të saj siç është cekur në këtë udhëzues dhe të arrijë në dënim brenda kufijve të parapara në Shtojcën 1.

Nëse kryerësi është fajtor për një vepër të vetme dhe dënimi i llogaritur është dy vite apo më pak, ajo mund ta pezulloj dënimin sipas paragrafit 3 të nenit 52. Mirëpo, gjykata duhet të konstatoj gjithashtu që në bazë të rrethanave të cekura në paragrafin 4, i cili përqendrohet në sjelljen e veçantë të kryerësit në të kaluarën si dhe rrethanat personale, kandidati është i përshtatshëm për dënim me kusht dhe qëllimet e dënimit janë përmbushur. Nëse dënimi është më i madh se dy vite, gjykata nuk mund ta pezulloj dënimin. Për shembull, kryerësi është dënuar për vepër penale që dënohet me burgim prej 1-5 vite. Sipas Shtojcën 1, kjo i bartë kufijtë supozues 3 vite. Në këtë moment nëse nuk ka zbutje të mjaftueshme për të kaluar në kolonën 5, Gjykata nuk mund ta shqiptoj dënimin me kusht për shkak se kohëzgjatja e supozuar është me e gjatë se 2 vite. Vetëm dënimet që bartin dënim me më së shumti 5 vite si mundësi, e kanë afatin e supozuar të

tillë që nuk mund të pezullohet dhe kërkojnë rregullim me ndihmën e rrethanave lehtësuese.

Derisa i njëjti kriter vlen edhe kur kemi disa dënime për vepra prej më pak se 5 vite, Gjykata duhet të angazhohet në procesin e mbledhjes siç është paraparë në nenin 80 (të përshkruar në hapin 4 më lart). Gjykata duhet ta përcaktoj dënimin individual në bazë të udhëzimeve për secilën vepër penale dhe pastaj t'i mbledh ato në dënimin unik përfundimtar. Nëse është e pamundshme që ato të mblidhen siç është përkufizuar në nenin 80 pa arritur në dënim më të lartë se 2 vite, Gjykata nuk mund ta pezulloj këtë dënim.

Dënimi me kusht nuk duhet të merret para sysh kur kemi shkelje të urdhrit mbrojtës, ne veçanti kur akti që e përbën shkeljen është i natyrës së dhunshme. Kryerësi në këto raste tashmë ka shfaqur mosbindje ndaj urdhrave të gjykatës duke mos e respektuar Urdhrin Mbrojtës.

8.2.2 Pezullimi i dënimit në rastet me maksimum prej 10 viteve

Ndryshe nga dënimet me kusht për veprat prej më pak se 5 vite, veprat që bartin dënim të mundshëm prej me pak së 10 vite e kërkojnë edhe një hap shtesë. Para se të mund të merren para sysh për dënim me kusht, ato duhet ta kalojnë se pari procesin e zbutjes. Kjo nënkupton që ato duhet ta plotësojnë njërin nga kualifikimet nga neni 75. Pra, 1.kur ligji parasheh që dënimi i kryesit mund të zbutet apo të zvogëlohet, 2. kur ekzistojnë rrethana posaçërisht lehtësuese; ose (3) kur kryesi pranon fajësinë (ose ka arritur marrëveshje mbi pranimin e fajësisë). Procesi i zbutjes është përshkruar në më shumë hollësi në hapin 4 tek dispozitat për rregullime shtesë të dënimeve. Mirëpo, ky është vetëm hap fillestar i kualifikimit, nuk i jep menjëherë të drejtë gjykatës që të shqiptoj dënimin me kusht. Gjykata duhet të kaloj nëpër procesin e vlerësimit të rrethanave rënduese dhe lehtësuese dhe në mënyrë të pavarur të arrijë tek kufijtë e dënimit që e lejojnë dënimin prej 2 ose me pak viteve siç kërkohet me nenin 52. Gjykata duhet gjithashtu të arrijë në përfundim që në bazë të rrethanave të numëruara në paragrafin 4, i cili përqendrohet në sjelljen e kaluar

të veçantë të kryerësit si dhe rrethanat personale, kandidati është i përshtatshëm për shqiptimin e dënimit me kusht dhe se janë përmbushur qëllimet e dënimit.

8.2.3 Obligimet dhe kushtet e dënimeve me kusht

Për shkak se qëllimi kryesor i dënimit me kusht është shmangia e burgut efektiv kur kërcënimi i dënimit është i mjaftueshëm, Gjykata duhet të sigurohet që kryerësit t'i jepen mjetet e duhura për të shmangur kryerjen e serishme të veprave penale dhe për t'u riintegruar në komunitet. Duke qenë se dënimet me kusht në përgjithësi vlejnë për situatat ku sjellja nuk është normale, zakonisht do të ketë diçka që ka kontribuar në motivimin për ato veprime. Dënimet me kusht me asnjë kusht tjetër përveç ndalimit të përgjithshëm për kryerjen e serishme të veprave duhet të ndodhe sa më rrallë dhe rezervohet vetëm për situatat me të vogla ku ka indikacione të forta të pendimit, dëmshpërblimit të ndonjë viktime dhe bashkëpunim me gjykatën dhe zbatuesit e ligjit. Në esencë nuk ka qëllim apo mjet të dukshëm në dispozicion për gjykatën. Gjykatat këshillohen fuqimisht që dënimet me kusht pa kushte të kontrollohen me kujdes dhe mungesa e kushteve duhet të shpjegohet në mënyrë të thukët. Përfundimisht, duke i pasur para sysh rrethanat lehtësuese dhe të verifikueshme, dënimi me kusht që nuk ka kushte DUHET të revokohet në rastet kur shkelet.

Gjykata duhet me kujdes ta vlerësoj situatën dhe caktoj obligime dhe kushte për dënimin të cilat e adresojnë sjelljen. Kodi i parasheh 15 kushte të mundshme në nenin 59 me mundësi të mbikëqyrjes nga shërbimi sprovues. Përveç këtyre dispozitave, dënimet plotësuese nga neni 62 janë në dispozicion dhe duhet gjithmonë të merren para sysh përveç kushteve të dënimit me kusht. Këto janë trajtuar në më shumë hollësi në Hapin 6 më poshtë.

1.1. mjekimi ose rehabilitimi në entin e kujdesit shëndetësor;

1.2. nënshtrimi në programin e trajtimit mjekësor ose të rehabilitimit;

1.3. vizita te psikologu ose te këshilluesit e tjerë dhe veprimi në pajtim me rekomandimet e tyre;

Kushtet 1.1-1.3 duhet gjithmonë t'i caktohen situatave ku ka probleme të shëndetit mendor apo kushte mjekësore si motivim për kryerjen e veprës penale. 1.3 duhet të përdoret me maturi nga gjykata nëse ka indikacione që shëndeti mendor mund të jetë faktor kontribuues por nuk ka diagnozë mjekësore në kohën e dënimit.

1.4. aftësimi profesional në një profesion të caktuar;

1.5. kryerja e aktiviteteve punuese;

1.6. shfrytëzimi i pagës dhe i të ardhurave apo pasurisë tjetër për përmbushjen e detyrimeve familjare;

Çfarëdo vepre e vogël që përfshin dështimin e ofrimit të ndonjë forme të mbështetjes financiare duhet të ketë dispozita për përmbushje të pagesave. Kjo mund të përfshijë shitjen e pronës për përmbushjen e obligimit përderisa jeta e kryerësit nuk shkatërrohet. Nëse ka indikacione që vepra është motivuar nga mungesa e mjeteve financiare apo edhe mërzitja, Gjykata duhet që t'i caktoj kushtet që kërkojnë nga kryerësi përvetësimin e shkathtësive për t'u bërë pjesëtar produktiv i shoqërisë.

1.7. mos ndërrimi i vendbanimit pa informuar shërbimin sprovues;

Nëse përdoret mbikëqyrja nga shërbimi sprovues, kjo duhet të jetë dispozitë e detyrueshme. Përveç kësaj, kjo dispozitë duhet gjithmonë të përdoret nëse ka indikacione që kryerësi ka mjete/aftësi për tu zhvendosur. Qëllimi për tu bartur pa arsyetim është tregues i mundshëm i zhvendosjes për të vazhduar sjelljen e keqe dhe mund të parandalohet duke kërkuar që të bëjë njoftim për këtë.

1.8. heqja dorë nga përdorimi i alkoolit apo i drogës;

Çdo indikacion i abuzimit të drogës/alkoolit, qoftë drejtpërsëdrejti i pranishëm në kohën e kryerjes së veprës penale apo jo, duhet të shoqërohet me kufizim të përdorimit përveç ndonjë forme të vlerësimit si në pikën 1.3. Nëse varësia nga droga apo alkooli ka qenë motivi kryesor për kryerjen e veprës penale, në nenin 57 kërkohet trajtimi i detyrueshëm i rehabilitimit.

1.9. heqja dorë nga frekuentimi i vendeve apo lokaleve të caktuara;

1.10. heqja dorë nga shoqërimi ose kontaktimi me persona të caktuar;

Nëse vepra penale nuk ka ndodhur rastësisht por është përqendruar më shumë në personin a vendin e caktuar, Gjykata duhet gjithmonë ta përfshijë kufizimin e frekuentimit të vendit apo personit të caktuar. Këto duhet të përdoren në veçanti në situatat familjare ku vepra penale është drejtpërsëdrejti e lidhur me kontaktin me personin e caktuar. Duke e pasur para sysh që vetë natyra e marrëdhënies së dhunës në familje është që ta përjetësoj situatën përmes përsëritjes, ka pak **gjasa** që një suspendim i thjeshtë të jetë efektiv pa kufizime. Gjykata duhet të jetë shumë specifike në emërimin/përshkrimin e personave dhe vendeve që kryerësi duhet t'i shmang, përfshirë ndonjë anëtarë të familjes së gjerë. Shkelja e këtyre dispozitave duhet të jetë bazë e menjëhershme për revokim të dënimit me kusht. Duhet të caktohet edhe monitorimi nga shërbimi provues.

1.11. heqja dorë nga mbajtja e çfarëdo lloji të armëve;

Çdo vepër që ndërlidhet me posedimin e armës apo përdorimin e saj për ta lënduar apo frikësuar dikë, duhet të pezullohet me kufizime për bartjen apo posedimin e armëve. Kufizimi duhet të jetë i përgjithshëm për nga natyra e jo thjeshtë i kufizuar në një armë të caktuar që është përdorur. Kjo dispozitë duhet ta përfshijë edhe posedimin përveç bartjes së armës.

Nëse ka indikacione që ekziston komponenti i dhunës në familje në vepër penale, kufizimet në qasje/posedim të armës duhet të përfshihen, pavarësisht se a ndërlidhet posedimi drejtpërsëdrejti me vetë veprën penale apo jo. Vetë posedimi si i tillë mund të jetë shtrëngim dhe frikësim për viktimën. Hulumtimet shkencore kanë treguar që prania e armës së zjarrit në posedim të kryerësit të dhunës në familje, e rritë dukshëm rrezikun e lëndimit të rëndë trupor apo vdekjen e viktimës, fëmijëve dhe tjerëve. Si rezultat, bëhet shumë e rëndësishme për gjykatën që të bëjë pyetje dhe të urdhëroj konfiskimin e çfarëdo arme të zjarrit të qasshme për kryerësin. Kjo është e lejueshme edhe kur abuzuesi ka

posedim të ligjshëm të armës.⁸⁶ Prania e armës në shtëpi është shpesh komponentë kritike për krijimin e frikës tek viktimat përmes gjendjes së vazhdueshme të rrezikut. Arma mund të jetë përdorur në ndonjë incident të mëparshëm qoftë të dhunës së vërtetë apo kërcënimit, dhe prania e saj e vazhdueshme e nënkupton mundësinë e vazhdueshme që sjellja do të riprodhohet. Ajo gjithashtu shërben për ta parandaluar viktimën nga braktisja e agresorit apo raportimin e incidenteve të mëparshme tek autoritetet. Hulumtimet tregojnë që përdorimi i armës apo mjeteve të rrezikshme apo kërcënimi për përdorimin e tyre në kontekst të dhunës në familje paraqet tregues të qartë të eskalimit dhe tregues vendimtar i rezultateve fatale.⁸⁷

1.12. të kompensojë ose dëmshpërblejë viktimën e veprës penale;

Çdo dënim me kusht që përfshinë viktimë ku kryerësi ka mundësi apo mjete për të bërë dëmshpërblim duhet të shoqërohet me këtë kusht. Kjo do ta parandalojë nevojën për parashtrim të padisë civile, do ta liroj shtetin nga çfarëdo obligimi që mund ta ketë dhe t'i sigurojë viktimës ndihmë të drejtpërdrejtë në të cilën ka të drejtë.

1.13. të kthejë dobinë pasurore të fituar me kryerjen e veprës penale;

Çdo situatë në të cilën ka dobi materiale të fituar si rezultat i veprës duhet ta përfshijë dispozitën e kthimit të asaj dobie. Nëse kryerësi e ka konvertuar dobinë materiale në një formë tjetër, Gjykata duhet ta urdhëroj shitjen apo kthimin e formës së konvertuar nëse ende është në pronësi të vetme të kryerësit.

1.14. të mos posedojë apo përdor kompjuterin ose të mos qaset në internet siç kërkohet nga gjykata;

Veprat që janë kryer me kompjuter apo kanë komponentë të internetit në to duhet të shoqërohet nga këto kufizime. Kjo nuk duhet të kufizohet në veprat me kompjuterë. Çdo vepër penale ku gjykata konstaton që përdorimi i kompjuterit ka qenë në masë të arsyeshme i ndërlidhur për kryerjen e veprës penale apo e ka lehtësuar kryerjen e veprës,

⁸⁶ Doracaku për gjyqtarë e prokurorë mbi dhunën në familje, Konfiskimi i mjetit të përdorur apo që mund të përdoret për të kryer dhunë, par.6.9 Prishtinë (2016) , fq.44, që është edhe citim i Ligjit nr.05/I-22 për armët, (2015) Neni 10, neni 36 dhe neni 38.

⁸⁷ Po aty. fq.66

duhet të ketë dispozitë të kufizimit. Nëse kryerësi ka lidhje biznesore apo përdorim legjitim jashtë kryerjes së veprave, Gjykata duhet që në mënyrë të ngushtë t'i hartoj kufizimet sipas nevojës.

1.15. të ofrojë raporte financiare siç kërkohet nga gjykata.

Nëse ekziston komponenti financiar në kryerjen e veprës penale dhe/apo motivohet nga dobia financiare, kjo rrethanë duhet të caktohet. Raportet periodike janë mjet i shkëlqyeshëm për gjykatën që ta monitoroj nëse të ardhurat nga kryerësi janë legjitime apo të ndërlidhura me aktivitet kriminal.

Përveç dispozitave të nenit 59, kodi i referohet vazhdimisht paragrafit 3 të nenit 51 i cili parasheh dispozitat e mundshme për dënimet me kusht. Mirëpo, vetëm një rrethanë e përmendur dallon dukshëm nga kushtet e nenit 59. Kjo nënkupton që gjykata mund të kërkoj që kryerësi të bëjë dëmshpërblim për dëmin e shkaktuar nga vepra. Ky është kusht më i përgjithshëm se sa kushti i dëmshpërblimit në dispozitat e nenit 59.

Të gjitha kushtet janë dizajnuar për t'i monitoruar veprimet e të pandehurit dhe mund të përshtaten për pothuajse secilën vepër penale apo situatë. Sugjerimet e parapara për secilin kusht janë specifike për veprat penale/motivet për të cilat ato janë dizajnuar për t'i monitoruar. Mirëpo, kodi nuk e kufizon aplikimin e këtyre kushteve, dhe gjykata inkurajohet që t'i kombinoj ato siç e shihet të përshtatshme për të zhvilluar mjete efektive për monitorimin e përparimit të kryerësit dhe të siguroj që dënimi me kusht të përfundohet me sukses. Pavarësisht numrit të kushteve, Gjykata duhet t'i përfshijë afatet për secilin kusht me dispozita të duhura të monitorimit të cilat do të mundësojnë akordime të kushteve.

Kur të caktohen këto kushte, Gjykata duhet të jetë e vëmendshme për kushtet dhe rrethanat në jetën e kryerësit. Disa nga këto konsiderata janë theksuar në nenin 51, paragrafin 3 dhe tregojnë një vetëdije të përgjithshme që Gjykata nuk duhet të caktoj kushte që janë të pamundshme apo shumë të vështira për tu kryer, për shkak të rrethanave të vlefshme/relevante. Kjo nuk nënkupton që Gjykata duhet të mbështetet vetëm në fjalën

e kryerësit për ekzistimin e kushteve të tilla. Gjykata duhet të kërkoj dëshmi të rrethanave të tilla dhe nëse i pranon ato të kërkoj alternativa tjera.

8.2.4 Periudha e Verifikimit

Kodi parasheh periudhë të verifikimit apo përmbushjes së dënimit me kusht që zgjatë nga 1-5 vite. Ndonëse Gjykata është e lirë për ta përcaktuar kohëzgjatjen e duhur, sugjerohet fuqimisht që Gjykata ta rrisë periudhën në proporcion me seriozitetin e veprës. Në vijim janë paraqitur periudhat e sugjeruara të verifikimit:

- ❖ Cilado vepër që kërkon zbatimin e zbutjes nga neni 76 për tu pezulluar dënimi (Neni 52, paragrafi 2)
 - Së paku 3 vite verifikim
 - 5 vite verifikim nëse ka qenë i mundshëm shqiptimi i dënimit prej më së shumti 10 viteve
- ❖ Veprat penale bashkekzistuese të pezulluara – së paku 3 vite
- ❖ Veprat penale të vetme pa zbutje (Neni 52, paragrafi 1)
 - Më pak se 3 vite – të mundshme

8.2.5 Monitorimi nga shërbimi sprovues

Neni 58 ia lejon gjykatës që të caktoj monitorim nga shërbimi sprovues për dënimin me kusht. Kjo mund të jetë për monitorim aktiv të kryerësit për respektim të kushteve të caktuara apo thjeshtë kërkesë për raportim periodik që e detyron kryerësin që të takohet me shërbimin sprovues. Derisa disa nga kushtet e parapara në kod nuk kanë nevojë për monitorim aktiv, praktika tregon që monitorimi aktiv dhe i rregullt i përparimit drejt përmbushjes së kushteve është mënyra më efektive për të siguruar respektim të kushteve, riintegrim dhe sukses të përgjithshëm të dënimit me kusht. Së paku, kryerësi do të jetë i vetëdijshëm për praninë e gjykatës dhe interesimin e vazhduar në rezultate, dhe rikujtohet rregullisht që dështimet do të identifikohen shpejtë dhe do të dënohen. Dënimet me kusht pa kushte kanë më shumë gjasa për të dështuar se ato që kanë kushte dhe monitorohen në mënyrë aktive. Mirëpo, Kodi lejon vetëm periudhë të monitorimit prej 6 muaj deri 3 vite. Ndonëse në këtë periudhë nuk mund të të monitorohet e gjithë periudha verifikuese e

dënimit të mundshëm me kusht prej 5 viteve, Gjykatat duhet ta përdorin aktivisht periudhën e lejuar. Sugjerohet fuqishëm që çdo periudhë e verifikimit prej 3 e më shumë viteve që përfshinë obligime për kryerësin, të shoqërohet me periudhë 3 vjeçare të monitorimit nga shërbimi sprovues.

8.2.6 Shkeljet

Shkeljet janë relativisht të drejtpërdrejta në kod dhe mbulohen në përgjithësi nga nenet 53-55 të cilat i përshkruajnë kushtet për revokim pas kryerjes së veprave të reja, duke dështuar kështu që t'i plotësojnë kushtet, dhe duke u dënuar për veprën e kryer më parë.

Neni 53 kërkon revokim të detyrueshëm të dënimit me kusht kurdo që të jetë kryer vepër e re penale që rezulton në dënimin prej 2 e më shumë viteve burgim. Gjykata duhet pastaj ta zbatoj nenin 80 për ashpërsimin e dënimeve. Mirëpo nëse dënimi është më pak se dy vite apo gjobë, revokimi nuk është i detyrueshëm, mirëpo Gjykata inkurajohet që ta vlerësoj shkeljen në bazë të rrethanave, motivit dhe llojit të veprës penale. i sugjeron gjykatës që vepra e re e kryer përkundër faktit të ekzistimit të dënimit me kusht, është tregues i fortë që dënimi me kusht ka **dështuar** ta arrijë qëllimin e tij. Revokimi duhet të supozohet përveç nëse ka prova bindëse nga kryerësi për t'i arsyetuar veprimet e tilla. Nëse vepra penale është identike/e ngjashme në natyrë, me motiv e viktimë të njëjtë, revokimi duhet të jetë i menjëhershëm.

Kryerja e veprës së re penale mund të jetë dëshmi bindëse për revokim të dënimit me kusht; mirëpo, shkelja e kushteve kërkon analizë dhe konsideratë më të thukët. Neni 55 ia lejon gjykatës revokimin e dënimit me kusht dhe shqiptimin e dënimit të caktuar më parë për mospërbushje të kushteve të caktuara në bazë të paragrafit 3 të nenit 51 apo nenit 59 në tërësi. Kodi është mjaft fleksibil në lejimin e Gjykatës që të vlerësoj rrethanat në lidhje me përmbushjen e kushteve dhe ta shqyrtoj nëse revokimi është i duhur apo nëse është e arsyeshme që të vazhdohet kushti. Nëse mospërbushja e kushteve ka arsyetim, Gjykata kërkohet që ta heq kushtin apo ta zëvendësoj atë me një kusht më të përshtatshëm. Mirëpo, çdo zgjatje e periudhës për plotësim të kushteve apo plotësi të kushteve të reja, duhet të jetë deri në fund të periudhës së përmbushjes.

Nëse Gjykata vendos që ta revokoj dënimin me kusht për mospërbushje të kushtit, sipas nenit 56 kjo duhet të bëhet brenda 1 viti të afatit të përcaktuar (dhe para skadimit të periudhës së verifikimit). Për shembull, Gjykata kërkon që kryerësi ta përfundoj një program të rehabilitimit nga droga brenda 1 viti dhe parasheh periudhë 5 vjeçare të verifikimit. Nëse Gjykata nuk mëson për dështimin deri në vitin e 4-rt, mund ta revokoj dënimin për mospërbushje të kushtit. Kjo duhet të ndodh para përfundimit të vitit të 2-të.

Këto janë konsiderata relevante për revokimin/zgjatjen e kushtit:

- Gjykata nuk duhet që thjeshtë ta shtyjë periudhën e përbushjes vazhdimisht derisa të skadon perioda e verifikimit. Duhet të jepet arsyetim për mospërbushjen.
- I pandehuri e bartë barrën e arsytimit të mospërbushjes së kushteve të dënimit me kusht apo të tregoj që kushti duhet të zëvendësohet.
- Zëvendësimi apo heqja e kushteve duhet të jetë për shkak të mospërbushjes në bazë të rrethanave që janë jashtë kontrollit të kryerësit (Për shembull – i pandehuri nuk është në gjendje që ta plotësoj trajnimin profesional për shkak se shkolla profesionale është mbyllur).
- Mospërbushjet që shfaqin mungesë të seriozitetit apo mosrespekt të autoritetit të gjykatës, duhet të rezultojnë në revokim të dënimit me kusht. Vazhdimi i këtyre kushteve ka pak gjasa që të shpie në respektim dhe e gërryen respektin për sistemin gjyqësor si tërësi.
- Vazhdimet e bazuara në arsytetime të diskutueshme mund të bëhen, mirëpo asnjëherë më shumë se një herë për të njëjtin arsyetim të diskutueshëm.
- Nëse nuk caktohet monitorim nga shërbimi sprovues, Gjykata duhet në mënyrë aktive t'i kontrolloj dosjet apo mbajë seanca në periudhën e afatit përfundimtar të vendosur për kushtet, për të përcaktuar përbushjen.

- Gjykata duhet ta mbajë së paku një seancë diku kah fundi i periudhës verifikuese për të përcaktuar nëse të gjitha kushtet janë plotësuar dhe/apo të merr vendim përfundimtar për revokim.

Dënimet me kusht janë mjet efektiv në dispozicion të gjykatës për të minimizuar dënimin me burg efektiv dhe për ta çuar në maksimum rehabilitimin e kryerësve. Mirëpo, ato nuk janë shumë efektive pa kushte të qarta, monitorim të përmbushjes dhe gatishmërisë së gjykatës për t'i revokuar ato kur kushtet nuk janë plotësuar. Ato nuk duhet të përdoren si mjet për kryerjen e lëndëve që konsiderohen joserioze pasi që nuk do të shërbejnë për ndonjë qëllim të dobishëm dhe rehabilitimi do të dështoj. Gjykata duhet të jetë e gatshme që të merr kohë për të krijuar dënim efektiv me kusht në mënyrë që shoqëria t'a korrë përfitimin nga to.

8.3 Shërbimi në dobi të përgjithshme / Gjysmëliria

Si gjysmëliria ashtu edhe puna në dobi të përgjithshme janë mjete alternative për ta kryer një dënim me të urdhëruar nga gjykata prej deri një viti burgim. Që të dyja e bartin mundësinë e kushteve shtesë si pjesë e dënimit. Këto duhet të përdoren nga Gjykata për t'i adresuar çështjet kontribuuese dhe për ta dizajnuar një program për riintegrim të duhur.

Duke qenë se puna në dobi të përgjithshme potencialisht e zëvendëson dhe zvogëlon periudhën e burgimit prej një viti në më së shumti 30 ditë të punës, duhet të përdoret më rrallë se gjysmëliria, e cila kërkon periudha të burgimit efektiv. Pasi që periudha e performancës nuk është me e madhe se një vit, gjykata duhet ta parashoh një periudhë fillestare të një kohëzgjatje substancialisht më të shkurtë për ta vlerësuar përmbushjen dhe për t'i rritur në maksimum mundësitë e gjykatës.

8.4 Qortimi Gjyqësor

Neni 85 dhe 86 i japin mundësi gjykatës për të shqiptuar qortim gjyqësor. Qortimi gjyqësor është në esencë zëvendësim i dënimit me burg me një paralajmërim zyrtar nga gjykata që nëse kjo sjellje përsëritet, do të ketë dënim më të ashpër. Siç është cekur në kod, qortimi është në dispozicion për të gjitha veprat e dënueshme me deri një vit burgim dhe veprat e dënueshme deri 3 vite që në mënyrë specifike e parashohin qortimin. Vetëm vepra nga neni 188 lëndimi i lehtë trupor përmban mundësinë e qortimit gjyqësor për vepër të dënueshme me deri 3 vite burgim.

Përdorimi i qortimit gjyqësor për vepra që bartin dënim të mundshëm deri në një vit burgim kufizohet edhe më tutje vetëm për ato raste ku ka rrethana lehtësuese të mjaftueshme për ta bërë veprën veçanërisht të vogël. Andaj gjykata duhet të kalojë nëpër proces të vlerësimit të rrethanave rënduese dhe lehtësuese. Nëse gjykata e përcakton që rrethanat rënduese janë të barabarta apo më të mëdha se ato lehtësuese, nuk mund ta zëvendësojë dënimin me qortim gjyqësor. Për më tepër, nëse nuk ka sa duhet rrethana lehtësuese për ta bërë veprën veçanërisht të vogël, gjykata nuk mund ta përdorë qortimin gjyqësor. Një metodë e vlerësimit është që të shqyrtohet se sa afër kanë qenë veprimet e kryerësit për të mos e përmbushur kriterin për të qenë vepër penale. Lëndimet që mezi e plotësojnë këtë prag të veprës penale kanë më shumë gjasa për ta kualifikuar veprën për qortim gjyqësor. Siç është theksuar në paragrafin 5 të nenit 86, konsideratat e rëndësishme për plotësuar nivelin e veprës së vogël janë veprimet e kryerësit gjatë dhe pas kryerjes së veprës penale. Përqendrimi i gjykatës nuk është vetëm në atë se a kualifikohen veprimet e kryerësit si sjellje devijuese, por nëse kryerësi e ka kuptuar sjelljen dhe ka ndërmarr masa korrigjuese.

KAPITULLI IX

DËNIMET PLOTËSUESE DHE DISPOZITAT TJERA

9.1 Dënimet plotësuese

Dënimet plotësuese nga neni 62 mund të shqiptohen me ÇDO dënim kryesor apo alternativ. Ndonëse ato ndryshojnë për nga zbatimi i tyre i detyruar, gjykata duhet të vlerësojë zbatueshmërinë e tyre para se të shqiptojë dënimin përfundimtar. Kjo vlen veçanërisht për dënimin me kusht pasi që kjo rrit mundësinë e përshtatjes së dënimit nevojave të veçanta të kryerësit dhe maksimizon perspektivën e reintegrimit.

9.1.1 Heqja e të drejtës për t'u zgjedhur⁸⁸

Heqja e të drejtës për t'u zgjedhur është dënim plotësues i detyrueshëm. Ky dënim përfshin veprat nga Kapitulli 18 (Veprat penale kundër të drejtave të votimit) dhe veprat tjera penale për të cilat është paraparë dënimi me së paku dy vjet burgim nëse vepra është kryer me qëllim për t'u zgjedhur. Periudha e heqjes së të drejtës është 1-4 vjet.

Gjykata duhet ta shfrytëzojë këtë dispozitë me mençuri pasi që këto vepra tregojnë një mosrespekt themelor ndaj vlerave demokratike. Në përgjithësi, nëse gjykata ka shqiptuar dënim me burgim, e drejta për t'u zgjedhur duhet të shqiptohet për së paku 3 vjet.

⁸⁸ Neni 62 i Kodit Penal, par 2.2

Ndërkaq në rastet kur është shqiptuar dënimi alternativ i dënimit me kusht, periudha e heqjes së të drejtës duhet të jetë së paku aq sa edhe dënimi i cili është kushtëzuar.

9.1.2. Urdhri për kompensimin e humbjes apo dëmit⁸⁹

Kjo është dispozitë e detyrueshme e cila duhet të përfshihet në çdo rast kur ka ndonjë humbje apo dëmtim të pasurisë së viktimës. Për dallim nga kompensimi për lëndimin mjekësor apo dëmtimin fizik, kjo masë përqendrohet vetëm në humbjen pasurore. Përveç vlerës së vetë pasurisë, gjykata duhet të urdhërojë edhe humbjen e të ardhurave të cilat viktima i përjeton si rezultat i veprës. Nuk ka ndonjë kufizim të kompensimit bazuar në aftësinë e kryerësit për të paguar apo aftësinë e viktimës për të siguruar kompensimin në ndonjë mënyrë tjetër.

9.1.3 Ndalimi i ushtrimit të funksioneve në administratën publike ose në shërbimin publik⁹⁰

Ndalesat nga paragrafi 2.3 janë vlerësime të detyrueshme për gjykatën. Ndalesat mund të jenë nga 1-5 vjet nëse shqiptohet dënimi me burgim dhe 1-3 vjet nëse shqiptohet dënimi me gjobë apo dënimi me kusht. Për shqyrtimin e gjykatës është e rëndësishme që të këtë keqpërdorim të funksioneve nga ushtrimi i funksioneve në administratën publike apo shërbimin publik. Kjo nuk kufizohet vetëm në akuzat formale të keqpërdorimit të pozitës zyrtare apo madje as të korrupsionit zyrtar nga Kapitulli 34. Gjkata është e lirë ta shqiptojë këtë ndalesë nëse thjeshtë ka vetëm ndonjë element të keqpërdorimit të pushtetit apo ndihmës në kryerjen e veprës së tillë.

Çdo vepër e cila mbartë me vete dënim të mundshëm prej 5 apo më shumë vjet duhet ta përfshijë ndalesën prej së paku 3 viteve, pavarësisht periudhës së dënimit të shqiptuar me burgim apo periudhës së dënimit me kusht. Për çdo vepër që përfshin korrupsionin zyrtar nga Kapitulli 34 (Korrupsioni zyrtar dhe veprat penale kundër detyrës zyrtare), për të cilën shqiptohet dënim me burgim, duhet të caktohet periudha prej 5 viteve e ndalesës së

⁸⁹ Neni 62 i Kodit Penal, par 2.3

⁹⁰ Neni 62 i Kodit Penal, par 2.3

ushtrimit të funksioneve. Në përgjithësi, periudha e ndalesës duhet të jetë proporcionale në raport me peshën e veprës.

9.1.4 Ndalimi i ushtrimit të profesionit, veprimtarisë apo detyrës⁹¹

Dispozita 2.4 i drejtohet individëve të cilët keqpërdorin autoritetin e tyre si pjesë e veprës apo drejtpërdrejtë në kryerjen e veprës duke mundësuar kufizimin e aftësisë së tyre për ta ushtruar atë pozitë apo detyrat tjera të parapara në nenin 66. Kjo nuk kufizohet vetëm në pozitën në organe publike dhe nuk e kufizon gjykatën vetëm në veprat ku keqpërdorimi i pozitës është element formal. Mjafton që gjykata të gjejë apo të përcaktojë se pozita është keqpërdorur në kryerjen e veprës. Periudha e ndalesës është 1-5 vjet dhe koha e mbajtur në burg ose në institucionin e kujdesit shëndetësor nuk llogaritet në kohëzgjatjen e saj.

Gjatë përcaktimit nëse duhet ndaluar ushtrimin e profesionit, veprimtarisë apo detyrës, gjykata nuk kufizohet vetëm në ndalimin e atij profesioni, veprimtarie apo detyre që është keqpërdorur gjatë kryerjes së veprës. Gjykata gjithashtu mund ta kufizojë edhe qasjen nëse ka arsye për të besuar se mund të keqpërdoret në të ardhmen. Për shembull, gjykata mund ta ndalojë punësimin e kryerësit si mësues nëse pozita e tillë është keqpërdorur për të ngacmuar seksualisht ndonjë fëmijë. Gjykata gjithashtu mund t'ia ndalojë kryerësit mbikëqyrjen e fëmijëve në çfarëdo kapaciteti profesional nëse ka arsye për të besuar se autoriteti në këtë pozitë mund të rrisë gjasat e keqpërdorimit të serishëm të këtij autoriteti.

Së paku 4 vjet ndalesë duhet të shqiptohen për vepra penale seksuale, vepra që përfshijnë viktima të ndjeshme, dhe vepra që përfshijnë lëndime serioze. Nëse autoriteti ka qenë esencial në kryerjen e veprës, ndalesa duhet të jetë së paku 3 vjet. Në përgjithësi, periudha e ndalesës duhet të jetë proporcionale me peshën e veprës.

⁹¹ Neni 62 i Kodit Penal, par 2.4

9.1.5. Ndalimi i drejtimit të automjetit⁹²

Paragrafi 2.5 kryesisht përqendrohet në ato vepra të cilat përfshijnë drejtimin e automjetit në situata të cilat rrezikojnë sigurinë publike. Megjithatë, kjo nuk është e kufizuar vetëm në veprat ku vetë vepra është kryer me automjet. Kjo mjafton të ndërlidhet me kryerjen e veprës në atë mënyrë që të jetë përfshirë vozitja e tillë që ka rrezikuar sigurinë publike. Sikurse me shumicën e dispozitave, kjo ndalesë duhet të jetë në proporcion të drejtpërdrejtë me rrezikun e shkaktuar dhe peshën e veprës. Një rrethanë e rëndësishme është rëndësia apo domosdoshmëria e automjetit në kryerjen e veprës. Sa më i madh të jetë roli i tij në kryerjen e veprës, aq më e gjatë duhet të jetë periudha e ndalesës.

9.1.6. Marrja e lejes së vozitjes⁹³

Marrja e lejes së vozitjes nga neni 68 është e ngjashme për nga natyra me ndalesën nga paragrafi 2.5, megjithatë kjo mundëson marrjen e lejes apo ndalesën për cilindo automjet (e jo në mënyrë specifike ndonjë tip/model të automjetit). Rreziku është i njëjtë sikur te 2.5 në kuptimin që ka rrezik për trafikun publik. Megjithatë, gjykata është e kufizuar në veprat të cilat përfshijnë vdekjen apo lëndimin e rëndë trupor ose nëse gjykata konstaton se pjesëmarrja e mëtejshme e kryerësit në trafikun publik është e rrezikshme për shkak të paaftësisë së ngasësit për drejtimin e sigurt të automjetit. Sikurse te 2.5, ndalesa duhet të jetë proporcionale me peshën e veprës. Nëse vepra shkakton vdekjen apo lëndimin e rëndë trupor dhe është drejtpërdrejtë e lidhur me drejtimin e mjetit motorik, periudha e marrjes së lejes duhet të jetë 5 vjet.

9.1.7 Marrja e sendit⁹⁴

Konfiskimi i sendit është i detyrueshëm në të gjitha rastet kur sendi është përdorur në kryerjen e veprës penale dhe është përfituar nga kryerja e veprës penale. Ndonëse konfiskimi është i detyrueshëm, procedurat përkatëse të konfiskimit duhet të ndiqen ashtu siç përcaktohen me KPP. Sendi i cili nuk është pronë e kryerësit mund të konfiskohet nëse nuk ndikon dëmshëm mbi të drejtat e palës së tretë për të marrë kompensim nga kryerësi.

⁹² Neni 62 i Kodit Penal, par 2.5

⁹³ Neni 62 i Kodit Penal, par 2.6

⁹⁴ Neni 62 i Kodit Penal, par 2.7

Ndonëse dispozitat e 2.7 janë të detyrueshme, ato nuk mund të zbatohen pa ndjekur procedurën përkatëse. Nëse sendi i është nënshtruar sekuestrimit, gjykata duhet t'i referohet dispozitave të KPP në vlerësimin nëse sendi mund të konfiskohet në mënyrë legjitime. Nëse procedurat përkatëse janë përfillur në mënyrë të duhur, atëherë konfiskimi duhet të urdhërohet menjëherë së bashku me dënimin.

Ndonëse sipas kësaj dispozite mund të konfiskohet edhe sendi i cili nuk është pronë e kryerësit nëse nuk ndikon dëmshëm mbi të drejtat e palës së tretë për të marrë kompensim, kjo në përgjithësi nuk është e këshillueshme, veçanërisht nëse nuk ka pasur ndonjë procedurë apo mundësi për palët e treta që të dëgjohen apo nëse nuk janë njoftuar në mënyrë të duhur. Për më tepër, qasja në të drejtën për të rikthyer sendin nuk mjafton për t'i siguruar palës së tretë mundësi të mirëfilltë për ta rikthyer sendin, veçanërisht nëse një pjesë e madhe e pasurisë së kryerësit është konfiskuar dhe nëse ata janë dërguar në mbajtje të dënimit. Nëse gjykata ka arsye për të besuar se pala e tretë ka bërë përpjekje për ta mbrojtur apo për ta fshehur sendin, jashtë kufizimeve të parapara në KPP, atëherë kjo dispozitë mund të jetë e përshtatshme. Megjithatë, nëse ka indikacione se pala e tretë është pronar i pafajshëm i sendit apo ka vetëm lidhje të rastësishme me veprën, gjykata duhet ta shmang konfiskimin nëse nuk arsyetohet.

9.1.8. Urdhri për publikimin e aktgjykimeve⁹⁵

Pika 2.8 lejon publikimin e aktgjykimeve dhe kjo shpjegohet më në detaje në nenin 70. Kjo dispozitë duhet të zbatohet kur është në interes të përgjithshëm që aktgjykimi të publikohet në një mënyrë më të hapur dhe më të qasshme sesa qasja tradicionale në regjistrat publik. Përdorimi i kësaj dispozite duhet të kufizohet veçanërisht kur rrezikohet privatësia e personave apo kur publikimi mund të identifikojë persona të cilët nuk kanë të bëjnë me kryerjen e veprës. Kjo dispozitë mund të jetë posaçërisht e dobishme kur përfshihen figura publike apo kur ka implikime më të mëdha për stabilitetin e përgjithshëm.

⁹⁵ Neni 62 i Kodit Penal, par 2.8

9.1.9 Dëbimi i të huajve nga territori i Republikës së Kosovës⁹⁶

Dispozitat e 2.9 janë vetëshpjeguese dhe lejojnë dëbimin e të huajve në kohëzgjatje prej 1-10 vjet. Gjykata duhet të merr parasysh peshën e veprës, motivet e kryerjes së veprës dhe lidhjen e kryerësit gjatë përcaktimit të kohëzgjatjes së këtij dënimi.

9.2 Masat e trajtimit të detyrueshëm

Kapitulli V i KP parasheh masat e trajtimit të detyrueshëm. Këto dispozita zbatohen vetëm për kryerësit të cilët nuk kanë përgjegjësi penale për shkak të paaftësisë mendore, kanë aftësi esencialisht të zvogëluar mendore apo janë të varur nga droga apo alkooli. Si të tilla këto masa janë përtej shtrirjes së udhëzimit për caktimin e dënimit. Shumica e konstatimeve në këto raste janë gjetje faktike që vërtetojnë se kryerësi nuk është penalisht përgjegjës apo ka pësuar nga aftësia esencialisht e zvogëluar mendore sa që trajtimi i gjendjes së tillë është i rëndësisë primare. Së fundi, në rastet kur ndëshkimi penal mund të zbatohet sipas udhëzimit, gjykata mund ta zëvendësojë dënimin me ndonjë periudhë të caktuar të trajtimit të detyrueshëm, me kusht që vepra të jetë kryer nën ndikimin apo kryesisht si rezultat i përdorimit të drogës apo alkoolit.

⁹⁶ Neni 62 i Kodit Penal, par 2.9

KAPITULLI X

DHËNIA E ARSYETIMIT

Dhënia e arsyetimit adekuat për dënimin përfundimtar është e rëndësishë parësore. Arsyetimi dhe analizimi i qartë janë kërkesa thelbësore të vendimeve gjyqësore dhe një aspekt i rëndësishëm i së drejtës në gjykim të drejtë të paraparë në nenin 6 të Konventës Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut. Cilësia e vendimeve gjyqësore varet kryesisht nga cilësia e arsyetimit të tyre. Arsyetimi adekuat është domosdoshmëri e cila nuk duhet neglizhuar në interes të shpejtësisë.⁹⁷

Arsyetimi i qartë gjithashtu i jep kryerësit njoftimin e duhur lidhur me arsyet e vendimit dhe ua mundëson viktimave dhe prokurorëve që ta dinë se shqetësimet dhe argumentet e tyre janë trajtuar. Për më tepër, arsyetimi i duhur u jep garancitë e nevojshme gjykatave më të larta se të gjitha dispozitat e ligjit janë shqyrtuar në mënyrë adekuate dhe kjo në mënyrë të pashmangshme do ta zvogëlojë numrin e ankesave të suksesshme bazuar në mungesën e arsyetimit apo pamundësinë e gjykatës më të lartë për të vlerësuar bazën për caktimin e dënimit. Gjyqtari sigurohet që aktgjykimet e tij të jenë të kuptueshme. Ai jep arsyet e tij për vendimin e marrë në mënyrë që të gjitha palët e përfshira ta kuptojnë logjikën në të cilën gjyqtari ka bazuar vendimin e tij.⁹⁸ Theksimi i arsyeve jo vetëm që e bën vendimin më të lehtë për palët që ta kuptojnë dhe pranojnë, por mbi të gjitha është garanci kundër arbitraritetit. Së pari, kjo e obligon gjyqtarin që t'i përgjigjet parashtrësve

⁹⁷ Këshilli Konsultativ i Gjyqtarëve Evropian (KKGJE), Opinioni Nr. 11 i KKGJE për vëmendjen e Këshillit të Ministrave të Këshillit të Evropës mbi cilësinë e vendimeve gjyqësore, Strasburg (2008) nr. 3.

⁹⁸ Rrjeti Evropian i Këshillave për Gjyqësorin (RREKGJ), Raporti i etikës gjyqësore 2009-2010, Dëgjimi dhe komunikimi, fq. 14.

të palëve dhe të cek arsytet të cilat e justifikojnë vendimin dhe e bëjnë të ligjshëm; së dyti, i mundëson shoqërisë që ta kuptojë funksionimin e sistemit gjyqësor.⁹⁹

Ndjekja e parimeve dhe qasjes së shtruar në udhëzim do të eliminojë shumicën dërrmuese të ankesave. Megjithatë, caktimi i dënimit bazuar në udhëzim nuk është zëvendësim për arsyetimin dhe shqyrtimin e duhur. Kjo nuk është askund më e debatueshme dhe problematike se të shqyrtimi i rrethanave rënduese/lehtësuese. Për ta thjeshtësuar procesin e shqyrtimit, Shtojca 2 parasheh një formë standarde për përdorimin e gjykatës në llogaritjen dhe arsyetimin e dënimit.

Forma paraqet një varg të rreshtave për secilën rrethanë të mundshme rënduese dhe lehtësuese. Gjykata pastaj thjeshtë duhet që të jep arsyetimin faktik për secilën rrethanë sipas nevojës. Kjo i ofron gjykatës një referencë të shpejtë në faktet të cilat e mbështesin rrethanën e caktuar. Kjo e bën përpilimin e aktgjykimeve të detajuara shumë më të shpejtë.

Identifikimi i kufijve të dënimit përfundimtar është thjeshtë çështje e përcaktimit të rrethanave të përgjithshme rënduese në krahasim me ato lehtësuese, dhe shqyrtimit nëse ndonjë çështje tjetër, siç është zbutja, ka ndikuar në dënim. Me të finalizuar këtë, gjykata përcakton kufijtë e përshtatshëm dhe cakton dënimin përfundimtar brenda këtyre kufijve. Gjykata pastaj bën korrigjimet përfundimtare siç është kushtëzimi i dënimit apo përcaktimi i dënimeve alternative. Së fundi, gjykata përcakton nëse zbatohet ndonjë dënim plotësues dhe/ose kushtet e dënimit me kusht.

Përveç caktimit të dënimit përfundimtar bazuar në rrethanat rënduese/lehtësuese dhe dispozitat tjera të zbatueshme, Shtojca 2 ofron një listë të kushteve për dënimet me kusht si dhe dënimet plotësuese që janë të zbatueshme për të gjitha dënimet. Kjo duhet t'ia përkujtojë gjykatës të gjitha rrethanat e mundshme dhe ta inkurajojë shfrytëzimin e tyre në shqiptimin e dënimeve kuptimplota të cilat kanë gjasë të kenë sukses.

Gjatë përpilimit të vendimit përfundimtar me shkrim, gjykata duhet të zbatojë sugjerimet në vijim:

⁹⁹ Këshilli Konsultativ i Gjyqtarëve Evropian (KKGJE), Opinioni Nr. 11 i KKGJE për vëmendjen e Këshillit të Ministrave të Këshillit të Evropës mbi cilësinë e vendimeve gjyqësore, Strasburg (2008) nr. 35.

- Çdo rrethanë për të cilën gjykata vërtetohet se ekziston duhet të ceket qartë në aktgjykimin – si rënduese ashtu edhe lehtësuese.
- Gjykata duhet të paraqesë një përmbledhje relativisht të detajuar të fakteve të cilat gjykata beson se e mbështesin dhe e arsyetojnë gjetjen e rrethanës.
- Gjykata duhet të cek vlerën e përgjithshme të caktuar për secilën rrethanë pas deklarimit të fakteve në mbështetje të rrethanës.
- Gjykata duhet t'i referohet numrave të të gjitha rrethanave të cilat nuk ekzistojnë dhe të theksojë se nuk ka fakte që mbështesin rrethanën.
- Nëse ka prova të paraqitura në mbështetje të një rrethane të caktuar lehtësuese/rënduese të cilat gjykata nuk i gjen të besueshme, atëherë duhet ta theksojë këtë në mënyrë specifike dhe ta jep një arsyetim të shkurtë për këtë.
- Gjykata duhet ta theksojë qartë nëse rrethanat janë të barabarta, joekzistuese, mbipeshojnë apo mbipeshojnë në mënyrë të konsiderueshme.
- Kufijtë përfundimtar duhet të theksohen në aktgjykim së bashku me dënimin përfundimtar.
- Dënimet me kusht duhet të përfshijnë një arsyetim specifik lidhur me atë se përse gjykata beson se kërcënimi i dënimit mjafton për ta parandaluar kryerësin nga kryerja e ndonjë veprë tjetër.
- Zbutja e dënimeve nga neni 75 duhet të përfshijë në mënyrë specifike sqarimin se në cilat dispozita të Kodit është mbështetur gjykata për zbutjen e dënimit.

Për të qenë e cilësisë së lartë, vendimi gjyqësor duhet të perceptohet nga palët dhe nga shoqëria në përgjithësi si rezultat i zbatimit adekuat të rregullave juridike, procedurës së drejtë dhe vlerësimit adekuat faktik, si dhe efektivisht i zbatueshëm. Vetëm atëherë palët do të binden se rasti i tyre është shqyrtuar në mënyrë të duhur dhe shoqëria do ta perceptojë vendimin si faktor në rivendosjen e harmonisë sociale. Për t'i arritur këto qëllime, duhet të plotësohen një varg kriteresh.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Këshilli Konsultativ i Gjyqtarëve Evropian (KKGjE), Opinioni nr. 11 I KKGjE për vëmendje të Këshillit të Ministrave të Këshillit të Evropës në lidhje me cilësinë e vendimeve gjyqësore, Strasburg (2008) nr.35.

KAPITULLI XI

PRAKTIKAT ALTERNATIVE

Ndonëse praktikat alternative për zgjidhjen e rasteve janë relativisht të reja, ato kanë fituar popullaritet anembanë botës si metoda për të ruajtur dhe priorizuar burimet. Në vijim do të paraqiten udhëzime të përgjithshme të cilat duhet të rregullojnë mënyrën në të cilën gjykatat iu qasen këtyre praktikave.

11.1 Marrëveshja mbi pranimin e fajësisë

Ndonëse gjykata ka aftësi të kufizuar për t'u përfshirë në negocimin ndërmjet kryerësit dhe prokurorit, megjithatë ajo e ka fjalën e fundit nëse marrëveshja mbi pranim të fajësisë do të pranohet apo jo. Dispozitat e marrëveshjes mbi pranim të fajësisë kryesisht janë të rregulluara me nenin 233 të Kodit të Procedurës Penale dhe dispozitat që kanë të bëjnë me dënimet në Kodin Penal. Ka disa konsiderata të rëndësishme të cilave gjykata duhet t'i përmbahet.

Në përgjithësi, prokurori ka mundësi të ofrojë një dënim i cili është brenda kufizimeve të parapara në Kod. Çdo dënim ligjërësht i mundshëm mund të ofrohet nga prokurori dhe të pranohet nga kryerësi. Kjo nuk nënkupton që prokurori duhet ta bëjë ofertën minimale kurdo që është në dispozicion. Përcaktimi i marrëveshjes së duhur mbi pranimin e fajësisë është vendim brenda gjykimit të prokurorit që duhet t'i merr në konsideratë një

sërë rrethanash. Pavarësisht kësaj, fakti që prokurori e jep një ofertë të caktuar , NUK nënkupton që gjykata DUHET ta pranojë dhe zbatojë atë. Gjykata është përcaktuesi përfundimtar i asaj nëse marrëveshja mbi pranimin e fajësisë është e pranueshme, mirëpo duhet t'a respektoj deri në masë të caktuar vendimin e prokurorit.

Për shembull, nëse për veprën është paraparë dënim prej 3-5 vjet, dënimi minimal mund të zbutet (përmes dispozitave për marrëveshjen e pranimit të fajësisë në nenin 75, paragrafi 1.3) deri në 12 muaj sipas nenit 76. Neni 233, paragrafi 7 i KPP i jep prokurorit aftësi maksimale për ta zbutur dënimin. Nëse marrëveshja arrihet para shqyrtimit gjyqësor, dënimi i mundshëm është 80% e 12 muajve (90% e 12 muajve nëse gjykimi ka filluar – Mirëpo siç është diskutuar më lartë, duhet të ketë indikacione të forta që të MOS ofrohet përfitimi i dukshëm për pranimin e fajësisë apo marrëveshjet mbi pranimin e fajësisë që bëhen gjatë shqyrtimit gjyqësor). Zbutjet e mëtejshme janë të mundshme kur kryerësi fillon të bashkëpunojnë më mënyrë proaktive me prokurorinë si dëshmitar bashkëpunues dhe siguron prova në procedurë (60% e minimumit) dhe në rastet kur merr pjesë si dëshmitar bashkëpunues në hetim të fshehtë (40% e minimumit). Prokurori duhet të përfshijë në marrëveshje për pranim të fajësisë së paku:

- (i) Pikat e aktakuzës për të cilat i pandehuri pranon fajësinë;
- (ii) Nëse i pandehuri pranon të bashkëpunojë;
- (iii) Të drejtat nga të cilat hiqet dorë;
- (iv) Përgjegjësia e të pandehurit për kompensimin e të dëmtuarit dhe konfiskimi i të gjitha pasurive të cilat i nënshtrohen konfiskimit.

Ndonëse prokurori ka mundësi për të arritur marrëveshje për pranim të fajësisë deri në nivelin e përcaktuar në KPP, kjo nuk nënkupton se gjykata është e detyruar t'i pranojë ato. Neni 233 shpjegon se për ta pranuar marrëveshjen për pranim të fajësisë, gjykata duhet të vlerësojë pozitivisht disa rrethana, të cilat janë:

18.1. i pandehuri ka kuptuar natyrën dhe pasojat e pranimit të fajësisë;

18.2. pranimi i fajësisë është bërë vullnetarisht nga i pandehuri pas konsultimeve të mjaftueshme me mbrojtësin e tij, nëse ka mbrojtës, dhe se i pandehuri nuk ka qenë i detyruar ose i shtrënguar në asnjë mënyrë që të pranojë fajësinë;

18.3. pranimi i fajësisë mbështetet në fakte dhe prova materiale të rastit konkret, të cilat paraqiten në aktakuzë, apo me provat materiale të paraqitura nga prokurori për plotësimin e aktakuzës dhe të pranuar nga i pandehuri, si dhe me dëshmi tjera, siç mund të jenë deklaratat e dëshmitarëve të paraqitura nga prokurori apo i pandehuri; dhe

18.4. nuk ekzistojnë asnjë nga rrethanat e parapara në nenin 253, paragrafët 1. dhe 2. të këtij Kodi.

Padyshim se shqetësimi kryesor i gjykatës do të jetë dënimi i ofruar/rekomanduar nga prokurori dhe nëse gjykata pajtohet se ky dënim është i pranueshëm. Proceduralisht, kodi i lejon gjykatës që ta pranojë marrëveshjen dhe të shqiptojë dënim i cili është më i lartë se dënimi i rekomanduar nga prokurori. Kjo kryesisht bazohet në shqetësimin se pas pranimi të marrëveshjes, gjykata mund të vlerësojë se ka rrethana të pamjaftueshme për të arritur deri te dënimi i rekomanduar nga prokurori apo mund të ketë fakte të cilat e ndryshojnë pozitën e gjykatës në mënyrë substanciale. Ndonëse kjo i jep gjykatës fleksibilitet maksimal për të caktuar një dënim i cili arsyetohet nga faktet, shqiptimi i dënimit më të lartë se dënimi i rekomanduar do të shkatërrojë motivimin për arritjen e marrëveshjeve për pranim të fajësisë, e që në radhë të parë është siguria e dënimit të cilin e pret i pandehuri në shkëmbim të heqjes dorë nga gjykimi i rregullt.

Për të korrigjuar këtë problem potencial, gjykata duhet që ta refuzojë marrëveshjen në seancën për shqyrtim të marrëveshjes nëse ka shqetësime se dënimi i propozuar nuk është i arsyeshëm. Gjykatës i lejohet ta bëjë këtë sipas paragrafit 18.1 (më lartë) bazuar në argumentin se kryerësi nuk e ka kuptuar natyrën dhe pasojat e marrëveshjes mbi pranim të fajësisë, respektivisht se atyre do t'u shqiptohet dënim i cili është më i lartë se dënimi i negociuar. Nëse gjykata tashmë e ka pranuar marrëveshjen fillestare dhe mëson për fakte të cilat nuk do të lejojnë shqiptimin e dënimit të dakorduar në marrëveshje, ajo mund ta

njoftojë të pandehurin dhe ta refuzojë marrëveshjen duke u thirrur në bazën se i pandehuri tanimë nuk i kupton pasojat e marrëveshjes.

Nuk ka ndonjë kërkesë specifike nëse të pandehurit duhet ofruar një dënim brenda kufijve të caktuar apo një dënim specifik në shkëmbim të pranimi të fajësisë. Secila i ka meritat e veta. Gjithashtu, nuk ka ndonjë kërkesë që i pandehuri ta pranojë fajësinë për secilën vepër penale të përfshirë në aktakuzë. Gjykata duhet ta vlerësojë dënimin e rekomanduar dhe akuzat në tërësinë e tyre dhe të vendos nëse ka bazë të mjaftueshme për të shqiptuar dënimin e propozuar. Gjykata çdoherë duhet të kërkojë nga prokuroria dhe mbrojtja që ta arsyetojnë dënimin e propozuar.

Përfundimisht, në mënyrë që të lehtësohet marrëveshja mbi pranimin e fajësisë dhe të shpejtohet procesimi i rastit, gjykatat inkurajohen fuqishëm që t'i refuzojnë marrëveshjet për pranim të fajësisë të cilat janë të papranueshme dhe të lejojnë rinegociimin e tyre në vend se të shqiptojnë dënim jashtë dënimit të propozuar në marrëveshje dhe kështu të shmangin ankesat dhe zgjidhjen e rastit në nivel të shkallës së apelit.

11.2 Urdhri ndëshkimor

Kapitulli 30 i Kodit të Procedurës Penale parasheh dhënien e urdhrit ndëshkimor. Kjo i lejon prokurorit që në aktakuzë të kërkojë nga gjykata që të jep urdhër ndëshkimor për vepra penale për të cilat parashihet dënimi maksimal deri në 3 vjet burgim. Dënimet janë të kufizuara kryesisht në masa joizoluese, vërejtja gjyqësore dhe konfiskimi i kufizuar. Ajo që është e rëndësishme për gjykatën në këtë drejtim është se nuk është i domosdoshëm pëlqimi i të pandehurit për dhënien e urdhrit ndëshkimor. Gjykata mund ta refuzojë kërkesën nëse, ngjashëm si te marrëveshja mbi pranim të fajësisë, gjykata nuk bindet se masat e propozuara janë adekuate dhe/ose se nga të dhënat faktike në aktakuzë mund të pritët shqiptimi i ndonjë dënimi tjetër.

Sikurse në të gjitha rastet tjera, viktimës duhet dhënë mundësia që t'i drejtohet gjykatës lidhur me zgjidhjen e çështjes dhe ndikimit që urdhri mund ta ketë në gjasat për

kompensim. Prandaj, para se të pranohet urdhri ndëshkimor, gjykata duhet të kërkojë dëshmi nga prokurori se viktimë është kontaktuar dhe është njoftuar për urdhrin ndëshkimor, përfshirë mundësinë për t'i paraqitur prova gjykatës, apo se prokurori nuk ka arritur ta kontaktojë viktimën dhe përpjekjet e bëra në këtë drejtim.

KAPITULLI XII

SHQYRTIMI NGJA APELI

12.1 Diskrecioni i Gjykatës së Apelit për shqyrtimin e dënimit

Siç është diskutuar përgjatë këtij manuali, një nga qëllimet më të rëndësishme të udhëzimit për caktimin e dënimit është që të zvogëlohet dallimi apo pabarazia në dënime pa hequr diskrecionin e gjyqtarëve për t'iu adaptuar situatave të veçanta. Nëse udhëzimet ndiqen siç duhet, nevoja për shqyrtim nga Apeli do të zvogëlohet dukshëm sikurse që do të zvogëlohen edhe bazat mbi të cilat gjykata duhet ta shqyrtojë vendimin e gjykatës së shkallës më të ultë.

12.2 Eliminimi i dallimeve apo pabarazive

Një kritikë e gjithmbarshme e procedurave të dënimit për të cilat nuk lejohet shqyrtimi nga shkalla e apelit është pabarazia që rezulton nga dënimet në raste të cilat nuk duken të jenë shumë të ndryshme nga njëra tjetra. Në mendjen e publikut, dënimet e pabarabarta të shqiptuara ndaj të pandehurve të dënuar për të njëjtën vepër, pa ndonjë arsytim konkret, përbëjnë teke të gjykatës dhe mund të çojnë në humbjen e respektit për sistemin gjyqësor. Dallimet e pajustificuara në dënime gjithashtu janë të prirura për të penguar rehabilitimin e të burgosurve. Efektet e tilla të padëshirueshme të dallimeve në dënime pengojnë qëllimet e dënimit të parandalimit dhe rehabilitimit.¹⁰¹ Andaj, në thelbin e saj, Gjykata e

¹⁰¹ *Dupree Julian Glenn*, Revista e së drejtës së Luizianas (Louisiana Laë Revieë), Volumi 33/No.4, ABA Standardet minimale për drejtësinë penale-A, Shqyrtimi i dënimit nga apeli, fq. 561.

Apelit ka detyrën e rëndësishme të eliminimit të dallimeve potenciale ndërmjet dënimeve, sigurimit të arsyetimeve adekuate dhe zvogëlimit të arbitraritetit.

Në vendet e së drejtës zakonore, vendimet e gjykatave më të larta me të cilat zgjidhet një çështje ligjore shërbejnë si precedentë të detyrueshëm në mosmarrëveshje të ngjashme në të ardhmen. Në vendet e së drejtës kontinentale, vendimet nuk e kanë këtë efekt por pavarësisht kësaj mund të japin udhëzime të vlefshme për gjyqtarët tjerë që merren me raste apo çështje të ngjashme, në rastet të cilat ngritin ndonjë çështje të gjerë shoqërore apo ndonjë çështje të rëndësishme ligjore. Prandaj theksimi i arsyeve, të cilat rrjedhin nga një studim i detajuar i çështjeve ligjore të trajtuara, duhet të bëhet me kujdes të veçantë në raste të tilla në mënyrë që të përmbushen pritjet e palëve dhe të shoqërisë.¹⁰²

Dallimet dëmtojnë sigurinë dhe qartësinë e zbatueshmërisë së kontrollit socio-juridik dhe dëmtojnë rendin shoqëror. Kur dënime uniforme janë të përcaktuara, atëherë çdo shmangie nga dënimi i përcaktuar do të ishte e qartë dhe e dukshme dhe mund të korrigjohet brenda procesit ligjor. Në sistemet juridike bashkëkohore për trajtimin e dallimeve të tillë përdoren zgjidhje procedurale dhe rivendosja e harmonizimit të dënimeve është funksioni i Gjykatës së Apelit. Andaj, kur dy raste identike vijnë para Gjykatës së Apelit dhe për to janë shqiptuar dënime të ndryshme nga gjykatat e instancave më të ulëta, Gjykata e Apelit mund t'i zgjidh këto dallime duke vendosur se cila gjykatë e instancës më të ultë ka pasur të drejtë apo duke shqiptuar dënime të reja identike ndaj kryerësve. Megjithatë, rastet krejtësisht identike me karakteristika identike personale dhe jopersonale janë shumë të rralla. Kur dallimet në dënime vijnë si rezultat i gjendjeve të ndryshme faktike të rasteve, mund të arsyetohet në aspektin social pasi që rastet e ndryshme kërkojnë trajtim të ndryshëm social. Por kur dallimet në dënime vijnë si rezultat i përvojave të ndryshme gjyqësore apo pikëpamjeve të ndryshme të gjykatave, atëherë kjo kuptohet si një padrejtësi që kërkon korrigjim.¹⁰³

¹⁰² Këshilli Konsultativ i Gjyqtarëve Evropian (KKGJE), Opinioni Nr. 11 i KKGJE për vëmendjen e Këshillit të Ministrave të Këshillit të Evropës mbi cilësinë e vendimeve gjyqësore, Strasburg (2008).

¹⁰³ Hallevy, Gabriel. E drejta për t'u dënuar: dënimi modern doktrinal. Springer Science & Business Media, 2012.

Një vendim gjyqësor duhet të plotësojë një numër kërkesash në lidhje me atë se cilat parime të përgjithshme mund të identifikohen, pavarësisht karakteristikave specifike të secilit sistem gjyqësor dhe praktikave të gjykatave në vendet e ndryshme. Pikënisja është se qëllimi i vendimit gjyqësor është jo vetëm për të zgjidhur kontestin për t'u dhënë palëve siguri juridike, por shpesh edhe për të krijuar praktikën gjyqësore e cila mund të parandalojë shfaqjen e kontesteve tjera dhe të sigurojë harmoninë shoqërore. Gjyqtarët në përgjithësi duhet ta zbatojnë ligjin në mënyrë konsistente. Megjithatë, kur gjykata vendos për t'u shmang nga praktika e mëparshme gjyqësore, kjo duhet të ceket qartë në vendimin e saj. Në rrethana të jashtëzakonshme, mund të jetë e përshtatshme për gjykatën që të specifikojë se ky interpretim i ri zbatohet vetëm nga data e vendimit në fjalë apo nga data e përcaktuar në vendimin e tillë.¹⁰⁴

12.3 Standardi i 'gabimit të dukshëm'

Sipas Dhomës së Apelit të TNPJ, *"ankesa kundër dënimit është ankesë stricto sensu; është korrigjuese në natyrë dhe jo gjykim de novo (i ri). Trupat gjykues janë të autorizuar me diskrecion të gjerë në caktimin e dënimit të përshtatshëm, për shkak të detyrimit të tyre për të individualizuar dënimet për t'iu përshtatur rrethanave të të akuzuarit dhe peshës së veprës. Si rregull, Dhoma e Apelit nuk do ta zëvendësojë dënimin e saj për atë të shqiptuar nga trupi gjykues përveç nëse pala ankimore dëshmon se trupi gjykues ka bërë "gabim të dukshëm" në ushtrimin e diskrecionit të saj apo në rast se ka dështuar për ta zbatuar ligjin e aplikueshëm. i mbetet palës e cila e kundërshton dënimin për të dëshmuar se si trupi gjykues ka tejkaluar kornizën e saj diskrecionale në shqiptimin e dënimit... Në këtë drejtim, ankuesi duhet të dëshmojë se trupi gjykues: (i) i ka dhënë peshë konsideratave të parëndësishme apo jorelevante; (ii) ka dështuar t'i jep peshë apo peshë të mjaftueshme konsideratave relevante; (iii) ka bërë gabim të qartë lidhur me faktet mbi të cilat ka ushtruar diskrecionin e saj; apo (iv) ka marrë vendim i cili është aq*

¹⁰⁴ Këshilli Konsultativ i Gjyqtarëve Evropian (KKGJE), Opinioni Nr. 11 i KKGJE për vëmendjen e Këshillit të Ministrave të Këshillit të Evropës mbi cilësinë e vendimeve gjyqësore, Strasburg (2008).

i paarsyeshëm apo thjeshtë i padrejtë sa që Dhoma e Apelit është në gjendje të nxjerr përfundimin se trupi gjykues ka dështuar ta ushtrojë drejtë diskrecionin e tij.¹⁰⁵

I njëjti parim është përdorur edhe në rastin Aleksovski dhe Tadic: "Në sisteme juridike kontinentale siç është Gjermania dhe Italia, Kodet Penale përkatëse përcaktojnë se cilat rrethana duhet t'i merr parasysh gjyqtari me rastin e shqiptimit të dënimit. Gjykatat e Apelit mund të ndërhyjnë në diskrecionin e gjykatave më të ulëta nëse shqyrtimet e tyre kanë shkuar përtej atyre rrethanave apo nëse kanë shkelur dënimin e paraparë minimal apo maksimal. Dhoma e Apelit e ka ndjekur këtë praktikë të përgjithshme. Prandaj në rastin Prokurori kundër Tadic, Dhoma e Apelit ka mbajtur qëndrimin se nuk duhet të ndërhyjë në ushtrimin e diskrecionit të Trupit Gjykues lidhur me dënimin përveç nëse ka ndonjë "gabim të dukshëm"... Ky gabim konsistonte në dhënien e peshës së pamjaftueshme shkallës së sjelljes nga Parashtruesi i Ankesës dhe dështimit për ta trajtuar pozitën e tij si komandant si rrethanë rënduese në raport me përgjegjësinë e tij sipas nenit 7(1) të Statutit".¹⁰⁶

Si e tillë, gjykata duhet të bëjë përpjekje t'i kufizojë shqyrtimet e saj të "përshtatshmërisë" së dënimit në situatat në të cilat ka nevojë për ta zgjidhur në mënyrë definitive ndonjë çështje dhe/ose nëse ka zbatim të gabuar të dispozitave të ligjit.

¹⁰⁵ Rasti nr.IT-08-91-A, Aktgjykimi i Dhomës së Apelit në rastin Prokurori kundër Mico Stanisic & Stojan Zupljanin, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (30 qershor 2016), Par.1100

¹⁰⁶ Rasti Nr.IT-95-14/1-A, Aktgjykimi, Prokurori kundër Zlatko Aleksovski, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavi, (24 mars 2000), Par.186-187, citohet Prokurori kundër Tadic, Rasti Nr.: IT-94-1-A dhe IT-94-1-Abis, Aktgjykimi në ankesën ndaj dënimit.

Shtojca I
TABELA PËR MATJEN E
DËNIMIT

I.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Dënimi i aplikueshëm	Përshtatshmëria për dënim me kusht	Zbutja maksimale kur aplikohet neni 75	Zbutja e pjesshme kur aplikohet neni 75	Rrethanat që arsyetojnë zbutjen maksimale të dënimit brenda kufirit	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana lehtësuese sesa rënduese	Pikënisja për matjen e dënimit (Rënd.= Leht.)	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana rënduese sesa lehtësuese	Faktorët që arsyetojnë dënimin maksimal brenda kufirit
a.	vetëm gjobë	X			x	x	x	x	x
b.	1,2 deri 3 muaj	Po			min.1 muaj	min. 40ditë	45 ditë	maks. 2muaj	maks. 3muaj
c.	1,2 deri 6 muaj	Po			min.1 muaj	min. 2 muaj	3 muaj	maks. 5 muaj	maks. 6muaj
d.	1,2 deri 1vit	Po			min.1muaj	min. 4 muaj	6 muaj	maks. 10 muaj	maks. 1vit
e.	1 deri 2vjet	Po			min.1 muaj	min. 6muaj	1 vit	maks. 1vit e 6muaj	maks. 2 vjet
f.	1 deri 3vjet	Po			min.1muaj	min. 8 muaj	1 vit	maks. 2vjet	maks. 3 vjet
g.	1 deri 5vjet	Po			min.1muaj	min. 1vit	2 vjet	maks. 4 vjet	maks. 5 vjet
h.	1 deri 7vjet	nëse zbutet			min.1vit	min. 2 vjet	3 vjet	maks. 5vjet	maks. 7 vjet
i.	1 deri 8vjet	nëse zbutet			min.1vit	min. 3vjet	4 vjet	maks. 6vjet	maks. 8 vjet
j.	1 deri 10vjet	nëse zbutet			min.1vit	min. 4vjet	5 vjet	maks. 8 vjet	maks. 10 vjet
k.	1 deri 15vjet	Jo			min.1vit	min. 5vjet	7 vjet	maks. 12 vjet	maks. 15 vjet
l.	1 deri 20vjet	Jo			min.1vit	min. 6vjet	10 vjet	maks. 16 vjet	maks. 20 vjet
m.	1 deri 25vjet	Jo			min.1vit	min. 7vjet	12 vjet	maks. 20 vjet	maks. 25 vjet
II.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Dënimi i aplikueshëm	Përshtatshmëria për dënim me kusht	Zbutja maksimale kur aplikohet neni 75	Zbutja e pjesshme kur aplikohet neni 75	Rrethanat që arsyetojnë zbutjen maksimale të dënimit brenda kufirit	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana lehtësuese sesa rënduese	Pikënisja për matjen e dënimit (Rënd.= Leht.)	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana rënduese sesa lehtësuese	Faktorët që arsyetojnë dënimin maksimal brenda kufirit
a.	3 muaj -1vit	Po		min. 1 muaj	min. 3 muaj	min. 6muaj	7muaj	maks. 10muaj	maks. 1 vit
b.	3 muaj - 3vjet	Po		min. 1 muaj	min. 3 muaj	min. 10 muaj	1 vjet e 6muaj	maks. 2vjet	maks. 3 vjet
c.	3 muaj - 5vjet	Po		min. 1 muaj	min. 3 muaj	min. 15muaj	2 vjet e 6muaj	maks. 4 vjet	maks. 5 vjet
d.	6 muaj-1vit	Po		min. 1 muaj	min. 6 muaj	min. 7 muaj	9muaj	maks. 10muaj	maks. 1 vit
e.	6 muaj-2vjet	Po		min. 1 muaj	min. 6muaj	min. 10muaj	1vit	maks. 1vit e 6 muaj	maks. 2 vjet
f.	6 muaj-3vjet	Po		min. 1 muaj	min. 6 muaj	min. 1 vit	1 vjet e 6muaj	maks. 2vjet	maks. 3 vjet
g.	6muaj-4vjet	Po		min. 1 muaj	min. 6muaj	min. 15muaj	2vjet	maks. 3 vjet	maks. 4 vjet
h.	6 muaj-5vjet	Po		min. 1 muaj	min. 6muaj	min.1vit e 6 muaj	2 vjet e 6muaj	maks. 4 vjet	maks. 5 vjet
i.	6 muaj-8vjet	nëse zbutet	min. 1 muaj	min. 3 muaj	min. 6muaj	min. 2 vjet	4 vjet	maks. 6 vjet	maks. 8 vjet
j.	6muaj-10vjet	nëse zbutet	min. 1 muaj	min. 3 muaj	min. 6muaj	min.2 vjet e 6muaj	5vjet	maks. 8 vjet	maks. 10 vjet

III.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Dënimi i aplikueshëm	Përshtatshmëria për dënim me kusht	Zbutja maksimale kur aplikohet neni 75	Zbutja e pjesshme kur aplikohet neni 75	Rrethanat që arsyetojnë zbutjen maksimale të dënimit brenda kufirit	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana lehtësuese sesa rënduese	Pikënisja për matjen e dënimit (Rënd.= Leht.)	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana rënduese sesa lehtësuese	Faktorët që arsyetojnë dënimin maksimal brenda kufirit
a.	1-2vjet	Po	min. 3 muaj	min. 6 muaj	min. 1 vit	min.1vit e 3muaj	1vit e 6 muaj	maks. 1 vit e 8 muaj	maks. 2 vjet
b.	1-3vjet	Po	min. 3 muaj	min. 6 muaj	min. 1 vit	min.1vit e 6muaj	2 vjet	maks. 2 vjet e 6 muaj	maks. 3 vjet
c.	1-4vjet	Po	min. 3 muaj	min. 6 muaj	min. 1 vit	min.1 vit e 9muaj	2 vjet	maks. 3 vjet	maks. 4 vjet
d.	1-5 vjet	Po	min. 3 muaj	min. 6 muaj	min. 1 vit	min. 2 vjet	3 vjet	maks. 4 vjet	maks. 5 vjet
e.	1-6vjet	nëse zbutet	min. 3 muaj	min. 6 muaj	min. 1 vit	min.2 vjet e 3 muaj	3 vjet	maks. 5 vjet	maks. 6 vjet
f.	1-7vjet	nëse zbutet	min. 3 muaj	min. 6 muaj	min. 1 vit	min.2 vjet e 6 muaj	3 vjet e 6 muaj	maks. 6 vjet	maks. 7
g.	1-8vjet	nëse zbutet	min. 3 muaj	min. 6 muaj	min. 1 vit	min. 3vjet	4 vjet	maks. 6 vjet	maks. 8 vjet
h.	1-10vjet	nëse zbutet	min. 3 muaj	min. 6 muaj	min. 1 vit	min. 3 vjet	5 vjet	maks. 8 vjet	maks. 10 vjet
i.	1-12vjet	Jo	min. 3 muaj	min. 6 muaj	min. 1 vit	min. 4 vjet	6 vjet	maks. 10 vjet	maks. 12 vjet
j.	1-15vjet	Jo	min. 3 muaj	min. 6 muaj	min. 1 vit	min. 5 vjet	8 vjet	maks. 12 vjet	maks. 15 vjet
IV.	1	3	4	5	6	7	8	9	10
	Dënimi i aplikueshëm	Përshtatshmëria për dënim me kusht	Zbutja maksimale kur aplikohet neni 75	Zbutja e pjesshme kur aplikohet neni 75	Rrethanat që arsyetojnë zbutjen maksimale të dënimit brenda kufirit	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana lehtësuese sesa rënduese	Pikënisja për matjen e dënimit (Rënd.= Leht.)	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana rënduese sesa lehtësuese	Faktorët që arsyetojnë dënimin maksimal brenda kufirit
a.	2-5vjet	Po	min. 6muaj	min. 1 vit	min. 2 vjet	min.2 vjet e 6 muaj	3 vjet	maks.4 vjet	maks. 5 vjet
b.	2-7vjet	nëse zbutet	min. 6 muaj	min. 1 vit	min. 2 vjet	min. 3 vjet	4 vjet	maks. 6 vjet	maks. 7 vjet
c.	2-8vjet	nëse zbutet	min. 6muaj	min. 1 vit	min. 2 vjet	min.3 vjet e 6 muaj	5 vjet	maks. 7 vjet	maks. 8 vjet
d.	2-10vjet	nëse zbutet	min. 6 muaj	min. 1 vit	min. 2 vjet	min. 4 vjet	6 vjet	maks. 8 vjet	maks. 10 vjet
e.	2-12vjet	Jo	min. 6muaj	min. 1 vit	min. 2 vjet	min. 5 vjet	7 vjet	maks. 10 vjet	maks. 12 vjet
f.	së paku 2vjet	Jo	min. 6 muaj	min. 1 vit	min. 2 vjet	min. 7 vjet	12vjet	maks. 20 vjet	maks. 25 vjet
V.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Dënimi i aplikueshëm	Përshtatshmëria për dënim me kusht	Zbutja maksimale kur aplikohet neni 75	Zbutja e pjesshme kur aplikohet neni 75	Rrethanat që arsyetojnë zbutjen maksimale të dënimit brenda kufirit	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana lehtësuese sesa rënduese	Pikënisja për matjen e dënimit (Rënd.= Leht.)	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana rënduese sesa lehtësuese	Faktorët që arsyetojnë dënimin maksimal brenda kufirit
a.	3vjet	Po	min. 1 vit	min. 2 vjet	3 vjet	3 vjet	3 vjet	3 vjet	maks. 3 vjet
b.	3-5vjet	Po	min. 1 vit	min. 2 vjet	min. 3 vjet	min. 3 vjet e 6muaj	4 vjet	maks. 4 vjet e 6 muaj	maks. 5 vjet
c.	3-7vjet	nëse zbutet	min. 1 vit	min. 2 vjet	min. 3 vjet	min. 4 vjet	5 vjet	maks. 6 vjet	maks. 7 vjet
d.	3-10vjet	nëse zbutet	min. 1 vit	min. 2 vjet	min. 3 vjet	min. 4 vjet e 6 muaj	6 vjet	maks. 8 vjet	maks. 10 vjet
e.	3-12vjet	Jo	min. 1 vit	min. 2 vjet	min. 3 vjet	min. 5 vjet	7 vjet	maks. 10 vjet	maks. 12 vjet
f.	3-15vjet	Jo	min. 1 vit	min. 2 vjet	min. 3 vjet	min. 6 vjet	9 vjet	maks. 13 vjet	maks. 15 vjet
g.	jo më pak se 3/ së paku 3vjet	Jo	min. 1 vit	min. 2 vjet	min. 3 vjet	min. 7 vjet	13 vjet	maks. 20 vjet	maks. 25 vjet
h.	së paku 4 vjet	Jo	min. 1 vit	min. 2 years	min. 4 vjet	min. 8 vjet	14 vjet	maks. 21 vjet	maks. 25 vjet

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
VI.	Dënimi i aplikueshëm	Përshtatshmëria për dënim me kusht	Zbutja maksimale kur aplikohet neni 75	Zbutja e pjesshme kur aplikohet neni 75	Rrethanat që arsyetojnë zbutjen maksimale të dënimit brenda kufirit	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana lehtësuese sesa rënduese	Pikënisja për matjen e dënimit (Rënd.= Leht.)	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana rënduese sesa lehtësuese	Faktorët që arsyetojnë dënimin maksimal brenda kufirit
a.	5-10vjet	nëse zbutet	min. 3 vjet	min. 4 vjet	min. 5 vjet	min. 6 vjet	7 vjet	maks. 9 vjet	maks. 10 vjet
b.	5-12vjet	Jo	min. 3 vjet	min. 4 vjet	min. 5 vjet	min. 7 vjet	8 vjet	maks. 10 vjet	maks. 12 vjet
c.	5-15vjet	Jo	min. 3 vjet	min. 4 vjet	min. 5 vjet	min. 8 vjet	10 vjet	maks. 13 vjet	maks. 15 vjet
d.	5-20vjet	Jo	min. 3 vjet	min. 4 vjet	min. 5 vjet	min. 8 vjet	12 vjet	maks. 17 vjet	maks. 20 vjet
e.	jo më pak se 5/ së paku 5vjet	Jo	min. 3 vjet	min. 4 vjet	min. 5 vjet	min. 9 vjet	15 vjet	maks. 21 vjet	maks. 25 vjet
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
VII.	Dënimi i aplikueshëm	Përshtatshmëria për dënim me kusht	Zbutja maksimale kur aplikohet neni 75	Zbutja e pjesshme kur aplikohet neni 75	Rrethanat që arsyetojnë zbutjen maksimale të dënimit brenda kufirit	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana lehtësuese sesa rënduese	Pikënisja për matjen e dënimit (Rënd.= Leht.)	Faktorët që tregojnë më shumë rrethana rënduese sesa lehtësuese	Faktorët që arsyetojnë dënimin maksimal brenda kufirit
a.	7-12vjet	Jo	min. 3 vjet	min. 5 vjet	min. 7 vjet	min. 8 vjet	9 vjet	maks. 11 vjet	maks. 12 vjet
b.	7-15vjet	Jo	min. 3 vjet	min. 5 vjet	min. 7 vjet	min. 9 vjet	11 vjet	maks. 13 vjet	maks. 15 vjet
c.	7-20vjet	Jo	min. 3 vjet	min. 5 vjet	min. 7 vjet	min. 10 vjet	13 vjet	maks. 17 vjet	maks. 20 vjet
d.	së paku 7vjet	Jo	min. 3 vjet	min. 5 vjet	min. 7 vjet	min. 11 vjet	15 vjet	maks. 21 vjet	maks. 25 vjet
e.	së paku 8vjet	Jo	min. 3 vjet	min. 5 vjet	min. 8 vjet	min. 12 vjet	16 vjet	maks. 23 vjet	maks. 25 vjet
f.	10vjet	nëse zbutet	min. 5 vjet	min. 8 vjet	10 vjet	10 vjet	10 vjet	10 vjet	maks. 10 vjet
g.	10-20vjet	Jo	min. 5 vjet	min. 8 vjet	min. 10 vjet	min. 12 vjet	15 vjet	maks. 18 vjet	maks. 20 vjet
h.	jo më pak se 10/ së paku 10vjet	Jo	min. 5 vjet	min. 8 vjet	min. 10 vjet	min. 13 vjet	17 vjet	maks. 22 vjet	maks. 25 vjet
i.	15vjet	Jo	min. 5 vjet	min. 10 vjet	15 vjet	15 vjet	15 vjet	15 vjet	maks. 15 vjet
j.	jo më pak se 15/ së paku 15vjet	Jo	min. 5 vjet	min. 10 vjet	min. 15 vjet	min. 17 vjet	20 vjet	maks. 23 vjet	maks. 25 vjet
k.	së paku 20vjet	Jo	min.5 vjet	min. 13 vjet	min. 20 vjet	min. 21 vjet	22 vjet	maks. 24 vjet	maks. 25 vjet

¹ Gjoha mund ta zëvendësohet për tërë dënimin.

² Është në dispozicion qortimi gjyqësor.

